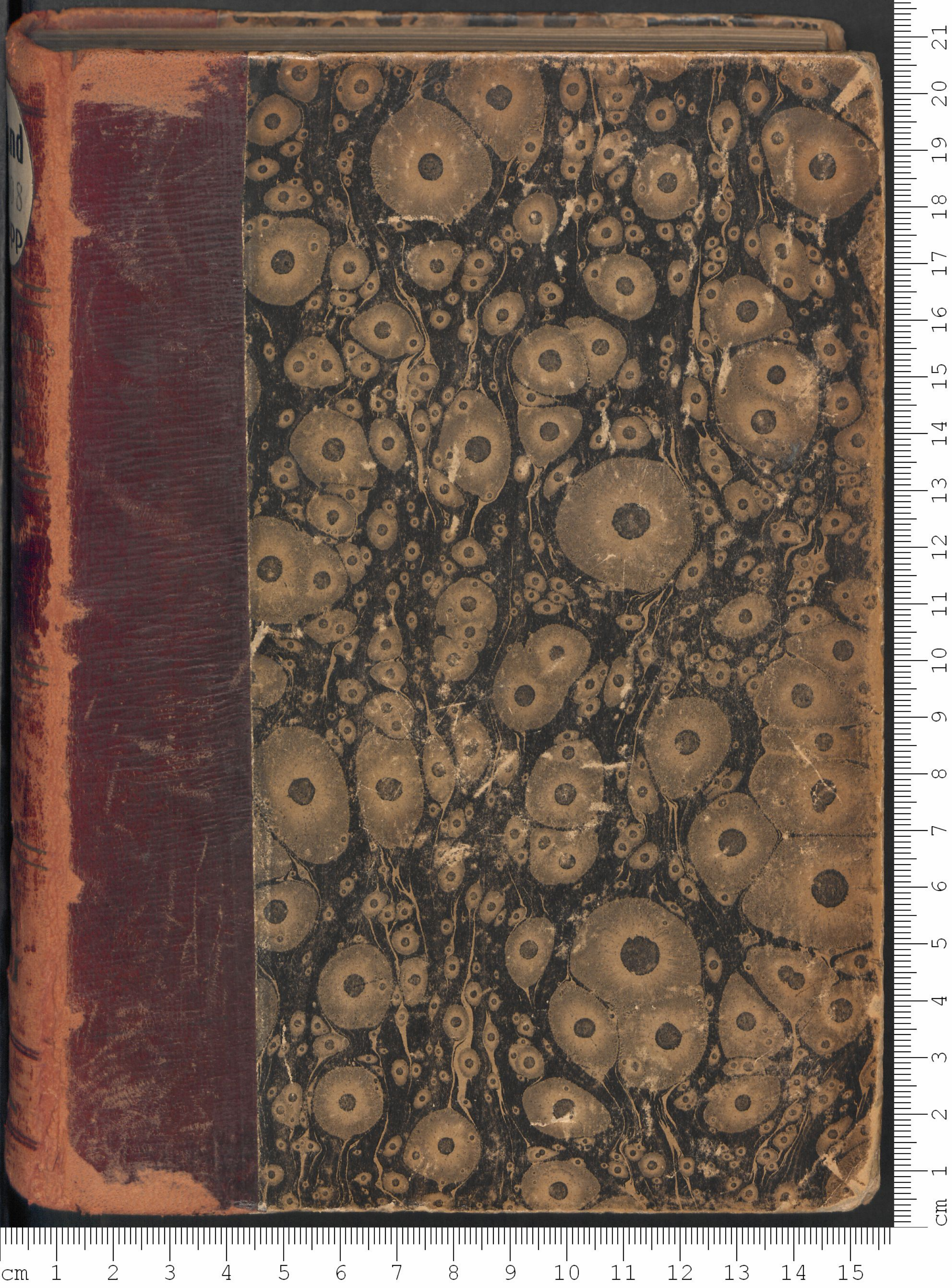
GEORG BRANDES

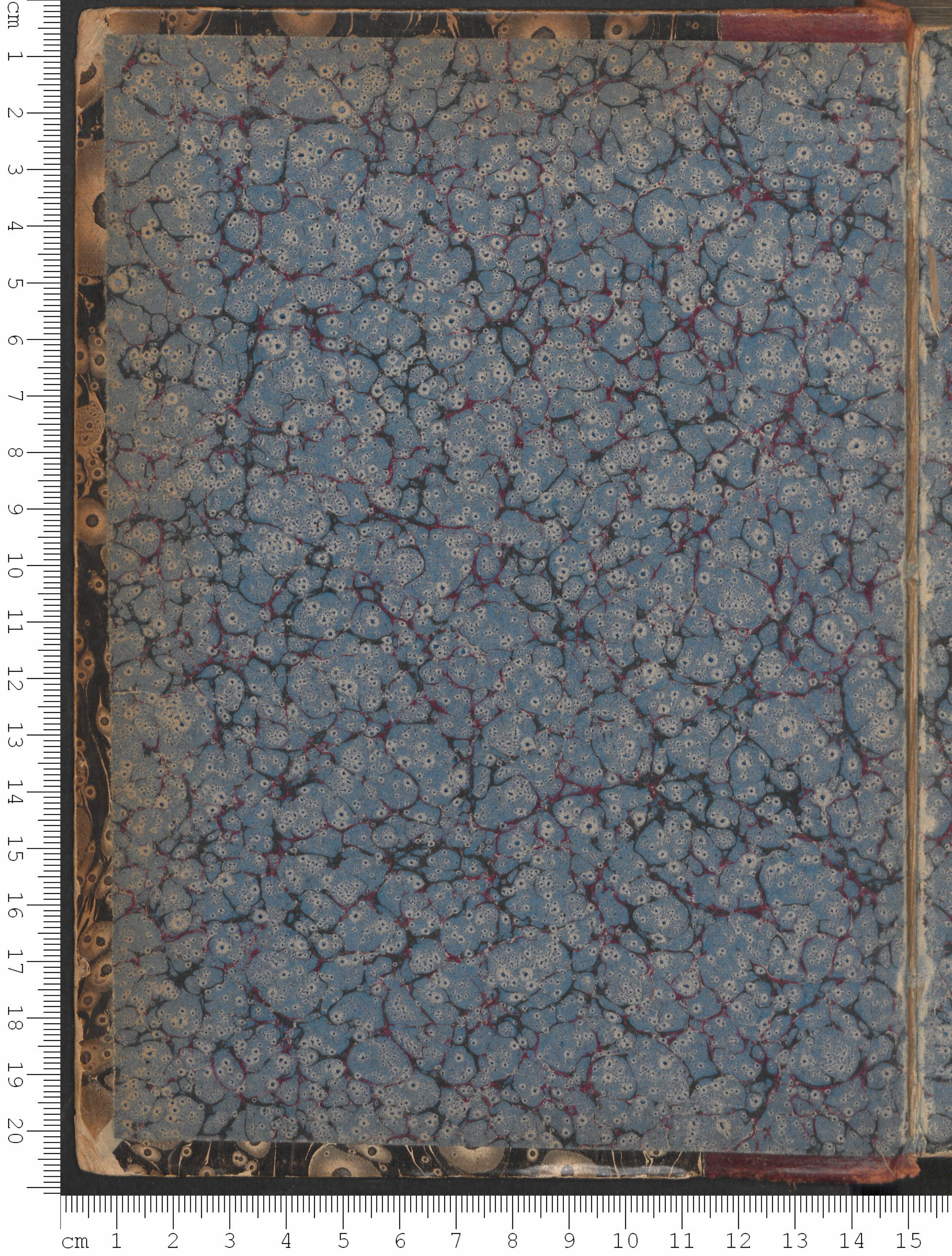
SAMLEDE
SKRIFTER

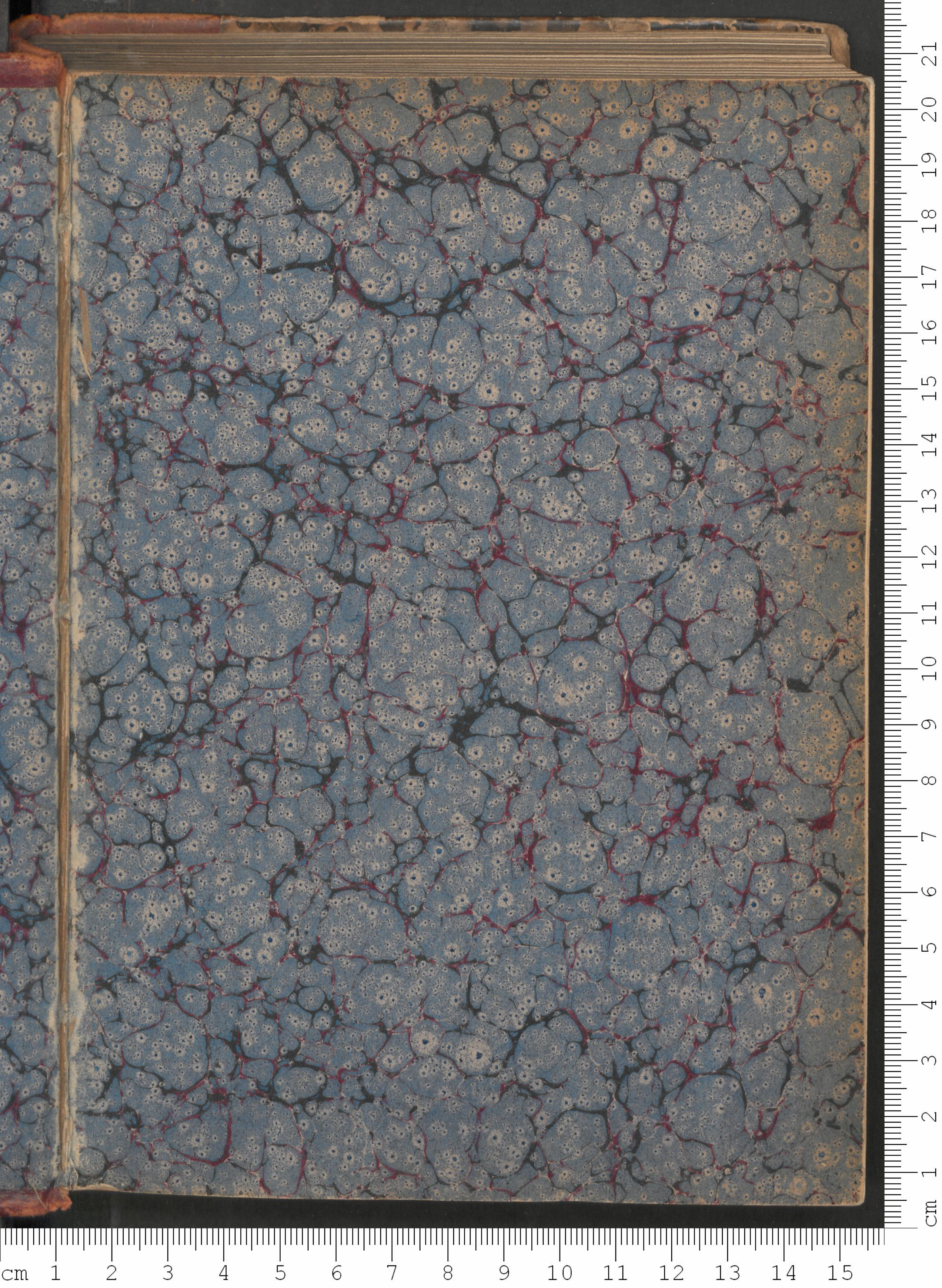
XVI

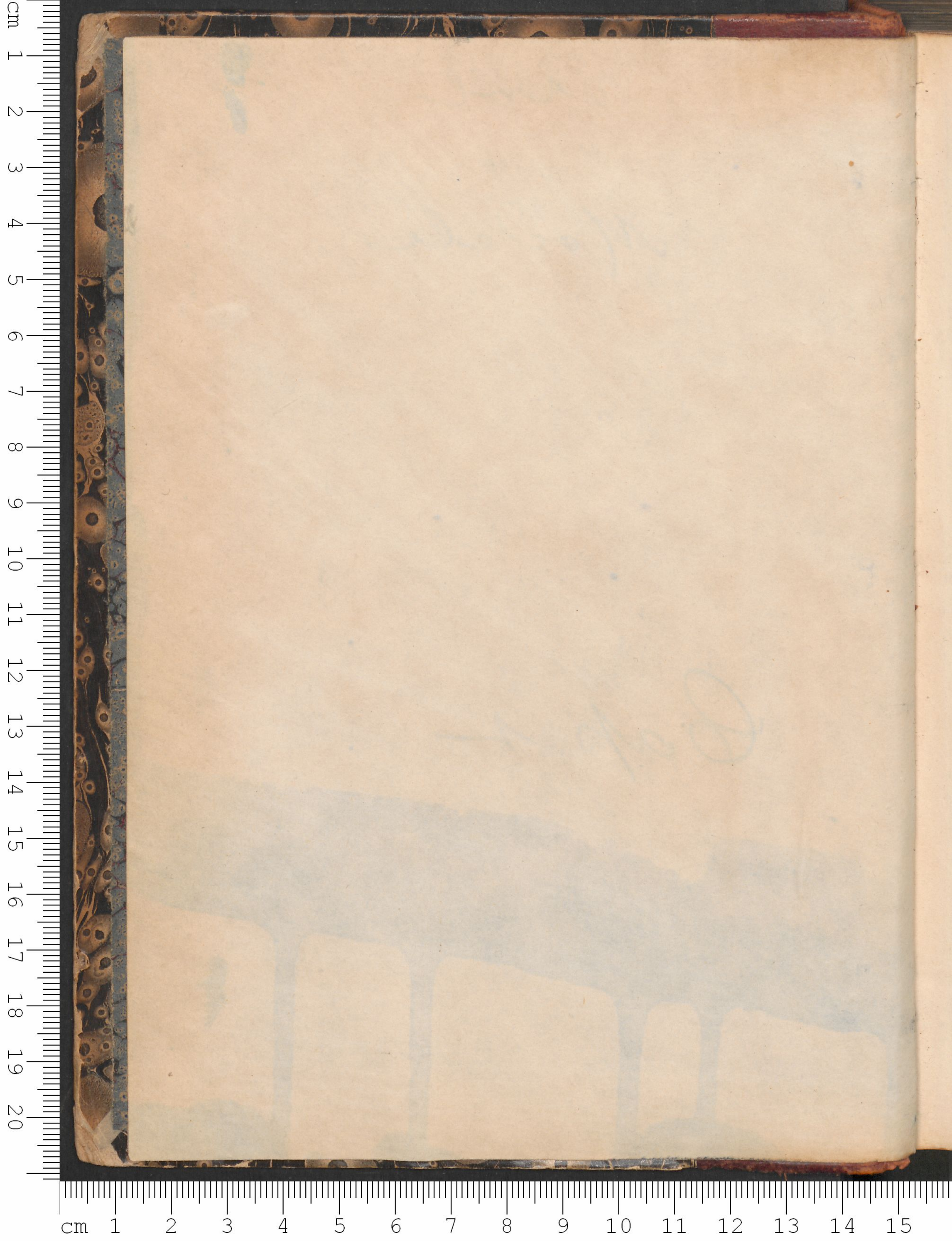
LAPERSONNE

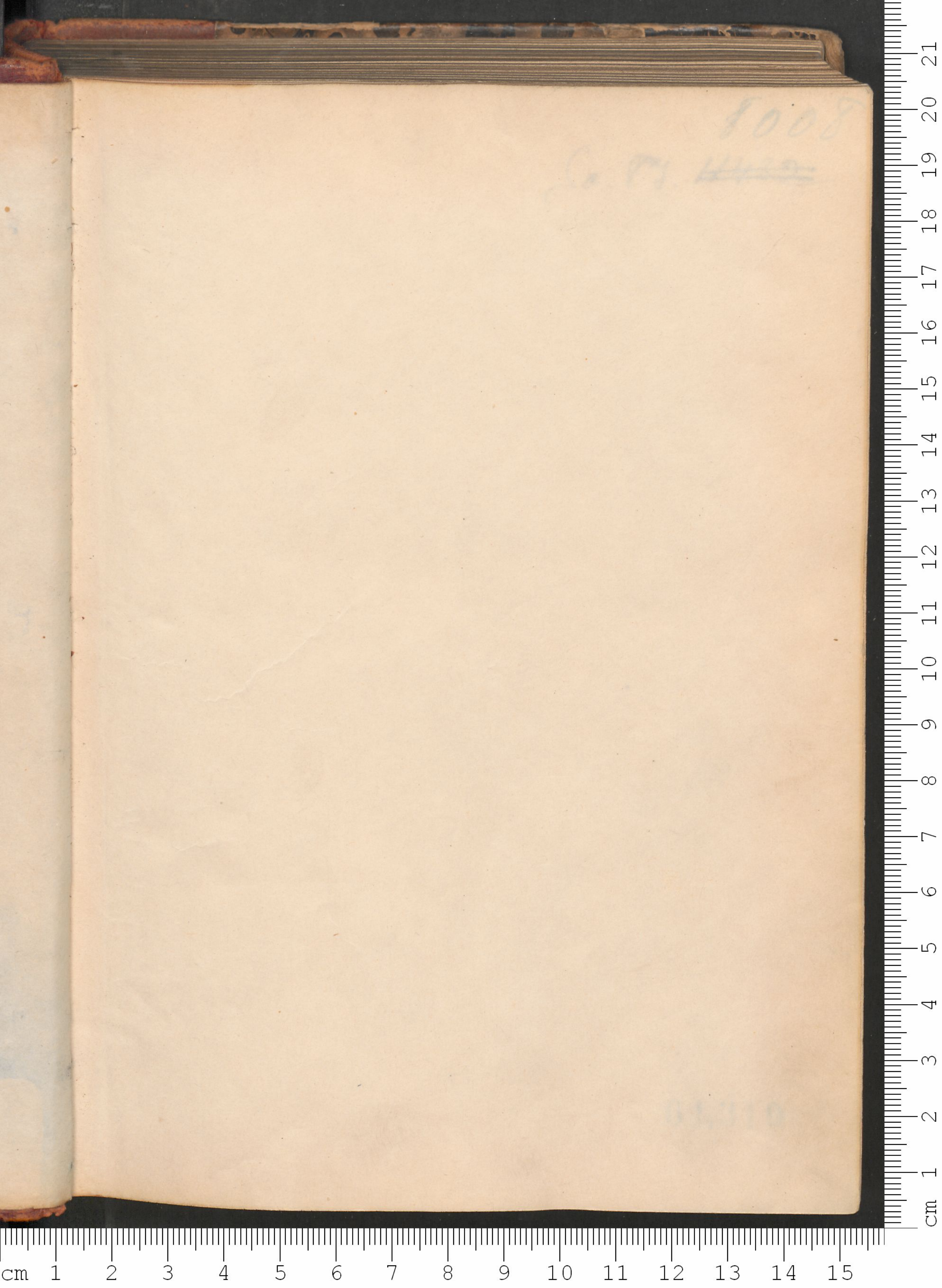

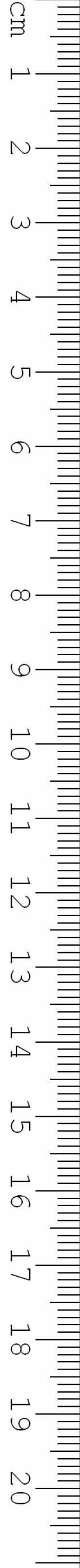

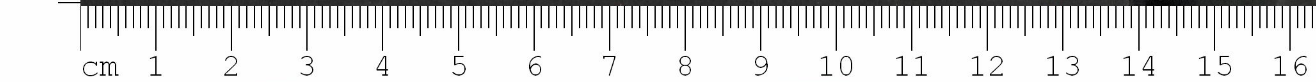

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

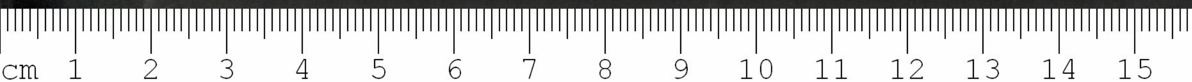
GEORG BRANDES

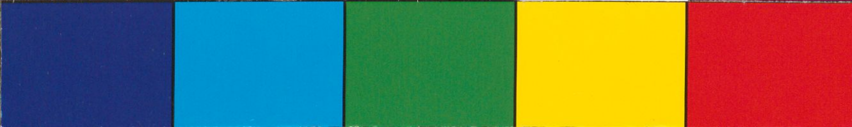
SAMLEDE SKRIFTER

SEKSTENDE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG
GRÆBES BOGTRYKKERI
1906

INDHOLD

FRANKRIG

ITALIEN

SKIKKELSER OG TANKER

ANDET BIND

FRANKRIG

CHARLES AF ORLÉANS

(1901)

Talrige Fortrin har Nutidens Frankrig, og højt staar det ved sin Kunst. Men til Sindenes og Kunstens Egenskaber i vore Dage hører ikke en af de ypperste til at vinde Hjerter, Naivetet. Eller naar Kunsten i det moderne Frankrig er naiv som hos Puvis de Chavanne og Verlaine, saa er det, som naar Præraffaeliterne i England vil genfrembringe Botticelli; den bevidste og forsætlige Naivetet har ikke den oprindeliges Krydderduft. Der fattes vore Dages Barnlighed den ægte Klang, som disse Linjer af Charles d'Orléans besidder:

> France, jadis on te souloit nommer
> En tous païs le trésor de noblesse;
> Car un chacun pouvoit en toy trouver
> Bonté, honneur, loyauté, gentillesse
> Clergie, sens, courtoisie, proesse,
> Tous estrangiers amoient te suir . . . .

Og naar man mindes dem kommer man til at drømme om deres Digter.

I

Om Morgenen den 25. Oktober 1415 bevægede de engelske Bueskytter, 11,000 i Tal, sig let og fattigt klædte med Læderhjelme paa Hovedet og Øxer i Beltet, med hullede Sko eller

barfodede, frem mod den mere end tre Gange saa stærke franske Hær, hvis Kærne dannedes af harniskklædte Ryttere, fordelte i tre dybe, skinnende Eskadroner, tre Skove af Lanser, der frembød et Skue af flagrende Bannere, emaillerede Rustninger, brogede Vaabenskjolde, Heste pansrede med mat eller lueforgyldt Staal.

I første Linje holdt blandt de højere Officerer og Fyrsterne den fireogtyveaarige Charles af Orléans, da en af Landets ypperste Riddere og Frankrigs første Digter.

Snart opdagedes det, at hele dette glimrende Rytteri paa Grund af uforstandig Opstilling paa den snevre Slette ved Azincourt aldeles ikke formaaede at udfolde sig, ja hverken kunde rykke frem eller tilbage. Thi man sank bestandig dybere i den af voldsom Natteregn opblødte Jord. Skarnet gik Hestene højt op over Anklerne; de kunde ikke faa Benene ud deraf. — Saa kunde man da hverken kæmpe eller flygte, mens Pilene kom haglende og bed sig fast. Og da den engelske Feltherre saa kastede sin Stav og raabte: *Now strike!* huggede Fodfolket med deres Økser ind paa de ubevægelige Riddere og fældede dem som Skovhuggere Træer. Til ingen Nytte lagde Charles af Orléans uforfærdet Mod for Dagen. Haardt saaret blev han samlet op blandt de Døde, genkendt og ført som Fange til England.

II

Der blev han foreløbig sat fast paa Windsor Slot. Derefter lærte han andre Fangebure at kende i den lange Tid af 25 Aar, hans Livs bedste Aar, som han maatte tilbringe i Fangenskab paa engelsk Grund. Der søgte han Trøst i Digtekunsten, forherligede sin Dames Fortrin, skildrede sine Ulykker og Sorger, glædede sig over Vaarens Komme, udtalte sine Forhaabninger om Ende paa Krigen, ikke altid umiddelbart, i Tidens Stil vel hyppigt i Allegoriens Sprog, men han fik dog udfoldet hele sit Sjæleliv, fortalt om sin Barndom og Ungdom, om Frankrigs Storhed og Modgang; han nedskrev i lette Vers sit Livs indre og ydre Historie.

Han var kommen til Verden i Maj 1391 som Søn af Louis af Orléans og Valentine af Milano, og det er, som var han gennem

sin italienske Moder tidligt bleven beaandet af Italiens Kultur. Fra først af tumler han Datidens Kunstformer Ballade, Rondeau og Vise med en ikke ringe Færdighed, hvor enstonig end tidt Melodien og hvor barnlig end Udtryksmaaden er. Her en Rondeau, hvor han fryder sig over Foraarets Komme:

Aaret kasted sin Kappe, den drøje,
af Regn, af Kulde og Blæst,
og har klædt sig paa som til Fest
i sin solbroderede, smukke Trøje.

Alle Fugle og Dyr sig fornøje,
skrige, synge, som de kan bedst;
Aaret kasted sin Kappe, den drøje.

Flod, Bæk og Kilder nu støje;
Sølvdraaberne i deres Vest
er Juveler, der smykker mest.
Nye Klæder Enhver har for Øje.
Aaret kasted sin Kappe, den drøje.

Kun syv Aar gammel gik den lille Prins fra Kvindernes Hænder over i Mændenes for at øves i Vaabenbrug, og kun tretten Aar gammel blev han gift. Man giftede ham efter Tidens Vis saa tidligt med den Kvinde, der forekommer som Dronningen i Shakespeares *Richard II*, hvor hun uhistorisk er gjort mange Aar ældre. Isabella af Frankrig var da Kong Richards sekstenaarige Enke, Enke og Jomfru paa én Gang; thi hun havde ved sin Formæling med den engelske Konge kun været otte Aar gammel, og snart efter Brylluppet blev Kongen dræbt. Nu sørgede hun over at vies til et Barn. Charles af Orléans, der ellers i sine Vers udtaler sig aabenmundet om alle sine Livsforhold, nævner aldrig dette sit første Giftermaal; men han blev ogsaa kun atten Aar gammel Enkemand.

To Aar forinden havde han mistet sin Fader, som troløst blev myrdet af Hertugen af Bourgogne, og kort derefter døde hans udmærkede Moder, forgræmmet over ikke at have kunnet hævne Mordet. Hævnen paahvilede den sekstenaarige Charles. Han saa sig nødsaget til at indgaa Forbund med de andre franske Fyrster, der nærede Fjendskab mod Hertugen af Bourgogne, og det var maaske oprindeligt Grunden til, at han i 1410 ægtede Datteren af den mægtige Greve af Armagnac, som blev hans

Forbundsfælle. De sluttede i Forening imod Bourgogne Forbund med Henrik V af England, Shakespeares Helt — i Virkeligheden en Konge for Gejstligheden, troløs og grusom, der indførte Inkvisitionen med dens Rædsler i England og lod Fangerne myrde i Krig. Snart vendte han sine Vaaben mod sine Forbundsfæller, og saaledes gik det til, at Charles, saaret og fanget ved Azincourt, maatte forlade sin unge, højtelskede Hustru for aldrig at gense hende mere. Hun døde endnu samme Aar.

III

Han sad som sagt først fangen i Windsor; senere forflyttedes han til Bolingbroke Slot, saa til London; saa holdtes han i Forvaring i Wingfeld. Bestandig stræbte han at samle de umaadelige Løsepenge, der krævedes af ham, nedslaaet, naar han fik sørgelige Efterretninger fra Frankrig, blussende op i Haab, naar der viste sig et svagt Glimt af Udsigt til Frigivelse. De, som virkede for hans Udløsning af det engelske Fangenskab, gjorde det ejendommeligt nok især i Tillid til en Spaadom af Jeanne d'Arc; thi hun havde i 1429 forudsagt Hertugens Befrielse. En af hans smukkeste Ballader handler om hans Frihedshaab, et Digt i seks Strofer, som anmoder Alle om at bede for Fred; thi kun Freden vil bringe alle Stænder Lykke; at den ogsaa vil bringe ham selv Frihed, fortier han blufærdigt. Det er den Ballade, som begynder: *Priez pour paix, doulce vierge Marie!* En Strofe lyder:

Bed for Fred, du Folk, som maa døje!
Saa hjælpeløst svag er Adlen,
at den ikke din Skæbne kan bøje.
For din Nød maa den bære Dadlen.
Brave Købmænd! Jer trykker Sadlen,
stærkt presser Enhver Jer Ryg,
og I kan for det haarde Tryk
ikke fare med Eders Varer.
Paa hver en Vej lurer Farer.
Bed for Fred! Kun den Jer forvarer.

I Februar 1440 fik Charles af Orléans endelig sin Frihed mod Udbetaling af den umaadelige Løsesum 120,000 Gulddalere,

og kunde vende tilbage til sit Land og tage Ophold paa sit Slot i Blois. Her levede han helt for Poesien, omgav sig med omvankende Sangere og Spillemænd, Menestreller, Jonglører, Digtere og Hofnarre af begge Køn. Var der nogetsteds i Omegnen en navnkundig Sanger eller Musiker, lod han ham komme til sin Borg. Han elskede Bøger, havde Haandskriftkolorister boende hos sig og lod dem indbyde til sig. 50 Aar gammel giftede han sig for tredje Gang og fik en Hustru, der i Et og Alt delte hans digteriske Tilbøjeligheder, ja endog selv kunde skrive Vers. Det var Marie af Clève, Hertugen af Bourgognes Niece. Med hende levede han et fredeligt og lykkeligt Liv til sit 74. Aar saa tilbagetrukkent som muligt, da Kong Ludvig XI i sin Mistænksomhed ikke yndede ham og grundløst synes at have frygtet ham som Kongsemne.

IV

Her kan endnu staa som Prøver paa Charles af Orléans' Tone og Stil et Par Digte af ham.

RONDEAU

Ankommen er Somrens Furér
for dens Bolig at tilberede,
og Tæpper har han ladet brede,
vævet af Blomster og Grønt, som lér.

Grønsværets Fløjl vi ser
blødt for Sommerens Fod staa rede.
Ankommen er Somrens Furér
for dens Bolig at tilberede.

Sorg tære ej Hjerterne mer!
Dem Sommerens Sol helbrede!
Rejs bort nu, Vinter! vi bede.
Helt sundt sig Tungsindige ter;
ankommen er Somrens Furér.

BALLADE

Naar jeg ligger i Sengen ved Nat,
kan jeg ingen god Hvile faa;
thi da vil mit Hjerte sin Skat,
sin Kær-Tankes Roman gennemgaa
og beder mig høre derpaa.

Ej at lyde tør ikke jeg vove,
at det ikke i Vrede skal slaa.
Saadan faar jeg det til at sove.

Den Bog er helt skrevet sammen
om en Dame rent uden Lige.
Ofte ler mit Hjerte af Gammen,
naar det hendes Pris hører sige,
hvis Herlighed ingen kan svige.
Ej Hjertet kan nok hende love;
det maa lade Lovsangen stige.
Saadan faar jeg det til at sove.

Og hvis mine Øjne beder
om den Søvn, hvortil haardt de trænger,
jeg en god Del Skænd dem bereder.
Og kan de ej vaage længer,
mig Hjertet med Suk overhænger.
Med Ord, snart fine, snart grove,
jeg da vugger det ind som paa Gænger.
Saadan faar jeg det til at sove.

Elskov! jeg kan ikke byde
over Hjertet, som Du giver Love.
Kun naar Dig Dag og Nat det tør lyde,
kan mit Hjerte jeg faa til at sove.

CORNEILLE OG SPANIERNE

(1903)

For den, hvem det tiltaler at forfølge og sammenligne Udviklingsgangen i de evropæiske Nationers Aandsliv, er faa Ting mere underholdende end det at efterspore, hvorledes én og samme almenevropæisk Begivenhed paavirker dem paa ganske uensartet Maade og saaledes bringer deres Forskelligartethed paa det Tydeligste for Dagen. Saadanne store Begivenheder er f. Eks. Re-

formationen og Renæssancen i deres Forhold til de forskellige evropæiske Folkeslags dengang eksisterende dramatiske Kunst.

Gennemgribende virker disse to Omvæltninger paa det franske Skuespils historiske Udvikling.

Under Navnene Mirakler, Mysterier, Moraliteter havde det folkelige franske Skuespil som religiøst og belærende holdt sig og blomstret Middelalderen igennem og ind i den nyere Tid. Saa kommer Reformationen, og Protestanterne forarges over at se hellige Personer optræde paa Scenen; de lægger det folkelige Teater for Had, indtil den hele Mysterieliteratur dræbes ved et Dekret af det franske Parlament fra Aaret 1548.

Det folkelige religiøse Skuespil, der i Spanien havde udviklet sig temmelig jævnløbende om end med svagere Oprindelighed, standses derimod slet ikke i sin Udfoldelse ved Reformationen. Man havde saa nylig bekæmpet Maurerne som Katolicismens Fjender, at man i Protestanterne kun saa nye Fjender af den rene og sande Lære; Reformationen fik ikke anden Indflydelse paa Skuespillet i Spaniens Stortid end den at gøre den katolske Følelse deri des mere glødende og Troen paa guddommelige Undere mere klippefast.

Hvad Renæssancen angaar, saa virker den hurtigt i Spanien ikke mindre end i England som mægtigt fremmende Nationalfølelsen og Nationalejendommeligheden i det folkelige Drama. Saavel Spanien som England havde i deres geografisk afsondrede Stilling en Betingelse for uforstyrret Udvikling af nationale Særheder og Kræfter. Spanien var afstængt ved Pyrenæerne som England isoleret ved Havet. Da Renæssancen kom med sin Begejstring for den græsk-romerske Oldtid og sit Krav paa Efterligning af denne Oldtids klassiske Skuespil, formaaede den hverken i England eller Spanien at hæmme den Vækst, hvori Folkeaanden som dramatisk frembringende befandt sig; tvertimod, det ægte nationale Drama bredede sig og løftede sig med en Rigdom som ingensinde før. Hverken Lope de Vega eller Cervantes gav sig til at efterligne Seneca, hverken Shakespeare eller Webster gjorde det i England, og det fik ingen Betydning, at Mænd som Artieda eller Villegas angreb Lope i Aristoteles's Navn, og kun ringe Betydning, at Ben Jonson paa enkelte Punkter stillede sin lærde Digtning mod Shakespeares ulærde.

I Frankrig derimod blev Renæssancen gennemgribende for det alvorlige Dramas Væsen. Man brød med hele den nationale

Overlevering, søgte tilbage til antike Mønstre, og hvad værre var, man underkastede sig de Regler, som man i Følge italienske Humanisters Fortolkninger troede at finde foreskrevne af Aristoteles med Hensyn til Stedets Uforanderlighed og Tidens Sammentrængthed i det tragiske Drama.

Tidligere havde man i Frankrig havt Tragikomedier, et helt frit, uregelret nationalt Teater, der paa Trods af de aristoteliske Regler genspejlede Livet i dets brogede Mangfoldighed. Den regulære Tragedie, som indførtes af Corneille, dræbte det uregelrette Skuespil, der havde naaet en vis Højde under Hardy. Hardy skrev i alle dramatiske Kunstarter, næsten som hans spanske Samtidige Lope, der i en Fortale skemtende angrer at have overtraadt de antike Regler i 483 Skuespil. Skønt ikke evnerig nok til, at hans Frembringelser er komne til Efterverdenen, havde Hardy dog forberedt Jordsmonnet til en hel national Udfoldelse af det franske Drama, da Corneille ved sin Optræden fremkaldte et Omslag. Han erklærede, at den dramatiske Kunsts Opgave var at behage, men vel at mærke «at behage efter Reglerne», der bl. A. formente Digteren «at lade al Slags Folk paa Scenen udtale sig i Overensstemmelse med deres Karakter».

Saa skarpt nu Corneille i denne Henseende skilte sig fra Spanierne, saa afhængig var han, som bekendt, ikke desmindre af dem; han efterlignede dem gennemgaaende; hans berømteste Værker er ikke stort mere end Oversættelser og Tillempelser fra det Spanske. I sin *Cid* bearbejdede han Guillén de Castro, i sin *Løgneren* Alarcon.

Om dette Corneilles Forhold til Spanierne har der efterhaanden udviklet sig en hel Literatur, siden Voltaire i sin Corneille-Udgave trykte de oversatte Steder i *Cid* med Kursiv. I Reglen har de franske Kritikere, der hævede Corneille til Skyerne, fremstillet det, som skyldte han Spanierne lidet eller intet; ja de har endog gjort halsbrækkende Forsøg paa at lade det være Spanierne, der efterlignede ham. Spanske Kritikere har saa til Gengæld omtalt Corneille med Haan som Plyndrer af deres Nationalliteratur, om end adskillige har ladet ham vederfares Retfærdighed og enkelte som den ganske franskgale Clavijo y Fajardo (Goethes Hovedperson i hans *Clavigo*) har nedsat deres geniale Landsmænd til Ære for den franske Kultur.

I ren Almindelighed kan det siges, at Corneilles Navn hidtil har været et Stridens Æble mellem de to Nationer. 1903 er

der udkommet en ved sin Sagkundskab og ved sin Upartiskhed værdifuld Bog. Dens Titel er *Pierre Corneille og det spanske Teater* og den er udgivet paa Fransk i Paris af Ungarns dygtigste yngre Kritiker Wilmos (Guillaume) Huszár, der hidtil kun havde gjort sig bekendt ved et Par Skrifter paa hans Modersmaal, en Bog om Rousseau og den lille Digtning *Irma*.

Han har i sit Værk om Corneille vist det Mod at imødegaa adskillige af den franske Literaturhistories kæreste Fordomme, idet han (indtil Smaalighed) har bestræbt sig for at eftervise Paavirkning fra Spanien hos Corneille. Men det bedste Parti af hans Bog er dog det, hvori han fremhæver Forskellene mellem Corneilles Teater og det spanske.

Corneille er ligesaa overbevist Katolik som Spanierne. Hans *Polyeucte* blev jo det typiske kristelige Drama for de Franske. Men Katolicismen hos Spanierne er dog anderledes glødende; i den Troens Mirakelverden, hvori de indfører Tilskueren, er alt fransk Forstandsvæsen banlyst. Det er derfor ogsaa meget betegnende, at hos den spanske Don Juan er det afgørende djævelske Træk hans Vantro, medens Vantroen hos Molière's kun bliver et underordnet Træk blandt de mange, hvori hans Frækhed giver sig Udslag.

Hos Spanierne er Æren det alt beherskende Begreb. Grusomheder, Forbrydelser, Mord er tilladte eller undskyldte, naar Æren staar paa Spil. Den indtager hos dem samme Plads som Skæbnen i det græske Sørgespil. Corneille erstatter Æren ved Pligten. Medens hos Spanierne den indre Kamp staar mellem Ærens Bud og Elskovslidenskaben, strider hos Corneille Viljen den gode Strid mod Naturen.

Hos Spanierne er Elskoven ustyrlig og forbudt. Deres Skinsyge er saa udviklet og Kvindens Stilling hos dem saa afhængig, at blot et Blik, blot en Samtale med en fremmed Mand er Forbrydelse og hyppigt straffes med Døden. Husbonden støder sin Hustru ned, Broderen sin Søster, i Fald hendes Ære ved den ringeste Uforsigtighed har faaet en saakaldt Plet. Det er Kavaleren forbudt at tale til en Dame. Elskov er Forbrydelse, kun Ægteskab tilladt.

I Frankrig, hvor Sæderne var mildere og Kvindens Stilling helt forskellig, var det omvendt Kavalerens Pligt at underholde Damerne, og disses Ære led intet derved. Elskov indtog kun en ganske underordnet Plads; den fortjente efter Corneilles Me-

ning ingenlunde at fylde et Drama; den var for ham et Svaghedstegn, var i Frankrig overhovedet ikke en Lidenskab som i Spanien, men en pirrende Fantasileg.

Den spanske Forgudelse af Monarken var forsaavidt forskellig fra den franske, som den hvilte paa en stærk Lighedsfølelse i Folket. Derfor har Folket rigelig Plads til at tumle sig i det spanske Drama, medens Corneille i Overensstemmelse med Kastevæsenet i Ludvig den Trettendes og Ludvig den Fjortendes Frankrig forviste Folket helt fra sine Skuespil, hvori kun Hoffernes Store traadte op. De talte, og hvad der var af Handling foregik udenfor Scenen.

Tiltrods for den Patos, Corneille tog i Arv fra Spanierne, viste han sig dog som ægte Franskmand ved de grundlæggende franske Egenskaber: Orden, Klarhed, Nøjagtighed, Forstandsovervejelse, der i Samtalerne hos ham er traadt i Stedet for den overstrømmende Fantasi og den sprudlende Billedrigdom i den spanske Dialog. Dens Lyrik er hos ham bleven Talekunst.

Lyriken var Udtryk for de naturlige Følelser. Men Personerne hos Corneille giver i Kraft af Viljen, der forherliges til det Yderste, netop Afkald paa deres naturlige Følelser. Han tilbeder de to udskilte Begreber, Viljen og Pligten; i dem gaar begge Køn hos ham op. Derfor er der hos Corneille saa ringe Forskel paa de to Køn, og hans Kvinder, hvor han ikke ligefrem oversætter fra Spansk, mandhaftige som Mandfolk.

Huszár har en ikke ringe Fortjeneste af at have stillet disse Grundforhold tydeligt frem og af at have villet belære Franskmændene paa deres eget Sprog om en af deres egne Storheder. Rimeligvis vil disse hos ham savne noget Hjertelag for Corneille, medens Spanierne har al Grund til at være tilfredse med den Behandling, deres Digtere hos ham har faaet.

DE HELLIGES KABALE

(1902)

Den foregaar ikke i 1902. Eller dersom de Hellige muligvis endnu lægger Kabaler i 1902, saa vil disse rimeligvis ikke blive afslørede for det første. *De Helliges Kabale* er det historiske Navn paa den Virksomhed, der udfoldedes i Aarene 1627—1666 af en from Forening, der bar Navnet *Det hellige Sakramentes Selskab*, stiftet af Hertugen af Ventadour, Pair af Frankrig, en oprigtigt religiøs og for den katolske Religion begejstret Herre, der afskyede Kætteri og alene i 1628 indtog Slottet Pradel og brændte 47 Landsbyer i Omegnen af Nimes for at udrydde Protestanter. Det Selskab, han stiftede, gjorde da ogsaa hvad det formaaede for at bevæge Kongen til ikke at tilstede Huguenotterne «den afskyelige Frihed til at fare vild».

«Kompagniet» havde det Øjemed at styrke Religionen, rense Sæderne, øve den Velgørenhed, der bestaar i at ære Gud, tjene sin Næste og arbejde paa sin egen Fuldkommengørelse, men vilde fremfor Alt sikre det hellige Sakramente den Dyrkelse og den Ærbødighed, som skyldes dets Majestæt. Selskabet maatte for tilfulde at kunne arbejde for disse Formaal være hemmeligt. Kun saaledes kunde det gribe ledende eller hindrende ind i Personers Liv, der end ikke anede dets Tilværelse. Medlemmerne blev valgte et for et med stor Omhu, og Selskabet voksede langsomt, fik Tilhængere blandt Gejstlige og fromme Lægfolk, der havde deres Øjne og deres Hænder allevegne. Det iagttog Alt, blandede sig i Alt. Dets Mænd optraadte som Angivere, som fromme Spioner, som dristigt og lovløst indgribende Magter.

De satte fra første Færd af en storstilet Almisse-Uddeling i Scene. Almisserne gaves selvfølgelig kun i den Hensigt «at føre de Fattige tilbage til Religionen og deres religiøse Pligter». De gaves derfor alene til dem, der tænkte, som de burde, og ofte under Trusler: hvis de Fattige ikke forbedrede sig religiøst, fik de intet mer. Et omfattende religiøst Spioneri blev sat i Værk for i ethvertsomhelst Sogn at kunne have Opsyn med hver Enkelts Sædelighedstilstand og Tro.

Man begyndte med gode Gerninger af ikke ringe Værdi. For første Gang tog Nogen sig af de jammerligt mishandlede Galejslaver paa de kongelige Galejer og af Fangerne i Statens Fængsler. Man saa til de Syge paa Hospitalerne og man tog sig af de unge Piger, der fra Landet ankom til Paris, for at værne dem mod Efterstræbelser og Farer. Men rigtignok gik man i sit Had til Lasten og i sin Kærlighed til gode Sæder ud over alt Maal.

Kvindernes Klædedragt var Genstand for «Kompagniets» særlige Omtanke, og deres Holdning i Kirkerne ikke mindre. Det var den Gang Mode at gaa stærkt nedringet. Det blev efter Evne forment Kvinderne; Selskabet fik paalagt Skriftefædrene indtrængende at bearbejde deres kvindelige Skriftebørn for at de skulde gaa ærbarere klædt.

Foruden det fromme Velgørenheds- og Politiarbejde grundedes hvad man kaldte *den indre Mission.* Den skulde modarbejde Lasten, særligt Spil og Udsvævelser. Dens hellige Iver havde mest letfærdige eller formentligt letfærdige Kvinder til Genstand. Et Medlem af det hellige Sakramentes Selskab har meget drastisk beskrevet Fremgangsmaaden imod saadanne Kvinder, som «Kompagniet» ved sine Forbindelser med Politiet, der faktisk eller dog af Hjerte tilhørte den indre Mission, havde let Spil overfor: «Naar vi fik at vide, at der til vort Sogn var ankommet en saadan Skabning, saa angav jeg i en Billet til Fogden Navnet paa den Elendige, tilligemed Huset og Værelset, hun beboede; og tidligt om Morgenen næste Dag lod han hende gribe som hun var, i Særk, med et enkelt Skørt og i Morgensko, og anbringe i Fængslet, mens han gav sine Tjenestemænd Alt, hvad der fandtes i hendes Kammer. Han kunde vel kun sætte hende fjorten Dage paa Vand og Brød; men saa længe, og overhovedet indtil hun kom sig efter denne Behandling, var hun ude af Stand til at gøre Ondt; og derefter flygtede hun under alle Omstændigheder bort fra vort Sogn.»

Saaledes fyldtes Fængslerne rask, saa Selskabet endog maatte leje Fængselsværelser i tilstødende Huse. Da det i 1666 blev opløst af Ludvig XIV, anførtes blandt Aarsagerne udtrykkeligt den Masse Fængslinger, der havde været foretagne uden Anklage og Domsafsigelse, uden Lov og Ret.

Selskabet havde sat sig til Formaal at bøde paa «de Forsømmeligheder, hvori Statsmagten, Gejstligheden, Dommerne og Øvrigheden gør sig skyldige». Deri søgte det sin Ret til at blande

sig i Alt, optræde allevegne som Tilsyn med Sæderne, trænge ind i Husene og i Privatfolks Hemmeligheder for at styre og lede efter Godtbefindende. Medlemmerne stræbte at undgaa Had fra dem, de angreb, ved at gaa saa stille tilværks som muligt. Saasnart de havde udslynget Stenen, skjulte de deres Arm.

Ganske særligt søgte de at komme, hvad man dengang kaldte «Gudsbespottere», tillivs. De fromme Sammensvorne fik en Slags privat Inkvisition sat i Gang med Amatør-Politi, og ved Hjælp af Øvrighedspersoner, der gik dem til Haande, fik de adskillige Kættere brændt. De arbejdede ogsaa af al deres Evne paa at faa det Taalsomheds-Tilsagn, der i Nantes var givet Protestantismen, tilbagekaldt; dette lykkedes imidlertid først efter at Selskabet som Selskab var blevet opløst.

Et uforgængeligt Mindesmærke om det hellige Sakramentes Selskab, i daglig Tale kaldet *De Helliges Kabale*, har Molière givet Verden i sit Skuespil *Tartuffe*. Hidtil har man ikke vidst, imod hvem og hvad dette Drama var rettet, og Tallet paa de urigtige Gisninger er stort. Man bed Mærke i Tartuffes kasuistiske Smidighed og troede Stykket rettet mod Jesuiterne. Eller man agtede paa hans mørke Strenghed som Rigorist, der er haard mod Andre og foregiver at være haard mod sig selv (han har i Orgons Hus undertrykt Baller, Besøg og ørkesløse Samtaler), og man troede da Stykket møntet paa Jesuiternes Modpol, Jansenisterne. Man har ogsaa paa Maa og Faa nævnt Enkeltmand som Model (som Gutzkow gjorde det i sit svage Skuespil *Das Urbild des Tartuffe*), man har indbildt sig at finde Forbilledet i Paris' Erkebisp Hardouin de Péréfixe og andre. Men først efter at *Raoul Allier* har udgivet sit Værk *De Helliges Kabale*, er det historisk godtgjort, hvem der er «de berømte Originaler til det Portræt, jeg har villet gøre», om hvilke Molière taler. Disse Originaler forenede Jesuitismens Smidighed med Jansenismens Strenghed. De Samtidige, hvis Breve nu er udgravne, var intet Øjeblik i Tvivl derom. Det er Cheferne for den hellige Kabale, han har for Øje, Mænd som Markien af Fénélon, Greven af Albon, den omvendte Prins af Conti, hans tidligere Beskytter, osv.

Han nærede personligt Nag til dem. Da han debuterede med sin første Trup i Boldhuset ved Nesles-Porten, havde Abbed Olier, hvis Forhold til Kabalen var bekendt, forfulgt Komedianterne og været Aarsag til, at de maatte spille for tomt Hus

og at Molière maatte gaa i Gældsfængsel. Senere forfulgte Prinsen af Conti dem.

Træk paa Træk hos Tartuffe passer paa Kabalens Medlemmer. I hans første Replik, hvor hans Strenghed mod sig selv (Haarskjorten og Svøben) kommer til Syne, taler han straks om sine Besøg i Fængslerne og Almisse-Uddelingen til Fangerne der. Da Dorine træder ind, forfærdes han over hendes blottede Bryst, ganske som Selskabets Medlemmer over de nedringede Kvinder. Naar Orgon taler om den skinsyge Interesse, Tartuffe nærer for hans Hustrus gode Navn, om at han angiver de Mænd for ham, der ser paa hende med for milde Øjne osv., saa svarer dette nøje til den Rolle, Kabalens Medlemmer spillede i gode Huse. Ikke mindre betegnende hedder det om dem, at de sætter alle verdslige Magter i Bevægelse til Bedste for deres Had. Og atter og atter betones Ordet *Kabale*. Om de sande Religiøse hedder det, at i dem er der ingen Kabale; om de falske siger Cléante, at de overvælder dem, de vil tillivs, med hele Vægten af en Kabale.

Lægfolks Reaktion mod Selskabet og dets Indflydelse var begyndt 1660; den havde afstedkommet Statsmagtens første Indskriden mod de Hellige i det Øjeblik, da Molière fuldendte sit Stykke, en Indskriden, som Kompagniet iøvrigt ved sin Indflydelse fik uskadeliggjort. Kongen, som da endnu var ung og fyrig, delte sin Forgænger Mazarins Uvilje mod Kabalen; det var til ham alene, at Digteren kunde støtte sig; Kongen havde da ogsaa tilladt, at de tre første Akter spilledes for ham i Versailles den 12. Maj 1664; og da Molière efter Boileau's Raad af kunstneriske Grunde havde forandret det berømte Sted i sidste Akt, hvor Kongens Navn paaberaabes og lovprises, og læste Akten i dens ændrede Skikkelse for Kongen, raadede Ludvig XIV ham til at lade den blive, som den fra først af var. Han følte sig øjensynligt som Stykkets Beskytter.

Men fra nu af samlede Kabalen sin hele Styrke paa at faa Opførelsen af *Tartuffe* forhindret. Dronningen tilhørte Selskabet med Liv og Sjæl. Man vandt Erkebiskoppen af Paris. Man pressede Kongen fra mange Sider, og han sagde da i sin vanskelige Stilling til Molière, at det ikke gik an at opirre de Hellige, det vil sige at spille Stykket. Det er dette, Molière sigter til, naar han til Kongen skriver: «Tartufferne har været behændige nok til at finde Naade hos Deres Majestæt; Originalerne har ladet

Kopien undertrykke, saa uskyldig den end var, og saa lignende man end har fundet den.» I *Don Juan*, som han havde under Udarbejdelse, indførte han da for at hævne sig Scenen, hvor Don Juan beslutter at lade hellig, og hvor han siger, at hvis han saa bliver opdaget, behøver han ikke at røre sig; *hele Kabalen* vil dække ham og forsvare ham mod Alle og Enhver.

I 1666 saa det endelig sort ud for det hellige Sakramentes Selskab. Befalingen til dets Opløsning var udstedt. Derfor vovede Kongen da, netop som han stod i Begreb med at drage til Hæren i Flandern, at give Molière Tilladelse til at opføre *Tartuffe*. Digteren kom dog kun til at spille det en eneste Gang i Sommerheden den 5. August. Saa mægtigt var det opløste Selskab endnu, at Dagen efter lod den første Politipræsident Hr. de la Moignon Opførelsen forbyde. Forgæves beraabte Molière sig overfor ham paa Kongens eget Ord.

Imidlertid sendte Molière to af sine Kammerater med et Bønskrift til Ludvig i Lejren udenfor Lille. Disse kunde altsaa hvad Dag det skulde være vende hjem med ny Befaling fra Kongen. For at umuliggøre dette udstedte Erkebiskoppen af Paris da en Ordonnans, hvori han, 11. August 1667, paa det Strengeste forbød ethvert af sine Sognebørn at opføre, læse eller høre «merbemeldte Komedie», det være sig offenligt eller privat og det under Straf af Banlysning. Saaledes blev Ludvig XIV's gode Vilje foreløbig lammet.

Først 5. Februar 1669, halvandet Aar efter, opnaaede Molière Tilladelse til at spille sit Stykke. Da var Kabalen død.

Den er opstaaet fra de Døde siden da.

ELSKOV I DET ATTENDE AARHUNDREDE

(1901)

Den, der vil have et Indtryk af, hvad en gammel, gennemgribende Kultur, formfast og sikker, vil sige, behøver blot at gennemblade en af de franske Brevsamlinger fra det attende Aar-

hundrede. Aldrig har der i nogen germansk Hjerne været Kultur af den Art. Udtrykkets Naturlighed og Rigtighed, den fuldkomne Frihed for Svulst, Deklamation og falsk Begejstring, virker velgørende. Der forekommer udenfor den franske Dannelses Kres neppe Magen. Selv Goethes Ungdomsbreve er fulde af Føleri, som hans Alderdoms Breve af Etikette. En fuldstændigt sikker Kultur findes derimod i de Breve, som skrives af Franske, særligt franske Kvinder, eller af de slaviske Kvinder, hvis Opdragelse har været fransk.

Man kan maaske endog vove den Paastand, at det er umuligt for noget Menneske (Historikerne indbefattede), som sit Liv igennem har levet med Nordboere eller Tyske, virkeligt at forstaa Tænke- og Følemaaden hos det 18. Aarhundredes Mennesker i Frankrig. Thi man forstaar kun Mennesker og Følelser i Bøger, naar man har truffet dem i Virkeligheden, levet sammen med dem og følt med dem. Men saa lidet vanskeligt det end er, mellem romanske eller slaviske Mænd og Kvinder at finde Væsner, der den Dag i Dag aandeligt bærer det attende Aarhundredes franske Stempel, saa umuligt turde det være i Norden, Tyskland eller de engelsk talende Lande. Og derfor er det ogsaa saa sjældent i disse Lande at finde Nogen med Sans for Rokkokotidens Aand. Den fattedes f. Eks. ganske og aldeles Julius Lange. Og naar den undertiden forekommer i høj Grad udviklet i Sverig (f. Eks. hos Oscar Levertin), saa er det, som lokker ham, dog mere den fine Blandingsform af Kultur, som findes hos de svenske Efterlignere af Frankrigs Civilisation, end denne selv. Den er imidlertid ejendommeligst, hvor den har sit Udspring.

Markisen du Deffand's Breve til Horace Walpole (to tykke Bind) er et historisk Mindesmærke. Aarene 1766—1780 lever i dem, som Personer og Begivenheder tog sig ud for en Kvinde, hvis Blik var skarpt, hvis Aand var tør, som var ærlig uden Upartiskhed, klartskuende overfor Fejl og Laster, ikkun kendt med den store Verden og den literære, vidtberømt for Aandsoverlegenhed og Vid, falsk i sit Forhold til Filosoferne, hvem hun smigrede, medens hun dadlede dem til Andre, altid oprigtig i sit Forhold til den ene Mand, hvem hun elskede over Alt i Verden.

Interessantest af Alt i denne Brevveksling er vistnok Lidenskaben, der ligger bagved, en enestaaende Lidenskab. Besynderligt, at Brødrene Goncourt lader den unævnt i deres Bog *Kvinden*

i det attende Aarhundrede, hvor under Kapitlet *Kærlighed* saa mange Arter af Følelser undersøges og saa mange mindeværdige Lidenskaber omtales.

Da Markisen du Deffand lærer Horace Walpole at kende, er hun 70 Aar gammel og blind; han en af mange beundret Mand paa 49 Aar. Han var Søn af en mægtig, engelsk Minister, anset, rig, godt Hoved, men uden Ærgerrighed, en kold og egenkærlig Natur. Det er saa langt fra, at han gør noget for at vække den gamle, berømte Dames Velvilje, at han behandler hende med Ligegyldighed og Haardhed og stadigt skælver for det Skær af Latterlighed, der vil falde over ham, hvis Nogen aner, at han bliver elsket af en Tilbederinde paa de Halvfjerds. Han lever i Frygt for, at hendes Breve til ham skal blive aabnede og læste, og skælver — ikke paa Grund af deres undertiden mod Konge og Hof respektstridige Indhold — men paa Grund af den Følelse, der bringer Fru du Deffand til at skrive eller rettere diktere. Og han tvinger hende da ogsaa fra den første Uge af til at lægge saaledes Baand paa sine Følelser, at de aldrig faar et umiddelbart Udtryk.

Men det er hende, som fængsler.

Hendes Pigenavn var Marie de Vichy Chamroud. Hun fødtes i 1697 i en af Frankrigs fornemste Familier. Hendes Bedstemoder var Hertuginden af Choiseul, hendes Søstersøn blev Kardinal. Hun var i nær Slægt med to af de Ministre, der i det attende Aarhundrede regerede Frankrig, Choiseul og Brienne. Hendes Tante var den Hertuginde af Luynes, som var fortrolig Veninde af Ludvig den Femtendes Dronning. Alt som ung Pige var hun navnkundig for Ynde og Vid. Hun blev ganske ung gift med Markien du Deffand, men fandt ham snart kedsommelig og forlod ham, levede saa under den Glædes- og Vildskabsrus, der brød ud ved Ludvig den Fjortendes Død, et saare verdsligt Liv og lod sig elske af mange, bl. A. af Regenten, der trods al sin Letfærdighed var en Mand, som forstod, hvad talentfulde Folk var værd, og under hvem for første Gang Frankrigs Adel og Frankrigs udmærkede Mænd omgikkes paa lige Fod. I Datidens Samfund paaskønnedes og tilslebes Voltaire og Montesquieu.

Fru du Deffand blev Midtpunktet i en Kres, hvortil alle Tidsalderens ypperste Aander hørte; hun kendte saare nøje d'Alembert, Montesquieu, Diderot og Voltaire, med hvilken sidste hun brevvekslede, naar de ikke saas. Og det blev en af hendes

Livs Sorger, at (ved hendes egen Skyld forøvrigt) Frøken de Lespinasse berøvede hende en Del af de ypperste i denne udsøgte Kres. Denne unge Dame var en udenfor Ægteskab født Halvsøster til den fornemme Dame, som Fru du Deffands Broder, Greven af Vichy Chamroud, havde ægtet, og hun levede i en ydmygende Stilling i dennes Hus som Opdragerinde for hans Børn. Alle Samtidige er enige om at betegne hende som en af de mest fortryllende og ildfulde Skabninger, Nogen havde set; allevegne tiltrak hun sig Opmærksomhed. Senere blev hun berømt ved sin dybe Kærlighed til Hr. de Guibert. Hendes Breve til ham er maaske i deres Ydmyghed de skønneste, Aarhundredet har frembragt.

Fru du Deffand besluttede at udfri den unge Frøken af hendes pinlige Stilling og tog hende med sig til Paris som sin Selskabsdame. Men hun følte sig ikke lykkelig paa sin ny Plads. Fru du Deffand havde som blind den usalige Vane at gøre Nat til Dag og stod ikke op før mellem 5 og 6 om Eftermiddagen. Frøken de Lespinasse, som nødtes til stadig Nattevaagen og Højtlæsning, fik sin Helbred undergravet derved. Da nu Fru du Deffand's Venner gerne i den unge, dejlige Piges Nærværelse ventede paa, at Husfruen skulde staa op, og saaledes jævnlig aflagde Besøg hos hende før hos Fruen, betragtede denne i sin Skinsyge dette som en Art Sammensværgelse imod hende og tvang sine Venner til afgiort at vælge mellem hende og Frøkenen, der nu skulde forlade hendes Hus. Det var hende naturligvis et Hjertestød, at Mænd som d'Alembert, Turgot og Marmontel foretrak den unge Pige og altsaa, da Valget stilledes dem, trak sig tilbage fra hende selv.

Lige siden Fru du Deffand havde sin første Ungdoms stormfulde Dage bag sig, havde hun levet i et Slags anerkendt ægteskabeligt Forhold, udenfor Loven, men efter Datidens Regler, til Præsidenten Hénault, der var hende inderligt hengiven. Fra hendes Side og med hendes køligere Natur var Forholdet nærmest en Vane. Først under en Fraværelse fra Paris ved et Badested opdagede hun, 45 Aar gammel, at Præsidenten dog havde nogen Betydning for hendes Vel; hun var nær ved at savne ham.

Det var frygteligt for Fru du Deffand at ældes, anlagt ene paa at behage og barnløs som hun var. Men det værste Slag førte Skæbnen imod hende, da hun 55 Aar gammel blev blind.

I hendes 70. Aar opstod saa i denne stadigt lige spændstige og ungdommelige Sjæl Lidenskaben for Horace Walpole. Om et Kærlighedsforhold var der naturligvis ikke Tale, kun om Tilladelse til i underdanig Underkastelse at leve for ham og i Afstand tilbede ham. Det tillodes hende ikke at ymte et Ord derom, ikke engang til ham selv, der kun fandt hende latterlig, naar hun berørte sine Følelser, men hvem det dog smigrede en Smule at være elsket af saa berømt en Kvinde og hvem hendes Breve, som han tvang hende til at skrive strengt saglige, forsynede med en Mængde nyttig og ualmindelig Kundskab.

Værst var det for hende, naar han var syg eller hun troede ham syg og savnede Efterretninger fra England. Hun udtrykker sig da saadan: «Jeg har ikke mere at sige uden den Anmodning, at De vil passe uendelig omhyggeligt paa Deres Helbred; thi skønt uden Venskab for Dem vilde jeg meget let kunne dø af Sorg, ifald jeg mistede et Væsen, der er mig saa ligegyldigt, som De er mig».

Man sammenligne i sine Tanker dette Marie du Deffands Forhold til Horace Walpole med Goethes til Bettina eller Marianne von Willemer. Goethe er henved 60 Aar gammel, da han elskes af den 23aarige Bettina, 65 Aar gammel, da han elskes af den 20aarige Marianne — og heller ikke her er der Tale om noget Kærlighedsforhold, kun om en Lidenskab. Dog Parallelen er ikke fuldstændig. Thi vel er det her omvendt Manden, som er gammel; men det betegnende er, at ogsaa her er det fortrinsvis Kvinden, der elsker, Manden, der lader sig elske. Der er i Goethes Breve til Bettina kun en faderlig Beskytters Tone, i hans Digte til Marianne vel en meget hedere Følelse, men dog ingen, der fylder ham, som hendes Beundring og Begejstring fylder hende. Disse Kvinder tilhører ved deres Aandsform begge det nittende Aarhundrede, mens Goethe (som iøvrigt er af dem, der skaber Tidsaldre) har sine Rødder i det attende.

Der lod sig foretage et lærerigt Studium af Kærligheden i det attende Aarhundrede i de forskellige Lande, af de Guddomme, den dyrker, af dens Templer, dens Præster og Præstinder, dens Dyrkere af begge Køn — af Driftens og Følelsernes Sprog, Lidenskabens Styrke og Art hos de forskellige betydeligere Mennesker af begge Køn i de uensartede Lande, Samfundslag og Kulturer og paa de forskellige Alderstrin. Dèr vilde ogsaa Følelsen

hos Goethe som 65aarig og hos Fru du Deffand som 70aarig blive studeret.

For den alvorlige Historieskrivning er jo imidlertid Toldforholdene et langt mere fængslende Stof.

CHARLOTTE CORDAY

(17. Juli 1893)

Det er idag hundrede Aar siden, at denne Revolutionstidens skønneste unge Jomfruskikkelse lagde sit smukke Hoved paa Blokken.

Fire Dage forinden havde hun dræbt den Mand, i hvem hun saa Frankrigs Ulykke personliggjort. Denne femogtyveaarige unge Kvinde, der var af en anset og ædelbaaren Slægt, adelig, indtil Revolutionen afskaffede al Adel, og med heroisk Blod i sine Aarer, thi hun var den store Corneille's Barnebarnsbarn, havde altid levet ensom og var i Ensomheden udviklet til Karakter. Hun sagde til Forhørsdommeren det stolte og betegnende Ord: «Jeg har dræbt én Mand for at frelse Hundredetusind . . . Jeg har aldrig manglet Energi». Hvad hun manglede, var ikke Energi, men Indsigt. Det skortede hende ganske paa det politiske Overblik, den Evne til at bedømme en Situation, uden hvilken en Handling som hendes bliver en rent unyttig, ja i Virkeligheden for den Sag, hun vilde tjene, ubetinget skadelig Handling.

Marie Anne Charlotte de Corday d'Armont er saa ren og lydeløs en Skikkelse, at man nødvendigvis for ikke at overvurdere hende og miskende, hvad virkelig Bedrift er, maa holde sig denne hendes Mangel paa Indsigt og Dømmekraft for Øje. Denne unge, ædle, fattige Frøken, der tidligt mistede sin Moder, forsømtes af sin Fader og forlodes af sine Brødre, som begge gik til Emigranternes Hær; denne unge «Republikanerinde før Revolutionen», som hun kaldte sig, der aldrig havde kendt Elskov og aldrig modtaget Kærtegn, men som levede i en Provinsby hos

en gammel, enfoldig Tante, i ensom Begejstring og Viljeskraft, er saa hjertevindende som Heltinde og Martyr, saa stor ved sit Mod og sin Blidhed, at hun længe har syntes i Besiddelse ogsaa af Egenskaber, hun var ganske blottet for. Hun har ikke i sit Liv havt nogen frugtbar Tanke og hun har ikke virkeliggjort nogen ved sin Daad.

Charlotte Corday er den højhjertede Pige fra en Provinsby, der som Provinsfrøken ikke har kunnet følge med. I Juli Maaned holdt man i Departementet Calvados ved Indtrykkene fra Marts. Man indbildte sig, at det var Marat, som i Paris var Drivfjedren til Alt, hvad der skete, at han var den øverste Fører, Rædselsregeringens ubetingede Høvding. Og saa var Forholdet i Virkeligheden det, at hans Magt var undergravet. Ja, han var Terroristerne saa stærkt i Vejen og indjog dem saa liden Frygt, at Robespierre efter al Sandsynlighed havde ladet ham henrette i Juli Maaneds Slutning, hvis ikke Charlottes Kniv var kommen Guillotinen i Forkøbet. Det eneste paaviselige Udslag af hendes Gerning er det, at den døde Marat vandt en Folkeyndest, som den levende ikke havde besiddet. Ikke mindre end fire og fyrretyve Tusind Altre for Marat rejstes paa Frankrigs Grund.

Under Kejserdømmet stod endnu det gamle Hus med den snevre smudsige Vindeltrappe *Rue de l'Ecole de Médécine* Nr. 18, hvor Marat boede hos sin Veninde Simonne Evrard og hvor Charlotte Cordays Kniv hin Aften ramte ham. Naar man steg op ad den Trappe, ad hvilken hun var gaaet i sin hvide Kjole, rødmusset, rolig, med Kniven i Silketørklædet, der var korslagt over hendes Bryst, følte man større Bevægelse end paa noget historisk Museum. Og man gik derfra til Arkiverne og fandt Charlotte Corday's sidste Brev til sin Fader og kopierede det med alle Stavefejlene:

Pardonnais-moi mon cher papa d'avoir disposé de mon existance sans votre permission, j'ai vengé bien d'innocentes victimes ... Souvenez-vous du vers de Corneille:

Le crime fait la honte et non pas l'échafaud.

C'est demain à huit heure que lon me juge*).

---

*) Tilgiv mig, min kære Far, at have raadet over mit Liv uden Deres Tilladelse, jeg har hævnet mange uskyldige Ofre ... Husk paa Corneille's Vers:

Forbrydelsen, og ikke Skafottet, beskæmmer.

Det er imorgen Kl. 8, at man dømmer mig.

Caen var det Sted, hvor Girondinernes overvundne Parti havde søgt Tilflugt. Gennem Samtaler med Partiets Hovedmænd dèr havde Charlotte faaet Klarhed over, at den lovlige Republik var sprængt, og Paris i et lille Antal voldsomme Menneskers Magt. Den iblandt dem, om hvem man talte med størst Afsky, var Marat. Hun drog deraf den Slutning, at dette ene Menneskes Død vilde gengive Frankrig *Freden*. Hun besluttede at tilkæmpe sit Fædreland dette uvurdérlige Gode, og vi ser ogsaa, at hun efter Drabet daterer sit Brev til Girondineren Barbaroux: «Paa den anden Dag efter Fredens Forberedelse». Hun betænkte ikke, at hun i sit stille Sind (som Louis Blanc meget træffende har sagt) viste sig som en sand Lærling af Marat: Netop han betragtede ogsaa Drabet af nogle Enkelte som et Middel til at sikre Fædrelandets Frelse.

Den 9. Juli kørte Charlotte Corday fra Caen med Postvognen og ankom først den 11. til Paris. Den 12. skrev hun sin *Henvendelse til Franskmændene*. Den 13. om Morgenen Kl. 6 købte hun i Palais-Royal for to Francs en Kniv med Ibentræsskaft, erfor, at Marat var syg og for Tiden ikke gik i Konventet, hvor hun helst havde villet støde ham ned, lod sig da Kl. 11½ køre til hans Hjem. Da Portnerkonen og Simonne Evrard negtede hende Adgang til den Syge, vendte hun tilbage til sit Hotel og sendte ham med Fodposten denne Billet:

Borger!

Jeg kommer fra Caen. Deres Kærlighed til Fædrelandet lader mig formode, at De gerne vil høre om de ulykkelige Begivenheder i denne Egn af Republikens Omraade. Jeg vil indfinde mig hos Dem henimod Kl. 1; hav den Godhed at modtage mig og tilstaa mig et Øjebliks Samtale. Jeg vil sætte Dem i Stand til at gøre Fædrelandet en stor Tjeneste.

Hun kom igen Kl. 7½ om Aftenen. Portnersken vilde paany afvise hende, men da hun trængte paa, gik Simonne Evrard ind til Marat, og denne, som havde faaet Charlotte Corday's Brev og hørte hendes friske Stemme gennem Døren, lod hende komme ind. Han laa som bekendt i sit Badekar, dækket af et Lagen, og skrev paa et Bræt, der laa tværs over Badet. Han udspurgte hende om, hvad der skete i Caen. Hun talte om Girondinernes Møder, om den Hær, de stod i Begreb med at sende mod Paris, og nævnede Navnene paa Opstandens Hovedmænd. Han skrev dem op, alt som hun nævnte dem, og da han udbrød: «Om

nogle Dage skal jeg lade dem alle guillotinere i Paris», stødte hun ham fra oven med overordenlig Kraft Kniven lige ned i Hjertet.

Hun blev slaaet ned, trampet under Fødder, saa overgivet til Politiet, og erklærede straks, at hun havde villet ofre sit Liv for at frelse sit Land. Man beholdt hende i Marats Værelse til Kl. 2 Nat. En Folkehob stod trods den sene Nattetime tæt og truende udenfor Porten. Hun modtoges af den med et saa rasende Hævnskrig, at hun daanede derved, og da hun kom til sig selv igen, undredes over endnu at være i Live.

Charlotte Corday blev sat i Fængsel i Abbediet i det samme lille Kammer, hvori Fru Roland havde siddet de første Dage af sin Fængsling, og hun havde trods sine Indsigelser Gendarmer i Stuen hos sig Nat og Dag. Den 15. skrev hun følgende Brev til Sikkerheds-Udvalget:

Da jeg endnu har nogle Øjeblikke tilbage at leve i, tør jeg da haabe, Borgere, at I vil tillade mig at lade mig male; jeg vilde gerne efterlade denne Erindring til mine Venner. Desuden, ligesom man ynder Billedet af de gode Borgere, bringer Nysgerrigheden undertiden til at søge Portræter af store Forbrydere, hvad der tjener til at vedligeholde Rædslen for deres Forbrydelser; hvis I værdiges at agte paa min Bøn, beder jeg Eder da at sende mig en Miniatyrmaler imorgen. Jeg gentager min Bøn om Tilladelse til at maatte sove alene og beder Eder tro paa min hele Erkendtlighed.

Marie Corday.

Til Barbaroux skrev hun med fuldstændig Aandsfrihed. Hun ironiserer i dette Brev over dem, der søger efter Medskyldige til hende og ikke forstaar hendes Besluttethed, taler med Foragt om Raseriet imod hende, viser sig alene pinligt berørt af Kvindernes Skrig, ligesom hun straks efter Drabet med Forbavselse af Simonne Evrards Klager erfor, at Marat var elsket. Hun nyder iøvrigt allerede i Fængslet den «Fred», hun indbilder sig at have skaffet Frankrig og trøster sig med Haabet om den Hvile, hun skal nyde hisset «i Elysium med Brutus og nogle andre Mennesker fra den antike Tid».

Den 17. om Morgenen begyndte Forhøret for Revolutionstribunalet. Hun syntes her mindre en Anklaget, end de Edsvornes og Dommernes Dommer. Hendes Svar er mange Gange som skrevne med Ildskrift, fyndige, knappe. Saaledes disse Ytringer:

Det er kun i Paris, at man er blændet af Marat. I de andre Departementer betragter man ham som et Uhyre.

— Hvorledes har De kunnet betragte Marat som et Uhyre, da De har indført Dem hos ham ved at appellere til hans Menneskelighed, idet De skrev til ham, at De var forfulgt? (Hun skrev dette i et andet, uafsendt Brev.)

— Hvad Vægt ligger der for mig paa, om han viser sig menneskelig mod mig, hvis han er et Uhyre mod Andre.

— Tror De da at have dræbt alle Marat'er?

— Nu, da han er død, vil de Andre tage sig i Agt.

Man oplæste hendes Brev til Barbaroux. Da man kom til Stedet: «Han sagde for at trøste mig, at han om faa Dage skulde lade Jer alle guillotinere i Paris», gik et Skær af Tilfredshed over hendes Ansigt, der syntes at sige: «Det har nu ingen Nød», og da man oplæste Stedet, hvor hun taler om de Gendarmer, der om Natten holder Vagt i hendes Celle («Jeg tror, det er en Idé af Chabot; kun en Kapuciner kan have den Art Indfald»), kunde hun ikke lade være at le. Saa rolig og frygtløs var hun.

Da Præsidenten spurgte hende, om hun havde en Forsvarer, sagde hun: «Jeg havde valgt en Ven; men jeg har ikke siden hørt Tale om ham. Rimeligvis har han ikke havt Mod til at føre mit Forsvar». Hun mente Doulcet de Pontécoulant. Præsidenten udnævnte da paa staaende Fod til hendes Forsvarer Chauveau-Lagarde, hvem han bemærkede i Salen. Denne forstod af hendes Tegn til ham, at hun ikke vilde undskyldes. Han nøjedes derfor med denne værdige Bevisførelse: Den Anklagede tilstaar koldblodigt det Drab, hun har begaaet, tilstaar, det har været længe overlagt, tilstaar Alt, søger ikke engang at retfærdiggøre sig. Netop dette, Borgere, er hendes hele Forsvar. Denne Ro, denne i en vis Henseende ophøjede Selvfornegtelse er kun forklarlig ved den politiske Fanatismes Overophidselse, der har trykket hende Dolken i Haanden. —

Hun var tilfreds med dette Forsvar, takkede Chauveau-Lagarde varmt for hans Mod, og viste ham sin Taknemmelighed paa en i Sandhed højsindet og storladen Maade ved at bede ham (da man havde lagt Beslag paa hele den ikke ganske ringe Sum, hun havde paa sig) for hende at betale, hvad hun skyldte i Fængslet. «Jeg gør Regning paa Deres Ædelmodighed», sluttede hun.

Da hun blev ført tilbage til sit Fængsel, sagde hun roligt til Fangevogteren og hans Kone, der modtog hende: «Jeg havde

haabet, at vi skulde spise Frokost sammen. Men Dommerne har opholdt mig saalænge, at jeg maa gøre Undskyldning for at have brudt mit Ord til Jer». Meningen var, at der ikke nu blev Tid til noget Maaltid mere.

Fængselspræsten, som tilbød hende sin Bistand, afviste hun: «Tak de Personer, der har vist mig den Opmærksomhed at sende Dem; jeg paaskønner deres Velvilje, men har ingen Brug for Deres Tjeneste». Saa fuldstændigt rolig var hun, at hun brugte de Par Timer før Bødlernes Komme til efter indhentet Tilladelse at lade Maleren Hauer udkaste hendes Portræt, den bekendte, saa ofte kopierede Skitse. Hun havde lagt Mærke til ham under Forhøret, da han i Retssalen forsøgte at fastholde hendes Træk i en Tegning.

Han malte endnu, da Skarpretterne traadte ind. Hun var da i Begreb med at skrive nogle Linjer paa et Blad Papir, de sidste fra hendes Haand, desværre uretfærdigt angribende. De lød: «Borgeren Doulcet de Pontécoulant er en fejg Person, der har afslaaet at føre mit Forsvar, da Sagen dog var saa let. Den, der har gjort det, har skilt sig derfra med al mulig Værdighed; jeg bevarer ham min Taknemmelighed til mit sidste Øjeblik». Hun vidste ikke, at Pontécoulant aldrig havde modtaget hendes Opfordring og ingen Anelse havde om det Hverv, hun havde tiltænkt ham. Hun dømte for hastigt i dette Tilfælde som i større Ting.

Hun klippede selv en Lok af sit Haar til Maleren som Tak for hans Umag, og gav Resten af sit Haar til Fangevogteren som Gave til hans Kone. Selv tog hun den røde Skjorte paa, med hvilken Mordere altid skulde sidde paa Karren. Den ventede ved Fængselsdøren. Det var Uvejr og strømmende Regn, men ligefuldt oppebiede og ledsagede umaadelige Skarer af forbitrede Mænd og rasende Kvinder hende paa Vejen til Skafottet. Hun modtoges af vilde Skrig, og saa stor var Trængslen, at Kørslen gennem den tog to fulde Timer. I al den Tid bevarede hun samme ideale Fasthed og samme Blidhed i sit Blik. Hendes Kinder var røde. Først ved Synet af Faldøksen blegnede hun et Øjeblik. Men straks derefter fik hun sin naturlige, friske Farve igen. Da Rakkerknægten blottede hendes Skuldre, rødmede hun. Da Øksen var faldet, og den samme Karl viste hendes Hoved til Befolkningen, gav han det et Slag paa Kinden. Efter Sagnet rødmede hun da anden Gang.

I sin Dødsstund hørte hun kun Forbandelser omkring sig. Faa var de, der som Tyskeren Adam Lux og som André Chénier havde Mod til straks efter hendes Død at udtale Beundring. Men ikke lang Tid efter, da Rædselsherredømmet var styrtet og Marats Navn kun en Genstand for Afsky, blev hun hædret og dyrket som Engel og Martyr. Hun er i Historien bleven staaende som det politiske Mords Helgeninde.

Hun var et rent og heltemodigt Væsen med snever Synskres og energisk, ufrugtbar Aand.

FRANKRIG OG PAVEN

(1893)

I disse Dage er udkommet det sidste, ufuldførte Bind af Taine's store Værk om det nærværende Frankrigs Oprindelse. Dette sjette Bind, som skulde have afsluttet Værket, var bestemt til at indeholde en Fremstilling af hvad der i det Frankrig, Napoleon har genopført, med dets Sammendragning af al Magt og alt Liv i et Midtpunkt, var blevet af de aandelige Samfund. Det skulde dernæst have indeholdt en Beskrivelse af den moderne Verdens Aandsstrømninger og af de Muligheder til at leve og de Vanskeligheder ved at leve, som det af Napoleon genopbyggede Frankrig finder i denne ny Livsluft.

Den Hovedbegivenhed, der i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel er foregaaet i Evropa, er en ganske stilfærdig, Naturvidenskabernes og den sproglige, kritisk-historiske Forsknings stedse voksende Anseelse og stedse mere sejrrige Fremskriden. Denne Begivenhed har efter Taines Opfattelse virket omtrent som et fast Lands langsomme, dernæst hurtigere, Løften sig op af Havet. Ligesom en saadan Stigning af Landet tvinger de undersøiske Dyr, der aander ved Gæller, til, hvis de vil leve, at omforme sig til Arter, der aander ved Lunger, saaledes tvinger Videnskabens stigende

Herredømme i den ny Tid de gamle Samfund til at omforme sig eller gaa til Grunde.

En af de første Virkninger, som Forskningens voksende Anseelse medfører, er den at rokke ved Trosgrundlaget, at nedbryde den religiøse Idé, i Kraft af hvilken eller i hvis Navn et Aartusind gennem den hele Gruppering indenfor Samfundet har fundet Sted og som har givet Moralen, Retten, Stænderne, Institutionerne deres Indvielse og deres Styrke. De fleste evropæiske Samfund er endnu arvelige Monarkier med Statskirker, hvor den alt overvejende Indflydelse er hos Kongen, Hoffet, Adelen, Godsejerne, Kapitalisterne, der alle eller næsten alle har faaet deres Stilling ved Arv. Det første, som den ny Tids Luftlag vækker, er Tvivlsaanden, Undersøgelsens Aand overfor alt det Nedarvede, og denne virker nødvendigvis lige straks kun opløsende paa Viljen til at underordne sig. Den ny Opfattelse af Tilværelsen har saare Faa Evne til at tilegne sig paa anden Maade end rent negativt.

Ved Siden heraf har Videnskabens stigende Herredømme en afgjort Virkning paa Befolkningernes ydre Vilkaar. Deres Velvære tager langsomt til, medens deres Tilfredshed og deres Fordomme hurtigt tager af; de er ikke mere stavnsbundne som før, de strømmer sammen til de store Byer som til Sæderne for Storindustrien og modtager der en stadig Paavirkning af fremmede og udenlandske Tanker, blandt hvilke de nødvendigvis ikkun forstaar saare faa fuldtud.

De evropæiske Samfund er i forskellig Grad velbyggede til at modstaa disse pludselig fra mange Sider kommende Stød, mens de for at klare sig burde være saa omhyggeligt forberedte paa dem som et Nordpolfarer-Skib paa at modstaa Isens Overlast.

For nu at prøve, i hvilken Grad Frankrig af sine Bygmestre er sat i Stand til at taale denne Indtræden i ny Forhold, var det, at Taine i sit Værks Slutning vilde studere Kirkens, Skolens og Familiens Stilling som han i det foregaaende Bind havde studeret Kommunernes og de lokale Samfunds, hvis Organisation Staten havde oversavet og tilintetgjort. Han saa de Enkelte afsondrede i deres Egenkærlighed og utilbøjelige til at slutte sig sammen i Grupper, der varer længere end de selv.

Kun to af Værkets Afsnit er Taine naaet til at fuldende, Afsnittene om Kirken og Skolen. Da han skulde til at studere Familien, afbrød Døden hans Arbejde. Det havde været hans

Hensigt at fremstille Familien i dens Forhold til alle de hinanden afløsende Love, der i det moderne Frankrig angaar den; han vilde paavise Aarsagerne til at Manden i Frankrig betragter Ægteskabet ikke som noget i og for sig Ønskværdigt, som et Grundlag for Livsvirksomheden, men som en Afslutning, der imødeses uden Begejstring. Han vilde vise, hvorledes Tabet af al videre og højere Interesse for det Tilkommende har indskrænket Omsorgen for Fremtiden til en uforstandig Kærlighed til Børnene alene, der usundt forgudes, paa samme Tid som deres Antal begrænses efter en for Frankrigs Fremtid ængstende Maalestok.

Af dette tredje Afsnit foreligger slet intet, da Taine, som saa mange andre store Forfattere, ikke kunde overvinde sig til at nedskrive Enkeltheder, før han gav sig til Arbejdet.

Hvad her er udført, er imidlertid stort nok til at man i sit Sind kan fuldstændiggøre det med, hvad der mangler.

Bogen bærer intet Udgivernavn. Men det er Fru Taine, der har udgivet den og som har forfattet den lærerige og velskrevne Indledning, der ganske er holdt i samme Aand som Værket og fremtræder uden Navns Underskrift.

Vi vil dvæle ved Afsnittet om den katolske Kirke i Frankrig.

Napoleon forsonede Frankrig med Paven og den katolske Kirke for at styrke sin Magt. Pave og Kirke i Forening skulde tjene hans Stats og Herskerfamiliens Interesser. Han omdannede Bisper og Præster til lavt lønnede Stats-Embedsmænd. Han brugte Paven mod Gejstligheden, Gejstligheden mod Paven for at knække enhver Modstand, lod den hellige Fader afskedige alle de Præster, der heldede til den gamle Statsform, og forsøgte at nedbryde Pavens Magt ved at lade de franske Gejstlige optræde paa Kejserdømmets Side imod ham. Den Katekismus, han brugte Katolicismen til at opdrage Befolkningen i, udmundede i Sætningen: Vi skylder Napoleon I, vor Kejser, Kærlighed, Ærefrygt, Lydighed, Troskab, Værnepligt osv.; thi han er den, hvem Gud i vanskelige Tider har kaldet til at genoprette Gudsdyrkelsen og vore Fædres hellige Religion og være dens Beskytter.

Men Resultatet blev et ganske andet end Napoleon havde ventet og anet. Mod sin Vilje drev han Paven ind i Diktaturet. Paven, som paa hans Bud havde afskediget Medarbejdere, der intet andet havde gjort end hylde Frankrigs gamle Kongehus, afsatte med samme vilkaarlige Magtfuldkommenhed efter Napo-

leons Fald de napoleonske Bisper, ja Kejserens egen Onkel, Kardinal Fesch.

Napoleon selv havde gjort mere end nogen anden for at lade Paven fremstaa som den katolske Sags eneste Fortolker, højeste Skønner og Dommer, og fra nu af stiger Pavens Magt uafbrudt. Ved de mange Omformninger af Evropas Kort, som er indtraadte siden Napoleons Tid, er katolske Befolkninger komne under protestantiske eller græsk-ortodokse Fyrster, og andre katolske Befolkninger har samlet sig til politisk Selvstændighed; Katolicismen har vundet Millioner af Mennesker i det protestantiske Nordamerika, og der er oprettet talrige sydamerikanske Republiker, som helt er katolske. Ved hver saadan Forandring udkræves den højeste kirkelige Myndigheds Mægling eller Indgriben, og saaledes har Paverne sluttet Konkordat paa Konkordat med de forskelligste Stater. Alle de nuværende store katolske Kirkesamfund er Pavens Værk.

I Frankrig var i det 17. og 18. Aarhundrede Gejstligheden national, gallikansk. Nu er den hele franske Gejstlighed romersksindet. Thi da Staten plyndrede Kirken og til Gengæld gav den en mager Aarpenge, saa blev Paven med Nødvendighed dens eneste Støtte og Midtpunkt.

Og med Pavens Magt og Betydning er i Frankrig i Aarhundredets Løb Bispernes steget hundredfold.

Før Revolutionen var Bisperne Adelsmænd, fornemme Folk, der ikke selv tog sig af deres Menigheder. De kom nu og da til deres Bispesæde og gav smukke Fester, viste smagfuld og overdaadig Gæstfrihed. De var store Herrer, elskværdige, verdslige, letfærdige, dekorative. Deres Indtægter var gennemsnitligt en hundredtusind Francs om Aaret.

I vore Dage er næsten alle franske Bisper og Erkebisper fattige Borgersønner eller Børn af Almuen. Deres Indtægt er ti til femten Tusind Francs. De bor altid paa deres Bispesæde, der er tarveligt. De er virksomme og ivrige Forvaltere, Gejstlige med Liv og Sjæl. Medens før Revolutionen Biskoppen i Frankrig havde en yderst begrænset Magt, maatte regne med Kapitlet, der holdt ham Stangen, desuden med Kongen, Abbederne, Priorerne, Abbedisserne, Universiteterne, de store Herremænd osv., er hans Herredømme i hans Kres nu uindskrænket og udstrakt over dens hele Omraade. Forhen havde han omtrent $^1/_{15}$

af Stillingerne og Retsvelgerningerne i sin Kres at give bort. Nu raader han alene over alle. Napoleon vilde gøre Bispen til Magthaver for at bruge denne Magthaver som Embedsmand. I vore Dage er Embedsmanden forsvunden og Magthaveren alene staar tilbage.

Thi hans officielle Myndighed styrkes ved hans moralske Avtoritet og ved den frivillige Underkastelse, med hvilken alle hans Undergivne kommer ham i Møde. Han er af samme Stand som sine Præster, han er sagkyndig i alle Spørgsmaal; thi han har gennemgaaet alle de lavere Trin før han er naaet i Vejret. Han lever simpelt, arbejder strengt, har et Øje med Alt. De Troendes Penge strømmer ind til ham, saa han kan sætte de største Foretagender, fromme Gerninger af hvadsomhelst Art, i Værk. Kardinal Lavigerie, der nylig døde, havde 15,000 Francs om Aaret, og gav hvert Aar 1,800,000 Francs ud uden nogensinde at gøre Gæld.

Det har i Frankrig vist sig umuligt at faa Folk af de højere Stænder til at være Præster i vore Dage. Men des dybere Rødder har Gejstligheden skudt i den lavere Befolkning. Af otte Præster i Frankrig tilhører de syv Arbejder- eller Bondeklassen. De holdes oppe af to stærke Følelser, Følelsen af deres gejstlige Værdighed, Bevidstheden om at være en af Gud retsbetrygget Kaste, der endog har Magt til at tilgive Synder, hvad end ikke Englene kan, og Følelsen af Underordning under Kirken som et Hele, Troskaben mod Fanen.

Med Præstestanden er Munke- og Nonne-Væsnet i Aarhundredets Løb blevet fornyet og genfødt i Frankrig. Ingen bliver dèr Munk eller Nonne uden frivilligt. Og det mærkværdige er indtraadt: den republikanske og demokratiske Form, som det attende Aarhundredes Filosofi drømte om at paatvinge Staterne og som forblev stedløs i det verdslige Samfund, er virkeliggjort her og her alene. Kun her findes den spartanske Republik, hvor alle faar samme Portion af den sorte Suppe. Og Hjørnestenen, der her ligger til Grund, er den, som blev tegnet af Rousseau, en virkelig *Samfundspagt*, en frivilligt indgaaet Kontrakt. I Overenskomsten her, i Munke- eller Nonne-Pagten, afgiver Alle deres Stemme og gør det enstemmigt, oprigtigt, alvorligt, efter Overvejelse og paa varigt bindende Maade. Her er *det* blevet en Sandhed, som for de politiske Samfunds Vedkommende var og blev en blot Tanketing. Og kun et Faatal blandt disse Munke og Nonner helliger sig til blotte Betragtninger. De fleste

af dem udfører en almennyttig Gerning uden Vederlag. I Gennemsnit lever hver enkelt af dem af 500 Francs om Aaret, og man kan udregne, at de ved deres Arbejde aarligt skænker Frankrig et Overskud af 80 Millioner Francs.

Blandt alle kristne Kirker er den romerske den, som indbefatter flest Menneskesjæle. Den tæller 180 Millioner Katoliker, og den har paatrykt dem Romeraandens Præg.

Den kristelige Ide har gennemgaaet adskillige Behandlinger før den romerske. Først blev den udtrykt paa Aramæisk og Hebraisk og var da i sit Væsen israelitisk, havde de gamle jødiske Profeters Grundstempel. Saa blev den udtrykt paa Græsk i Grubleriets og Tankestridens Sprog, blev en Blanding af Poesi og Filosofi. Først derefter blev den oversat paa Latin, altsaa behandlet i det Sprog, hvori *Retten* var bleven udarbejdet, og af Aander, hvis inderste Væsen var juridisk og politisk. Og den blev da selv gjort til et stort juridisk og politisk Religionssystem: Fordømmelse og Benaadning, Forpligtelse mod Gud og Forpligtelse mod Kirken, der er Guds Stat, et varigt Væsen, som overlever de skiftende Slægter i den. Den romersk-katolske Kirke inddæmmer og behersker Menneskesjælens Hang til en Lønlære, og det Herredømme, den udøver, er en Arv fra det gamle hedenske Rom; det udøves paa Latin, og af Paver og høje Prælater, som i stedse stigende Antal er Italienere. Den har sit Hovedtilhæng blandt romanske og romaniserede Folk. Kun Polen og Irland er blandt ikke romanske Stater blevne Kirken tro, og det fordi Kirken hos dem er bleven Sindbilledet paa deres kæmpende Nationalitet.

Protestantismen er splittet i Sekter; den er desuden i sine Hovedlande gaaet op i den fri Forskning og i en rent personlig Religiøsitet og ligger i de Bilande, hvor dette ikke er Tilfældet, udenfor Civilisationen; den græsk-ortodokse Kirke er stillestaaende, aandløs, blot Kirkeskik, og dens Poper udgør en ringeagtet Stand. Den katolske Kirke derimod er i vore Dage en Magt, der kun kan sammenlignes med det gamle romerske Imperium. Som Cæsar Augustus og Constantin fulgte efter Hyrden Romulus, saaledes har ogsaa paa Fiskeren Peter fulgt den ufejlbare, suveræne Pave, der vel har mistet sin lille jordiske Kirkestat, men til Gengæld styrer og leder en aandelig Kirkestat paa 180 Millioner Sjæle, over hvilken han er den overfolkelige og uindskrænkede Herre.

Den Vanskelighed, han har at kæmpe med (f. Eks. i Modsætning til Kejserne af Rusland og Tyskland, der er den ortodokse og den lutherske Pave), det er den, at hans Undergivne har en anden verdslig Suveræn foruden ham. I Frankrig har han følgende for sig og imod sig:

For sig har han den franske Gejstligheds ubetingede Lydighed, og det er en Hær, som er stærk ved sin Begejstring og Selvfornegtelse. 50,000 Præster, næsten alle arbejdsomme og troende, 30,000 Munke og 127,000 Nonner, der næsten alle er besjælede af samme Aand, og med dem deres hele Flok og Følge af læge Mænd og Kvinder.

Imod sig har han den Omstændighed, at den franske Stat paa sin Side er lige saa altopslugende og myndig som hans Kirke. I Brydningstilfælde er derfor Sammenstødene i Frankrig langt voldsommere end andensteds, langt voldsommere f. Eks. end i Østerrig, hvor Kirken ikke har den franske Form, og end i Nordamerika, hvor Staten i kirkelige Sager er nevtral. Paa den anden Side trues, naar Stat og Kirke i Frankrig slutter Forbund, som det skete under Karl X og Napoleon III, den aandelige og personlige Frihed af de største Farer. Den kan da, som det er sket, helt overvældes. For Tiden, da den franske Stat ligger i Krig med Kirken, har den udgivet uhyre Summer til det Formaal at fordrive Kirkens Mænd og Kvinder, de gejstlige Ordener af forskellig Art, fra alle Pladser, de indehavde.

Nu er jo imidlertid i Løbet af det sidste Aarhundrede Naturforskning og Historie blevet en Magt, der med en helt anden Myndighed end Staten har rejst sig imod Kirken. Natur- og Aandsvidenskaben i Forening har frembragt et *Billede af Verden*, der er forskelligt fra alle tidligere saadanne Billeder derved, at det er *malt efter Naturen*. Og for dette Billede af Verden er ikke blot de Udvikledes Opmærksomhed, men Bønders og Arbejderes Opmærksomhed vakt i Frankrig som andensteds. Ganske vist forstaar ni af ti ikke dette Maleri. Dels ser de altfor adspredt paa det, dels er deres Øje ikke opdraget. Dog lærer de noget deraf, begriber idetmindste dette, at der blandt de mange Billeder af Verden gives ét, som er gjort *efter Naturen*.

Men mellem dette Billede og Kirkens er Uoverensstemmelsen iøjnespringende, uhyre, saa kolossal, at den ikke kan overses af Nogen, og den er langt større end i de fremskredne protestantiske Lande, hvor Videnskab og Religion er komne hinanden i

Møde, og end i de slaviske, hvor Kirken i det sidste Tusind Aar har været en gammel død national Ting, der ikke har frembragt et eneste nyt Dogme.

I Frankrig arbejdes der uafbrudt saavel paa Kirkens som paa Videnskabens Billeder af Verden. Kirken udsteder ny Dogmer (Marias ubesmittede Undfangelse, Pavens Ufejlbarhed) og Gejstligheden bliver stedse mere glødende i sin Tro og med den de Kvinder, der hører den. Klosteret tiltaler desuden visse Egenskaber hos det franske Folk omtrent som Kasernen tiltaler det; thi Folket er tilbøjeligt til Begejstring, til Ave og Tugt, til Broderlighed, overhovedet til Arbejde under en Regel.

Men det kirkelige Verdensbillede frastøder stedse stærkere det overvejende Flertal. I Paris gaar af Befolkningens Katoliker kun fem af Hundrede (og det vil sige fire Kvinder og én Mand) til Alters ved Paasketid, hvad dog betragtes som Tegn paa Mindstemaalet af Religiøsitet. Og stedse stiger hos Befolkningen Fjendskabet mod Kirken. I 1793 var den lavest stillede Befolkning endnu religiøs. Men siden da har Kirken to Gange sluttet Pagt med Reaktionen. Dette førte 1830 til Plyndringen af det erkebiskoppelige Palads, i 1871 til Drabet af Erkebispen og de gejstlige Gidsler, og endelig til hele den kirkefjendske Bevægelse, der fylder de sidste atten Aar af Frankrigs offenlige Liv. Det er en Kendsgerning, at selv den store Bondebefolkning dèr med hver Dag bliver mere hedensk og griber enhver Lejlighed til at lægge dette sit Sindelag for Dagen.

Skønt Danmark er et protestantisk Land, er der rimeligvis blandt de Tænkende her til Lands større Sympati for den romerske Kirke end for den protestantiske Statskirke, der er bygget paa den blotte Protest mod Rom og som er saa kold, at man fryser i den. Det ses da ogsaa, at Katolicismen her til Lands stadigt vinder Jordsmon, mens Protestantismen ingenlunde vinder ny Sjæle og kun bevarer, hvad den har inde, ved at optræde med stedse ringere Humanitet og stedse lidenskabeligere Skræmsel. I Danmark virker Statsmagten og Kirkemagten som bekendt i Forening. Staten tjener Kirkens Formaal, og Præsterne er Magthavernes lydige Tjenere til Gengæld. Kirken optræder i den dobbelte Form af aandløs Teologi og sjælløs Prædiken og føler sig stærkere og fastere end nogensinde, uvisnelig som den Mumie den er. Den staar da ogsaa uanfægtet, og er rimeligvis stærkere her end i nogetsomhelst ikke-skandinavisk Land. Ingen har nogen-

sinde betragtet det som Umagen værd at angribe den, uden nogle enkelte frigjorte Teologer fra Søren Kierkegaard til vore Dages, og den nyder Grossereres, Godsejeres og Bankdirektørers varmhjertede og uegennyttige Understøttelse. Hvis Befolkningen ikke altid er lige henrykt over den, saa skjuler den det til daglig Brug godt, og bliver den en enkelt Gang lidt misfornøjet, saa har mangeaarig Erfaring belært Statskirken om, at denne Opbrusen intet ondt betyder og at Befolkningen hurtigt paany falder til Føje som den altid før har gjort. Den danske Stat og den danske Statskirke synes for uoverskuelig Tid uopløseligt forbundne.

NAPOLEONS MODER

(1893)

De store historiske Personligheder, som en Gang for alle er blevne indlemmede i Menneskehedens Erindrings-Skat, fængsler ikke til alle Tider lige stærkt. Tidsforhold, der staar i en levende Modsætning til deres, undertiden ogsaa Tidsforhold, der minder om deres, giver dem fornyet Tiltrækning og bringer Forskerne til at sysle med dem.

Napoleon, som aldrig kunde eller kan blive glemt, blev første Gang efter sin Død formelig dyrket under Louis-Philippe, og nu har for anden Gang Franskmændenes Interesse samlet sig om ham og Alt, hvad der angaar ham. I de sidste Aar er en hel Række Skrifter om ham og Studier over hans Tidsalder udkomne i Frankrig, og blandt disse indtager et stort to Binds Værk om Napoleons Moder af *Hippolyte Larrey* ved sin samvittighedsfulde Forskning en Plads.

Baron Larrey er nu en 85aarig Mand og han er ikke Historiker af Fag. Han er Søn af den berømte Dominique Jean Larrey, en af de største Saarlæger, der har levet, Napoleons Generalinspektør over Militærlægevæsnet, der gjorde alle Kejse-

rens Felttog indtil Waterlooslaget med. I vor Literatur har Overlæge *Wanscher* udgivet et Særskrift om ham. Sønnen er fulgt i Faderens Spor som fremragende Kirurg. 1841 blev han Professor i patologisk Kirurgi, 1850 Hospitals-Overlæge, 1859 Chef for Lægevæsnet ved Hæren i Italien og 1870 indtog han samme Stilling ved det nationale Forsvars Hær. 1867 var han bleven Medlem af Institutet. Han har indlagt sig store Fortjenester som det franske Militær-Lægevæsens Omdanner.

Fra sin Ungdom nærede han en heftig Beundring for Napoleons Moder, og en afgørende Begivenhed i hans Liv blev det Besøg, som det i 1834 forundtes ham ved sin Faders Side at gøre denne Kvinde i Rom, et Besøg, han i et lille selvstændigt Flyveskrift fra 1892 har skildret med stor Livagtighed og usvækket Pietet.

1834 allerede havde han lovet sig selv at rejse Napoleons Moder et Minde; nu næsten 60 Aar senere har han sat sit Forsæt i Værk. Bogen er en gammel Mands Bog, lidt stiv og officiel i sin Holdning, et Samlerarbejde fuldt af Ærefrygt. Men man skimter det levende Liv derigennem.

Letizia Ramolino, der fødtes paa Ajaccio 24. August 1749 (fire Dage før Goethe), og døde i Rom 2. Februar 1836 i sit 87. Aar, har vistnok gennemlevet de største Skæbner og de mest forbavsende Omskiftelser, der i samme Tidsrum, maaske i noget, er faldne i en Kvindes Lod, og hun har gennemlevet dem med antik Karakterstyrke og aldrig svigtende Værdighed.

14 Aar gammel bliver hun gift med *Charles de Buonaparte*, og da han baade før og efter Corsicas Indlemmelse i Frankrig (1769) slutter sig til Paoli under Uafhængighedskampen mod de Franske, deltager hun efter de corsicanske Kvinders Vis ved sin Mands Side i alle disse Felttog, delende Strabadser og Farer med Manden, selv da hun har sin ældste Søn (Josef) paa Armen og bærer den næste (Napoleon) under sit Hjerte.

15. August 1769 bringer hun Napoleon til Verden. Letizia har protesteret mod det bekendte Sagn, at den Nyfødte blev lagt paa et Tæppe, hvor homeriske Helte eller (efter Andre) Alexander og Cæsar var fremstillede. Hun siger derom: «Det er en Fabel. Han skulde nyfødt være bleven lagt paa Cæsars Hoved! Trængte han til det? Vi havde desuden slet ingen Tæpper i vore Huse paa Corsica, ikke om Vinteren engang og mindst i Højsommeren.»

Hun opdrog denne sin vanskelige Søn som alle sine andre

Børn med en streng Ømhed. Naar Napoleon paa St. Helena saa tilbage paa sin Barndomstid, brugte han de stærkeste Ord til Anerkendelse af denne Moderens Opdragelse. «Det er min Moder», siger han etsteds, «det er hendes gode Grundsætninger, som jeg skylder, hvad Medgang jeg har havt og alt Godt jeg har udrettet», og et andet Sted: «Min Moder skylder jeg Alt».

Letizia Ramolino Bonaparte var smuk som en romersk Idealstatue, altid behersket, altid sysselsat med at lede og regere sin talrige Familie. Hun havde Mod og sund Forstand, og hendes rolige Væsen gav sig Udtryk i Orden og streng Sparsomhed, Egenskaber, som Sønnen tog i Arv efter hende. Hans lidenskabelige og stridige Sind mødte hos hende hverken Svaghed eller Despoti, men en ubøjelig, forstandig Vilje, som han nødedes til at underkaste sig. Da han 8 eller 9 Aar gammel en Sommeraften trods Moderens Forbud var vedbleven at gaa i Haven i strømmende Regn, indtil han var fuldstændigt gennemblødt, og undskyldte sig hos hende med, at han, som vilde være Soldat, naar han blev stor, havde villet vænne sig til at taale daarligt Vejr, svarte hun ham: «Hvis Du vil være Soldat, maa Du først og fremmest lære at adlyde».

Saalænge Napoleons Stjerne var i Stigen, bevarede Letizia i hele sin Holdning en stolt Beskedenhed. Hun var ikke et Øjeblik beruset af hans Triumfer, og skønt hun havde fuld Tiltro til hans Evner, betragtede hun aldrig hans Held som afgjort eller Fremtiden som sikret. *Pourvu que cela doure!* (Hvis dette ellers varer ved!) plejede hun paa sit italienske Fransk at sige som Mundheld.

Da Napoleon som Førstekonsul i 1800 forlagde sin Residens til Tuilerierne, kunde hans Tilbud ikke bestemme hans Moder til at flytte derind med ham. Hun skyede Uro og Overflod og blev beskedent boende i sin ældste Søns Hus. Det faldt hende vanskeligt at vænne sig til Familiens Omplantning fra ét Land og Sprog til et andet. Da hun en Dag gennem Josef bebrejdede Napoleon, at han overanstrengte sig med Arbejde som han gjorde, svarede han: «Vil saa Josef til Gengæld sige Mama, om hun vil holde op med at kalde mig *Napolione*. Lad Mama kalde mig *Bonaparte*, som alle Mennesker gør, dog ikke *Buonaparte;* det vilde være endnu værre end *Napolione*. Lad hende sige *den første Konsul* eller *Konsulen* simpelthen. Men *Napolione*, altid *Napolione*, det gør mig utaalmodig». Den corsicanske Betoning, som hun

ikke kunde aflægge, opirrede ham naturligvis kun, fordi den mindede Franskmændene om hans fremmede Afstamning.

Letizia Bonaparte stod nu og da i Konsulattiden sin Søn stærkt imod. Hun anraabte ham f. Eks. om at skaane Hertugen af Enghien, og da Bonaparte var urokkelig, udbrød hun i Vrede: «Du vil selv blive styrtet i den Afgrund, du nu graver under dig og din Slægt». Taarerne strømmede ned ad hendes Kinder, og Sønnen hørte tavs, uden at gøre en Bevægelse eller svare et Ord, paa hendes heftige Bebrejdelser. Det næste Sammenstød mellem Moderen og ham fandt Sted, da Napoleon kort før Kejserdømmets Oprettelse vilde tvinge sin Broder Lucien til at opgive Tanken om Ægteskab med Fru Jouberthon. Lucien, der var ligesaa haardnakket som Broderen, veg ingen Tomme, og Moderen stillede sig afgjort og energisk paa hans Side. Da Førstekonsulen lidenskabeligt forekastede hende, at hun saaledes lagde hans Politik Hindringer i Vejen og viste Broderen mere Kærlighed end ham, svarede hun med en Ytring, hvis Sandhed hun i sit senere Liv beviste: «Jeg holder altid mest af den blandt mine Børn, som er mest ulykkelig». Hun fulgte, uden at ville lade sig bøje, Lucien i hans Forvisning til Rom.

Da Napoleon var bleven udraabt til Kejser, kronet og salvet af Paven, vendte hans Moder tilbage til Paris og lod Sønnen spørge, hvad Navn og Titel hun skulde bære og hvilken Stilling hun skulde indtage. Han bestemte, at hun for Fremtiden skulde benævnes *Madame mère* (Fru Moder), føre Titlen *Kejserlig Højhed*, overtage Ledelsen af alle velgørende Stiftelser i Frankrig og have en Million Francs i aarlig Indtægt. Hun lod sig i ingen Henseende blænde eller forvirre af sin ny Storhed. Som hendes talrige Døtre og Sønner indtog hun sin ny Værdighed saa naturligt som var hun født til at beklæde en Trone, og hun tog sin Stilling som Beskytterinde af de Fattige og Lidende, af Hospitaler og barmhjertige Søstre alvorligt.

Hun var saa sparsom i sit personlige Forbrug, at hun blev anset for gerrig og endnu har Navn derfor; men hun sparede kun i det Øjemed at kunne hjælpe sine Børn, i Fald de atter styrtede fra de Tinder, de havde naaet; og da den Tid kom — den kom forholdsvis snart — hvor de havde Brug for hendes Sparepenge, gav hun indtil det Yderste alt, hvad hun havde lagt til Side. Første Gang kom hun Napoleon til Hjælp ved hans Hjemkomst fra det ulykkelige russiske Felttog. Hun rejste ved

Rygtet om hans Ankomst fra Aix til Paris for at bringe ham en Million.

Napoleon var undertiden lidt misfornøjet med hendes Tilbageholdenhed og Ulyst til at repræsentere ved Hof-Tafler, mens han var borte paa sine Felttog. Men han paaskønnede med sønlig Taknemmelighed hendes Dyder og det var stadigt hende, der, naar der indtraadte Spaltninger mellem de mange suveræne Sønner og Døtre, bragte Forsoning og Forstaaelse til Veje. Napoleon talte Italiensk med sin Moder, men skrev til hende paa Fransk.

Hun havde Godhed for Josefine og dækkede, naar hun kunde, dennes Letsindigheder. Kort før Skilsmissen indtraadte der et Tilfælde, hvor hun ikke formaaede det. Kejserinden havde hos sig modtaget gentagne Besøg af en omvankende Modehandlerinde, i Følge med hvem der var en vis Herman, en klog og farlig tysk Spion eller Voldsmand, som Napoleon havde ladet udvise af Frankrig. Da det opdagedes, anraabte Josefine i en Billet *Fru Moder* om at sige Napoleon, at dette Fruentimmer var blevet anbefalet af hende. Napoleon kom ene ledsaget af Duroc til sin Moder for at udspørge derom. Denne svarede først, rørt af Josefines Bønner, at hun havde anbefalet Modehandlerinden; hun troede, der kun var Tale om «at dække en eller anden ny Daarskab»; men da hun erfor, at det her maaske gjaldt Kejserens Liv, følte hun sig forpligtet til at tale Sandhed og tilstod Sønnen, at hun ikke havde havt det ringeste at gøre med det, som var hændt i Tuilerierne Dagen forud.

Hun stillede sig fra først af hjerteligt til Marie-Louise som Svigerdatter, og Forholdet mellem dem var godt, saa længe Napoleon stod paa sin Højde. Men da hun forstod, hvor ligegyldig Sønnen var den ny Kejserinde, og især da denne ved Napoleons Tronfrasigelse i Fontainebleau steg i Vogn for at køre til Wien og bosætte sig der, tabte hun al Agtelse for hende. Marie-Louise rettede i Afskedens Øjeblik disse Ord til sin Svigermoder: «Jeg haaber, Fru Moder, at De vil bevare mig de velvillige Følelser, De hidtil har næret for mig». Hun fik det korte og sørgmodige Svar: «Det vil afhænge af Deres Opførsel i Fremtiden». Letizia Bonaparte kunde være saare streng, naar hun følte sig oprørt. Hun tilgav saaledes aldrig Murat og Caroline deres Frafald fra Napoleon. Da Datteren skrev til hende for at søge Forsoning, svarede hun kun: «Jeg har aldrig havt noget Samkvem med For-

rædere og vil i Fremtiden heller intet have», og hun vilde aldrig, end ikke efter Murats Død, se Datteren mere.

Hun fulgte Napoleon til Elba, og for første Gang i lang Tid levede Moder og Søn Dag ud, Dag ind i hinandens Selskab. Hun haabede, dèr endnu at se Marie-Louise ankomme med Kongen af Rom. En Aften meldtes til Napoleon, at en Dame med sin lille Søn var ankommen ved Havnen. Han steg straks til Hest for at ride Damen imøde, og Moderen, som blev Vidne dertil, spurgte ham da, om det var Kejserinden, der kom. Da han rystede paa Hovedet, gættede hun Damens Navn og viste sig med gammeldags Strenghed ikke under dennes Ophold paa Øen. Det var Kejserens polske Elskerinde, Grevinde Walewska, der bragte Napoleon hans lille Søn (den senere under Napoleon III bekendte Diplomat og Udenrigsminister). Hun kom, ledsaget af sin Søster og Broder, og tilbragte en Dag paa Øen i Kejserens Nærhed.

Da Napoleon indskibede sig fra Elba til Frankrig, gav hans Moder ham Alt hvad hun ejede med, beholdt kun et Par Smykker som Familie-Erindringer tilbage. Under de hundrede Dage viste hun sig endnu engang offenlig, da Napoleon i Juni 1815 aabnede det lovgivende Korps's Forhandlinger. Hun sad ved Hortense's Side og forbavsede trods sine 65 Aar ved sin fine og regelrette Skønhed.

Snart derefter var Alt tabt, og da Napoleon ønskede at gaa i Landflygtighed til Nordamerika, beredte hans Moder sig til at ledsage ham. Da han i Stedet blev bortført til St. Helena, indgav hun straks en Ansøgning til de forbundne Suveræner om at turde følge efter ham derhen. Til hendes store Smerte blev Ansøgningen afslaaet, og afslaaet paany, saa tidt den blev fornyet, endog da hun nogle Aar senere kunde beraabe sig paa, at hendes Søn som dødeligt syg jo nu var ufarlig.

Hun bosatte sig i Rom, ensom som hun var, havde kun Halvbroderen Kardinal Fesch i sin Nærhed. Hendes Sønner og Døtre var da alle styrtede fra deres Troner, alle landsforviste fra Frankrig og desuden hver for sig fra sit Land; de var hjemløse splittede ad, nogle i Evropa, andre i Amerika.

Hun nærede i disse Dage en stærk Uro for Napoleons Skæbne; hun havde erfaret, hvor ugunstigt Klimaet var for hans Helbred og hvor strengt han blev bevogtet. Hun tilbød ham Alt hvad hun paany havde sparet sammen; thi der blev ikke sørget

for hans Fornødenheder som Fange, og hun led i høj Grad under, at alle Breve til og fra Napoleon blev aabnede, og neppe mindre under den ydmygende Behandling, der blev hans tro Tjenere i Evropa til Del. Da hendes egne Midler var slupne op, foranstaltede hun Indsamlinger blandt sine øvrige Børn til Fordel for Sønnen og afsendte det Indkomne til ham.

Saa ramte 1821 Efterretningen hende om hans Død.

1824 fik hun Meddelelse om at Eugen, hvem hun altid havde elsket som Napoleons Adoptivsøn, var død af et Slagtilfælde. 1825 mistede hun sin Datter Pauline.

Hun fulgte med i Politik og Literatur, læste hvad der blev skrevet imod og for hendes Søn og underholdt en levende Brevveksling med sine Børn og Børnebørn. Et stærkt Indtryk gjorde det paa hende, da hun erfor, at man efter Julirevolutionen paany havde rejst Napoleons Statue paa Vendômesøjlen. Hun gjorde Testamente og indsatte hans Søn, Hertugen af Reichstadt, til sin Universalarving.

1830 brækkede hun Benet helt oppe ved Hoften ved et ulykkeligt Fald. Bruddet var paa Grund af hendes høje Alder ulægeligt, og hun kunde fra nu af aldrig mere gaa.

1831 erfoer hun, at Louis's og Hortense's Søn (Napoleon III's ældre Broder) var bleven dræbt ved Forli, og at Louis, der saaledes mistede sit (muligvis eneste) Barn, var utrøstelig.

I 1832 blev hun ramt af det haardeste Slag, der endnu kunde træffe hende. Hertugen af Reichstadt (Kongen af Rom), i hvem hun stadig havde set Napoleons Efterfølger paa Frankrigs Trone og Genoprejseren af Familiens Navn, blev bortrevet af Døden. Man havde opsnappet alle Breve fra ham til hende og fra hende til ham; men hun levede i aandeligt Samkvem med ham. Samme Aar blev hun fuldstændigt blind, og da hun var næsten 83 Aar gammel, ansaas en Operation for umulig. Først fire Aar derefter endtes hendes Lidelser ved Døden.

Hun viste sig ligesaa stor i Ulykkens som i Medgangens Tid og endnu mere respektindgydende.

Hvem der har besøgt Bryssel, vil mindes Wiertz's paa Stedet udførte kulturhistorisk lærerige Maleri af hendes Dødsleje. Baron Larrey's Værk er forsynet med talrige Portræter fra hendes Livs forskellige Afsnit. Ansigtet og Holdningen er i Ungdom og Alderdom lige klassisk. Saaledes tænker man sig Grachernes Moder.

PRINSESSE MATHILDE

(1903)

For mange Aar siden — Boulevard Hausmann, i en parisisk Dagligstue, et umaadeligt Rum med svære Tæpper og moderne Malerier — dannede ved Femtiden Vært og Værtinde med en Del tilfældige Besøgende Gruppe omkring en ældre Dame, der sad ved et Vindue i den Ende af Værelset, som var modsat den, fra hvilken man traadte ind.

Paa mit Spørgsmaal som indtrædende: Hvem er den Dame? lød Svaret: *la princesse* . . . Som sædvanlig blev Navnet udtalt saa hurtigt, at det ikke lod sig opfatte. Den Slutning laa da nær, at Damen var en italiensk eller russisk Fyrstinde, ingen Prinsesse i Ordets nordiske Mening, og jeg undrede mig noget over, at man i et Hus, hvor der jævnligt kom meget fornemme Folk, var saa helt optaget af en Fyrstinde.

En Forestilling fulgte, men saa ensidig, at alene den ny Tilkommendes Navn blev nævnt, ikke Damens, saa jeg anbragt paa en Stol lige overfor denne og hurtigt inddraget i Samtalen, var i den Forlegenhed, ikke at vide, hvem jeg havde for mig. Damen talte med mig om Danmark og dets Frembringelser, og udspurgte mig om den mig personligt ubekendte franske Prinsesse, som var bosat dèr; men først da hun med en Mine, som røbede Vanen til at betragte Adgang til hendes Hus som en Gunst, sluttede Samtalen med et: «Jeg haaber at se Dem hos mig» — opdagede jeg som i et Blink den rene Napoleon-Type i dette smukke, livfulde Ansigt, og vidste, at det var Prinsesse Mathilde, med hvem jeg havde talt.

Jeg havde hørt meget om hende af hendes Plejedatter, hvem jeg længe havde kendt, og læst lige saa meget om hende i Sainte Beuve's Breve til hende og i Brødrene Goncourts Dagbøger, hvis Udgivelse da lige var begyndt, og disse Indblik i Prinsessens Sjæleliv var egnede til at fremkalde lige megen Ærbødighed og Interesse.

I sit Palæ var hun elskværdig, imødekommende, opmærksom, desuden højttalende, og i godt, næsten lystigt Humør. Saa megen naturlig Værdighed havde hun, at hun, uden at støde,

med livligt Frisprog gav Øjeblikkets Indfald Luft. Der afholdtes i de Dage en Skønhedskonkurrence etsteds i en Variété i *Champs Elysées*. Prinsessen havde en ubændig Lyst til at overvære den. «Det gaar ikke an,» sagde en, der var som hjemme i Huset, siden han havde ægtet hendes Plejedatter: «Det gaar ikke an; saa kommer der imorgen til at staa i *Le Figaro*: Skønhedskonkurrencen for det meget blandede Selskab overværedes af hendes kejserlige Højhed, Prinsesse Mathilde.» «Saa tager jeg en rød Paryk paa», udbrød Prinsessen. «I saa Fald kommer der blot til at staa: «Skønhedskonkurrencen overværedes af Prinsesse Mathilde, iklædt en rød Paryk». — «Det er ogsaa fortvivlet; jeg kan da aldrig røre mig», lød Svaret.

Alt, hvad hun sagde, røbede ikke blot et strømmende indre Væld, der gav sig Luft i noget Overstadigt, Skrankesprængende; men der var over Stilen i hendes Tale noget Storladent saavel i Spøg som i Alvor. Hendes Udtryksmaade var bestandigt original. Om sin Brodersøn, Louis Napoleon, der da var gaaet i russisk Tjeneste, i hvilken han nu er bleven forfremmet til General, sagde hun med et Smil: Han tiltror sig et Kald som Krigsmand, blot fordi vi har havt *en Militær* i Familien. *(Ce garçon se croit une vocation guerrière, parceque nous avons eu un militaire dans la famille.)*

Prinsesse Mathilde blev født i Triest 1820 som Datter af den store Napoleons yngste Broder Jérôme, den tidligere Konge af Westphalen, og Prinsesse Katharina af Württemberg, der blev viet til ham 1807 og som i gode og onde Dage elskede ham med glødende Varme. Prinsessen fortalte sine Venner, at hendes Moder plejede at sige: «Jeg giver alle Børnene bort for to Fingre af Fifi.» — Fifi, det var min Fader. — Hvem der kun kender Jérôme fra tyske Kilder og fra den uheldige Rolle han spillede som saare letsindig Konge, vil vistnok undres over denne Hengivenhed. Men Jérôme havde med al sin Letsindighed store Dyder, blandt andre Trofasthed imod Napoleon og en overordenlig Tapperhed som Officer. Han alene af Brødrene havde Anlæg for Krigen til Søs som til Lands. Han begyndte sin Bane 1801 som Søløjtnant og kommanderede faa Aar efter som Kontreadmiral Flaaden ved Algier og ved Martinique. Han deltog i Felttoget mod Prøjsen 1806, var med i Rusland 1812 og sloges som fransk General baade ved Ligny og ved Waterloo.

Prinsessen fik hvad man kalder en fyrstelig Opdragelse, havde syv Skrivelærere, atten Lærere i Klaverspil, talrige i de forskellige Sprog. I 1841 blev hun gift med den hovedrige russiske Fyrste Anatole Demidof og levede nu nogle Aar ved det russiske Hof. Hun blev meget yndet af Nikolaj I, der til Gengæld ikke kunde udstaa hendes Mand, og hun har altid fremhævet hans faderlige Godhed mod sine nærmeste Omgivelser, netop fordi han kun omtales som haard og tyrannisk. Det er tydeligt nok ham, der efter hendes Ønske satte Skilsmissen fra Demidof igennem i Aaret 1845.

Hun havde som Datter af en landsforvist Prins for første Gang betraadt fransk Grund, da hun var 21 Aar gammel. Som hun en Dag fortalte Goncourt, blev hun ved det første Syn af en Soldat med røde Bukser saa bevæget, at hun steg ud af Vognen og omfavnede ham. Fra da af længtes hun altid til Frankrig, og fra det Øjeblik, da hun ved Napoleon III's Tronbestigelse blev anerkendt som fransk Prinsesse, fjernede hun sig kun ugerne og for kort Tid fra Landet. Hun kunde ikke undvære Paris, ikke Seinens Bredder, ikke Byens Belysning ved Aftentid, endnu mindre det Selskab af Byens ypperste Mænd og Kvinder, hun samlede om sig. Det er umuligt at nævne noget stort Navn, hvis Bærer hun ikke har stræbt at knytte til sin Kres.

For sin Fætter Kejseren havde hun en vis Sympati; hans gode Egenskaber tiltalte hende. Hun havde i sin Tid afslaaet hans Haand; men hun modtog indtil hans Giftermaal hans Gæster for ham som Husets Dame, og gennem hende opnaaedes stadigt hans Samtykke til mangen god og velgørende Foranstaltning. Kun hans Temperament var hendes aldeles imod. Hun var ude af sig selv en Dag, da en Lakaj i Compiègne havde heldt ham en Sifon med Seltersvand ned ad Nakken og han nøjedes med at skyde sit Glas over til den anden Side uden at sige et Ord. Denne Koldblodighed forbløffede hende: «Havde jeg taget ham, saa havde jeg slaaet Hovedet i Stykker paa ham for at se, hvad der var indeni.»

Prinsessen, der selv malte, saa altid gerne Malere og overhovedet Kunstnere hos sig. Mest berømt er hun dog bleven ved sit venskabelige Forhold til alle Frankrigs største Skribenter uden Undtagelse; hun viste sig overlegen i Kløgt, overlegen ogsaa og især som Hjertemenneske ved den individualiserede Maade, hvor-

paa hun skænkede hver Enkelt sin Opmærksomhed, sin Deltagelse, var ham en Støtte og hvad mere er, forstod ham — naturligvis indenfor de Grænser, hendes Naturel anviste hende.

Fri som hun var, knyttede hun nære Venskabsforbindelser, under Kejserdømmet med Grev de Nieuwerkerke, Maler og Louvremuseets Direktør, senere med den udmærkede Kunstner, den nu afdøde store Emaljør Claudius Popelin, der er bleven saa forherliget i Samtidens Poesi. Ved hans Død fulgte hun hans Lig ud paa Kirkegaarden, knælede for alles Øjne ved Graven, græd og bad.

Sainte-Beuves Breve tillader os at følge Prinsessens Studier og mangesidige Virksomhed. Hun var god imod ham, da han var gammel og nedbrudt af Sygdom, og det var ikke underligt, at hun tog ham hans sene Frafald fra Kejserdømmet ilde op. For Théophile Gautier var hun en sand Beskytterinde. Indtagende er den Finhed hvormed hun udnævnte ham til sin Bibliotekar, da hun formodede, han trængte til Bistand. «Men har Prinsessen et Bibliotek?» spurgte han samme Aften, som han var bleven udnævnt, en af hendes Venner. — Et Raad, kære Gautier, lød Svaret, bær Dem ad, som om hun ikke havde noget!

Tydeligt nok har Gautier bedre end Sainte-Beuve forstaaet at more hende, og Ingen har prist hende i smukkere Vers end han. Med Renan kom hun altid ypperligt ud af det, Alexander Dumas stod hende nær. Taine tog hun hans Behandling af Napoleon I yderst ilde op, men dog især det Ord, at Slægtens Stammemoder, Fru Letizia, havde været «urenlig». Hun brød med Taine derfor, men forsonede sig paany med ham efter nogle Aars Forløb. Det var Flauberts Stolthed at kende hende, og hun lod ham indføre sin Halvbroder Louis Bouilhet hos sig og underholdt sig tappert med denne, tiltrods for at den Usalige spiste Hvidløg til Frokost. Endelig nærede hun et inderligt, dybtfølt Venskab for Edmond de Goncourt, skønt enkelte af hans Bøger som *La fille Elisa* var hende med hendes Skønhedsdyrkelse en Gru.

Aldrig kunde hun heller overvinde sin Harme over, at hendes berømte Venner umiddelbart efter at have siddet ved hendes Bord gik hen til en guldbeslaaet Kurtisane som La Païwa (Grevinde Henkel-Donnersmark). Atter og atter ivrede hun imod, at Mænd som Gautier, Goncourt og Renan bar over med Kurtisanens Livsførelse og Hjerteraahed for hendes Overdaadigheds Skyld.

Under Krigen tyede Prinsesse Mathilde til Belgien, men vendte tilbage allerede 1871, ankom en sildig Aften til Paris, fandt ingen Vogn ved Banegaarden, gik tilfods, til hun af Træthed sank sammen paa en Bænk overfor hendes tidligere Palæ, og maatte sende sin Pige efter en Drik Vand.

Under Dreyfussagen var hun fra først af usikker. En Dag spurgte hun over Bordet Boisdeffre: Er det sandt, General, at De i Generalstaben har et Brev, skrevet af Kejser Wilhelm til Dreyfus? Paa hans bejaende Svar kastede hun sig højtleende tilbage i Stolen og udbrød: Man mærker, General, at De ikke har omgaaedes meget med Kejsere og Konger. — Men senere lykkedes det de højere Officerer at spinde denne lyse Intelligens ind i deres Net. Man havde bibragt hende den Tro, at hun som en Bonaparte maatte og skulde tage Hærens Parti, nu da Angreb rettedes paa den. Dog vedblev hun at vise sine Nærmeste samme Hengivenhed, endskønt de stod paa den modsatte Side.

I de sidste fyrretyve Aar har ingen Prinsesse i noget Land forstaaet at knytte sin Tids udmærkede Mænd til sig, omgaas dem kammeratligt, være dem nyttig og bringe dem sammen med Mennesker, der virkede fremmende paa dem, som denne sidste store af Slægten Napoleon har gjort.

FRANCISQUE SARCEY

(1899)

Den franske Middelstands dramatiske Kritiker er død, 72 Aar gammel. En Mand, der aldrig har spildt Tid paa at ærgre sig, en Mand med skarp Forstand, men uden skarpe Vædsker, der med sit gode Humør, sin sunde Menneskeforstand. sin Fagdygtighed, sin Indskrænkethed og sin Stridslyst sad tryg og selvtilfreds

i sin Elefanthud, som Intet bed paa, hverken Spot eller Skældsord. Han rystede Alting af sig, sikker paa, at han alene havde Ret, hvor meget de Unge end kaldte ham Kretiner, og styrket i denne Anskuelse ved den umaadelige Vægt, det franske Gennemsnitspublikum tillagde hans Ord. Stor og svær, rund og tyk, gammel og graa var han med sin mægtige Vom Kritikens *Jacques Bonhomme* og samtidigt dens Pasja af tre Hestehaler og talløse Kvindefletninger.

Trangsynet var han, men han saa godt, og det vilde være uretfærdigt at dømme ham efter de sidste ti Aar, i hvilke han ikke var stort mere end et gammelt Vrøvl, der gentog sig selv og skrev den samme, højt betalte Artikel utallige Gange om og om igen. Han har en Gang været en dygtig og nyttig Mand.

Han havde den grundige Dannelse bag sig, som Normalskolen (Opdragelsesanstalten for Lærere) giver. Den gennemgik han fra sit 21de—24de Aar sammen med Taine og About, hvilken sidste var og blev hans nærmeste Ven. Som fattig Lærer kom han paa Kant med sine Foresatte i Anledning af en ministeriel Rundskrivelse, der forbød Professorerne at bære Overskæg, og mod hvilken han afstedkom en lystig Demonstration. Han sendtes som Lærer fra den ene Provinsby til den anden, indtil han, 32 Aar gammel, tog til Paris for at prøve sig frem som Journalist.

Edmond About hjalp ham paa Vej, og snart vandt han stor Anseelse som Dramaturg. Den Blomstring af Skuespillet, som fandt Sted under det andet Kejserdømme med den yngre Dumas, Emile Augier, Sardou, Labiche, Meilhac og Halévy osv., havde i ham sin Herold. Medens hans Ungdomsven Taine forklarede Kunstværkernes Opstaaen, slog Sarcey sig paa Bedømmelsen og Værdsættelsen. Han fortalte i sine Føljetoner klart og overskueligt ethvert Stykkes Indhold, udviklede dets Stof, undersøgte, hvorvidt dette ogsaa var af sund dramatisk Beskaffenhed, og godkendte eller negtede, at Forfatteren havde gjort Fyldest for de Krav, som laa i selve Stoffets Natur.

Hans Kritik var altid strengt teknisk. Han gik ud fra disse to Grundsætninger: Teatret er en Sag for sig, som er underkastet visse Regler, visse Vedtægter, der udledes af selve dets Væsen som Teater. Teaterstykker er skrevne for at spilles, og det ikke for et udsøgt Publikum af Finsmagere, men for en stor Forsamling af Mænd og Kvinder. — Hertillands vilde en Kritik

som hans kunne gøre ikke ringe Gavn, hvor de unge Skuespilforfattere meget hyppigt lægger altfor udelukkende Vægt paa deres Arbejders poetiske Indholdsværd og forsømmer at tilegne sig selve Haandværket i Kunsten. I Frankrig, hvor Haandelaget i Reglen er Skribenterne medfødt, følte man, efter at Sarcey i en Snes Aar havde været næsten Enehersker, Trangen til en Kritik, der ikke udelukkende saa Skuespillet, der aandeligt var gaaet i Staa, fra den tekniske Side.

Hans Navn er sammenknyttet med visse Kunstudtryk, han ofte kom tilbage til, saaledes *la scène à faire*, den Scene, der maa gøres, ɔ: den afgørende Scene, som Alt kommer an paa, og som Forfatteren derfor ikke (efter ubehændige Poeters Vane) maa lade foregaa i Mellemakterne eller i Kulisserne og bagefter fortælles.

Under Kejserdømmet var Sarcey en udmærket Foredragsholder, livlig, naturlig, lærerig, ugenert, en fortræffelig Improvisator. Efterhaanden blev af hans Egenskaber kun Ugenertheden tilbage og bestandig større. Han kendte og nød sin Folkeyndest, snakkede uafbrudt om sig selv, var *Onkel Sarcey* for hele Paris, gamle John for alle sine Venner og Uvenner. Han gik saa ganske op i Anerkendelsen af sine yngre Dages Idealer, Dumas og Augier, at al den senere Literatur, særligt al den fremmede, syntes ham af saare ringe Værdi i Sammenligning. Han manglede Sansen for den og fandt Alting vanvittigt, hvad han ikke forstod. Foruden sine dramaturgiske Artikler har han skrevet meget andet, *Erindringer*, der er fortræffelige, et Par Romaner, der er svagere, og en umaadelig Mængde Journalistik om vekslende Æmner. Da han lige før Kejserdømmets Sammenstyrtning sammen med Edmond About udgav Bladet *Le dix-neuvième siècle*, var hans Særfag Angreb paa Kirkevælden. Han varetog den læge Undervisnings Sag overfor den gejstlige Indflydelse, og hans Artikler flammede den Gang af Vid og sund Sans.

Han var med Liv og Sjæl Journalist, har aldrig engang villet samle sine Artikler i Bogform, og han havde den i Frankrig ualmindelige Stolthed, at han ikke stræbte efter at blive Medlem af det franske Akademi. Den franske Journalistik er saa lidt som andre Landes en Skole for Karakteren; men gjorde den ham end med Aarene grumme overfladisk og tvang den ham end til talløse, stundom ret grimme Midtvejs-Forlig, den

gjorde ham hverken ondskabsfuld eller lav. Og han bevarede til det sidste en vis drøj Ligefremhed og indenfor et noget begrænset Omraade et klart, sundt Blik.

AUGUSTE RODIN

(1904)

Blandt de Kunstnere, som efter Indbydelse i 1898 udstillede i Stockholm, var ogsaa Franskmanden *Auguste Rodin.*

Som en Slags Tak for den Artighed, der ved Indbydelsen var vist ham, tilbød han Nationalmuseet i Stockholm som Gave en af de udstillede Gibsstatuer, betitlet *La voix intérieure* (Den indre Stemme). Gaven tilbødes uden nogensomhelst Betingelse.

Da indtraf det for nordiske, akademiske Forhold overmaade Betegnende, at Nationalmuseets Indkøbs-Udvalg afviste Foræringen, da denne «ikke syntes at være af den Beskaffenhed, at den kunde indlemmes i Statens Kunstsamlinger». Denne Beslutning fattedes med fire Stemmer mod én, nemlig af de Herrer Sander, Holm, Friherre Nordenfalk og Greve von Rosen mod Museets Bestyrer Hr. Upmark.

Da Museet i sin Tid negtede at modtage Ernst Josephson's *Strømkarlen*, anvendte man det Paaskud, at de Beundrere af Kunstneren, som tilbød Maleriet, havde stillet som Betingelse, at det skulde erholde «en det værdig Plads i Samlingen». Man svarede, at Betingelsen gjorde Indgreb i Udvalgets ubetingede Bestemmelsesret. Her afslog man brutalt Tilbudet fra den store Kunstner selv uden at have nogen saadan Betingelse at beraabe sig paa.

Under disse Omstændigheder handlede Kong *Oscar* med overordenlig Takt og Forstand. Han tilkendegav Rodin sit Ønske at

maatte indlemme Figuren i sine private Samlinger, et Tilbud, Kunstneren modtog med Tak.

Det svenske Nationalmuseums Handlemaade grundede i den Forestilling, der i det attende Aarhundredes Slutning trængte igennem, at Billedhuggerkunsten for at være eller blive værdifuld havde at gaa i Grækernes Fodspor. Den har i Norden holdt sig længere end andensteds. Og den førte hundrede Aar senere naturnødvendigt til den af mange blandt de aandeligt eller digterisk Udviklede nærede Opfattelse, at Skulpturen som en Kunst, der havde naaet sit Højdepunkt længe før vor Tidsregning, i vore Dage ganske havde overlevet sig selv. At Thorvaldsen som Sergel helt havde bygget paa Antiken og slet ikke forsøgt nogen Videre-Udvikling af Middelalderens eller Renæssancens Kunst, maatte bringe mangen En til i den nyere Billedhuggerkunst blot at se en Gentagelse.

Naar nutildags Ingen mere nærer denne Fordom, saa skyldes det sikkert mest de to Mænd, under hvis Hænder Skulpturen er bleven en paa ethvert Punkt moderne Følemaades Organ, Franskmanden Rodin og Belgieren Meunier. Medens Meunier dog især har fornyet Skulpturens Stofverden, idet han har erstattet Heltene i Gudesagn og heroiske Eventyr med Minearbejdere fra Belgiens Gruber, er det selve Kunstens Sjæl, som Rodin har fornyet. Dybt indenfra, helt fra de første Spirer til kunstnerisk Liv og Daad, har han nyskabt sin Kunstart.

Hundred Gange er Hverdagssnakken bleven forebragt om den Skuffelse, det volder Den, som længe har kendt et Geni af dets Værker, at lære dette samme Geni personligt, menneskeligt at kende. Denne Talemaade, der ogsaa er bleven anvendt om Rodin, stammer ikke fra dem, der med dyb Opmærksomhed og stille Andagt har stræbt at tilegne sig Værkerne, saa vidt de var dem tilgængelige, men fra dem, der gaar ud fra et forudfattet Begreb om Kunstværket som noget Virkelighedsfjernt, halvt Overjordisk, og der Ansigt til Ansigt med Manden, som er Værkernes Ophav, undres ved at se ham klædt som andre, høre ham tale og skemte som andre, finde ham udrustet med Drifter og Lidenskaber som andre, og som andre hildet i ufuldstændig Kundskab og nu og da i urigtige Meninger.

Den, der efter Evne har fordybet sig i den store Aands indre Verden, vil ikke undres over den Afstand, der synes at være mellem denne og Geniets jævne udvortes Tilsyneladelse;

han vil i sin stærke Fornemmelse af Afstanden kun finde et Vidnesbyrd om sin egen Mangel paa Evne til at bygge Broen imellem Værket og dets Ophav. Intet kan jo dog være nedlagt i Kunstværket, som ikke fandtes — tilmed rigere og større — i Kunstneren først.

Faa Mænd indgyder paa Forhaand en saadan Ærefrygt som Auguste Rodin, og denne Ærefrygt lider ikke noget Afbræk ved personligt Bekendtskab, selv om man en Gang har hørt ham udtale en Urimelighed eller røbe en menneskelig Svaghed.

Naar der havde udviklet sig Kulde mellem Rodin og Zola i de sidste Aar, og naar de udtalte sig skarpt om hinanden, saa laa i det Tilfælde Skylden hos Rodin. Da den franske Forfatterforening med forbavsende Mangel paa Begreb om Kunst havde vægret sig ved at modtage Rodins *Balzac*, stillede Zola sig i Spidsen for en Kres af Mænd, der vilde bøde paa Uretten ved at bestille det forsmaaede Mesterværk i Marmor. Rodins Holdning ved denne Lejlighed maatte saare Zola. Han nævnte først en Pris, forlangte senere en højere, gjorde saa paany Vanskeligheder, til man forstod, det ikke var hans Alvor med dette Salg. Sagen var, at Rodin med sin barnlige Tro paa et Forbund mellem Englændere og Jøder til Frankrigs Fordærv ikke vilde se sit Navn i Bladene stillet sammen med et ham beskyttende Forbund af Dreyfusarder. Men Rodins politiske Indbildninger og Drømmerier betyder intet for Spørgsmaalet om Værdien af hans Kunst. Han føler sig (endnu som Verdensberømthed) befejdet af Akademier og Avtoriteter i Frankrig, i aldrig afbrudt Krig med det Officielle. Hans politiske Mistænksomhed er kun et Udtryk for hans almene og berettigede Væren paa sin Post.

Rainer Maria Rilke, den østerrigske Digter, der har udgivet en begejstret og sjælfuld lille Bog om Rodin, har sagt det fine Ord, at Rodin, ensom før sit Ry, maaske er endnu ensommere efter det; thi «Ryet er sluttelig kun Indbegrebet af alle de Misforstaaelser, der er i Omløb om et Navn», og han har tilstræbt en Udviklingshistorie af Rodins Geni, som han begynder med den sanddru Udtalelse, at naar man har fundet sig til Rette i alt det, Rodin har frembragt, og véd, hvor let Menneskehænder bliver trætte samt hvor kort Tid der er givet dem at virke i, saa nærer man uvilkaarligt et Ønske om at se disse Hænder, der har virket som hundrede Hænder, og om at se den, der er disse Hænders Herre. Og Rilke fortæller Rodins Historie, Historien

om den lange Taalmodighed, hvormed Naturkraften i ham har arbejdet sig frem, lige siden han først gav sig til at lære af Antikens endog i Hvilen bevægede Skikkelser og af Katedralernes levende, talende Dyr.

Snart gik det op for ham, at det moderne Menneskes Ansigt havde Tusinder af Udtryk, som tidligere Tider ikke kendte, og at det moderne Legeme kunde være fuldt saa skønt som det antike, da Livet to Tusind Aar længer havde arbejdet derpaa, «lyttet og hamret deri Dag og Nat».

Rodin maatte tjene sit Brød ved at arbejde paa Porcellænsfabriken i Sèvres og efter Krigen gaa til Bryssel for der at udføre al Slags Pligtarbejde, nogle Figurer paa Privathuse, nogle Grupper paa Børsbygningen osv., Arbejder, i hvilke han endnu ikke lagde sit Væsen. Han stræbte foreløbig at opnaa indtrængende og udtømmende Kundskab til det menneskelige Legeme, indenfra at naa frem til Overfladen — og dernæst at udgranske selve denne Overflade under dens talløse Møder med Lyset. Han gik ikke som Meunier ud fra en Idé (den, at Arbejderskikkelsen var saa god en Helteskikkelse for den moderne Skulptur som Achilles for den antike), heller ikke fra et vist Begreb om Komposition, men fra det Liv, som fandt Udtryk i Legemsfladernes bevægede Spil. Hver mindste Del af Legemet levede; Legemet bestod af lutter Skuepladser for Liv.

Efter at Rodin i 1864 første Gang havde villet træde frem for Offenligheden og var bleven tilbagevist fra den aarlige Udstilling, idet man vragede hans Byste *Manden med den knækkede Næse*, fordi dette levende Hoved tog sig ud som en Udæskning til det akademiske Skønhedsideal, forholdt han sig paany i fulde tretten Aar ganske rolig, arbejdede kun med og for sig selv. Saa viste han med den storladne Legemsbevægelse i *Broncealderens Menneske*, hvilken Højde han havde naaet.

I den Tid, da han levede i Bryssel, fandt han hos Digterne Næring for sin Aand, først hos Dante, i hvis *Helvede* han lærte en anden Tidsalders lidende Legemer at kende, saa at sige fandt et helt Aarhundrede, som Klæderne var revne af. I den *Guddommelige Komedie* laa Motivet til hans mægtige Frembringelse *Helvedes Porte* med Hundreder af Figurer, med Lidenskaber, Lyster og Laster i Blomst, med gribende eller mistende Lader og Fagter, med Vellystens sammenflettede Legemer og med andre Legemer, der i Stigen eller Fald danner Kæder. Men Lidenskabernes Spil

hos Dante fuldstændiggjordes for Rodin af deres Kampe hos Baudelaire, i hvem han fordybede sig med al den Drift, der drog ham til det yderligt Moderne. Hvad der hos Rodin er af Usundt og Vredent, af uklart Sindbilledligt og hemmelighedsfuldt Sanseligt har Berøringspunkter med Baudelaire som med Rops.

Ikke at Navnene Dante og Baudelaire omskriver hans Forhold til Poesien. Hvem har forstaaet Victor Hugo som han i det Mindesmærke, der fremstiller den ensomme Digter nøgen paa Guernseys Klipper, lyttende til Havets Røst og til den indre Stemme! Og hvem har forherliget og fortolket Balzac som han i hint geniale Mindesmærke, hvor en Seers Inspiration er levendegjort! Mangen en har stræbt at give Statuemænd og Statuejomfruer det pligtskyldige inspirerede Blik, det himmelvendte eller begejstrede, der efter Vedtægten betegner Geniet. Men denne Inspiration, Inspirationen i Slobrok, den Søvnløses stirrende Syn af en hel Befolkning, han selv fremmaner, Sligt har ingen givet før Rodin.

Nu rejses i Kjøbenhavn den gribende Gruppe af Borgerne fra Calais, Rodins Mesterværk i den historisk-heroiske Stil. Ud af Froissarts Krønike er disse Skikkelser traadte. Edward III belejrer Calais. I Byen er man Hungersdøden nær. Kongen vil kun skaane Staden paa det Vilkaar, at seks af dens fornemste Borgere overgiver sig til ham, for at han «kan handle med dem efter sin Vilje»; barfodede skal de komme, skjorteklædte, med Strikken om Halsen. Det, hvortil vi er Vidne, er det frivillige Opbrud fra Calais, efterat Byens Borgmester Messire Jean de Vienne har ladet Klokkerne ringe. Under Mængdens Skrigen og Graad begiver de sig paa Vej, der i sig føler Kaldet til at dø for de andre. Hver af dem staar der med sin Beslutning, sin Fortid, sit Afkald, sit Offermod, sin Afsked med Livet. I Enkelte er Udtrykket overdrevet til det Grimacerende. Men uden at være udvortes forenede danner de en Helhed.

Der har undertiden været Tale om, at Rodin i Følge med Frits Thaulow vilde gæste Norden, og Ingen, hvem han paa sin stilfærdige Maade har forevist sine Værker, Ingen, der har siddet som Gæst ved hans Bord i Meudon eller som har truffet ham hos hans Venner i Paris, vilde kunne føle andet end Glæde ved at se den Mand hyldet i Norden, hvem blandt andre Lande Bøhmen har hyldet som ingen anden Kunstner. Men man maatte

altid frygte for, at Modtagelsen af denne mindst officielle Kunstner paa en eller anden Maade dog blev officiel.

Det er maaske bedst, at han ikke selv kommer, før efterhaanden et rigeligt Udvalg af hans Værker har banet ham Vej, saa den Hyldest, der bør vises ham, ikke kommer til at gælde hans Ry — «Indbegrebet af alle de Misforstaaelser, der er i Omløb om ham» — men ham selv som den Tidsskel sættende Mester, han er.

FRANSK KONSERVATISME

(1902)

I Kraft af sin gamle og glorværdige Kultur er Frankrig et i aandelig Henseende konservativt Land, gør sejg Modstand mod Nybegyndelser paa det kunstneriske Omraade og røber maaske allermest sin ringe Paavirkelighed for fremmed Indflydelse, naar det forsøger ret at vise sig imødekommende.

I Anledning af Victor Hugo's Hundredaarsdag afholdtes en mægtig Fest paa Raadhuset i Paris, som glimrende oplyst og udsmykket beherskede hele Raadhuspladsens Illumination. Henad Midnat ankom paa Ballet den tyve eller tredive Mand stærke Deputation fra Selskabet *Sokol* i Prag, unge, vakre Mænd, let kendelige paa deres czechiske Nationaldragt. Hvor stærkt man end trængtes, overalt blev der gjort Plads for dem i Sale og Gange, yndede som de var. Saa raabtes der *Eljen!* og overalt gentoges med Lidenskab og Begejstring *Eljen! Eljen!* — De unge Czechere saa sig forbavsede om. De forstod, at man vilde vise dem en Opmærksomhed, men begreb — som de sagde mig — ikke, hvad der raabtes. Sagen er, at Leve hedder paa Czechisk *Nazdar!* *Eljen* er det ungarske Hurra; men da for Pariserne Czecher og Ungarere kommer ud paa ét som noget Østligt, der ligger langt borte, raabte man i sit Hjertes Uskyldighed *Eljen!* Denne lille Begivenhed er typisk. Franskmændene inddeler de Fremmede

og det Fremmede efter Himmelegne. Skandinavisk og russisk Væsen slaas f. Eks. sammen under Benævnelsen: Indflydelse fra Norden, og vil de vise sig høflige mod en Skandinav, beklager de artigt, at de ikke forstaar Tysk.

Til denne nationale Konservatisme svarer en kunstnerisk. Den viser sig i deres haardnakkede Tilbagevisen af deres egne fornyende Aander længer, end det paa nogen Maade gaar an. Avtoriteternes og det store franske Publikums Holdning overfor Rodin er et Eksempel. Der ligger ingen Overdrivelse i den Paastand, at overalt i Evropa udenfor Frankrig er i dette Øjeblik Rodin anerkendt som Jordens største, nulevende Billedhugger, ved Siden af hvem man i det Højeste nævner Meunier som nogenlunde jævnbyrdig. Men i Frankrig negtes Anerkendelsen ham den Dag i Dag saa haardnakket, at den udmærkede Kunstner aandeligt lider derunder og er nærved at optages af en rent sygelig Tro paa principiel Forfølgelse. Enhver, der har omgaaedes Rodin, vil have sporet, hvor beklageligt den Forestilling vokser hos ham, at han har alle Avtoriteter i sit Land paa Nakken, den hele embedsrette Verden imod sig, saa det er ham en ren Lise at høre om eller af Andre, at ogsaa de har havt Modstand at overvinde, og at det heller ikke for dem er gaaet glat med at trænge igennem. Han er kun altfor tilbøjelig til at betragte sig som den ene Forfulgte.

Konservatismen i Kunstsmag lagde sig som oven omtalt paa en skræmmende Maade for Dagen overfor ham, da den franske Forfatterforening negtede at modtage hans Statue af Balzac, dette enestaaende Værk af et banebrydende Geni, og for den foretrak en Statue som Falguière's, der ingen Modstand kunde møde, men heller ikke henrive nogen Moders Sjæl.

Den ærlige Vilje til at krænke og tilsidesætte ham kom ganske særligt til Udbrud ved Festerne til Victor Hugo's Minde. Hans geniale Mindesmærke for Digteren, hvor denne sidder nøgen paa sin Klippeø, lyttende til Stemmernes Sang, blev forkastet, og i Stedet paa Victor Hugo-Pladsen afsløret det tomme, spjættende Monument, der nu staar der som Vidnesbyrd om Pariserdemokratiets Forkærlighed for det Næstbedste. Mesteren nedlod sig da til en Ansøgning hos Byraadet om, at det maatte blive hans Brystbillede af Digteren, som Skolebørnene skulde drage forbi i sluttede Rækker. Man afslog det og opstillede et meget ringere Brystbillede som Genstand for Pariserbørnenes Hyldest. Og følge-

streng, som man var i sin Dumhed, afslog man samtidigt at lade det være hans Byste af Hugo, som opstilledes i *Théâtre français'* Foyer, men anbragte og lavrbærkronede i Stedet Falguière's intetsigende Arbejde, for hvis Skyld man endog har bortflyttet Houdon's Voltairebyste, hvis Plads det nu indtager, medens Houdon's udødelige Statue af Voltaire lige ved Siden af ved sit underfulde Liv gør den nye Hugobyste dobbelt fersk og sløv.

Kun forsaavidt kan det siges, at dette Brystbilledes Opstilling er foretagen i Stedets Aand, som *Théâtre français* jo er og paa en vis Maade bør være den kunstneriske Konservatismes Højborg. Et Teater er overhovedet efter sit Væsen en konservativ Institution; men et Nationalteater altid tvunget til en vis, iøvrigt undertiden god og sund, Konservatisme.

For seks Aar siden var *Théâtre français* stærkt i Forfald; der var Stilstand over hele Linjen, Skuespilforraadet forøgedes ikke, og der spilledes ret maadeligt. Det er paany i Opkomst nu, har vel ikke særligt glimrende Stjerner, men der spilles smukt, og der spores i Ledelsen en sikker Haand, vistnok Guitry's. Denne fortræffelige Skuespiller, som tillige er et indtagende og morsomt Menneske, har ved *Théâtre français* vist sig som en Scene-Instruktør af første Rang. Den Appel, hvormed nu Alt gaar over Brædderne, stammer fra ham.

Det er ikke hans Skyld, naar den Konservatisme, som her er raadende, giver sig Udtryk i værdiløse, rent gammeldags Skuespils Antagelse. Lavedans *Markien af Priola* er et afskrækkende Eksempel. Stykket synes at være blevet til alene for at give den yndede Skuespiller Le Bargy en Bravurrolle som uimodstaaelig, om end aldrende, Don Juan, og Stykket er blevet rentud oprørende ved sin Iagttagen af al nedarvet Vedtægt. Helten er Forføreren, som han staar i Billedbogen, Forføreren af Fag, der Døgn efter Døgn aldrig foretager sig andet end at forføre. Ustandseligt praler han for sine Omgivelser, sin Ven, sin Søn, sine Veninder, af sine talløse Triumfer, dem han indhøster med dyb Bitterhed; thi han foragter Kvinderne ubeskriveligt, fordi de nemlig er saa lette at vinde. Og det er ikke for sin Fornøjelse, at han saaledes slider i det med at forføre ved Hjælp af forstilte Forelskelser; nej, han virker i sit Kald, han «hævner» et eller andet. Han er med andre Ord skaaren lige ud af Octave Feuillets gamle Romaner og Dramer lige fra *Monsieur de Camors* til *Dalila*. Saa vises det, hvorledes Straffen lurer paa ham; thi

han kan i sin Alder ikke taale det Liv, han fører, er stadig udsat for Slagtilfælde, der bebuder sig ved ildevarslende Svimmelhedsanfald, og desuden er ved hans Side opvokset hans Søn, hvem han har troet at kunne vinde ved Velgerninger, men som, streng og arbejdsom, paa det Dybeste foragter sin udsvævende Fader og siger ham det op i Ansigtet. Saa rammes han da af almindelig Lamhed og maa tilbringe Resten af sine Dage i Rullestol, men vil ikke desmindre i sin dybe Elendighed blive plejet af den ædle Søn, hvem han har givet et saa daarligt Eksempel.

Théâtre français' andet Skuespil fra i Aar, Paul Hervieu's *Gaaden*, indeholder en betydeligt mere tiltalende Blanding af gammel Stil og nye Ideer. Stykket har vel ikke den kraftige Originalitet som Hervieu's umiddelbart foregaaende Arbejde *Fakkelløbet*, men det træder med fyrig Dristighed op mod den i Frankrig endnu gængse Forestilling om den gifte Kvinde som Mandens Ejendom, hvem han i det Tilfælde, at hun svigter ham, har Ret til at tilintetgøre, som han har Ret til at berøve hendes Elsker Livet. Stykket er i dramatisk Form en Forkyndelse af Humaniteten som Pligt og et Forsvar for de Forseelser, der begaas i erotisk Lidenskab. I dets Form derimod svarer det paa det Nøjeste til den fransk-matematiske Scene-Vedtægt. Det er bygget som *Pont neuf*, solidt og sikkert uden et eneste overflødigt Træk, i Kraft af en ren Forstandskonstruktion. Naar Tæppet ruller ned, falder det for et: Hvad der skulde bevises! Hvor vilde ikke lidt bølgende Liv gøre godt udenom de strenge Linjer. Skikkelserne er her rent blevne til Typer: den brutale Ægtemand, den lidenskabelige Elsker, den uforsigtige Hustru, den humane Husven. Selve Corneille er kun i sine ringere Ting saa abstrakt. Men der er i denne matematiske Linjeføring noget, der falder i den gammelfranske, grundfranske Smag. Man har da ogsaa sat Stykket i Scene paa den virksomste Maade, og det spilles herligt for de to Kvindeskikkelsers Vedkommende, der udføres af Bartet og den her særligt straalende Marthe Brandès.

Overfor den mer end dygtige akademiske Billedhuggerkunst, som den repræsenteres af Paul Dubois, har Frankrig at stille saa stor en Fremskridtsmand som Rodin. Men paa Skuespillets Omraade forholder det sig anderledes. Der er fuldt op af smaa, unge Talenter, der (som Romain Rolland og andre) forsøger at

forlade de udtraadte Veje; dog paa Frankrigs Teatre er den kunstneriske Konservatisme endnu langt den stærkeste Magt. Der findes ingen Rodin i fransk dramatisk Kunst.

ERNEST RENANS STATUE I TRÉGUIER

(1903)

Afsløringen af Renans Statue i hans Fødeby kan paa Afstand forekomme som en Begivenhed af forholdsvis ringe Betydning. Det sker jo ret ofte, at der rejses store afdøde Forfattere et Mindesmærke. End ikke den Omstændighed, at Æresbevisningen gjaldt en af Landets herskende Kirke forkætret Tænker, kan ved første Blik synes paafaldende. Sligt kan siges at være sket før; det er alt længe siden, at der i Neapel rejstes en Billedstøtte af Giordano Bruno og derefter en i Rom paa selve det Torv, hvor han blev brændt, og siden da har Voltaire faaet sit Mindesmærke paa en offenlig Plads i Paris. Men disse Storheder havde hjemme i forgangne Aarhundreder, da man saaledes hyldede dem. Deres Ry var da urokkeligt; deres Navne tilhørte Verdenshistorien. Renan var for en halv Snes Aar siden endnu i de Levendes Tal.

Og hertil kommer to Ting. Medens ellers en saadan Hyldest af en Afdød udgaar fra en snevrere Kres, den Paagældendes Gruppe, hans Tilhængere, hans Kaldsfæller, Meningsfæller eller Parti, var det her udtrykkelig Republiken Frankrig, som hyldede Ernest Renan; Konsejlpræsidenten og Undervisningsministeren var begge rejste til Bretagne i Dagens Anledning og hver af dem holdt sin Tale.

Dog at Frankrig forstod, hvad det skyldte den Skribent, der i det nittende Aarhundrede havde skrevet det skønneste Fransk, var endda mindre mærkværdigt, end at hans Fødeegn var sig det bevidst. Det var Borgmesteren i Tréguier, der først havde foreslaaet at rejse Mindesmærket her, og det var Foreningen *Les*

Bleus de la Bretagne, der i Forening med ham havde udstedt Indbydelserne — de Blaa vil sige Republikanerne i Modsætning til Tilhængerne af Kongedømmet (de Hvide). Indbydelserne strakte sig ikke blot til en Mængde af Frankrigs kendte Personligheder, men til de Videnskabsmænd og Forfattere fra alle Lande, som efter et Ønske af Renans Datter udgiorde det saakaldte Patronatsudvalg.

Nu har Bretagne i Aarhundreder været den romerske Katolicismes Hovedfæstning i Frankrig, derfor ogsaa det Sted, hvor Modstanden mod Landets nuværende Regering har givet sig til Kende med størst Heftighed og tidt i overmaade grimme Former. Ikke desmindre løb Festlighederne til Ære for Renan af uden nævneværdig Forstyrrelse.

Alle har følt, at Navnet *Renan* i dette Tilfælde ikke blot sammenfattede Alt, hvad den Afdøde har skrevet og virket, men endnu meget mer, at det med andre Ord var blevet et Sindbillede paa Tankens Frihed og derved skilte sig ud fra alle store Samtidiges Navne. Man nævne, hvilket Navn man vil, endog blandt de bedste, det har ikke samme Klang.

Det beror paa den underlige Udvælgelse, der i Stilhed foregaar mellem Storheder, og hvis Resultat er Kaaringen af et enkelt Navn, uden at man forud har kunnet være sikker paa Udfaldet. De Samtidige aner neppe, hvilket Navn blandt mange paa lige betydningsfulde Aander der engang vil fremgaa af Historiens Valgurne. Men blot en halv Snes Aar efter Døden viser det sig. Michelets Livsværk udgør saa vel som Renans en hel Klode, de Samtidige har udforsket. Der er adskillige saadanne Kloder. Men i Reglen bliver de, altsom Tidsalderen fjerner sig fra dem, mørkere og mørkere, til de tabes af Syne. Med de Udkaarnes Livsværk er det anderledes. Kloden bliver paa Afstand lysende, og selv naar Enkelthederne i Livsværket ikke mere skimtes og ikke længer fængsler, straaler Navnet gennem Tiderne som en Stjerne.

Saaledes kan det allerede nu spores, at det gaar med Renan. Det skader ikke noget, at hans Lærdom, saa grundig den end maa kaldes, var ufuldstændig, og at han som Historiker paa talrige Maader har taget fejl; Pletterne i hans Livsværk sluges af Lyset. Af de Forfattere, der har skrevet halvhundrede Bind, som Renan, eller hundrede, som Voltaire, eller Snese, som Rousseau og Diderot, bliver der jo altid knap et Bind eller to tilbage,

som stadigt læses; men der behøves ikke mere, for at Navnet skal bevare sin Glans og lyse selv for dem, der ikke kender en Linje af Værket.

Det Mindesmærke, som den unge Billedhugger *Jean Boucher* har udført, virkeliggør paa en ikke helt fuldkommen Maade en god Idé. Tresindstyve Aar gammel har Renan under Besøget i sin Fødeby, som han da først gensaa, taget Plads paa en Stenbænk ude i Landet og sidder med Stok i Haand, med venstre Haand paa Filthatten, han har lagt paa Bænken, fortabt i sine Minder. Men uset af ham aabenbarer sig bag ham Pallas Athene med den antike Hjelm paa sit Hoved, rank og skøn, løftende en Lavrbærgren højt i sin højre. Der sigtes herved naturligvis til Renans berømteste Prosasider, den paa Akropolis undfangne Bøn til Pallas Athene, til hvilken ogsaa alle Talerne tog Hensyn, dette ene Ark af *Ungdomserindringerne*, som Franskmændene i deres Beundring for en melodisk Prosa gerne ejer i Særtryk som kostbart, rigt illustreret Billedværk.

Meget betegnende indlededes ogsaa de to Dages Festlighed i Tréguier med, at Frøken Moreno fra *Théâtre français* fremsagde Bønnen til Athene, og ikke mindre betegnende sluttede det Hele med et af samme Dame fremsagt Digt af Le Braz, *Athenes Svar*; dette var forsaavidt foregrebet, som heller ikke Anatole France i sin Tale havde forsømt at lægge Gudinden et Svar i Munden.

Det var et fint Træk af Formanden for de Blaa fra Bretagne *Paul Guieysse*, Deputeret for Morbihan, at sammenligne denne Statue af Renan i Tréguier med den, Republiken har rejst for Hoche i Quiberon. Thi ligesom den unge Revolutionsgeneral, der ved Quiberon tilintetgjorde den kirketro Emigranthær, som landede i engelske Uniformer, var Bretagnes ægte Søn, saaledes er ogsaa Renan det, der mer end nogen anden har indvundet Jordsmon for Fornuften fra det Overnaturliges Egne. Begge havde de det mørke Bretagnes, det romerske Bretagnes Fordomme imod sig; begge har bidraget deres til at skabe et lyst, et fransk Bretagne.

Undervisningsministeren *Chaumié* dvælede ved alt det Had, den Mistænkeliggørelse og den Utaalsomhed, for hvilken Renan sit Liv igennem havde været Genstand, og fremhævede, at den store Oprejsnings Dag nu var kommen. Han gjorde opmærksom paa dette Sære, at Taalsomhedens Talsmand stadig var bleven udskreget af Utaalsomheden som Religionens Forhaaner. Han

kaldte ham et Lys og en Vejleder, udtalte sin Ærefrygt for hans Kærlighed til Sandhed.

Den store Kemiker *Berthelot*, Renans nære Ven fra den første Ungdoms Dage, skildrede deres Samliv og Samstudium i Ungdommen, som Renan paa sin Vis har fremstillet i Forordet til sine *Filosofiske Samtaler*.

Saa fulgte Hovedtalen, som det naturligt var tilfaldet Renans Arvtager, *Anatole France*, at holde. At hans Tale var aandfuld og overlegen, derom har den franske Presse næret Enighed, og den har med Rette ikke sparet paa Udtrykkene for sin Beundring. Talen svarer dog ikke ganske til, hvad vi i Danmark forstaar ved en Tale, siden vi med vore bedste Taleres Eksempel for Øje har dannet os en til vort nationale Hang svarende Forestilling derom. Ikke at vi ønsker mere Retorik end France eller end Renan selv anvender; deres attiske Ædruhed falder ganske i vor Smag. Men en Tale, der er bygget som en Afhandling, en Tale, der tager det meste af en Time, er for os et Foredrag, ikke nogen Tale. Vi udskiller hos os af Talen alt ligefrem Undervisende, alt hvad der ligesaa godt kunde skrives, alt hvad der er uden Forhold til den mundtlige Henvendelse. Dette gør Franskmændene ikke, mest vel, fordi alle offenlige Taler hos dem læses op af Papiret, saa disse kan have en hvilkensomhelst Længde. I Frankrig gælder det som det ene Afgørende for Talen, at der i den siges noget, som duer. Og saaledes betragtet er Anatole France's, som det var at vente, et Mesterstykke af Klarhed og Finhed. Dyb er den desuden, hvor France lader Athene i Slutningen af sit Svar sige til Renan: «De Udødelige skylder deres Tilbedere mere, end man tror. De skylder dem Livet. Det er en Hemmelighed, hvori du var indviet. Guderne faar deres Næring fra Menneskene; de nærer sig af den Damp, som stiger fra Offerdyrenes Blod. Du véd, det betyder, at deres Væsen bestaar af alle deres Tilbederes Følelser og Tanker . . . . Jeg, Pallas Athene, jeg skylder dig, at jeg lever endnu.»

Renans Svigersøn, Grækeren *Jean Psichari*, udtalte med udsøgt Takt paa Familiens Vegne sin Tak for den Hæder, der var vist den, og gav tilsidst den Glæde Udtryk, han som en sildig Efterkommer af den blaaøjede Gudindes Folk følte ved at se den hellenske Tanke forherliget paa Bretagnes Grund.

Den Tid er forbi, da de frihedsrædde Blade angreb Renan. De har rigtigt følt, at de nu kun vilde skade sig selv, ikke hans

Minde. De har derfor maattet give deres Forbitrelse over den Hyldest, der er vist ham, en anden Adresse. Brunetière, den nyklerikale Udgiver af *Revue des deux mondes,* kaldte Oprejsningen af Statuen i Tréguier for en blodig Forhaanelse af Alt, hvad der er Bretagne helligt; i det Indre af *Collège de France* i Paris havde Statuen været paa sin Plads. — Iøvrigt har Løsenet været det at aftrykke alle de Steder af Renan, hvor han udtaler Mistvivl til Folkevælde, for at gøre det herskende republikanske Parti det umuligt at tage ham til Indtægt. Atter og atter har det lydt: Han ringeagtede Jer, og I behandler ham som en af Eders.

Hertil er at svare, at Republikanerne har været i deres fuldeste Ret, naar de hævdede, at Renan var deres Mand, ikke Modstandernes. Han kunde ikke gøre Demokratiet en større Tjeneste end den at kritisere det; men med Republikanerne havde han inderst inde i Virkeligheden alene Samhu. Det var ikke Folkestyre, men Middelmaadighedsstyre, som han væmmedes ved, og det første kun, forsaavidt det faldt sammen med det sidste.

Det er Opmærksomhed værd, at han, Aandsaristokraten, i Bønnen til Athene fra en gammelgræsk Indskrift optager hendes Tilnavn *Demokratia*, tillægger hende det og udraaber: «O, du, hvis Grundlære er den, at alt Godt kommer fra Folket, og at overalt, hvor der ikke er noget Folk til at nære og beaande Geniet, dèr er Ingenting, lær du os at uddrage Diamanten af de urene Masser!» Han var aldrig Aristokrat i den elendige, gammeldags Mening af Ordet. I ham blev den lange Række af hans Forfædre, de simple Sømænd og Fiskere fra Bretagne, sig bevidst. Deres Hæderlighed blev til hans, som hans Hæder er deres. Han havde sin Rod i Bretagnes Grund, selv om hans Aand har kastet sine Frøkorn over hele den civiliserede Verden. At kalde ham ufolkelig er som at sige om Blomsten, at den ikke er træet. Hvad de Markier og Hertuger angaar, der i Forening med adskillige af Bretagnes Gejstlige har nedlagt en fanatisk Indsigelse mod Oprettelsen af Billedstøtten i Tréguier, da var den Form af Aristokrati, de er Talsmænd for, netop det, som var Renan den største Gru.

GUSTAVE FLAUBERT

(1902)

Det er underligt at se *Salambo* ligge for En paa Dansk. Naar man ellers mindedes Bogen, lød for Ens Øre et baaret Sangsprog i stigende og synkende Rytmer paa Fransk, hvor hver Sætning havde sin romanske Melodi og hvert Ord i Sætningen paa urokkelig Maade sin Plads. Nu har den umaadeligt vanskelige Opgave fristet *Sophus Michaëlis* at overføre denne tonebølgende Vellydsstrøm paa Dansk, gengive den i Sproget med de mange klangløse e- og æ-Lyd. Var Nogen i Stand til at gøre det, saa var det ham, der i saa høj Grad er en Ordets Kunstner, og hvis Stil stemmer bedst med det Værdige, lidt Højtidelige eller det, over hvilket der ligger et Farveskær fra Fortidens Dage. Han har da ogsaa med sikker Takt truffet Tonen. Mange Gange maa man beundre hans Finhed, som naar han i den afgørende Scene mellem Matho og Salambo oversætter *Soldat* ved det ædlere *Kriger*; undertiden glipper hans Instinkt, som naar han flere Gange gengiver *hovmodig* ved *hoven,* eller lader Høvdingen gaa lige ud *efter Næsen*. Sligt falder ud af Stilen, der hos Flaubert som hos hans Mestre Chateaubriand og Gautier har en Sky for det Platte.

Overfor Flaubert er alle Kyndiges Følelse en Ærbødighed, der nærmer sig til Ærefrygt; Ingen har taget sin Kunst mere alvorligt og samvittighedsfuldt end han. Ingen har arbejdet med mindre Magelighed eller samlet sig om sine Opgaver som han. Man kan føle paa Oversættelsen, med hvilken Pietet Michaëlis er gaaet til sit Hverv. Vanskeligheden for ham beroede ikke blot paa den Opgave at bevare Grundskriftets Tone, men paa den end større at finde Ord for den overstrømmende Masse af Betegnelser for fremmede, ukendte Genstande, Stoffer og Forestillinger, som det indeholdt. Denne Del af Opgaven kan siges at være løst med Glans.

Det er det gamle Karthago fra Aarene 241—237 før vor Tidsregning, som Flaubert her har genskabt for vore Øjne — en Civilisation og et Folkefærd, hvorom der videnskabeligt vides saare lidt. At skildre den første Kejsertids Rom eller det

gamle Ægypten i Romanform er Børneleg i Sammenligning dermed. Overfor lidet forstaaende Kritikere som Sainte-Beuve og overfor vrangvillige Oldforskere som Fröhner viste Flaubert, at han for hver Enkelthed i sine Skildringer havde et Kildested eller en Oldtidslevning eller Selvsyn af Egnen at beraabe sig paa. Men naturligvis har det været uoverkommeligt for ham ad Fantasiens Vej at genopføre Karthago og genfremstille Krigsbegivenhederne i Nordafrika for mere end 21 Aarhundreder siden nøjagtigt, som de var. Hvad han har gjort paa rent ud beundringsværdig Maade, det er at frembringe et mægtigt Hele, hvor ikke et Træk erindrer om den moderne Verden, og hvor alle Grupper af menneskeligt Liv staar i Overensstemmelse med hverandre, Religionen, Statskunsten, Krigsførelsen, Handelen, Vindskibeligheden, Slaveholdet, Forholdet mellem Mand og Kvinde og mellem Forældre og Børn. Overtroen svarer til Uvidenheden, Grusomheden til Overtroen, Rigmandshavesygen til Krigsførelsen ved Lejetropper, Kræmmerstoltheden til Skinsygen overfor Statens højeste Embedsmænd og nominelle Regenter. Overfor den overdaadige og grusomme puniske Civilisation staar de barbariske Lejetroppers Raahed og Tankeløshed; overfor den puniske Kløgt staar deres Drifter og Kræfter; overfor den af stjernetydende Præster ordnede Overtro deres usikre og famlende.

Det meget i Værket, der former sig som Stadbeskrivelse, Kulturbillede og afrikansk Krigshistorie, er fremsat med en gennemført Anskuelighed for alle Enkeltheders Vedkommende, som formelig overvælder. Det fængsler, men trætter; der er for meget deraf, som ikke har med Sindsbevægelser at gøre. Som Flaubert selv har følt det, da han var færdig, Fodstykket er blevet for stort og mægtigt i Forhold til Figurerne. Men i disse Figurer har Flaubert nedlagt sin vise Indsigt i menneskeligt Sjæleliv. Han har forstaaet en Oldtidsbarbars sammensatte Væsen. Hans Matho er et Mesterværk. Saa voldsom Matho end er, hans Raahed er ædel i sin Grund, og han er modtagelig for Indtryk, der sætter hele hans Væsen i Svingning. Der er en dyb Sandhed i Skildringen af, hvorledes den fra først af rent aandige Forelskelse i Salambo griber ham og hvorledes den besætter ham stedse mere, indtil ved Mødet i Teltet hans Fingers blotte Berøring af hendes kølige Hud bringer en Attraa til at betage ham, mod hvilken der ingen Modstand gives. Og dog er Digteren i denne Telt-Scene kysk. Hvor forsmædeligt uretfærdig var ikke

i sin Tid Sainte-Beuve, da han angreb det Kønslige i *Salambo!* Denne Scene, en Judith-Scene uden Drab, er Forbilledet for den fyrretyve Aar senere saa meget beundrede Telt-Scene i Maeterlincks *Monna Vanna.*

Salambo gør ikke et saa overbevisende Indtryk som Matho, men dog er Skikkelsen skøn og helstøbt, denne unge Jomfru, Tanit-Præstinden, der er opdragen i Uvidenhed om alt andet end Dyrkelses-Ceremonier, og som modstræbende, under stridige Følelser, mest af Had og Afsky, der bliver til Attraa og Beundring, udvikler sig til Kvinde. (Det er lidt urimeligt af Michaëlis at beholde den franske Skrivemaade af hendes Navn. Flaubert siger selv, at hun kun skrives *Salammbô*, fordi Navnet ellers let blev udtalt *Salangbo.* Hos os falder dette Hensyn bort.)

Dette er en Bog, skrevet af den sidste store franske Romantiker med al den franske Romantiks lidenskabelige Kærlighed til Farve, Glans, Glød, Pragt og Klang. Og dette er en Bog, skrevet af den første store franske Naturalist, med al en dybtskuende Menneskeforagters Dvælen ved den umættelige Attraa, de ustyrlige Drifter, den Fornuften ædende Overtro og den afskyelige, nydelsessyge Grusomhed, der ligger dybest i Menneskenaturen. En flammende Bog. Den har til Ophav en Digter, hvis Indbildningskraft med mægtig Sikkerhed hensatte ham i de Egne, hvor i Oldtiden Molok dyrkedes, Ildens fortærende Gud, der krævede og fik Menneskeofre, og den hele Bog staar under Moloks Tegn. Der er Guldglød i den fra Karthagos Skatkamre, og Solglød over den, som Solen brænder paa Afrikas Sand, og Fanatismens Glød findes her, i hvis Luer de førstefødte Smaabørn kastedes, og Attraaens Gløden, som den blusser i Dyrkelsen af den folkelige Astarte, dernæst Hadets luende Raseri under aarelang Krig og den brændende Lyst til at martre, hvormed de Overvundne straffes.

Som ved Trolddom er her fremmanet en Verden, Ingen forhen kendte, og hvis Overensstemmelse med en længst forsvunden Virkelighed Ingen kan ransage — en Verden, hvor Blodet flyder strømmevis og hvor Menneskeliv agtes ringe, men som trods den Klarhed, hvormed den breder sig under Afrikas Sol, har sin hemmelighedsfulde religiøse Natside, den fromme Tanitkultus, der svarer til den vilde Moloksdyrkelse. Tanits Præstinde Salambo bliver staaende i Ens Erindring, bleg og let som Maanen selv i

sit lange hvide Klædebon; lutret og pur ved Renselser og Faste; men en enkelt Dag svedet af Moloks Brand, ogsaa hun, dengang da Krigerens Kys gød sig over hende som Flammer.

GUY DE MAUPASSANT

(Kærlighedsbreve)

(1904)

Det er nogle Uger siden.

Husets Frue hentede fra et andet Værelse et smukt indlagt Skrin, aabnede det med en lille Nøgle, hun havde paa sig, saa ned deri med et underligt Udtryk i sit Ansigt, Forlegenhed, Meddelelsestrang, smilende Vemod og sagde: Dèr er alle hans Breve. Der er intet deri, som De ikke maa læse. Eller vil De, jeg skal læse for Dem? Jeg skal søge de smukkeste frem, og fra alle Tider af vort Bekendtskab, fra de sidste Dage som fra de første. Og hun aabnede Konvolutter og bladede i Breve, og lagde dem hen, og fandt andre frem, og begyndte at læse.

Det var den Kvinde, Guy de Maupassant har elsket de sidste otte Aar af hans bevidste Liv, og Brevene var alle fra ham.

Smuk som hun var, smukkere endnu end paa Portrætterne fra hendes tidlige Ungdom — thi det Udtryk, som et stolt og rigt Liv giver, var kommet til — klædte det hende at sidde fordybet i alle disse Minder og klædte det hendes klare og bløde Stemme at kæle for disse Ord, disse mandige, fast byggede Sætninger, disse Udbrud af Deltagelse, Smerte, Længsel, disse sikre, simple Skildringer af Egne, Stæder og Sindstilstande.

Alle disse Breve var holdte i Udtryk af den dybeste Ærbødighed ikke mindre end af den stærkeste Lidenskab. Alle begyndte de: *Madame!*; i intet af dem var Formerne overtraadte: Han havde i hende fundet den Kvinde, der saa paa Livet og

Menneskene som han; hvis Tungsind paa det nøjeste stemmede overens med hans eget; hvis Øjne forheksede ham, hvis Haands Berøring han ikke kunde taale, og hvis Dømmekraft havde vakt hans Beundring. Grundstemningen i hans Breve var en tung Sørgmodighed; hvad de indeholdt var Ytringer af glødende Deltagelse, der intet Øjeblik fornegtede sig; Fortvivlelse, naar han i hendes Ansigt havde troet at læse Vidnesbyrd om tilbagetrængt Kval; og evigt og altid Savnet af hende. Paa Landet, paa Havet, i Italien, i Algier Udmalingen af, i hvilket Paradis han vilde leve, ifald han kunde have hende ved sin Side. Thi han elsker Kvinden, og der er ingen Kvinde i Verden for ham uden hun. — —

Han var altfor stor en Sprogkunstner til nogensinde at gentage de Vendinger, han brugte; men de Motiver, hvorom Brevene drejede sig, var stadigt de samme, blev kun uddybede i hvert nyt Brev. Inderligheden blev hedere, Alvoren større og selve Poesien deri mere formbestemt og fast.

— Er De træt deraf? Eller vil De høre mere endnu?

— Mer endnu.

Og der fulgte en Række Breve, skrevne om Morgenen tidligt i hans Hjem, naar han om Aftenen havde forladt hendes Hus, angaaende en Ytring, hun havde ladet falde, og som havde gjort et Indtryk paa ham, der ikke lod ham Ro, men som han mellem de mange ikke havde kunnet besvare — eller blot om en smertelig Trækning ved hendes Mund, der indgød ham Angst og Medfølelse, fordi den lod ham se ned i et Dyb af Mismod.

— Vil De høre endnu mere?

Og der fulgte Breve, som var Lovsange og Hymner: andre Kvinder var falske; hun var sand; andre Kvinder var uoprigtige; hun altid ærlig; andre tænkte lavt eller dumt; hun altid højsindet og rigtigt. Andre splittede sig og elskede to eller tre paa én Gang. Hun var trofast. Naar han elskede hende, saa var det, fordi han tilbad hende.

— Men hun afbrød sig. — Jeg kan ikke selv læse disse Ting højt. Det er, som sad jeg og pralede for Dem, roste mig selv, sang min egen Pris. — Men havde De troet, at Maupassant skrev saadanne Breve, saa lidet lignende det Billede, der er i Omløb om ham?

— Jeg har kendt ham en Smule i hans sidste Tid; han gjorde Indtryk af stor Alvor. Men han var dengang allerede meget lidende. Jeg har aldrig bekymret mig om Almue-Opfattelsen

af ham. Dog, jeg tilstaar, der er noget, som undrer mig. Disse Breve er alle formelle. De er ikke fra Deres Bekendtskabs senere Tid, ikke sandt? Eller var de skrevne saadan, at de kunde læses af fremmede Øjne?

— Paa ingen Maade, de var skrevne for mig alene, og De kan selv læse disse Breve fra den sidste Maaned, før han blev sindssyg; der er blot ingen fra de allersidste Dage; jeg tog jo paa hans Bøn ned til ham og var hos ham til Dagen før Krisen kom. — Men jeg forstaar Dem; jeg er sunket stærkt i Deres Øjne? De havde troet vort Forhold endnu intimere end det var. De har hørt hans Klager og Udtrykkene for hans Savn. De undrer Dem over, at dette Savn aldrig blev stillet? Det var mig umuligt. Jeg kunde ikke. Han vidste, at det, han attraaede, var mig imod. Jeg kunde ikke, hvor han medbragte saa umaadelig en Attraa, komme ham i Møde med en møjsomt overvunden Uvilje. Det andet kunde jo enhver Kvinde give ham. Og det blev aldrig anderledes mellem os.

— De kunde, hvis De vilde, lade disse Breve trykke; de indeholder intet kompromitterende Ord; mange glødende Ord, men intet, der stiller Dem blot.

— Tanken alene er mig en Gru, som den var Maupassant en Gru. Hvert et Blad af disse Breve bliver brændt ved min Død. Det er afgjort og sikret.

Skrinet blev atter laaset og bragt bort. Der var, saa betydeligt Tabet maa kaldes for Maupassants Sjælehistorie, noget saa smukt og rigtigt i Følelsen af, at disse Breve var for gode for Mængdens Øjne, at Indsigelse var umulig. — —

Faa Uger efter havde jeg, som saa nylig havde set Maupassants Breve ligge udslagne for mig, de trykte Breve fra Søren Kierkegaards Forlovelsestid paa mit Bord. Ogsaa dette Kærlighedsbreve fra en stor Skribent. Ogsaa her et Kærlighedsforhold, der ikke blev fuldkommet. Som hist den unge Kvinde havde skyet den sanselige Forening, saaledes her den unge Mand, begge rimeligvis paa Grund af en legemlig Uoverensstemmelse.

Men hvor forunderligt at komme fra hine Breve til disse, fra hin Simpelhed, Klarhed og Snirkelfrihed til disse Snirkler! Fra hin hedenske Manddom til denne religiøse Tyndblodighed. Hvilke løjerlige Breve disse, der gerne begynder og slutter med et lille tysk Vers, i Mangel af det med et dansk, og mellem Citaterne indeholder Overvejelser i en Stil saa søgt og saa

udpenslet, at man mellem Linjerne spejder efter en Strimmel Natur.

Maupassant elskede med Legeme og Sjæl; hans Elskede gengældte hans Følelse saa fuldt hun formaaede; sjæleligt gik hun helt op i ham. Ærlige og ligefremme var de begge; helt udviklede Mennesker begge.

Hos Kierkegaard er straks dette lidet tiltalende, at den modne Mand har forlovet sig med et Barn. Den, der har kendt og omgaaedes Fru Regina Schlegel, da hun var en udviklet Kvinde i Fyrrerne, kan aflægge det Vidnesbyrd, at hun i ingen Henseende havde passet for Kierkegaard. Hun var da smuk endnu og havde det elskværdigste Væsen; men hun var ikke blot lidet begavet — hvad her vil sige mindre — men hun manglede Oprindelighed, Simpelhed og Ro. Hun var et selskabeligt Menneske. Aldrig fik man Indtryk af Dybder i hende.

Det stakkels Barn var blevet forvirret og forfjamsket i den allerførste Ungdomstid ved Forholdet til en Personlighed, hun aldeles ikke magtede, og om hvem hun dog aldrig slap Erindringen helt. Han havde ikke givet hende det ringeste af Værdi, kun en pinlig Bevidsthed om, forklædt og forvansket at spille en Rolle i en stor Del gaadefulde og geniale Bøger og om mod sin Vilje og Hensigt at indtage en Plads i den danske Literaturhistorie, som hun ikke havde gjort noget som helst for at udfylde.

I disse stakkels Breve, der nu er blevne Almenejendom, har hun set en dyrebar Skat; dem har hun opbevaret til Udgivelse efter hendes Død. Ifald hun havde brændt dem, vilde man have troet, at værdifulde Erfaringskilder var gaaede tabt. Naar Maupassants Kærlighedsbreve bliver brændte, vil den franske Læseverden være uvidende om, hvilke Værdier der her er tilintetgjorte.

PAUL BOURGET

I

(1901)

I de senere Aar har, alt som Paul Bourget opnaaede større og større Anseelse i det franske Samfunds ledende Krese, blev Medlem af Akademiet osv., Kritiken vist sig mindre og mindre velvillig imod ham. Blot den Omstændighed, at en Forfatter udadtil har Held med sig, forstemmer mange. Blot den Omstændighed, at han i en anselig Aarrække har skrevet et stort Antal Bøger, lægger Læseren den Beskyldning paa Læben, at han gentager sig, selv om det ingenlunde med Sandhed kan siges; over sin Skygge kan han nu engang ikke springe. Men hertil kommer for Paul Bourgets Vedkommende, at han har mistet mange Læseres Velvilje ved den Forandring, der i Aarenes Løb er indtraadt i hans Livsanskuelse, idet han, der først optraadte som Lærling af Spinoza og Beundrer af Taine, efterhaanden er traadt i et bestandig nærmere Forhold til den katolske Kirke. Uden at han ligefrem udtaler sig derom, mærker man af den Vægt, der i hans Bøger lægges paa Ord og Handlinger af Romerkirkens Mænd, hvilken Ærbødighed, undertiden endog Ærefrygt, værdige Repræsentanter for Kirken indgyder ham. Han undgaar desuden stedse mere, hvad der i Behandlingsmaaden kunde saare kvindelig Blufærdighed eller snarere mandlig, der, som Erfaringen viser, er mere kilden, og hans Grundopfattelse af de Livsforhold, han behandler, er bleven strengere uden dog at blive ubarmhjertig.

For en Kritiker kan imidlertid ingen af disse Omstændigheder være af Vægt; han har blot at se paa Bøgernes kunstneriske Værd og Interesse, og her maa jeg bekende det Kætteri, at de tre Bind, som Paul Bourget i Løbet af kun fjorten Maaneder har udgivet, alle har sysselsat og moret mig.

Det første af disse Bind, med Titlen *Familiedramer*, havde til Hovedfortælling Romanen *De Andres Luksus*, der indeholder en gennemført Skildring af en hæderlig, men ganske middelmaadig fransk Journalist og Forfatter som Familiefader, d. v. s. som Bytte

for sin Kones Forfængelighed og Havesyge. Der er Finhed og Sjælekendskab i Maaden, hvorpaa denne Mand er tegnet i sin Svaghed, sin redelige og anstrengte Flid, sin knækkede literære Ærgerrighed, sit Liv under Tøflen, uden at han nogensinde bliver latterlig. En mindre Fortælling i dette Bind, *Forfaldsdagen*, er opfundet og udført med det dramatiske Talent, som franske Fortællere kan lægge for Dagen, naar de vil, og som hos nordiske Fortællere er saa sjældent.

Kort derefter fulgte det Bind, som hedder *En Forretningsmand* efter Romanen deri. Ogsaa i denne Roman ligger der et Drama, der er undfanget og komponeret med Energi. Alt stiler her mod et Optrin, hvori Faderen, en borgerlig født, grov Forretningsmand, hævner sig paa sin Hustru og hendes iøvrigt ædle og fine Cicisbeo, der begge er blevne gamle og graa, ved at meddele den unge Pige, der gælder for hans Datter, at hun ikke er hans, og derved bringer hende til at ofre sig efter hans Vilje, for saaledes at betale det Velvære, hun med Urette i hans Hus har nydt. Der er en Familietragedie deri af ikke ringe Værd; Mangelen er kun den, at den unge Pige som Bourgets unge Piger i den senere Tid er altfor engleagtig, overmenneskeligt fintfølende. Men Ingénue-Vedtægten er jo engang en af de sejgeste og mest almenyndede i det franske Samfund.

Romanen *Skyggebilledet* (*Le fantôme*) er dog langt betydeligere og i sit Anlæg helt igennem original. Ikke at dens Motiv er nyt. Det er et af de i alle Landes Literaturer og særligt i den franske Literatur hyppigt forekommende. Men deri er intet forunderligt, eftersom det drejer sig om en Sag, som Enhver, der har set sig om i Livet, ofte er stødt paa, nemlig den, at en Mand, der har elsket en Kvinde, en halv Snes Aar derefter (lidt før eller lidt senere) elsker hendes Datter. Motivet er her fastholdt i denne Skikkelse, at Etienne Malclerc, som 25 Aar gammel hemmeligt har været elsket af Moderen, Antoinette Duvernay, en ung Enke, uden dog nogensinde at have betraadt hendes Hus, 34 Aar gammel for første Gang ser hendes eneste Datter, Eveline, forelsker sig i hende paa Grund af hendes overordenlige Lighed med Moderen, der døde ung og som han aldrig har kunnet glemme, straks vinder den unge Piges Hjerte, ægter hende og bliver grænseløst ulyksalig derved.

Som sagt, Motivet møder En i Literaturen som i Historien. Det er medindgribende i et fremragende dansk Drama fra de

sidste Dage, Helge Rodes: *Kampene i Stefan Borgs Hjem.* Det forekommer, hvad Frankrig angaar, om ikke i Molières Værker saa i hans Liv, idet han giftede sig med sin Elskerindes Datter. Naar hans Ægteskab blev ulykkeligt, synes dette Forhold dog ikke at have været medvirkende; herom vides imidlertid naturligvis intet sikkert.

Octave Feuillet har i sin Tid i *Hr. de Camors* taget Æmnet fra den Side, at en udmærket Kvinde, der ved sit Ægteskab er skilt fra den Mand, hun elsker, finder en Trøst i at give ham sin Datter til Hustru, et i Livet som i Bøgerne ikke sjældent forekommende Tilfælde. Naar Ægteskabet i *Hr. de Camors* mislykkes, beror det dog ikke paa Mandens Dobbeltstilling til Moder og Datter. Moderen har aldrig tilhørt ham. — Langt hyppigere behandles i fransk Digtning det Forhold, at Moderens Elsker umiddelbart gaar over til at blive Datterens Ægtemand. Det er en Ting, der tilsyneladende ret ofte forekommer i det franske Samfund; man har endog det cynisk skemtsomme Udtryk for det «at prøve sin Svigersøn». Zola har ofte berørt denne Sag, senest taget den op i sin Roman *Paris*. Guy de Maupassant har gennemført Æmnet med sit bitre Lune i den berømte Roman *Smukke Ven*.

Dog i disse tidligere Fremstillinger er Sagen næsten kun behandlet som Kendsgerning uden nogen Fordybelse i dens sjælelige Væsen. Dette er i Grunden heller ikke berørt i Maupassants dog saa gribende Udførelse af Motivet i den mesterlige Roman *Stærk som Døden*. Her beror det Tragiske i Virkeligheden kun paa den ældre Mands haabløse Forelskelse i en ganske ung Pige. Den Omstændighed, at hun er Datter af hans Elskerinde, bliver kun et Moment af Vægt for Moderen, men faar slet ingen Betydning for hans Sjæleliv, foraarsager slet ikke hans Fortvivlelse. Han vilde føle, ganske som han føler, ifald den unge Pige ikke var en Datter, men en meget yngre Søster af den, han saa længe har været fortrolig med, ja selv om hun aldeles ikke var i Slægt med hende.

Det sjælelige Grundspørgsmaal er da heller ikke hos Maupassant mer end blot strejfet.

I Virkeligheden vil Forholdet straks i sin Oprindelse antage forskellige Former i de forskellige mulige Tilfælde. Det hænder, at en Moder og en Datter, ligegyldigt om den ydre Lighed mellem dem er større eller mindre, inderst inde som Kvinder er

aldeles ens organiserede, saa de modtager ensartede Indtryk af de samme Foreteelser, menneskelige som kunstneriske. Hvis da Moderen har elsket en Mand, og Datteren, som intet véd derom, efter nogle Aars Forløb træffer den samme Mand, da kan det hænde, at nøjagtigt den samme Sindsbevægelse opstaar hos hende som i sin Tid hos Moderen, at hun føler samme Tiltrækning og nærer samme Lidenskab — naturligvis lettest ifald den paagældende Mand har været noget yngre end Moderen, saa hans Alder ikke lægger Hindring i Vejen. Det kan ogsaa hænde, at det i saa Fald er for ham, som kom hans Elskede ham foryngет og forskønnet i Møde, og at han overfor hende føler som for mange Aar siden for den anden, og da er Brydningen der.

Hvis der imidlertid med større eller mindre ydre Lighed mellem Moder og Datter forenes en stor sjælelig Forskellighed, vil den af Moderen Elskede, især hvis han er lidt til Aars, for Datteren snart blive utaalelig som Tilbeder, endnu mere afskyelig som Ægtemand, og da er Brydningen der i en anden Form.

I Bourgets Roman er det første Tilfælde behandlet. Datteren gribes af ganske samme Lidenskab som i sin Tid Moderen og for samme Mand, og han føler sig saa uimodstaaeligt draget til hende, at trods hans indre Striden imod et Ægteskab bliver Følgen.

Nu tør man maaske vove den Paastand, at neppe før er med saadan sjæleforskende Fordybelse og saa sikker Haand alle Følgerne af denne Situation blevne dragne, vel at mærke som disse vilde fornemmes af en ualmindeligt fintfølende og højtudviklet Mand. Etienne Malclerc har i Virkeligheden kun *levet* i de halvanden Aar, han kendte Antoinette, der blev ham berøvet ved en pludselig Død. Derfor drages han lidenskabeligt til Datteren, i hvem han genfinder hende. Saa længe han kun var forlovet, blandede de to Aasyn, den dødes og den levendes, der var saa overensstemmende i Træk, Blik og Udtryk, sig sammen for ham. Han kunde ikke skelne dem, skønt det ene for ham betød et Minde, det andet kun et Haab. I det Øjeblik Eveline virkelig bliver hans Hustru, skilles de to sammensmeltede Personligheder ad, og han har Følelsen af at leve i Blodskam. Og fra nu af træder Skyggebilledet bestandig mellem ham og Eveline. Han havde haabet med hende at kunne genleve sin Ungdoms Elskovsliv, at kunne galvanisere sit trætte Hjerte. Men kun den Del af hans Hjerte, som var lidende, genvækkes til Liv; den Del,

som følte Lykke, er død som hans Ungdom og hans Ungdoms Veninde. Den Omstændighed, at han har elsket Moderen, forhindrer ham i at elske Datteren simpelt og lykkeligt. Den Omstændighed, at han har giftet sig med Datteren, gør ham det utaaleligt, at han har værst Moderens Elsker. Han pines af at ruge over sin Hemmelighed; pines dobbelt, fordi han føler sin Hustrus Lidelse ved at han bærer paa en Hemmelighed, der gør ham kold overfor hende, saa hun til sin Sorg føler sig beklaget, ikke elsket af ham; han pines tredobbelt, fordi han tilsidst ikke kan slippe Forestillingen om, at den døde Antoinette er Vidne til hans Liv og lider derunder, saa hans Ægteskab er en Art Helvede for den Døde.

Dog den hele store Romans Indhold lader sig jo ikke sammenpresse i nogle Sætninger.

Men hvilken Velgerning, naar man kommer fra nordiske Bøger, igen at læse en Bog, der er komponeret; det vil sige udfoldet med romansk Retorik; en Bog, der ikke handler om et Dusin Ting, men om en eneste Ting; en Bog, der slaar ned paa et Æmne, et gammelkendt, der synes behandlet hundrede Gange, og fordyber sig deri med en saadan Lidenskab, at man opdager, det aldrig har været behandlet før, og udfolder det med en saadan opløsende Kunst, at dette tilsyneladende saa snevre og tomme Motiv viser sig frugtbart som en Taskenspillers Hat. Opløsningens franske Kunst er den, som ikke springer noget Mellemled over, men giver Følelsernes hele indre Logik, den Logik, der skjuler sig under de Overraskelser, Følelserne som Lidenskaber bereder. Det er denne Kunst, som er gennemført allerede i Racines ypperste Sørgespil, som har opbygget Voltaires filosofiske Fortællinger, og som udgør Hovedtiltrækningen i en god fransk Roman fra igaar som nu denne sidste af Paul Bourget.

II

(1902)

Den franske Revolutions gamle, begejstrede Løsen: Frihed — Lighed — Broderskab har aldrig kunnet være andet end en smukt klingende Formel, da Frihed og Lighed udelukker hinanden; men dette Løsen udtrykte paa uklar Maade en Stræben mod Uafhængighedens, Retfærdighedens og den gensidige Hjælpsomheds Idealer. Overfor denne Trehed staar den katolske Kirkes: Tugt — Rangfølge — Barmhjertighed, som har den Fordel, ikke i samme Grad at være selvmodsigende, og denne anden Fordel at have langt dybere Rod i Sindene og derfor at være delvis virkeliggjort i det bestaaende Samfund. Revolutionen og Konservatismen anvender den Dag idag hver sin af disse Formler og har Forkæmpere, der vedkender sig dem.

Omtrent siden Republiken fejrede Hundredaaret for Udbruddet af den store Revolution, har Paul Bourget hørt til Konservatismens Forkæmpere i Frankrig, og han, hvis Ungdomsbøger var af ganske verdslig Art, begyndte samtidigt med at han udtalte sin Afsky for Revolutionen og al dens Gerning at lægge et stedse mere kirkeligt Sindelag for Dagen. Den overvældende Tiltrækning, som det fornemme Selskabs Elegance udøvede paa ham, den borgerlig fødte og lidt snobbet anlagte, medvirkede til, at han lagde an paa at tilegne sig dette Selskabs Synsmaader, ja Fordomme. Thi først med dem hørte han Selskabet helt og holdent til. Men fuldt saa imponerende virkede den katolske Kirkevælde paa ham. Der kan ikke for nogen, som læser Bourget opmærksomt, være Tvivl om, at der hos ham har fundet en Art Omvendelse Sted, ifald man ved Omvendelse forstaar en Underkastelse af hele Sjælelivet under Kirkens Tugt. Da Frankrig nylig gennemgik sin Kulturkrise, rystedes Bourget sammen med dem, han Skridt for Skridt havde nærmet sig, dem, som besvarede Kravet paa Retfærdighed for en Uskyldig med Feltraabet: Det franske Fædreland fremfor alt! Og i disse Dage har han udgivet en Bog, hvori han stiller sin Pen som Krigspen ubetinget i den gamle Statsforms og i Kirkeværdens Tjeneste. Aldrig før har Bourget slaaet saa tappert et Slag og ikke i mange Aar

har han lagt saa megen taktisk Evne og saa megen kunstnerisk Kløgt for Dagen. Hans nye Roman *L'étape* (En Station oversprunget) er tømret sammen med en gammel Romanforfatters Dygtighed og en høj katolsk Prælats Intelligens. Den er nu og da sødladen og prækende; den fortaber sig jævnligt i Sidebemærkninger, som fortolker og forklarer Handlingen for at Læseren ikke skal gaa Glip af Moralen; men den er værdifuld som Udtryk for den forstokkede Synsmaade, de slagne aristokratiske Partier og den officielle katolske Kirke repræsenterer; ingen stor Herre og ingen ansat Biskop kunde tilmed give denne Synsmaade saa underholdende og sikker en Form. Siden Joseph de Maistres Dage er der neppe udkommet noget katolsk Kampskrift af samme Rang, og det er helt morsomt nu at møde de eleganteste Ægteskabsbruds vemodige Kender og Fagmand som pavelig Zuav.

Næsten Alt i denne Bog er ligesaa sindrigt som det er falsk. Selve Grundtanken er god. Det er denne, at en Familie, som river sig løs fra sin Klasse og med ét Slag vil hæve sig til en højere, løber store Farer og let gaar tilgrunde derved. Landboens Barn har faaet sine Rødder oprevne for at leve som Bymenneske. De Fristelser, som preller af paa unge Mænd og Kvinder af gamle Familier, virker overvældende paa Børnene af en rodløs, omplantet Fader. Disse Børn passer ikke til de nye Omgivelser, har intet nedarvet Pligtbegreb, giver sig altfor let yderligtgaaende, usunde Lærdomme i Vold, bliver ulykkelige eller vildledte eller Forbrydere. Træet svajer for alle Vinde, naar der er for lidt Jord om dets Rødder.

Ud fra denne Grundopfatning som fra et Kastel lader nu Bourget sit Skyts spille mod enhver moderne Yndlingsforestilling i Samfund og Stat, i Religion og Moral. Romanens Handling er kun Anskueliggørelse af Læren; det Væsenlige i Bogen er Udfaldene fra Kastellet, og de foretages baade dristigt og planmæssigt.

Da den nedarvede Rangfølge i Samfundet af Bourget betragtes som en Velsignelse, der sikrer mod Anarki, betænker han sig ikke paa at betegne Adelens frivillige Opgivelse af dens Forrettigheder som den forsmædeligste Nedlæggelse af et Samfundshverv, en Afrystelse af Samfundspligter. Han vil vel ikke uden videre bevare Samfundet som det er; men han vil, det skal behandles, som Fysiologien lærer os at behandle det menneskelige Legeme, ad Erfaringens Vej, og politisk er efter hans barnlige Paastand vor Erfaring Overleveringen, og den lyder paa

Fædreland, Familie og Religion. Derfor vil Helten, hvem hans Fader end ikke har ladet døbe, blive Katolik som hans Fædre i mer end et Aartusind har været; han vil søge sin Styrke ved «at dykke ned i det dybeste Frankrig».

Der er to moderne Idealer, som efter Bourgets Opfattelse er en Gift for Sindene. Det er den ubetingede Retfærdighed og den almindelige Velfærd. Kravet paa større Retfærdighed fører lige til Anarki; thi hvad er denne Retfærdighed? Det, den tilfældige enkelte holder for Retfærdighed. Alt Menneskeslægtens hundredaarige Samfundsværk staar i Fare den Dag, Retfærdighedens Fanatikere slaar sig sammen med Aandsaristokratiet. Fanatiske Retfærdighedskrav fremføres næsten ogsaa kun af Protestanter og Jøder, der, saa velmenende de kan være, ikke gør andet end Skade, eftersom de staar udenfor den nationale Overlevering og er fulde af Nag over formentlig Uret, som i gamle Dage er øvet imod dem. Men Kravet paa almindelig Velfærd er af lige saa fordærvelig Natur. Thi to af Samfundets Grundegenskaber er Ulighed og Kval. De kan ikke ophæves, og alene Kirken bringer Trøsten for dem. Hvad det gælder om er ikke Omvæltning, men at leve med sine Døde og rette sig efter deres Erfaring i hele sin Fortolkning af Tilværelsen. Derfor kaldes ogsaa Tolstoj af Bourget «den uheldsvangre russiske Utopist», som af Hovmod er blevet «den forbryderske Lærer i Anarki».

At Klasserne er dybt adskilte, er for Bourget et Gode. Det sikreste Middel til at nærme Menneskene til hinanden er det, ikke at forene dem. Det nymodens Anarki har fundet sit Udtryk i «de kunstige Tilnærmelser mellem Aandens og Haandens Arbejdere», som altid mislykkes. Det er Anarkiets Aand, som svæver over «de usammenhængende Døgnskabninger», man kalder Folke-Universiteter. Arbejderstanden er uimodtagelig for Opstillingen af et Grundprincip paa upartisk Maade, desuden besjælet af saa raat et Had til Gejstligheden og de Velhavende, at dens Oplysning er umulig. De katolske Præster, som drømmer om Forsoning af Katolicismen med hvad de kalder «Videnskaben og Demokratiet», er godlidende, men vildledte og unyttige Stakler. Med Videnskaben behøver Katolicismen ingen Forsoning, eftersom der ingen Strid er imellem dem, da de ingen Berøringspunkter har — herom er Katoliker og Protestanter altid enige — og med Demokratiet kan Videnskaben slet ikke forsones, da Videnskaben kender to Grundlove: Sammenhæng og Naturudvalg, Demo-

kratiet dyrker to Grund-Urimeligheder: Lighed og Flertalsafgørelse. I Form af Socialisme er de folkelige Lærdomme «saa barnagtige, at de gennemførte vilde gøre Frankrig til en Daarekiste uden Vogtere».

Der er, som man ser, ikke sparet paa stærke Ord, og de Sandhedselementer, de rummer, findes udelukkende i Kritiken over Fortiden, medens det skorter paa ethvert Fremtidsperspektiv. Frankrig har at blive Klassestat og gennemkatolsk paany eller at gaa tilgrunde som «Trællen blandt Evropas Folk».

Bag Bogen ligger først Taines Skildring af den franske Revolutions Vildfarelser og Renans ringe Tillid til Folkevælde, dernæst det Gennembrud af Fremmedhad, Fædrelanderi, Forherligelse af Hæren og Underkastelse under Rom, som for nogle Aar siden truede Republikens Bestaaen og hvis Krater endnu er højst uroligt. Dette Gennembrud fik sit Udslag i Literaturen hos ikke faa fremragende Skribenter som Huysmans, Lemaître, Coppée, Barrès, Brunetière, men hos ingen saa mangesidigt som nu hos Bourget. Medens Huysmans trak sig tilbage fra Livet og Lemaître som Barrès gik op i nationalistisk Politik, har Bourget som Brunetière, men med ulige større Talent, forsøgt at føre det sig bevægende Aandsliv ind over et Sporskifte.

Det er nemlig paa Sporskifterne, at det i Aandslivet som ved al Kørsel paa Jernveje alene kommer an. Intet er mere skæbnesvangert end Sporskiftet. Som det rette Sporskifte i rette Øjeblik er Sikkerhed og Frelse for et Tog, saaledes bliver urigtigt Sporskifte dets Undergang. Og det forholder sig ganske ligedan i Aandslivet.

Ifald det virkelig lykkedes Mænd som de nævnte at drive det franske Aandsliv ind paa det Spor, som lægges til Rette for det, saa var dette enstydigt med dette Aandslivs Nedgang og Tilintetgørelse. Det attende og det bedste af det nittende Aarhundredes Arbejde var spildt. Lykkeligvis har i Politiken Mænd som Waldeck-Roussau, Jaurès, Clemenceau, i Literaturen Mænd som Anatole France og Emile Zola sørget for, at det franske Aandsliv ikke gaar ud af Sporet.

DIGTEREN OG TIDEN

(1903)

Det, man kalder Digterbegavelse, er i Virkeligheden ikke én Ting, men en Mangfoldighed af forskelligartede Evner. Der gives mange Arter af Fantasi, og én Digter kan i sit Anlæg være fuldt saa forskellig fra en anden, som en Historiker, en Naturforsker, en Maler eller en Musiker fra en Digter.

Man føler det, blot man sætter Digtekunsten i Forhold til Tiden. Den historiske Digtning har en lang Tid, ikke med Urette, været i Vanry. Skal det historiske Billede blot nogenlunde ligne, maa Digteren sætte en Kraft ind paa Studiet, som gaar tabt for Poesien. Det mangler som bekendt dog ikke i den nyere Tid paa Digterværker, hvor en Genfremstilling af Fortiden er iværksat med Talent og Held. Derimod kan det betragtes som godtgjort, at Forsøgene paa digterisk Genoplivelse af Fortidens *historiske* Personligheder saa at sige altid mislykkes, og des fuldstændigere, jo mere vi véd om dem og jo større de var. Man kan i det Højeste kaste Lys over dem ud fra Bipersonerne.

Dette paatrænger sig En, saa tidt man gennemlæser en historisk Digtning. Tag f. Eks. den dygtige engelske Dramatiker Bernard Shaw's Skuespil *Skæbnens Mand*, der vil fremstille Bonaparte som ung General i Italien. Stykket indeholder kun en taabelig Karikatur. Man tør ikke lægge Bonaparte Talemaader i Munden, han aldrig kunde have brugt. Eller man læse en af den nyere Tids mest forroste Bøger, Gobineau's *Renæssancen, historiske Scener*. Efter at Richard Wagner i sin Tid havde gjort sig til den længe ubekendte Forfatters Profet, naaede Grev Gobineau (1816—1882) et saadant Ry, at der i Tyskland bestaar et Gobineau-Selskab (som ellers kun et Shakespeare- og Goethe-Selskab) til hans Ære. Faa har vistnok studeret Renæssancen grundigt som han. Men han tillader sig Ændringer i de historiske Personligheders Synsmaader og Forhold, som gør hans Værk frastødende for den, der virkelig kender dem. I hans Scene *Michelangelo og Raffael* bliver Michelangelo, trods sin Uvilje mod Raffael, en Aften saa betagen ved Budskabet om dennes forestaaende Død, at han iler ned ad de mørke Gader for at se ham endnu en Gang. Men paa Vejen

møder han den pavelige Bærestol, i hvilken den hellige Fader bringes tilbage til Vatikanet, og en Stemme lyder: «Raffael er død, og Michelangelo er i Italien ene tilbage». Michelangelo siger: «Jeg er tilbage, det er sandt. Ifjor var det Leonardo . . . nu han, og alle de, som vi tre har kendt og lyttet til, er for længe siden borte». — Alt her er falsk. Først Michelangelos Sindsbevægelse; man kan af Sebastian del Piombo's Breve til ham slutte sig til, hvor lidet Raffaels Død gik ham til Hjerte. Dernæst den ganske moderne, i hans Mund umulige Sammenstilling af de tre store Navne. — I Gobineau's beundrede Scene *Michelangelo og Vittoria Colonna* er den historiske Forfalskning endnu mere saarende. I den kommer den 89aarige Mester 1564 paa Afskedsbesøg til den eneste Kvinde, han har dyrket, og udøser for sidste Gang sit Hjerte for hende; hun modtager ham med alt det Hensyn, der skyldes hans Storhed og hans høje Alder. — At Vittoria Colonna paa det Tidspunkt havde været død og begravet i sytten Aar, er endda det mindste af det. Men det historiske Billede forrykkes ganske for En ved Opdigtelsen. Michelangelo havde i 1547 selv staaet ved hendes Lig og kysset hendes Haand til Farvel, og hans Alderdom mangler dens storladne Ensomhed, idet hun nu tildigtes som Fortrolig.

Det var vistnok bedst, om de, hvis Fantasi drager dem til Historien, ganske simpelt gjorde sig til Historieskrivere, da de i den historiske Fortællings Kunst kan faa Anvendelse for al den Fantasi, de har; hos os slaar de sig imidlertid næsten altid paa Digtekunsten. Havde Mommsen været dansk, saa havde han skrevet Sørgespil af den romerske Historie; havde Gobineau været Tysker, saa havde han nøjedes med at holde sig til den historiske Sandhed.

Er Digteren, der forholder sig til Samtiden, anderledes stillet end den, der gengiver Fortiden, saa er der dog vidt forskellige Maader, paa hvilke Digterværket kan forholde sig til Samtidens Liv, Maader, der afhænger af Forfatterens Udvikling og maaske især af hans Alderstrin.

Der er Bøger, som snarere overskuer Livet, end de genspejler det, Bøger, som meddeler en Livsbetragtning, en Synsmaade, snarere end Livet selv. Halvhundredaarige Digteres Arbejder (som f. Eks. Paludan-Müllers Novelle *Ungdomskilden*) har oftere denne Karakter. Men slige Bøger behøver dog ingenlunde at være

Vidnesbyrd om Alderdomssvækkelse eller Oldingeblik. De kan være Udtryk for den modne Mands Erfaring.

Et slaaende Eksempel paa en Bog af denne Art er Paul Bourget's i disse Dage udkomne *Det dybe Vand*, der dels indeholder en ny Roman i Bourgets ældre Fortællingers Stil uden Frihedsfjendskab og uden Kirkelighed (kun med den hos ham pligtskyldige Overtro paa den fine Verdens altid synlige og sporlige Fornemhed), dels en Samling Noveller med Overskriften: *Skridt i gamle Fodspor* (*Les pas dans les pas*). Denne Samling røber den ældre Mand (Bourget er 51 Aar gammel).

Udgangspunktet for disse Fortællinger er den Erfaring, at Livet ofte tvinger os til at rette vore Fjed i gamle Spor, vende tilbage ad Veje, vi engang gik, og genfinde Skyggebilledet af os selv for mange Aar siden. Mange Mennesker forbliver ufølsomme ved det pludselig genvakte Billede af en alvorlig Fortids-Situation; de lader sig f. Eks. med Sindsro barbere i Stue-Etagen af det Hus, hvor deres Elskede boede for tyve Aar siden. Andre overvældes af Tungsind, naar de uforberedte stilles Ansigt til Ansigt med Skyggen af noget Forgangent, der en Tid lang har behersket deres Liv.

Af denne Grundtanke bæres de seks smaa tragiske Noveller, Bourget har fortalt. I den ene genser en tilsyneladende forhærdet Pariser-Levemand nede i Provence den Hest, der engang bar hans Ungdomselskede, som gammel og afrakket for en Diligence, køber den og lader den nyde gode Dage i hans Stald i Paris. I en anden opsøger en fejret Forfatter, der har fyldt halvhundrede Aar og er ganske udtømt, ude af Stand til mere at skrive nogen Bog, den Kvinde, han i sin Ungdom elskede og troløs forlod, i den Hensigt at bede hende give ham de friske Digte tilbage, han da skrev til hende og hvoraf han forsømte at tage Afskrift. I en tredje føler en gammel Officer sig rystet, da en Datter af hans Ungdomselskede kommer styrtende ind i den syge Moders Dagligstue, klædt i hendes Brudedragt, osv. Fortællingerne har forskelligt Værd, men i dem alle sker Noget, der stiller en forgangen Begivenhed i ny Belysning. I dem alle er Nuet svagt, Fortiden stærk, Nuet kun det Glar, hvorigennem Fortiden ses. I dem alle fornemmes Livet som noget langtudspundet, noget, hvori der er Perspektiv, som viser langt, langt tilbage, noget, hvor hver levende Skikkelse har Spøgelser og atter Spøgelser bag sig.

En bestemt Modsætning til den Art Digterværk danner de Bøger, hvor Livet føles som umiddelbart nærværende og flammende, de Bøger, der saa at sige brænder paa Huden. Det gør ikke noget, om slige Bøger til Baggrund har nok saa fjern en Fortid, naar denne Fortid blot ikke er Personernes egen, naar disse lever, aander og forbrænder i Nuet.

Et stærkt Eksempel er en Bog som Gabriele d'Annunzio's Skuespil *Den døde By*. Rent udvortes set forholder dette Værk sig til en 3000 Aar gammel Fortid, da det drejer sig om Fundet af Kongegravene i det ældgamle Mykene. I Virkeligheden er Tidsopfattelsen her lutter Ungdom, og Bogen ved den Styrke, hvormed det Nærværende i Lidenskaber og Følelser er fastholdent, et storladent Digterværk, glødende af Øjeblikkets Liv. Den Aartusinder gamle Fortid virker kun som berusende Nuet. Der er en Guldglans over den Bog som over et Maleri af Giorgione. Den har slet intet af Betragtningens Svalhed eller Livsoverblikkets Ro. Men alt, hvad den rummer, Sansefortryllelse, naturlig og forbryderisk Elskov, Oldforskerens Iver, Digtersjælens Skønhedstørst, kvindelig Dejlighed, som begejstrer og fortumler, og kvindelig Sjæleskønhed, som behersker sin Sorg, den hele Opblussen af uimodstaaelig Lidenskab, hvori Bogen naaer Højdepunktet, alt er nærværende, svulmende af Fortid, uden Tanke paa en Fremtid, foregaar nu, og fylder, beriger, udvider Øjeblikket, til det sprænges. Den Art Bøger giver Indblik i Livet uden Overblik.

PAUL HERVIEU

(Théroigne de Méricourt)

(1903)

Paul Hervieu, mest bekendt som Forfatter af den mesterlige Roman *Selvportræter*, plejer som Skuespilforfatter at bruge den dramatiske Form til at forkynde en eller anden Tanke, saa hans

Stykker virker som underholdende Læredigte. Han bryder sig i dem lidet om den ydre Sandsynlighed, men lægger Handlingens Gang saaledes til Rette, at en eller anden Sandhed bliver indlysende.

Det ældste af hans Skuespil viste med stærkt Eftertryk gennem et slaaende Eksempel, hvor stor Skade en ellers brav og udmærket ung Mand kan komme til at gøre ved letsindigt at gentage en Bagvaskelse, han har hørt, eller ved at give en Kendsgerning, han ufuldstændigt har iagttaget, en nedsættende Fortolkning. Et i et fortroligt Øjeblik til en Veninde tankeløst udtalt Ord bliver af denne brugt til Ødelæggelse af en ung, ædel Piges Rygte og adskiller da den unge Mand for bestandigt fra den, der er ham dyrebar fremfor nogen anden. Stykkets Navn er *Ordene bliver.*

Hervieus Drama *Tængerne* er anlagt paa at vise Urimeligheden og Umenneskeligheden af det ved den ene af Parternes Vægring uopløselige Ægteskab. Hans ypperste Skuespil *Fakkelløbet*, et højst værdifuldt Arbejde, anskueliggør den Sætning, at ethvert Slægtled ofrer det foregaaende, altsaa behandler Forældrene hensynsløst, men ofrer sig selv for det efterfølgende Slægtled, idet Mand og Kvinde giver deres egen Lykke til Pris for deres Børns. Det svage Skuespil *Gaaden*, hvor Personerne næsten er blevne til Marionetter i Grundtankens Tjeneste, vil slet ikke andet end indprente Barbariet af den i Frankrig endnu herskende Forestilling, at den fornærmede Ægtemand har Ret over sin Hustrus og hendes Elskers Liv.

Saaledes har hidtil Hervieus Dramer alle maattet tjene til Bevis for en eller anden Iagttagelses eller Læres Rigtighed.

For første Gang har han med sit Skuespil *Théroigne de Méricourt* sprængt denne Ramme og bevæget sig frit, men er derved rigtignok tillige kommen til Grænsen af Poesien, naar dette Ord tages strengt, idet han har ladet sig friste af den Opgave at skrive et stærkt bevæget historisk Drama med en altopslugende Hovedrolle for Sarah Bernhardt. Saaledes kappes han da her med hendes sædvanlige behændige Forsyner Victorien Sardou.

Hans Skuespil er fornemmere i Holdning og strengere med Hensyn til Enkelthedernes historiske Sandhed end noget beslægtet af Sardou; det gør ingenlunde det brede Publikums melodramatiske Smag egenlige Indrømmelser og fængsler ikke desmindre

helt igennem. Men det holdes ikke sammen af nogen digterisk Grundtanke; det falder fra hinanden i spredte Billeder og det ofrer med sine 61 navngivne Personer det Dramatiske for det Teatralske. Den hele Bygning er løs, og Kompositionen bestaar kun i, at Heltinden viser sig i en Række Situationer, der giver Skuespillerinden Lejlighed til at udfolde sin Kunst.

I enkelte Smaatræk er en Effekt søgt paa vel udvortes Maade. Hervieu opnaar en billig Virkning ved i Slutningen af sin fjerde Akt at lade den Artillerikaptejn, der frelser en Schweizersoldats Liv, besvare Théroignes Spørgsmaal om hans Navn med Svaret *Buonaparte.* Vistnok frelste Bonaparte ved den angivne Lejlighed 10de Avgust 1792 en Ulykkeligs Liv; men da han ellers slet intet har at gøre i Stykket, er han der blot for at forbavse Publikum ved sit Navn. Og paa lignende Maade er det vel sindrigt udtænkt, men ørkesløst, at i femte Akt den Mand, der giver de ophidsede Revolutionsfruentimmer Ideen til at gennemrise Théroigne, er den berygtede Lystmorder Markien de Sade. Han kommer og forsvinder i Stykket med det samme.

Ypperst i dette Drama er mærkeligt nok den eneste Akt, i hvilken Heltinden slet ikke optræder, den som skildrer Sindsbevægelserne i Tuilerierne Natten før Stormen paa Slottet den 10de Avgust, særligt den kongelige Families Uro, Kongens Sløvhed, Marie Antoinettes Tapperhed af Naturdrift. Den hele Situation er levendegjort med Mesterskab og fjerner sig paa intet Punkt fra det historisk Rette.

Hervieu har overhovedet forstaaet at udnytte Stoffets Beskaffenhed til at fremføre Datidens kronede Hoveder og alle Tidens berømteste Revolutionære. I første Akt, da Théroigne er fangen i Østerrig, ser vi hende udspurgt af ingen ringere end selve Kejser Leopold-Joseph II, og senere er vi Vidner til lidenskabeligt bevægede Samtaler i den franske Kongefamilie. Af mere bekendte Revolutionsmænd er der neppe mere end en eller to, som ikke optræder og udtrykker sig paa en for deres Væsen betegnende Maade. Men det kan da heller ikke undgaas, at alle disse Personer farer vore Øjne forbi som Billeder i en magisk Lygte. Den af dem, hvis Væsen er mest udført, Sieyès, er desværre den, som er mindst dramatisk.

Hvad selve Hovedpersonen angaar, har Hervieu — maaske af Hensyn til Sarahs Alder — trængt det Erotiske, som fyldte saa stor en Del af hendes Liv, aldeles ud af Stykket og blot

vist os den revolutionært begejstrede og politisk begavede Kvinde. Men dermed har han taget selve Hjertet ud af Théroigne, saa hun nu mindre er et Menneske end en Rolle. Den hele Opfattelse af hende er saa idealistisk, at Skikkelsen bliver bleg, saa rig og varm den end historisk var. At hun synker fra sin Højde som Lederinde af Revolutionen, fordi de strikkende Megærer underkaster hende en ydmygende Tugtelse, er en rent udvortes Ting, en Uretfærdighed af Skæbnen, der kun daarligt lader sig bringe i Sammenhæng med den Omstændighed, at hun i Kampens Hede opfordrer til Nedsabling af sin mangeaarige Forfølger Suleau, og kan umuligt opfattes som Straf derfor. Men denne Begivenhed bliver dog Aarsag til det Vanvid, hvori hun forsmægter hele Resten af sit Liv, og som udfoldes for os i Dramaets sidste Akt.

Til Gengæld giver dette Vanvid Anledning til en højst virkningsfuld Fremførelse af Stykkets og Revolutionens Hovedpersoner som Døde i Théroignes Syn.

Théroignes Levned er et af Revolutionstidens mærværdigste og vel egnet til at friste en Digter. Selv den interessanteste Biografi er dog saare langt fra at være bygget som et Drama. En Række hver for sig underholdende eller spændende Scener afgiver vel en udsøgt Folkeforlystelse, men intet som Kunstværk bygget og sluttet Skuespil. Hervieus Talent er i Grunden for fint og stort til at anvendes blot som Folie for en andens, var denne anden end en Virtuosinde af Sarah Bernhardts Rang.

MAURICE MAETERLINCK

I

Retfærdighed og Skæbne

(1902)

Da i Aaret 1755 Lissabon gik til Grunde ved et Jordskælv og tredive Tusind Mennesker paa én Gang omkom, gav denne Begivenhed det tænkende Evropa Anledning til en Revision af Forsynsbegrebet; man optog til fornyet Undersøgelse det Spørgs-

maal, om den Verden, vi kender, virkelig var, hvad Leibniz havde kaldt den, den bedst mulige af alle mulige Verdener. Voltaire's Digtning *Le dèsastre de Lisbonne* fremkaldtes derved, og hans Roman *Candide* har en Forudsætning i hint Jordskælv.

Ødelæggelserne paa Martinique 1902 vil neppe paa tilsvarende Maade sætte Sindene i Bevægelse; hverken den troende eller den tænkende Del af den civiliserede Menneskehed lader sig mere paavirke synderligt af en enkelt Begivenhed; de har hver for sig taget deres Parti.

Hvad Skønliteraturen angaar, saa ligger Voltaire, hans Grublerier som hans Spotterier, saare langt bag den. Paa den Retning i den nyere Literatur, som i Naturvidenskabernes Aand søgte Forstaaelse og Klarhed, er en Retning fulgt, der har søgt det Store og Virksomme i det Hemmelighedsfulde og derfor har dvælet ved Naturaltet som den ubegribelige, uigennemtrængelige Magt, der omslutter Mennesket, indjager det Angst og tilintetgør det.

Maurice Maeterlinck, den betydelige belgiske Digter, der indvarslede, hvad man har kaldt Symbolismen i Dramet, anlagde sine ældre Skuespil paa Rædslen for det Ubekendte, som omgiver og truer os. Digteren syntes at tro paa uhyre, usynlige og skæbnesvangre Magter, hvis Hensigter Ingen vidste noget om, men som var fjendtligt sindede mod, hvad der for os staar som Livslykke, som Glæde eller blot som Fred. Noget af det middelalderlige Begreb om en straffende Gud var blandet sammen med noget af Oldtidsbegrebet om en ubønhørlig Skæbne. Resultatet var Indtrykket af en Art blind Retfærdighed eller seende Uretfærdighed, der raadede over Menneskenes Jordeliv og altid brød sejrende og knusende ind; men hemmelighedsfuld var denne Magt og syntes paa en eller anden for os uoverskuelig Maade at staa i Forhold til vort Retsbegreb.

Det har ikke ringe Interesse, at selve den Digter, som under sine digteriske Fornyelsesforsøg virkede ved Appel til Sansen for det Hemmelighedsfulde, har følt Trang til at gøre sig selv og andre udtømmende Rede for Beskaffenheden af dette Hemmelighedsfulde og i et nyt Værk med Titlen *Det begravne Tempel* har udtalt sig om Forholdet mellem Retfærdighed og Skæbne, med det Formaal at bringe Klarhed til Veje, den Klarhed, han tidligere snarere skyede end søgte.

Han henvender sig kun til dem, der ikke tror paa, at der

gives en almægtig og ufejlbar Dommer, som stadigt vaager over vore Tanker, Følelser og Handlinger, stadigt hævder Retfærdighed i denne Verden og fuldstændiggør den i en anden, og han vil da i Forening med sine Læsere undersøge, om der findes nogen anden Retfærdighed end den, der skyldes Menneskene, ikke blot som de har tilstræbt den ved deres Love og Domstole, men i deres Samfundsforhold gennem den offenlige Menings Tilkendegivelser og gennem Fordeling af Billigelse eller Misbilligelse, Tillid eller Mistillid. Med andre Ord, han vil undersøge, i hvad Tilstand Tanken om Retfærdighed i vore Dage befinder sig

Og han hævder med stor Kraft, at der ikke gives nogen Retfærdighed i den ydre Verden, som kan udledes af moralske Aarsager, hvad enten denne Retfærdighed aabenbarer sig som Sygdom, Naturarv, Lynglimt eller Jordskælv. Hverken Himmel eller Jord har ringeste Forhold til vor Moral, vore Tanker eller vore Hensigter. Alle véd, at hvis jeg begaar visse Uforsigtigheder eller Udskejelser, maa jeg ofte bøde derfor. Men dette har intetsomhelst med Moralen at gøre. Om jeg springer i Vandet ved Vintertid for at frelse et Menneske, eller om jeg falder i Vandet ved Vintertid ved at styrte et Menneske deri for at myrde det, den Forkølelse, jeg paadrager mig, og dennes Følger bliver ganske de samme. Naturen er ligegyldig for min Bevæggrund.

Man plejer at finde en vis Naturretfærdighed i Arveligheden. Fædrenes Skrøbelighed og Fejl hjemsøges jo i visse Tilfælde paa Børnene. Men ogsaa her er Retfærdigheden kun tilsyneladende. En Fader kan have plyndret Fattige, forfulgt Uskyldige, bedraget og forraadt sine Venner, begaaet alle de laveste Skændigheder, uden at dette efterlader mindste Spor i hans Børns Legemsbygning. Det gælder kun om, at han ikke har ødelagt sit Helbred. Arveligheden straffer i Grunden ikke mer end to Laster: Drikkeri og Udsvævelser. Af dem er Drikkeriet undertiden en ret undskyldelig Svaghed, og man begriber under Forudsætning af en Naturretfærdighed ikke, hvorfor netop den legemligt straffes saa haardt. Hvad den kønslige Udskejelse angaar, kan den være en Rædsel, en Skændighed, der afstedkommer Fortvivlelse, og den kan være en højst ubetydelig, intetsigende Forseelse, og de to Handlinger straffes i visse Tilfælde af Naturen ganske ens. Eller sæt, at Faderen har paadraget sig en forfærdelig Sygdom under Opfyldelsen af sit Kald eller ved en heltemodig, selvfor-

negtende Handling. Naturen straffer da Barnet ganske, som havde han paadraget sig Sygdommen ved en Lavhed.

Vi skuffes i det daglige Liv derved, at der i det blotte Forhold mellem Aarsag og Virkning, vi iagttager, synes at herske en vis Retfærdighed. Den, der dyrker sin Mark eller passer sin Gerning omhyggeligt, har en Udsigt til at blive velhavende og anset; den, der forsømmer sin Virksomhed, har Udsigt til at blive fattig og forkommen. Men der er heri kun tilsyneladende nogen Moral. Følgen bliver den samme, hvilken Aarsagen end var til, at Manden forsømte sin Gerning. Han bliver lige fattig, om han forsømte den, fordi han var doven, eller fordi han under en Farsot plejede en Syg og blev smittet af ham. Der er da ingen virkelig Retfærdighed i Naturen, og vilde vi følge dens Eksempel, kom vi til som den i Livskampen alene at give de Stærkeste, de Hensynsløseste og bedst Bevæbnede Ret.

Paa Menneskehedens nuværende Udviklingstrin hersker der en ikke ringe Uklarhed desangaaende i de almindeligt Dannedes Sind, og dette spores ret tydeligt hos dem, hvis Fag det er at fremstille og fortolke det virkelige Liv, med andre Ord: oplyse de skjulte Aarsager til Medgang og Modgang, Sejr og Vanskæbne, saaledes hos Digterne af alvorlige Skuespil.

Ved at se tilbage paa sin Ungdoms Frembringelser har Maeterlinck følt sig slaaet af sin Samtids Uklarhed og ringe Ærlighed i Opfattelsen af Skæbnens Forhold til Retfærdighedstanken. Hos mange af de gamle Tiders Digtere herskede der jo ingen Tvivl. Sofokles troede paa den græske Skæbne, Calderon paa den katolske Gud, Corneille paa den heltemodige Vilje, der gør sin Pligt. Men i vore Dage er der faa Pligter, som ikke omtvistes; vi tror ikke mere paa en ubøjelig Skæbne, der med bevidst Snedighed ad hundrede Omveje driver et Menneske til en vis Handling, han af al Magt stræber at undfly; og en Mirakeltro som den, der er lagt for Dagen i Calderons Dramer, findes kun udenfor Civilisationen.

Dersom min Nabo Slag i Slag mister sin Hustru ved en Jernbaneulykke, sin ene Søn ved et Skibbrud, sin anden ved en Ildebrand, sin Datter ved Sygdom, saa falder det mig ikke ind deri at se en Guddommens Hævn eller en usynlig Retfærdighed eller en forudbestemt Skæbne. Derimod undres jeg ikke altfor meget, dersom han, hvis Hjerne er bleven rystet ved alle disse Slag, finder noget Overnaturligt i det, som har ramt ham; kun

mener jeg ikke, at han i sin Tilstand er særlig egnet til at opdage skjulte Sandheder om Verdensordenen.

Maeterlinck vender sig derfor imod de moderne Digtere, der har forsøgt at paavise en Art Naturretfærdighed i deres Skuespil, som f. Eks. Ibsen har gjort det i *Gengangere*. Hvis der i et særligt Tilfælde af Arvelighed, som det af Ibsen berørte, muligvis er en Slags tilfældig Retfærdighed, saa viser den sig, som naar en Pil, der af en Blind afskydes mod en Folkemængde, ved et Tilfælde rammer en Morder.

Men hvad enten Digterne for Tiden føler det eller ej, der er noget i høj Grad Ansporende i den Tanke, at Retfærdigheden ikke har andet Raaderum end det, vi giver den, og kun bliver Skæbne, hvis vi gør den dertil.

II

(Det Hemmelighedsfulde)

(1904)

Man har i Almindelighed mere Fornøjelse af Digterne, naar de digter, end naar de tænker. Imidlertid er det jo de færreste, der (som Ibsen) aldrig optræder udenfor Digtekunsten og aldrig udtaler en Overbevisning i eget Navn; mange er foruden Digtere meget andet, Talere, Folkeførere, Præster, Politikere, Kritikere, Journalister.

Digteren Maeterlinck er mindre en Tænker end en Grubler. Germansk Betænksomhed og fransk Skønhedskærlighed ruller forenede i hans flamsk-wallonske Blod. Hans Prosastil er som hans Væsen dvælende, derfor lidt langsom og træg, men den er aandfuld, dybtsøgende uden Overfladens *Esprit*, nu og da tynget af Omstændelighed, især hvor den anvender en Mangfoldighed af tekniske eller botaniske Fagord, alt i alt en righoldig, men ingen indsmigrende Stil.

Han har nylig udgivet seksten Essays under den noget dunkle Titel *Den dobbelte Have* (de moderne og de gammeldags Blomsters?

Køkken- og Blomsterhaven?); han ynder dunkle Titler. Disse Essays drejer sig tilsyneladende om det mest forskelligartede: en lille Hund, Spillebanken i Monaco, Lovtale over Kaarden, Biernes Vrede, den almindelige Stemmeret osv. De lader sig alligevel tilbageføre til enkelte store Grundtemaer, og atter disse lader sig føre tilbage til et Grundmotiv.

Stykker som det om Hunden, det om Bierne, det om Foraarets Kilder, om Markblomster, om Krysantemum, om de Blomster, der er gaaede af Mode, er alle Naturstudier, fordyber sig i de ubevidste Væsners Liv og i deres Forhold til Mennesket, der omgiver sig med dem. Det, der i alt dette lokker Maeterlinck, er som i hans Digtervirksomhed det Hemmelighedsfulde.

Det, hans Betragtninger af Krysantemum udmunder i, det er Menneskets Evne til at omforme en Blomst, omdanne dens Udseende. Thi hvad er dette andet end at gøre Indgreb i dybtliggende, maaske væsenlige Love, i alt Fald saadanne, der har virket i Aarhundreder! Det godtgør Muligheden af at en flygtig Viljeshandling fra menneskelig Side kan smeltes ind i de evige Kræfters Spil. Og et ganske lignende Sammenspil fremtræder jo i Hundens Forhold til Mennesket, dens gennem Aartusinder fortsatte Tillempning efter menneskeligt Behov.

Saare smukt og fint er det Stykke, Maeterlinck har skrevet i Anledning af hans lille Hunds Død. Med kærlig Interesse har han sat sig ind i, hvad saadan en lille ung Hund har at lære angaaende Forholdene i dens Omgivelser paa Jorden; Himlen interesserer den jo ikke, da der intet spiseligt er deroppe.

Dersom man sammenligner Maeterlincks medfølende Skildring af Hunden Pelléas med Anatole France's morsomme Skildring af Hunden Riquet, vil man finde, at France nøjes med at fremdrage de Træk hos Hunden, der paa en humoristisk og satirisk Maade svarer til menneskelige Egenskaber, medens Maeterlinck lader Hundens samtlige Ejendommeligheder komme til deres Ret, udfolder dem frit uden Bihensigt. Modsætningen fremtræder skarpest, hvor de to Forfattere mødes. De er enige om, at for Hunden er Mennesket en Gud. Men France afslører Kryberiet, Overtroen og den paa ethvert Punkt til Grund liggende Egennytte i dette Hundens Gudsforhold. Maeterlinck derimod priser Hunden lykkelig, ja er ikke langt fra at misunde den som det eneste levende Væsen, der har fundet en utvivlsom og haandgribelig Guddom, i hvis Tjeneste den derfor uden Vaklen helt

kan give sig hen. For Maeterlinck er Hunden den eneste Skabning, der virkelig kender sine højeste Pligter og altsaa er lige saa sikker paa sin Moral som paa sin Religion. Den har et Pligtsystem, der staar højt over, hvad den af sig selv kunde have hittet paa, og som den derfor kan udøve uden Frygt og uden Skrupler.

Dog det, hvorpaa hos Maeterlinck Eftertrykket hviler, er, at Hunden alene af alle Skabninger virkelig holder af Mennesket. Dette vilde være ensomt paa Jorden uden Hundens Kærlighed, der gennembryder den Skillemur, Naturen ellers har opført mellem Dyrene og deres Herre. Sindrigt godtgør han, at intet andet Dyr, end ikke Hesten, her for Alvor kan komme i Betragtning. Men hvorfor det netop er blevet Hunden, hvis Hengivenhed bygger Bro mellem Naturen og Mennesket, det er et af disse Mysterier, som Maeterlincks Tanke kreser om.

Det Gaadefulde, Hemmelighedsfulde møder ham hos Bierne, hvem han som bekendt har helliget et helt Værk og her et lille Særskrift. Han paaviser, hvorpaa deres tilsyneladende saa uforklarlige Vredesanfald beror, og gendriver i Udtryk, der er betegnende for ham, visse overtroiske Vildfarelser, som er i Omløb derom. Man tror, at Bierne stikker den ukyske Kvinde, særligt den, der har brudt sit Ægteskab. Maeterlinck bemærker, at det vilde være overraskende, om den fornuftigste af alle vore Medskabninger skulde tillægge «en ofte uskyldig Synd» saa megen Vægt. Hvad Bierne afskyer, det er ikke Laster, men Parfymer (og det er jo muligt, at letfærdige Kvinder anvender dem mere end de trofaste), desuden Svedlugt og Brændevinslugt. Han advarer mod at tillægge Bierne menneskeligt Sjæleliv; det er den sikre Vej til ikke at forstaa dem.

En anden Række Essays af Maeterlinck, Stykkerne om Tilfældets Tempel, om Automobilkørsel, om Kaarden, om almindelig Stemmeret, om det moderne Drama, om Døden og Kronen osv., enes i, at de alle drejer sig om Skæbnen. Naar han i Monaco lader Blikket dvæle ved den lille Kugle, hvis Løb og Standsning berøver og giver Velstand og Velfærd, saa er det, fordi Skæbnegudinden et halvt Minut igennem holder sig rank paa dens rullende Flade. Naar han forherliger Kaarden som en Tilflugt for den, hvem Samfundets Orden ikke tilstrækkeligt har beskyttet mod Uret og Nedværdigelse, naar han priser Kaarden, fordi den udjævner Forskellen mellem den Stærke og den Svage,

den Fattige og den Rige, saa er det, fordi Kaarden paa ofte uforudseelig Maade bærer Sejr eller Død paa sin Od. Kaardespidsen er som Hasardspillets Kugle en Skæbne, og som Skæbne hemmelighedsfuld.

Det er øjensynligt ogsaa som Skæbnemagt, at den almindelige Stemmeret fængsler den belgiske Digter. Vor Tidsalders Strømning fører allevegne til den; ingen Betænkelighed ved at lægge Afgørelsen i Massernes Hænder har jo kunnet holde denne Strøm tilbage. Den almindelige Stemmeret bliver som bekendt i vore Dage ikke opfattet som et ringere Onde i Sammenligning med Enevælde og Klasseherredømme, ikke som en blot foreløbig Løsning af den politiske Opgave, der vil kunne afløses, naar en Gang i Fremtiden en mere fyldestgørende findes. Nej, den er et Ideal, der hemmelighedsfuldt har dannet sig i Folkelivets Dybder, og som derfor har Ret til at fremmes. Til dens nærmeste og bedste Følger hører vistnok den menneskelige Lighedsfølelse, som den findes i de mest fremskredne Republiker; med de Fejl, den begaar, bæres der over, fordi den kun gennem Famlen kan vinde Sikkerhed og endnu ikke kan siges at have bestaaet sin Prøve. Maeterlinck hævder dens Ret til at erobre ét Land efter et andet; men hvad der lokker ham ved den, er øjensynligt dens Uigennemsigtighed, dens Uberegnelighed, det af en moderne Skæbne, som den har i sig.

Moderne er Maeterlinck som Grubler, heftigt, med Voldsomhed moderne. Man har undertiden et Indtryk, som var han en til Nutidssynet Nyomvendt, saa ivrig er han for at hævde de nulevende Menneskers Frigjorthed fra alt Fortidens religiøse Væsen. Man sporer det endog i hans Afhandling om det moderne Drama, hvor han, som i sin Bog *Det begravne Tempel*, kalder en Tilbagevenden til ældre Tiders dramatiske Indhold umulig, og viser, hvorledes de fængslende Brydninger nu til Dags er rent indre, vor Skæbne en upaagribelig, unævnelig Magt.

Saa strengt det end staar i Sammenhæng med denne Tankegang, virker et Stykke Prosa som *Døden og Kronen* dog underligt gammeldags. Det er Betragtninger over det Indtryk, som Kong Edwards pludselige, tilsyneladende dødelige Sygdom, der nødvendiggjorde Aflysning af Kroningshøjtidelighederne, gjorde paa Menneskeheden, der her ligesom iagttog, hvorledes Naturen spotter ethvert menneskeligt Forsøg paa at hæve sig over det Fællesmenneskelige. Maeterlinck vil vise, at i Virkeligheden Lægernes

Kunst ved denne Lejlighed aabenbarede sig som den stærkeste, raadende Magt. Han er fjern fra Overtro paa en Nemesis, der gør de højest Stilledes Planer til Skamme. Har Skæbnevendingen imidlertid her sat ham i en Art præstelig Sindsbevægelse, saa hans Overvejelser over jordisk Højhed og menneskelig Udsathed for Sygdom og Død minder om en opbyggelig Tale, er hans Tankegang dog ganske moderne, naar han slutter med, at har end Bønner og Anraabelser her vist sig uvirksomme, saa har Aandens Magt over det Legemlige til Gengæld triumferet.

Men som hans Afhandlinger om Naturen alle løb ud i Ærefrygten for det Hemmelighedsfulde i Plantelivet eller i Dyrets Instinkt, saaledes løber alle hans Afhandlinger om Skæbnen som Tilfælde eller som uforklarlig Magt ud i den samme Ærefrygt for det Hemmelighedsfulde i Begivenhedernes Gang.

Til Maeterlincks ganske moderne Metafysik svarer en moralfremmed Sjælelære, der gaar op i Dyrkelse af Sjælelivets Enhed naar denne blot bevarer Sjælens oprindelige Energi.

Som det nittende Aarhundredes Tænkere af de forskelligste Skoler forkaster Maeterlinck det skarpe Skel mellem Dyder og Fejl. Dyden betinges ved den saakaldte Fejl. I sin Egenskab af Ikke-Moralist gaar han i forskellige Essays (*Oprigtighed*, *Kvindeportræt* osv.) til det Yderste i dette Punkt.

Han bekæmper den Fuldkommengørelse af Personligheden, der skulde bestaa i Undertrykkelse af altfor voldsom Attraa, af Ærgerrighed, Stolthed, Forfængelighed, Nydelseslyst, med andre Ord af den Grund-Livskraft i os, der er Ophav til alt vort højere Liv. Han fremhæver, at Ærgerrigheden er uundværlig til Udfoldelse af den nødvendige Handlekraft, Egennytten til Fjernelse af uretfærdige Hindringer, Sanseligheden som Grundlag for Ømhed, Glæden ved at behage som Grundlag for Bevarelsen af Skønhed, Haardhed som Grundlag for Retfærdighed osv. Hvad vi kalder Lidenskab eller Last, er jo tidt kun Dydens Rod.

Menneskets Udviklingsmuligheder sysselsætter ham temmelig følgestridigt betydeligt mindre end Hundes og Orkideers.

Men Maeterlinck gaar videre endnu. For ham stiller det sig saadan, at i Elskovsforholdet mellem to Væsner, der befinder sig paa samme Livshøjde og fuldt forstaar hinanden, udviskes enhver Svaghed, enhver Smaalighed, ja enhver Løgn i det Øjeblik, den oprigtigt tilstaas, ja, den udviskes ikke blot, men forvandles til en Sandhed, der er friskere og værdifuldere end selve

Uskylden. Dette er et Paradoks som et andet. Dog hvad der betegner Maeterlinck, er hans Overbevisning om, at selv fuldest Ærlighed mellem to Elskende aldrig vil gøre dem kede af hinanden som altfor vel bekendte med hinanden. Thi der bliver uopklaret nok tilbage; vor Selvbevidsthed har snevre Grænser; udenfor dem strækker sig det Hemmelighedsfuldes umaadelige Rige — Maeterlincks Krongods.

Naturen, han elsker, er hemmelighedsfuld. Skæbnen, han grubler over, er hemmelighedsfuld. Og Menneskesjælen, i hvilken Dyd og Last hænger sammen som Blomsten med Roden, denne Sjæl, der gennemlutres ved Oprigtighed, er i Kraft af sin ubevidste Grund med dennes hemmelige Kilder selve den store og blivende Løndom.

EMILE VERHAEREN SOM DRAMATIKER

(1903)

Blandt de franskskrivende af Belgiens Digtere staar Maeterlinck og Verhaeren højest. Medens Maeterlinck med Rette tidligt vandt Ry, har Verhaeren ved sit i dets Grund rent lyriske Anlæg, der henvender sig til færre, og hvis Frembringelser er uoversættelige, havt langt vanskeligere ved at trænge igennem; dog er han nu anerkendt som Belgiens ypperste franske Lyriker og som en af den franske Sprogverdens bedste Digtere. Men vil man vække Udlandets Opmærksomhed for ham, maa man gøre opmærksom paa hans Skuespil.

Han fødtes 1855 i Landsbyen Saint-Amand ved Antwerpen og tilbragte sin Barndom paa Landet ved Skeldens Bredder i de frugtbare, flamske Englandskaber, hvor han indsugede den Kærlighed til Landet, der er gennemgaaende i hans Poesi. Hans første Digtsamling *De flamske Kvinder* maler det yppige, glade, drøje Flandern med dets Bondegaarde, Værtshuse og Kermesser;

Kvinderne her har den overdaadige Sundhed, som Rubens og Jordaens meddeler dem. Som Modstykke til dette Flandern malte han i Digtsamlingen *Munkene* det fromme Flandern, den hellige Jomfrus, hvis Lov de Forsagende synger, Cellelivet, Klosterdrømmene, den stille og regelrette Tilværelse tilbragt med Bønner, Gudstjeneste og kirkelige Optog; det Flandern, Memling har bragt til Efterverdenen.

I sine følgende Digtsamlinger giver han sin Indbildningskraft og dens Syner friere Spillerum; hans Følemaade fører ham mere og mere det Tragiske i Vold; hans Lykkedrøm synes til Ende; selve de Syner, der aabenbarer sig for ham, faar hyppigt Præget af Skræmmebilleder. I en af disse Samlinger *Les apparus dans mes chemins* befolkes den vide sørgelige Slette i Digt efter Digt af fæle Skikkelser, Synskresens Mand, der ræddes over sig selv og søger sin Vej i det Fjerne, Træthedens Mand, der slæber paa de døde Aarhundreder og forbander sin Lod, Kundskabens Mand, hvis hvasse Blik har søgt og søgt forgæves, det store Intets Mand, Raadenskabens Konge, der med Haanlatter forkynder den Forraadnelse, med hvilken Alting ender — indtil den hellige Georg, under en gylden Regnbue, i sit lysende Kyrads stiger ned fra Himlen paa sin skummende Hest og renser Rummet for de stygge Syner. I en anden gennemsymbolsk Digtsamling *De indbildte Landsbyer* tegner han i Storm, Regn og Sne lutter Skikkelser, han har set som Barn i Flandern, og forvandler ved sin Indbildningskraft dem alle til store Sindbilleder. Der er Færgemanden, som kæmper med Stormen for at naa over til hende, der har kaldt paa ham. Men Strømmen er forfærdelig; en Aare knækker; Roret knækker; den anden Aare knækker, og Stemmen kalder. — Paa Kirkegaarden har Graveren hulet Grave; de hvide Ligkister kommer gennem Alleerne for at han skal sænke dem, hans Kvalers og Minders hvide Ligkister; og de røde Ligkister bæres til ham gennem Gangene, de, hvori hans Heltemod fra gamle Dage, hans nedbrudte Mod, hans Forbrydelser er begravne. — Paa Floden vaager Fiskerne i Maaneskinnet ved deres sorte Net, som sank i Dyndet. Og de faar ingen anden Fangst end deres Elendighed, talrige Sygdomme, Vraggods i Mængde fra deres strandede Forhaabninger og knækkede Forventninger.

Medens Versene i Verhaerens allerførste Digtsamlinger endnu havde den ældre franske Poesis strenge Regelbundethed i Rytme og Rim, har han efterhaanden afkastet ethvert Versemaals Aag,

hyppigt anvendt Lydligheder istedenfor Rim og har overalt nøjedes med at rime for Øret uden Hensyn til Stavemaaden. Det maa i høj Grad paaskønnes, at han ikke desto mindre ved sin Sprogbehandling har opnaaet overordenlige Lydvirkninger, en kraftig, mandig Velklang, altid fuldtklingende, stundom barsk.

Hans Skuespil er skrevne paa disse Vers, der dog nu og da ubundet afløses af Repliker i en rytmisk Prosa.

Med Skuespillet *Klosteret* (*Le cloître*) fra Aar 1900 er han vendt tilbage til sin Ungdoms Æmne, Munkelivet; men det er her opfattet i en anden Aand. I dette Stykke har den stærkeste og vildeste Lidenskab fundet Udtryk, og de forskelligste Munketyper er fremstillede med overlegen Sikkerhed og Fasthed. Der er noget Storladent ved Æmnet. I det Kloster, hvori vi indføres, opdager vi fra først af kun Munkenes forskelligartede Ærgerrighed, Fromhed, indbyrdes Uvilje og Kappestrid. Vi ser den kloge, helt kirkelige Prior foretrække og til sin Eftermand udse en højadelig Munk, en forhenværende Hertug, Dom Balthazar, ser denne bekæmpet af Thomas, som attraar Priorsædet, og elsket af den unge Dom Marc, en Munk saa englegod som Munkene paa Fiesoles Malerier. Efterhaanden erfarer vi, at Dom Balthazar har myrdet sin egen Fader, ikke engang fordi denne forurettede ham (thi han var en retsindig Mand), men kun fordi han en Dag dadlede Sønnens slette Levned. Han er tyet til Klosteret for at undgaa Straf. Men dette forfærder slet ikke Prioren, der finder Dom Balthazars Anger saa meget skønnere, jo større Brøden var, og som finder ham saa meget værdigere til at beklæde Priorsædet efter ham, da hans Færd som Klosterbroder er en sand kristelig Opbyggelse.

Endog, da Indtrykket af Balthazars Forbrydelse uddybes, fordi vi erfarer, at han med koldt Blod har set en uskyldig Landstryger blive henrettet som mistænkt for Mordet, ændrer Prioren ikke sin Holdning overfor den fornemme Munk og finder ikke hans Klosterliv mindre opbyggeligt. Da en Klosterbroder, som oprøres, tænker paa at melde Dom Balthazar til den verdslige Øvrighed, gyser selv Forbryderens Modstander Thomas tilbage for en saadan fordømmelig Handling, der vilde give Omverdenen Indblik i Klostrets Hemmeligheder. Men Balthazars egen Sindsro er efterhaanden bleven rystet; han kan selv ikke bære sin Hemmelighed længer, og en Dag, da Kirken er overfuld, raaber han i Sprogets voldsomste Udtryk sin Forbrydelse i dens hele Omfang

ud over den forsamlede Menighed. Forgæves forsøger Munkene at afbryde ham, og da han har endt sit vilde Skriftemaal, fordømmer og udstøder Prioren ham med en Lidenskab, den for Kirkens Ære, som ingen Forbarmelse kender. Alene den unge fromme Dom Marc beder endnu for den Forvildede, som skal dø paa Retterstedet.

De sidste Akter er udførte med en Sjælekundskab og en stilistisk Kraft, der ikke lader noget tilbage at ønske.

Fra 1893—1898 skrev Emile Verhaeren en Trilogi, hvis Tema var et, der laa ham som Landbarnet nær, og som længst var gaaet ham til Hjerte, Byernes uheldsvangre Opsugen af Landboerne, der efterhaanden i hans Fødeland har gjort Landet øde og Landsbyerne forladte. — Det staar som en underlig Anmærkning til denne Tekst, at han selv først forlod Landet for Bryssel og i de sidste Aar har været bosat i Paris.

Det sidste Led i hans Trilogi, Dramaet *Morgenrøden* (*Les Aubes*), turde være det mærkeligste og betydeligste Arbejde, han endnu har frembragt. (Dets Æmne har en Smule Lighed med Edvard Søderbergs *Et Oprør.*)

Handlingen foregaar udenfor den historiske Virkelighed som altid hos Verhaeren. Vi oplever en Krig; en fjendtlig Hær nærmer sig den umaadelige By Oppidomagne og driver den flygtende Landbefolkning foran sig fra de brændende Landsbyer ind mod Hovedstaden. Vi lærer forskellige Befolkningsgrupper at kende, Tiggersværmen og de flygtende, forbitrede Bønder. Vi forberedes paa en Mands Komme, om hvem Alle taler og paa hvem Alle tænker, den store Folketribuns, Jacques Hérénien, der vil bringe Liget af sin Fader, en gammel Bonde, til Gravstedet i Byen. Han kommer, og vi faar et Indtryk af den umaadelige Anseelse, han nyder.

Motivet er taget fra Paris's Belejring 1870—71. I Byen selv har Proletariatet trukket sig tilbage til en højtliggende Kirkegaard, hvor det indtager en truende Holdning mod Regentskabet, en Patricierregering, der har bragt Menigmand til det Yderste ved Egennytte og Haardhed. Jacques Hérénien er Folkets og Fremtidens Mand, der i Skrifter, som læses ogsaa i fremmede Lande, har udtalt Tanker om de Undertryktes Ret og Krigens Afskyelighed, som har slaaet an, saa Hérénien har Lærlinge endog i den fjendtlige Hær.

Vi ser Regentskabet forgæves stræbe at vinde ham, ser det

narre ham, atter stræbe at benytte ham overfor Folkemassen ved rigelige Løfter, der skal afbøde den truende Fare, ser ham omgiven af Tillid, Misundelse og Had, og vi iagttager, hvorledes han stiger til sin Magts Højde, sikrer den indre Fred i Hovedstaden og endelig ved et Vovestykke, som hans Geni tilskynder ham til, modtager Tilbud fra Fjendens Side. Den fjendtlige Hær er saa træt af Krigen som den belejrede Hovedstad, og gennem en fjendtlig Høvedsmand, der har læst Hérénien's Bøger og føler sig som hans Elev, opnaas en Ordning, som gør Ende paa Krigen ved fredeligt Indtog i Hovedstaden af den fjendtlige Hær. Folkestyrets og Verdensfredens Idealer synes sikrede, da den store Tribun rammes af de sidste Kugler, som sendes ham af Regentskabets Soldater efter Ordre af den gamle Tids hadefulde Mænd. Han dør, men hans Hustru løfter hans lille Søn i Vejret over Mængdens Hoveder; og i ham hyldes den ny Tids Morgenrøde.

Aaringer efter, at man har læst dette Skuespil første Gang, bliver der en Erindring om noget Betagende tilbage i Ens Sind; men underligt nok, Enkelthederne glemmes. Man beholder Héréniens Skikkelse for sig i utydelige Omrids, men uden noget sikkert Indtryk af hans Ejendommelighed. Man tør vistnok lægge Verhaeren dette noget til Last.

Alt her staar og falder med Tribunens Personlighed og det Indtryk af Storhed, den formaar at meddele. Verhaeren var stillet overfor det stadigt i Digtekunsten tilbagevendende Problem: Hvorledes fremkalde Indtrykket af Storhed? Det sker jo simplest og lettest ved den Betydning, de Andre tillægger Personligheden, deres ærbødige, begejstrede, forelskede Holdning overfor ham, eller omvendt deres Misundelse, Had og Skadefryd, dernæst ved deres ligefremme Udtalelser om hans Værd. Endelig — og dette er naturligvis Hovedsagen — ved hans egne Ord og Handlinger. Hérénien fører nu et mandigt og sværmerisk Sprog; vi iagttager hans Magt over andre Sjæle; Alt, hvad han siger, har et lyrisk-retorisk Sving; men Præget af Storhed er unegtelig noget udvisket. Voltaire, der havde Elever i Frankrigs Fjenders Hære, var anderledes simpel. Frederik den Anden af Prøjsen, der havde Beundrere i sine Fjenders Hære, var anderledes ligefrem. Selv Gambetta, der mest virkede som Taler, var ikke til Stadighed saa alvorsfuld. Man kunde snarere tænke paa Jaurès.

Man føler i dette Drama, at Verhaeren har kæmpet ikke

mindre for politisk Frihed end for kunstnerisk; 1892 arbejdede han i Bryssel sammen med Eekhoud og Vandervelde for Udviklingen af *Folkets Hus*, grundede der en Kunstafdeling, gav sig ivrigt af med Folkeopdragelse. For ham som for saa mange Samtidige er den store Mand den, som gennemfører Fredstanken. Vanskeligheden ved at bruge Fredstankens Helt dramatisk ligger imidlertid i Vanskeligheden ved at individualisere denne Tanke. I vor Samtid har kun én Mand paa dette Omraade været genial og ny, Polakken Jean de Bloch, der forsøgte rent finansielt at bekæmpe Krigen; men hans Særegenhed var ikke af den Art, at den egnede sig for en Folketribun eller Tragediehelt. Alligevel var det i Udarbejdelsen af Tribunens Personlighed, at Verhaeren skulde have ført sit Hovedslag. Men da han inderst inde er Lyriker, har han taget sig dette sit Arbejd noget for let og skønt *Morgenrøden* visselig er et af vor Tids mærkeligste dramatiske Arbejder, er det ikke blevet det forløsende Ord, som et Mesterværk er.

ELEMIR BOURGES

(1903)

Der gives en nulevende fransk Forfatter, en vel femogfyrretyveaarig Mand, som, ukendt udenfor Frankrig, i Landet selv er højt vurderet af en lille sagkyndig Kres, og som ene blandt Evropas Forfattere ved sin Arbejdsmaade og sin Sprogbehandling minder en Smule om J. P. Jacobsen — det er Elemir Bourges.

Han nedstammer aandeligt i lige Linje fra Gustave Flaubert og turde være dennes eneste Arvtager.

I sin tidlige Ungdom deltog han i Pariserlivet og skrev en Del i Aviser, men for en Snes Aar siden trak han sig ud af den store Bys Tummel, ophørte at staa i Forbindelse med dens adspredte Læseverden, bosatte sig ensom og fattig, uden at søge noget Erhverv, i et Hus ved Fontainebleau-Skoven og lever helt

for sit literære Ideal. Han har til den Dag idag næsten kun udgivet to Bøger *Ragnarok* (*Le Crépuscule des dieux*) 1884 og *Fuglene flyver bort og Blomsterne falder* 1893; men det er to mærkelige Bøger, undfangede og udførte med en overordenlig Stramning af Indbildningskraften og med en ikke mindre overordenlig Kærlighed til Sprogtonens Fylde og Velklang. De svarer paa Fransk nogenlunde til hvad *Marie Grubbe* og *Niels Lyhne* betyder paa Dansk, rigtignok med den Forringelse af Betydningen, at en Flaubert i Frankrig er gaaet forud.

I *Ragnarok* har Bourges taget sit Motiv fra Hertug Karl af Brunsvigs Livsførelse, kun at han har flyttet den Omvæltning, der i 1830 tvang denne til Flugt, frem til 1866 under Krigen mellem Østerrig og Prøjsen og iøvrigt har skaltet aldeles frit med Personer og Begivenheder. Men de væsenlige Træk i Diamanthertugens forrykte og raa Personlighed er lagte til Grund, og paa denne Grund er med sikkert Blik og fast Haand en Fantasiverden opført, der holder Læseren fangen, en Verden af overdaadig Pragt og Vanslægtedes Forbrydelser, af Latterligheder og Rædsler. Med Mesterhaand er Hovedskikkelserne plantede paa deres Ben, saa de slipper En ikke; Hertugen, der er Typen paa en Smaastatstyran og dog aldeles ejendommelig i hele det Sæt af Lyster og Galskaber, hvori han lever; hans Børn Christiane og Hans Ulrik med den uskyldige og naturstridige Søskende-Elskov, der opstaar dem imellem; Sønnen Otto, Junker-Vilddyret, der er tegnet med en velgørende Kraft, helt igennem naturtro. Ikke mindre naturtro er Sangerinden Giulia Belcredi med sit Mona Lisa-Aasyn, der lader sig købe af Hertugen og erobre af Otto, saa overnaturlig hun end synes i sin Begærlighed og forbryderiske Hensynsløshed. Og sikkert truffet er den italienske Eventyrer, der forfremmes til Hertugens Kammertjener og Yndling; hans Slyngelagtighed er national og personlig.

Men Bogens Hovedværd beror paa den Styrke, hvormed alle Enkeltheder i den er sammenstemte, og denne Styrke stammer fra Bourges's digteriske Sindelag, der romantisk svælger i den Overdaadighed, han i sit private Liv har forsmaaet. Hans mørke Livssyn fører ham til Dvælen ved Raahed, Brøde og umaadelig Last, som disse tager sig ud mod et Sceneri af den yppigste Pragt. Med nænsom Haand tegner han de finere Væsner, som i slige Omgivelser gaar til Grunde.

Alt i Alt er der lidet eller intet at indvende mod en Bog

som *Ragnarok*. Her er Stilen endnu forholdsvis simpel og bevæger sig fremad med en rask Gang. Billedet samler sig, overskueligt i sin Rigdom, som det stammer fra en pragtkær Fantasi og en fast Kunstnervilje.

I Bourges' andet Værk *Fuglene flyver bort* udfolder han betydeligere Fortrin og nye Fejl. Bogen er større af Omfang, mere spredt i sin Komposition, ganske anderledes livsfilosofisk i sit Anlæg, langt rigere i sin Prosalyrik, men tyndere og mindre tilfredsstillende i sin Sjæleforskning. Der ligger en Sum af grundig Kundskab og flersidig Dannelse bag denne Bog som bag den forrige; men den har med Vilje mere af Eventyr-Romanens Natur, skønt den ligefrem gaar ud paa Forkyndelse af en Lære.

Handlingen bevæger sig atter her paa Samfundets Højder for at Bourges kan faa Lejlighed til Fremstilling af alle de Jordelivets Herligheder og de dejlige Egne, hans Indbildningskraft drømmer om, men denne Handling er iøvrigt i en ganske anden Grad fantastisk end Handlingen i *Ragnarok*. En ikke særlig literært anlagt Læser vil i denne Bog neppe se andet end en Fantasi-Roman, som den ældre Dumas digtede dem. Den har dog et helt forskelligt Væsen og et ganske andet Sigte end Fortidens Føljeton-Romaner.

Bogen begynder i Paris i Foraaret 1871 de sidste Dage af Kommunens Forsvarskamp mod Versailles-Tropperne, medens Parises stolteste Bygninger gaar op i Flammer. En ung Kommunard, en af Hovedmændene, kæmper og saares paa en Kirkegaard, og ved barnlige Romanmidler erfarer vi, at denne unge Mand, som antager sig selv for en flamsk Borgersøn, er intet ringere end en russisk Storfyrste, født i lovligt Ægteskab, der ved et vidunderligt Tilfælde som spædt Barn er undgaaet den Død, hans haarde Faders Elskerinde havde tiltænkt ham. En Russer, der er udsendt for at opspore ham, dræbes i hans Nærhed, da han selv bliver saaret.

Han er Straffefange paa Livstid, da han endelig findes og genkendes af en Mand, hans Fader har udsendt for at opsøge ham. Denne Fader, der i Romanen er en Broder til Kejser Nikolaj I og forøvrigt et Umenneske, tilbyder Straffefangen Floris øjeblikkelig Indsættelse i en russisk Storfyrstes Rettigheder og Formuesvilkaar, paa den ene Betingelse, at han skal gifte sig med sin Kusine, en ung Prinsesse af henrivende Skønhed og ganske sjælden Hjertensgodhed. (Storfyrst Fjodor har nemlig

som uærlig Formynder tilranet sig det meste af den unge Prinsesses Formue og vil ved Giftermaalet undgaa at kræves til Regnskab.) Floris vakler længe; thi da han som fransk Soldat undslap af tysk Fangenskab paa Øen Rügen, har han set et Glimt af en ung Kvinde, i hvem han er bleven grænseløst forelsket.

Han indvilliger imidlertid modstræbende, og i Dalmatien, hvor hans Moder opholder sig, optages han i den russiske Kejserfamilie. Ved et vidunderligt Sammentræf viser det sig paa hans Bryllupsdag, at den ham bestemte Brud netop er den selvsamme henrivende unge Kvinde, der paa Rügen ved første Blik vandt ham helt.

Som Bogens Indledning gav Bourges en Anledning til Beskrivelse af Bombardementets og et krigersk Sammenstøds Rædsler, saaledes giver Brylluppet i Dalmatien Anledning til Beskrivelser af landskabelig Skønhed, sydlandsk Folkeliv og fyrstelig Pragt.

Alt er sammenstablet for at vise Floris paa Lykkens Højde; han har pludseligt opnaaet de højeste Goder, som alle fattige, lidet ansete, ærgerrige og lykkesyge Mænd drømmer om. Han staar da som Lykkens ubetingede Yndling. — Her begynder Bogen, hvis Formaal er at vise den jordiske Lykkes Umulighed, alle jordiske Bestræbelsers og Formaals Intethed og Menneskemængdens lumpne Havesyge — for tilsidst at give Gud alene Æren.

Bogen drejer sig om sin Akse, da Floris efter at have vundet Isabella, dette Vidunder af Ynde og Blidhed, føler sin Lykke tom og bliver greben af en næsten forbryderisk Lidenskab for sin Hustrus yngre Søster Josine, vist Bogens rigeste Kvindeskikkelse, barnlig og skelmsk, overmodig og kæk, vittig, opfindsom og indtagende. Af denne Lidenskab følger Ulykke paa Ulykke, Isabellas Kval og Død, Floris' skinsyge Holdning overfor Halvbroderen Giano og dennes Drab, Dødsfald paa Dødsfald som i *Niels Lyhne*, indtil i Bogens sidste Del med Mottoet *Alt er Intet* den gamle Lære om Forgængelighed og Forfængelighed uddrages af Begivenhederne under skarpsindige Samtaler, der udmunder i en Anraabelse af Verdensaltets uendelige Aand.

Der er neppe noget nyt og heller ikke noget slaaende sandt i den principielle Forbandelse af Livet og Fornegtelse af Lykken, som vi alle glemmer, hver Gang vi aander frit og glæder os ved et Solglimt eller en Gunst af Skæbnen; men det principielle Sortsyn, som ligger bag Bogen, har ikke stort at gøre med dens

Værdi som Fortælling, hvori enkelte Kvindeskikkelser som den blinde Storfyrstinde Tatjana og som Josine indeholder rig Skønhed, enkelte Mandsfigurer som Giano tiltrækkende Ejendommelighed, og lige saa lidt med de brede Beskrivelsers maleriske Pragt og sproglige Styrke.

Kun er det underligt at se Bourges med fuld Bevidsthed hylde en svunden Tidsalders kunstneriske Ideal. Hans dalmatiske Idyller og Brydninger minder om dem i Shakespeares og hans Samtidiges romantiske Lystspil og Hyrdestykker. Allerede i *Ragnarok* føltes et Studium af Shakespeares Samtidige Ben Jonson, Ford og Webster, Beaumont og Fletcher bag Skildringen. Brudstykker af et berømt Skuespil af Ford var endog inddragne i Værket som ophidsende den usalige Kærlighed mellem de to Søskende. Her er Elisabethtidens Literatur i langt stærkere Mening Grunden, hvorpaa der bygges. Ja undertiden minder Ordskiftet umiddelbart om et i *Købmanden fra Venedig*, i *Vintereventyret* eller i *Antonius og Kleopatra*.

Eneboeren Elemir Bourges lever i Forsagelse af Pariserlivet og af det Ry, som saa vanskeligt vindes af den Ensomme, udenfor Byen i sit Skovhus, stolt af sin Fattigdom, ringeagtende at anvende sit Talent til at tjene Penge. Men netop fordi han har fordømt sig selv til det tarveligste Liv, er der i hans Digterdrømme en saadan Overflod af Paladser, fyrstelige Parker, skinnende Marmor, blussende Illuminationer og rullende Millioner, som neppe andetsteds. Hans Aand næres ikke meget af hvad han ser, lever frit i Fantasier og søger kun nu og da Tilskyndelser i Renæssancetidens engelske Poesi, saa hans Digtning undertiden bringer En til at tænke paa den Art moderne Maleri, som mindre har Forhold til Samtiden end til den italienske For-Renæssances Kunst. Hans strenge Idealisme søger saa sin Tilfredsstillelse i at lade hele den Verden, hans Indbildningskraft har fremmanet, denne Verden af jordisk Yppighed med dens Guder og Gudinder, Halvguder og Halvgudinder styrte sammen i et Ragnarok, som forkynder Livets Værdiløshed, Lykkens Umulighed, og ender med et Opsving til Gimle.

I sin første Bog var hans kraftigst, i den anden har han givet sig for god Tid; men her er han dybest.

PAUL CLAUDEL

(1903)

Ved Siden af den Digtning, der iagttagende og sammentrængende holder sig nær til det daglige Liv, som det i vore Dage leves i et bestemt Land og paa et bestemt Tidspunkt, gives der nu saa fuldt som nogensinde en Poesi, der svæver over Forfatterens Fødeland og Tidsalder i umaadelig Afstand fra Dagsnyt og Øjebliks-Interesser, og for hvem Tiden, Stedet og Sandsynligheden kun er Magter af underordnet Rang.

Den Sindbilledkunst, man en Tid lang vilde opstille og hævde som Afløser af Virkelighedsgengivelsen, gik i Retning af en saadan oversvævende Poesi, men strandede altfor tidt paa den Ligegyldighed hos Læseverdenen, som dens blodløse Væsen ikke formaaede at overvinde. Hvad det gjaldt om for denne Kunstretning var Fantasi, og den er ogsaa nu og da i de forskellige Lande selv bleven afløst af ren Fantasikunst.

En saadan Fantasikunst, storlinjet og magtfuld, træder Læseren i Møde hos en Digter, hvis Navn, saavidt vides, ingensteds nævnes i Oversigter over Samtidens Poesi, og som endnu ikke har oplevet et andet Oplag, men som sidder inde med overordenlige Kræfter og nødvendigvis inden lang Tid vil gennembryde det Mulm af Ukendthed, der ruger over hans Navn og hans Værk.

1901 samlede *Paul Claudel* de fem sære og synderlige Skuespil, han havde udgivet siden 1890, i et enkelt tykt Bind under Navnet *Træet* (*L'Arbre*). Hvis han har Læsere i Frankrig, har disse neppe været fem hundrede i Tal. Han har omtrent i et Tiaar levet som fransk Konsul i Fut-Chéu (Kina) og der udgivet dels en Oversættelse af Æschylos's *Agamemnon*, dels to tankerige Bøger *Connaissance de l'Est* og *Connaissance du Temps*.

En Seer med store Syner er han. Overraskende sær ligner han ingen Anden, hverken i Indhold eller i Form. Har den evropæiske Læseverden tilegnet sig Maeterlinck, saa kan den ogsaa tilegne sig ham; han er lige saa oprindelig og mandigere; han er vel saa dyb og har for Maeterlincks Livsangst og Dødsangst overraskende Livsfylde og en fastere Sjæls Fortrolighed

med Afgrunde og Rædsler. Han synes en mindre fri Aand end Maeterlinck; et og andet i hans Dramer tyder paa, at han inderst inde er religiøs i en noget ældre Mening af dette Ord end det har, hvis det anvendes paa den belgiske Digter. Men omfattende er hans Aand, og hans Følelse, baade hvor den fremtræder i evropæisk og i asiatisk Form, stærk som Buddhaismens og som Oldkristendommens, stor i sin Stil.

Naar han slet ikke er trængt igennem, kan det kun bero paa Besynderligheder og Yppigheder i hans Form. Han er overstrømmende ordrig, og Intet støder med Rette mere tilbage. De nulevende Slægtleds Tid er knap, som ingen tidligeres var, og Nutidens Mennesker er forvænte af store Sprogkunstnere, der har skyet ethvert overflødigt Ord. Vi elsker den, som byder os meget i faa Ord; giver os meget at tænke over uden at tvære sine Tanker ud; sætter vort Følelsesliv i Svingning uden at messe eller præke, uden Singsang og Enstonighed.

Men Claudel har en Stil, som messer. Han har dannet sig sit eget Sprog, en Prosa, der paa næsten opirrende Maade er skrevet helt anderledes end Prosa ellers skrives, for at fremhæve Rytmerne i den. Han begynder en ny Linje overalt, hvor der begynder en ny Rytme, og fremhæver endog midt i Sætningen denne nye Linje ved et stort Bogstav. Han skriver:

Jeg vil vente her til min Broder
Kommer tilbage.

Saaledes anvender Stefan George og hans Skole i Tyskland altid smaa Bogstaver, endog efter Punktum, men begynder hver Linje med stort Bogstav, har desuden afskaffet Komma og Semikolon. Claudel vil forny Skrivemaaden som de.

Sproget er tilmed altid løftet, altid rede til at slaa over i Oh-Stilen; han har ikke Gnist af Komik.

Ligefuldt er han en forbavsende Digter, dybtgaaende, højtflyvende, stærktgribende som de store.

Det Drama, eller rettere den Scenerække, som aabner Samlingen, *Guldhoved*, indeholder Slakker, men Guld. Det foregaar i en fantastisk Verden, men er ikke derfor mindre virksomt. Hvad det handler om, er Mandsstorhedens elektriserende og smittende Evne, et Tema, som ogsaa Verhaeren gerne behandler. I en opløst Stat, som ved et fjendtligt Indfald er bragt til Undergangens Rand, rejser sig en Feltherrenatur, et Kongsæmne, der først driver den slagne, slappe Hær til Sejr over Fjenden, saa

ihjelslaar Landets gamle, svage Konge, der ikke vil vige ham Pladsen, fordriver dennes unge Datter og drager ud paa Erobringstog som en Alexander. Ved Kaukasus indhenter hans Skæbne ham. Hans egne flygter i Slaget, Fjenderne mishandler ham og træder ham under Fødder. Hans tilbagevendende Soldater redder ham blodbesudlet og Døden nær.

Men paa samme Sted er den landsfordrevne unge Prinsesse bleven overfaldet af en Desertør, der kender hende igen og hader hende, blot fordi han i sin Tid var overset Tjener paa hendes Faders Slot. I raa Ondskab nagler han over hendes Hoved hendes Hænder til en Træstamme, mod hvilken hun læner sig. Dette Optrin, hvor hun mishandles, er allerede stort. Men mægtigt bliver det, da den frygteligt tilredte Konge bringes ind og efter sit Ønske lades alene paa Marken for at oppebi sin Død. Han ligger saaledes, at han ikke kan se hende, men hører hendes Klage; begriber langt om længe, hvem hun er, og at han som Drabsmand er første Aarsag til hendes Jammer; rejser sig vaklende, ude af Stand til at bruge sine Hænder og river med sine Tænder Naglerne ud, som fæstede hendes Hænder til Stammen. Saa falder han tilbage; hun sætter sig hos ham. Døende lader han hende hylle i kongeligt Skrud. De elsker hinanden. Han dør, hun hilses som Dronning af Hæren, og dør ved hans Lig. —

I Skuespillet *Byttehandel* er Forholdene mindre overordenlige, og Formen slutter anderledes snevert og fast om Æmnet. Vi er paa Amerikas Østkyst i en vild og ensom Egn langt fra Byer. Herhen har en ung, fin og dygtig Kvinde, Martha ved Navn, ladet sig bortføre fra sine Forældre af en ganske ung Mand, et Naturbarn, halvt zigøjneragtig, frihedskær og ustadig. Hun har givet sig én Gang for alle og kan ikke leve uden ham. Men et andet Par træder ind i det unge Pars Liv. I deres Nærhed opholder sig nemlig en rig amerikansk Forretningsmand, et praktisk Viljemenneske med sin Veninde, en løs og vild Natur, Skuespillerinde og Kurtisane. Amerikaneren, som forstaar at vurdere Martha, byder den unge Mand Summer for hende, og han afstaar hende gerne, da han er ganske indfanget af Skuespillerinden, hvis Elsker han allerede er bleven. Da han alligevel i sidste Øjeblik vil vende tilbage til Martha, lader Skuespillerinden ham skyde ned og sætter Ild paa al Amerikanerens Rigdom. Selve Æmnet er ikke synderligt paafaldende, men alle

fire Skikkelser er gennemforskede i deres sammensatte og vekslende Sjæleliv med ualmindelig Kraft. Dette Stykke kunde spilles og byder glimrende Roller for to Skuespillerinder.

Uspilleligt og taaget, men betydeligt ved sin Ejendommelighed er derimod det Mysterie, der fører Titlen *Hvilen paa den syvende Dag*. Det foregaar i Kina og er saaledes skrevet og gennemført i østerlandsk Aand og paa Grundlag af Sjælelivsstudier fra det yderste Østen, at det staar som et Særsyn i evropæisk Literatur. Var det blot ikke saa ordrigt, vilde det være udsøgt Kunst; nu læser man det med Overspringelser.

For Kejserens Trone ligger alle paa deres Ansigt. Han har trukket sig tilbage i Ensomhed langt fra sin Hovedstad for at ofre paa et indviet Sted. Hans Embedsmænd meddeler ham, at skønt forskaanet for Hungersnød og Pest er Riget ulykkeligt. Hverken Ofre af Vin eller Ris eller Bønner stiller nemlig mere de Døde tilfreds; de flakker ved Nattetid om paa Markerne, vrimler som Rotter i Husene, indjager alle Rigets Beboere Angst. En Aandemaner besværger en stor afdød Kejsers Aand, der i gaadefulde Udtryk besvarer de Ængstedes Spørgsmaal. Da beslutter den levende Kejser selv at udspørge de Døde om deres Kæremaal. Han springer i en Afgrund og synker til de Dødes Rige.

Ene dernede, hyllet i Mørke, veksler han stemningsrige Ord med sin afdøde Moders Aand, med en Dæmon, med Rigets Engel og erfarer hvori de Levendes Brøde bestaar; en Hviledag skal indføres til Lise for dem, som arbejder.

I sidste Akt vender han ældet, med af Mørket udslukte Øjne, tilbage til det Rige, han ved sin Selvopofrelse har frelst. —

Det sindrige, sindbilledlige Drama *Byen* har i det Enkelte store Skønheder, vil omtrent paa Verhaerens Vis stille Menneskelighed og moderne Byliv i Modsætning til hinanden, har Tilløb til noget højst Betydeligt i Skildringen af to Hovedfigurer, den typiske Kvindeskikkelse, Lala, og den Mand, der er ment som et digterisk Geni, Cœuvre; men som Helhed er dette Drama for taaget.

Et stort og dybt Værk i sin Simpelhed og sin om Legenden mindende enfoldige Kraft er derimod Slutningsdramaet *Den unge Pige Violaine*. Det bringer En til at tænke paa Puvis de Chavannes, undertiden paa Millet. Der er her ikke ringere Storhed end i disse Mesteres Billeder.

Ogsaa Stilen har vundet. Den har saare sjældent nogen overflødig Fylde, men en Friskhed, som den landlige Egns i Frankrig, hvor Stykket foregaar.

En Afsked i Sommernatsdæmringen mellem den fremmede og fremragende Mand, der har gæstet Bondegaarden, og Husets unge Datter Violaine. Han har banket paa Døren i Trang til at se hende endnu engang; ogsaa hun har følt en stille Tiltrækning til den tyve Aar ældre, dybsindige Ingeniør; der er ingen Erotik imellem dem; han kysser blot hendes Kind til Farvel.

Men den lidenskabelige og hensynsløse Mara, der er glødende forelsket i sin Søster Violaines Forlovede Jacques, bruger, da Faderen, den gamle Bonde, pludselig bliver kaldt bort paa en Amerikarejse, hin Afsked til at naa sit Formaal. Hun anklager Violaine for Kysset, ophidser Jacques, faar Forlovelsen hævet, fralokker Søsteren en Underskrift, hvorved denne frasiger sig sin Ret til Gaarden, jager hende ud, og Violaine, hvis Blidhed, Sanddruhed og Ynde burde afvæbne Hadet, maa nu holde Livet oppe ved det haardeste Arbejde, bliver blind, lever i dybeste Armod og Ensomhed, udvikler sig til en Art Helgeninde. Der gaar det Ry af hende, at hun kan helbrede syge Stakler ved Haandspaalæg.

Mara, som har ægtet Jacques, har med ham faaet en blind lille Dreng, og søger nu i den forhærdede Følelse af sit Væsens Ret Søsteren op, for at hun skal give Drengen hans Syn tilbage, hun, som selv er blind. Violaines dybe Menneskekærlighed fuldbyrder dette Mirakel. Men af Frygt for, at Jacques nu skal opsøge hende, gør Mara et Mordforsøg paa hende, sønderslaar den Blindes Hoved mod en Sten.

Ingeniøren, der aldrig har genset hende siden hin Afsked, finder den Døende, bærer hende til Gaarden, hvor Jacques endnu gør den mishandlede Stakkel Bebrejdelser for at have ført ham bag Lyset. Hun fortæller ham da til sit Selvforsvar Alt, men kræver og opnaar Tilgivelse for Mara og dør. Den gamle Fader vender hjem fra Amerika, og med høj Kunst er det nu udført, hvorledes Sorgen over de ham saa kære og nære, han har mistet ved Døden, ligesom drukner i Samlivet med den hjemlige Natur.

Det hele Værk *Træet* er gennemtrængt af dyb Naturfølelse.

Træet er Yggdrasil. De Safter, der besjæler Værket, er dem, der strømmer gennem Menneskehedens Træ.

Og der er neppe blandt de Tusinder af Lignelser i Bogen en, der ikke umiddelbart er taget fra Naturlivet, fra Landboens Liv med Planter og Dyr. Hver en Lignelse i Værket er homerisk. Den Ros skal det have, og ringe er den ikke.

GEORGES CLEMENCEAU

(1903)

Den 6. April 1902 valgtes Georges Clemenceau med meget stort Flertal til Medlem af det franske Senat, og saaledes blev i selve Departementet Var — den Valgkres, der i sin Tid vildledet og fordummet havde forkastet ham — Frankrigs betydeligste politiske Fører givet tilbage til den Virksomhed, hvorfra han saa længe havde været fortrængt.

Clemenceau fyldte den 28. September 1902 61 Aar; han er da meget langt fra at være nogen ung Mand; men der er blandt Frankrigs unge Politikere ingen, der naaer ham i Evne eller i Vilje. Han har længe lidt af en Leversygdom og udstaar fra Tid til anden haarde Lidelser; ikke desto mindre er han i Besiddelse af en Arbejdskraft, som ingen Anstrengelse skræmmer. Ifald da blot ikke Sygdom overvælder ham, vil hans Tilbagevenden til den aktive Politik efter fulde ni Aars Forløb sikkert nok spores. I sin første store Tale i Senatet den 30. Oktober om Undervisningens Frihed rettede han ikke blot som de øvrige Republikanere Angreb paa de katolske Kongregationer, men tog Afstand fra den franske Regering, som han iøvrigt støtter. Med en saadan Veltalenhed fremførte han sin Overbevisning, at ikke blot hans Tilhængere og hans Modstandere af det katolske Parti, hvem han her i en Hovedsag kom i Møde, men selve den angrebne Regerings Chef henreves til Bifald.

Ikke at han længtes efter Parlamentet i den Tid, han var udespærret fra det. Han virkede ved sin Pen, da han var afskaaret fra at virke ved sit Ord. Han skrev i et Pariserblad (*Le Français*), desuden i det ansete gamle republikanske Provinsblad *La Dépêche de Toulouse*, og efter at han havde trukket sig tilbage fra *L'Aurore*, hans Organ under Dreyfussagen, fordi han ikke som Urbain Gohier principielt vilde angribe Ministeriet Waldeck-Rousseau, udgav og skrev han ganske alene Ugebladet *Le Bloc*. Han glædede sig ved sin Ubundethed og var netop i høj Grad opsat paa at foretage en Rejse, han oftere har gjort, til Grækenland og rundt paa de græske Øer, som han omfatter med en Naturelskers og Kunstkenders Kærlighed. Men hans politiske Meningsfæller havde allerede i mange Aar plaget ham om Genindtræden i det politiske Liv, og ligesaa meget som de overtalte ham maaske enkelte nære Venner, der forestillede ham, at han, som han levede, lod nogle af sine ypperste Evner ubrugte. Han kunde, anlagt som han af Naturen var, ikke være sig selv nok, ikke leve med en Pen og et Stykke Papir.

Skribenten behøver jo kun sin Pult; men som Tenoren for at virke behøver Scenen, saaledes den politiske Taler Tribunen, og det var en naturstridig Ting, at Frankrigs mest frygtede Taler ingen Talerstol havde til sin Raadighed. Da han gav efter for Overtalelserne, fulgte han ikke blot Raad og Bønner, men sin Natur.

I

Georges Clemenceau stammer fra Byen Mouilleron-en-Pareds i Vendée, og der er maaske noget i hans Væsen, som kan føres tilbage til hans Fødeegn, der ogsaa var Chateaubriands, Lamennais' og Renans, det Granithjørne, med hvilket Frankrig rager ud i Oceanet, Stædighedens og Modstandskraftens Land med Klipperne og de keltiske Stenmindesmærker, beskyllet af et nordisk Hav. Den Stædighed, som her er Grundpræget, har vel gjort Egnen til Overleveringens og Overtroens Land, men den er tillige Landet, hvorfra der stammer Aander, som hader hvad der er lavt og letfærdigt og der selv som Tvivlsaander holder fast ved et Ideal og hævder det som Kampaander.

Navnet synes oprindeligt et Øgenavn, et Formindskelsesnavn af Ordet Clément — Clemenceau selv tror det i det mindste — og betyder da: den lidet milde, hvad der ikke passer ilde paa dets berømteste Bærer, der er alt andet end en Velsigner, lige saa barsk overfor Vrøvl og Dumhed og Fejghed, som iøvrigt velopdragen og fin.

Hans Fader var en stolt og streng Republikaner, en af dem, Louis Napoleon lod fængsle, da han 2. December 1851 udførte sit Statskup, og hvem han længe holdt fængslet. Han opdrog sin Søn i den republikanske Tro, lod ham ikke døbe, gav ham en fri og hedensk Opdragelse til Mandighed, og saa gammel Sønnen er, føler han endnu den Dag idag denne Faders Øjne hvilende paa sig. Ikke sjældent undslipper der ham den Ytring: Ifald jeg bar mig saadan og saadan ad, saa vilde min Fader ikke længer vedkende sig mig. Noget strengt og haardt, stoisk og spartansk i hans Væsen stammer fra denne Fader. Ham har han mistet; men hans Moder lever aandsfrisk endnu.

Georges Clemenceau studerede Medicin, gik paa Hospitalerne i Paris og Nantes og blev Læge i 1865. Men han havde da allerede gjort Bekendtskab med Kejserdømmets Fængsler. Han blev fængslet i 1861, nitten Aar gammel, for den 24. Februar, paa Aarsdagen for Februarrevolutionen, at have udraabt Republiken ved Foden af Bastillesøjlen blandt Menneskesværmen der. (Navnene paa de under Februarrevolutionen faldne Oprørere er nemlig tilføjede paa Søjlen til dem paa Julirevolutionens Ofre.) Nogle Maaneders Fængsling fik ingen Betydning for hans Livsførelse. Men selve denne Besluttethed hos en nittenaarig er betegnende for Georges Clemenceau; han handlede ud fra sin Grundopfattelse uden Hensyn til Faren derved og i denne tidlige Ungdom uden Hensyn til Udsigtsløsheden.

I sin Væmmelse over Tilstanden i Frankrig besluttede han at udvandre til Nordamerika. Han opholdt sig fra 1865—1869 mest i New York. I Begyndelsen havde han Penge nok, senere ernærede han sig som Lærer i Literaturhistorie (paa det engelske Sprog, som han til Fuldkommenhed tilegnede sig) i en Opdragelsesanstalt for unge Piger

Da han i 1869 giftede sig med en Amerikanerinde, vendte han tilbage til Frankrig for at skabe sig en Stilling. Han tog Doktorgraden samme Aar og nedsatte sig som Læge. Men da Aaret efter Statsomvæltningen fulgte, blev han af den revolutionære

Regering af 4. September udnævnt til Borgermester (*maire*) for den 18de Kres (*Arrondissement*) Montmartre, en Udnævnelse, der senere efter 31. Oktober stadfæstedes ved Befolkningens Valg. Han havde under Belejringen 155,000 Mennesker under sig at forsyne med Rationer af Brød, Kød, Vand og Brænde — et umaadeligt Arbejde.

Den 8. Februar 1871 blev han desuden Medlem af Nationalforsamlingen, som Deputeret for Paris.

Den 29aarige Borgermester havde den vanskeligste Stilling. Det var Øjeblikket, da alle Lidenskaber var løsladte, alle Fremtidsplaner i Gæring, og da de Galeste søgte at gribe Styret. Der var i ham paa én Gang en Revolutionær, mere overbevist end nogen af dem, som da gav Hals i de offenlige Forsamlinger, og en Politiker med Blik for det Mulige og Opnaaelige, en Herskernatur, der ikke vilde lade sig overvælde af Gadernes Masser. Men der var gerne to Gange om Dagen Oprør i hans Kres — en Kres, der jo var en hel lille Hovedstad; den havde dobbelt saa stor en Befolkning som Kristiania dengang.

Forudseende som han var, henvendte han sig til Thiers og fik af ham hans Ord paa, at han ikke vilde lade Tropperne bemægtige sig de Kanoner, som Befolkningen for at bevare dem mod at falde i de tyske Troppers Hænder havde slæbt op paa Buttes Montmartre fra Champs Elysées, hvor de befandt sig, da den tyske Hær stod i Begreb med at rykke ind i Paris. Disse Kanoner var købte ved Subskription for Befolkningens Penge; man nærede derfor en ganske særegen Ømhed for dem. Man ansaa dem jo endog for saa dyrebare, at den fattige, af Belejringens Nød udmarvede Befolkning spændte sig selv for dem og trak dem helt op paa Højdedraget, dèr hvor nu Sacré-Coeur Kirken staar som et Vidne om Reaktionens Triumf. Clemenceau forudsaa, at det vilde komme til blodige Sammenstød, ifald Tropperne forgreb sig paa disse civile Kanoner, der var Befolkningens Øjesten — endda de var ganske uden Krudt og næsten uden Kugler. (Saaledes foranlediges verdenshistoriske Kriser af en Kamp om Skingoder.)

Om Morgenen den 18. Marts erfor han i Mairiet, at Thiers havde brudt sit Ord og at man vilde bemægtige sig Kanonerne og tage dem med sig. Der var 171 Stykker Skyts indfiltrede i hinanden. Der udkrævedes ikke mindre end 1200 Heste til at føre dem bort paa én Gang. Han ilte til, mens man ventede

paa Heste. General Lecomte stod der. Clemenceau gjorde ham Forestillinger, beraabte sig paa Thiers' Æresord; Generalen bandede og tog intet Hensyn dertil. Han kom til at fortryde det. Thi nogle Timer efter blev han som bekendt sammen med General Clément Thomas stillet mod en Mur og skudt. Tropperne havde da negtet at fyre paa Borgervæbningen og paa de Kvinder og Børn, der omringede dem. De gik over til Oprøret.

Saasnart Clemenceau erfor, at der var nye Uroligheder i Gære, vilde han paany forlade Mairiet. Det var ikke let. Han havde tre Medhjælpere (*adjoints*), men den ene var i Bordeaux, de to var løbne over til Oprørerne. Han overgav da en Ven Mairiet og skyndte sig op paa Buttes Montmartre i Haab om ved sin Avtoritet at kunne forhindre uoprettelige Fejlgreb og om muligt redde de to arresterede Generalers Liv. Man var imidlertid modtagelig for alt andet end Fornuft. Da han søgte at mægle, lød Ordet Forræder ham fra alle Sider i Møde. Det var jo ham, som var gaaet i Borgen for, at der ingen Overrumpling vilde blive forsøgt. Snart erfor han, at de to Generaler allerede var skudte; det var hans Lykke. Ellers var han bleven skudt med dem. Men man slog ham og stødte ham fra alle Sider, og talrige Geværløb rettedes imod ham. Det var, sagde han en Dag, en sand Lidelsesgang som paa Calvariebjerget. Han brugte for at komme ned halvanden Time til en Vej, han ellers tilbagelagde paa et Kvarter.

Dog, der var endnu 2—300 Fanger tilbage, som Oprørerne ogsaa vilde skyde, Gendarmer og *sergents de ville.* Han vendte om paany, forsøgte at redde dem og opnaaede det alene ved den Magt, der laa i hans Ord.

Men to Dage efter, den 20. Marts, udviste Centralkomiteen ham af Paris som mistænkt Person.

Han blev nu Medlem af et Udvalg (*comité de conciliation*), der tilstræbte Forsoning mellem Versailles og Paris. Han forhandlede med den senere Kommunes Hovedmænd. Han negtede at slutte sig til dem med den Begrundelse, at deres Foretagende var hovedløst; thi laa de under, fik de Hæren over sig, og sejrede de over Hæren, fik de Bismarck og Tyskerne over sig. Men 26. Marts udraabtes Kommunen. Med Lockroy og Floquet stiftede han en Forening for Parises Rettigheder (*la ligue d'union pour les droits de Paris*), som blev forbudt af Thiers.

Nationalforsamlingen var imidlertid monarkisk. Greven af Chambord ankom til Versailles; Heste, Vogne til Kongens Indtog i Paris var i Orden. Alt strandede alene paa den hvide Fane, som Greven ikke vilde opgive. — Clemenceau traadte ud af Nationalforsamlingen for ikke at maatte tage Del i Forholdsregler, der førte til, at man skød hans egne Vælgere ned. Han nedlagde sit Mandat i Bordeaux under Forsamlingens Hujen og Haansord, da den i ham saa en Revolutionær. Som han var bleven mishandlet paa Montmartre, fordi han vilde forhindre Udgydelsen af Regeringstilhængernes Blod, saaledes blev han udhysset i Bordeaux, fordi han vilde skaane Paris.

Han gik til Vendée, vendte saa tilbage til Paris, gjorde under Kommunen Tjeneste som Læge, tog sig af de saarede. Men der blev givet Ordre til at fængsle ham i Paris. 5.—10. Maj var han i Departementerne for at skabe offenlig Mening for Parises Rettigheder. Han gik derefter til Forstaden Pantin, hvor han boede hos Scheurer-Kestner, og saa derfra den 23. Maj Paris i Flammer. Og nu fulgte Sejerherrernes rædselsfulde Myrderier af de overvundne, der blev skudte ned i Tusindvis (17,000 i Alt).

Men Parises Befolkning forstod, at han havde spaaet rigtigt, da han vægrede sig ved at indtræde i Kommunen, og den valgte ham allerede i 1871 til Medlem af Parises Municipalraad, fire Aar derefter til dets Præsident, og han forblev nu i fem Aar Byraadets Formand. Han nedlagde først dette Hverv, da han paany blev valgt ind i Kammeret som Deputeret for Paris, en Stilling, han beklædte fra 1876—85. I 1885 valgtes han paa én Gang i Paris og i Departementet Var, og han opgav da Paris for at overlade sin Plads der til et andet Medlem af det mest fremskredne Parti.

Fra 1885—1893 var han nu Deputeret for Var. Som et Vidnesbyrd om hvorledes hans Indflydelse i dette Tidsrum steg, kan det nævnes, at han for Perioden 1889—1893 blev valgt til Kammerets Formand med lige saa mange Stemmer som Méline, der fik Stillingen fordi han var tre Aar ældre. I Virkeligheden betegner dette Tidsafsnit Højdepunktet af hans Magt.

II

Clemenceaus Skikkelse gør et Indtryk af fortættet Energi, er ikke høj, men samlet og sluttet. Han har en støt og rolig Gang. Hovedet har fremspringende Kindben; de sorte Øjne behersker Ansigtet, Øjenbrynene er sorte og kraftige, Overskægget tykt, Hovedet skaldet. Han ligner en Smule en russisk General — men med et Udtryk af Godhed.

Der er i hans faa og korte Bevægelser noget voldsomt, en vis nervøs Barskhed, der dog beherskes af en Jernvilje, saa en daarlig Iagttager vil tro ham koldblodig. — Hans Stemme er klar og sikker uden at være særlig stærk. Jeg har aldrig hørt ham tale offenlig; men han gælder som bekendt for en sjælden Taler. Og bl. A. af dagligt Samliv fra Morgen til Aften en Maaned ad Gangen to Aar i Træk kender jeg ham, som man kender faa Mennesker, har desuden læst hans trykte Taler — der staar meget over Gambettas — og overhovedet alt, hvad han har skrevet, saare mange Bind.

Han tilhører som Taler og Stilist den strenge franske Overlevering, den som hader Udsmykning. Han søger Klarhed og Skarphed, hans Stil er blank som en Klinge; hans Talekunst er Fægtekunst. Men saa er der desuden en Skønhedselsker i ham, som lever bag Politikeren, dækket af ham, en Lyriker vilde jeg sige, ifald man med det Ord mente en Dyrker snarere end en Sværmer. (Se f. Eks. Indledningen til *Den store Pan!*)

Det var som en Fredens Talsmand mod Borgerkrigens Følger, at Clemenceau først optraadte i det franske Kammer. Der fandt ingen Glemsel, ingen Benaadning Sted for Kommunens Tilhængere. Blot det at have staaet i ringe Forbindelse med den stilte en Ulykkelig udenfor Retten. Clemenceau holdt sin store smukke Tale for Amnestien 16. Maj 1876 (72 Sider) og kæmpede i fire Aar til han opnaaede den. 17,000 Kommunarder var som sagt i sin Tid blevne skudte, 50,000 var blevne fængslede, af hvilke 2000 frikendtes, 14,000 dømtes, 34,000 foreløbigt løslodes paa Grund af manglende Bevis, men jævnlig foruroligedes. Endelig var ikke mindre end 100,000 flygtede over Grænsen og vovede ikke at vende tilbage.

Da 1880 Straffen blev eftergivet, var Beslutningens Udstedelse i Hovedsagen Clemenceaus Værk.

Under Mac Mahons Statskupsforsøg gik Clemenceau med Gambetta; han var endog hans Sekundant i Duellen med Fourtou. Det er først fra Januar 1880, da det republikanske Parti afgjort havde sejret, da det stod som Herre over den offenlige Mening og som Genstand for den offenlige Tillid, at Clemenceau som Fører for den radikale Gruppe udskilte sig fra det franske Venstre og blev Gambettas Modstander.

Det var Træthedens Øjeblik. Sejren var vundet efter en Kamp, der strakte sig fra Statskupet 1851. Efter 30 Aars Forløb hvilte Folket sig ud efter sin Anstrengelse, i Tillid til de Mænd, det havde sat i Spidsen. Sejrherrerne skulde nu begynde deres Virken. Oppositionen var bleven Regering. Men, som Pelletan har skildret det i sit Flyveskrift om Clemenceau, hele Regeringsmaskineriet, der var blevet tildannet under de tidligere reaktionære Ministerier, virkede fremdeles. Tusinde Traade fra de gamle Forvaltnings-Polyper snærede sig om de nyankomne. Den daarlige Luft i de gamle Bygninger betog dem. De følte Tilbøjelighed til nu selv engang at være Avtoriteter. Partihøvdingerne var ikke mere unge og ikke længer stridbare. De fornegtede just ikke deres Program, men de opsatte eller udsatte dets Virkeliggørelse; de stræbte at komme udenom det. Den virkelige Magthaver, Gambetta, skyede Ansvaret og støttede Ministerier af venstre Centrum. Saaledes beholdtes kun altfor mange fordærvelige Fortidsindretninger, og saaledes er f. Eks. Politimagten endnu den Dag idag Kejserdømmets Politimagt, der tidt (som ved de talrige Arrestationer af unge frisindede Russere i Marts 1902) optræder med skændig Vilkaarlighed.

Da var det, at Clemenceau for første Gang forlangte hvad han siden sit Liv igennem har krævet, Løfternes Indfrielse, Omvæltningens Gennemførelse. Han optog Magthavernes Ungdomsprogram, det af dem opgivne, og det viste sig, at dette Program, der engang simpelthen var det republikanske, nu var blevet det radikale Program.

Og med ikke ringe Skræk saa nu mange, at dette var Alvor, at denne Mand ingen Udflugter taalte og intet Vrøvl, men at han var Energien selv i Menneskeskikkelse, og at han uden ringeste Betænkning eller Barmhjertighed styrtede enhver Minister, ja ethvert Ministerium, som sveg eller gik udenom.

Man véd i Reglen ikke stort andet om Clemenceau end dette: Det er den Mand, hvis Særegenhed det var at styrte

Ministerier eller enkelte Ministre, og han har i Virkeligheden styrtet saa mange, at han ikke selv husker eller paa staaende Fod kan sige hvor mange. — Det var ham, som i Marts 1879 krævede Ministeriet Fourtou-Broglie sat under Anklage, som i Marts 1883 krævede Forfatningsrevision og som bekæmpede Jules Ferry's Kolonialpolitik — fordi den kun fulgte en Anvisning af Bismarck, der gerne saa Franskmændene sysselsatte i Tongking, naar de blot opgav Elsass. Det var ham, som styrtede Ferry's Ministerium. Han har styrtet Freycinet to eller tre Gange, særligt i December 1886 styrtet Ministeriet Freycinet. Han har, da Dahomey blev erobret, styrtet Cavaignac som Marineminiser, fordi hans Ministerium og Krigsministeriet ikke blot ikke havde samarbejdet, men (som senere Ministerierne ved Madagascars Erobring) modarbejdet hinanden. Det var ham, som paa det Tidspunkt, da Boulanger først optraadte som Radikaler og blev almenyndet, gjorde ham til Krigsminister; men det var ogsaa ham, der, da Boulanger brød sit Ord til ham — og han havde givet sit Ord paa aldrig at handle uden i Clemenceaus Aand og efter hans Raad — søgte ham i Ministeriet, sagde til ham: Nu styrter jeg Dem, og fældede ham samme Dag.

Der stod Skræk af ham, og han var efter fransk Skik nødt til at holde sine Modstandere i Skræk, ikke blot ved sit Ord, men ved sine Vaaben. Talrige har hans politiske Dueller været. Enkelte har gjort Opsigt. Den med General Poussargues — hvis Anledning var ringe, en Strid om, paa hvilket Tidspunkt man 18. Marts 1871 havde ladet Trommerne gaa. Dernæst Duellen med Paul Deschanel, den nu afgaaede Formand for det franske Kammer, der er morsomt portræteret i Clemenceaus Roman *Les plus forts* under Navnet Montperrier. Udfordringen, der var et Udtryk for politisk Foragt, var Svar paa en blot Hentydning af Deschanel, som blev saaret ved Øjet. Saa er der Duellen med Fyrsten af Chimay, som udfordrede Clemenceau, da denne i en Artikel — iøvrigt ganske let — havde hentydet til, at Fyrsten havde beholdt sin Kones, den tidligere Miss Wards Formue efter at hun var flygtet med Zigøjneren Rigo, en Duel, i hvilken begge blev saarede. Dernæst den med Paul Deroulède 1893, i hvilken til Held for Clemenceau Deroulède ikke blev saaret; thi da han havde ladet flere Hundrede af sine Følgesvende vide Mødestedet, var hans Modstander sikkert bleven mishandlet af dem, ifald der

var tilstødt Deroulède noget ondt. Endelig duellerede han under Dreyfussagen med den bekendte Antisemit Drumont.

Den gængse Opfattelse af ham blev saaledes nødvendigvis den: aandeligt og legemligt en Kamphane, iøvrigt en Nedbryder, der selv intet kan opbygge og som nøjes med at rydde af Vejen, da han intet andet formaar.

Denne Opfattelse er enfoldig og falsk.

Han styrtede de skiftende Ministerier ud fra den Grundtanke, at man ikke forandrer et Lands Regering, fordi man sætter Republikens Hoved i Stedet for et Kejserhoved paa Statspapirer og Mønter, og lige saa lidt, fordi der kommer nye Navne i gamle Ministernavnes Sted, dersom Forvaltningen er og bliver den samme. Men i talløse Tilfælde har han vist, at Frankrigs Organisation endnu den Dag idag helt og holdent er Napoleon I'stes (Taine har vist det som han) og at de lovede Reformer udeblev, de indtraadte Reformer var blot tilsyneladende. Da han formaaede det, kuldkastede han Ministerium efter Ministerium, som umuliggørende det virkelige Fremskridt. — Han saa kun ikke, at Sindenes Tilstand i de fleste Tilfælde umuliggør betydeligere Fremskridt paa én Gang.

Han var ude af Stand til selv at danne et Ministerium. Man tilbød ham aldrig Magten, og hans Standpunkt var for yderligt til at han nogensinde havde Flertallet bag sig. Eller rettere man tilbød ham Magten én Gang. Det var efter Wilson-Skandalerne, da Ministeriet Rouviers maatte gaa af i November 1887. Da lod Grévy ham kalde og tilbød ham Konsejlspræsidiet. Han svarede de bekendte Ord: Krisen er ikke mere ministeriel, den er præsidentiel, og Grévy maatte trække sig tilbage.

Men iøvrigt havde han selvfølgelig det positive Maal at bane sig Vejen til Magten. En eneste Gang har han syntes at kunne gribe den, det var da han brugte Boulanger som sit Redskab. Han viste ikke her tilstrækkelig Menneskekundskab. Han forudsaa ikke hvor hurtigt Mandens Karakter vilde fordærves, forudsaa ikke det Opsving, hans Forfængelighed vilde tage, var ikke Sjælekender nok til at begribe, Boulanger umuligt vilde nøjes med at være Clemenceaus Slave, saa' desuden ikke, hvor lun han var og hvor snu han vilde være — dette Fejlsyn har hævnet sig. Kun deri saa han ret, at havde Boulanger været en politisk Karakter og en trofast Tilhænger, saa naaede med ham det radikale Parti til Magten. Det bør endnu blot nævnes, at under

Valgkampen 1902 har Jaurès trods sit Venskab for Millerand kæmpet for at man nu skulde overlade Clemenceau at danne det ny Ministerium.

Men hvad der er psykologisk interessant, det er Beskaffenheden af et Naturel, der har været i Stand til at udrette dette tilsyneladende saa Ufrugtbare, der dog ikke kan udrettes af en ufrugtbar Natur.

Den, der saaledes skal kunne styrte én Modstander efter den anden, ja ét Ministerium efter det andet (uden selv nogensinde at sidde inde med et Flertal), maa selvfølgelig have noget i sig af elektrisk Sprængkraft, noget voldsomt, der pludselig udlader sig og forfærder. Men som udfyldende Evne udkræves der utvivlsomt en Evne til for en Tid at vinde og fortrylle Modstandere, fængsle dem og forene dem med Ens egne Tilhængere til fælles Aktion.

Denne Evne, en overraskende og sjælden, besidder Clemenceau i meget høj Grad. I Kraft af den har han ikke blot politisk kuldkastet, men kaaret. Det var ham, som i sin Tid fik Carnot udnævnt til Republikens Præsident (for at undgaa Ferry), og det var ham, som senere — endog mens han selv var udenfor Parlamentet — fik Loubet udnævnt til Republikens Præsident for at undgaa det tomme Hoved Deroulède.

Og naar han i 1887, trods Grévys Anmodning og Deroulèdes Anraabelser og Overhæng, afslog at gribe Magten, saa var det fordi han ikke vilde gaa Nationalisternes Ærind. Deres Plan var simpel. Han skulde tage Boulanger til Krigsminister. Hvis han saa i Kammeret kom i Mindretal, væltede Deroulède Fædrelandsvennernes Forbund (Patriotligaen) imod Palais Bourbon, og Hæren blev saa længe roligt i sine Kaserner. Det var alene Clemenceaus Modstand mod at danne Ministerium, som da gjorde Ende paa Udsigterne til et Militærdiktatur. Deroulède glemte ham det ikke.

III

Fra Aaret 1878 havde Clemenceau et Dagblad til sin Raadighed, som han dog ikke ledede personligt, men gennem den senere Marineminister Pelletan. Han gav det den Titel, der fyndigst udtrykte hans politiske Attraa, *La Justice*, Retfærdighed.

Dets Program var det gamle republikanske: At gøre den almindelige Stemmeret nyttigere ved at udbrede Kundskab i alle Samfundsklasser; at fordele de offenlige Hverv bedre; at befri den Enkelte for de gamle monarkiske Lænker og Baand; at adskille Kirke og Stat — naar det sidste Punkt undtages, ret ubestemt affattede Grundsætninger. Paa det økonomiske Omraade erklæredes Formaalet for at være Retfærdighed — som Clemenceau fik den iværksat overfor Arbejdsnedlæggelsen i Carmaux, hvor han hindrede Blodsudgydelse og fik Arbejdernes Krav opfyldte. Endelig vilde Bladet bekæmpe Tilbøjeligheden til at spilde Frankrigs Blod og Guld paa at gøre det til en Kolonimagt, der dog ikke forstaar at kolonisere.

Dette Blad var aldrig ment som en Forretning og var aldrig nogen god Forretning. Clemenceau bærer endnu Byrderne deraf.

I Aaret 1892 brød Panama-Skandalen løs.

Der var udgivet 1462 Millioner Francs, der angaves saaledes fordelte:

for 560 Millioner udført Arbejde
102 Millioner Materiel
300 Millioner Bankudgifter
500 Millioner almindelige Udgifter.

Fra de 560 Millioner udført Arbejde maatte drages tilnærmelsesvis 160 Millioner skamløs Vinding for Foretagendets Ledere. Der var 900 Millioner, som var forsvundne og skulde findes, deriblandt 22 Millioner *de publicité*, Udgifter til Pressen.

Visse Aviser havde drevet en skændig Trafik. I Juli-August 1879 havde *Le petit Journal* nedrakket Panama-Foretagendet og faaet Aktie-Udstedelsen af 7. August til at strande. Selskabet gav Køb og betalte. — *Le petit Journal* slog om og overroste Foretagendet.

Dette Blad vovede at optræde som Anklager, og da det har tre Millioner Læsere, er det en Magt.

Panama-Felttoget blev, hvad Sagen end var i sig selv, politisk rettet mod det republikanske Parti. Med Bevidsthed og efter en fast Plan blev Angreb førte mod alle dets ledende Mænd. Man offenliggjorde Lister over formentlig bestukne. Clemenceaus Navn fandtes ikke paa nogen Liste. Og med god Grund. Da Charles Bal tilbød ham at træde ind i Panama-Samlaget som Parthaver, afslog han. Da en af Deltagerne tilbød ham 50,000

Francs til *La Justice* (foruden de betalte Bekendtgørelser), afslog han. Ikke destomindre blev Clemenceau af selve de Solgte anklaget for at være til Salgs.

Et Medlem af Undersøgelses-Udvalget meddelte Bladene en Notits om, at Clemenceau havde modtaget en Chek paa 100,000 Francs fra Selskabet. Da Aviserne havde boltret sig i Glæde derover, maatte dette Medlem erklære det Hele for en Fejltagelse; men han meddelte ikke dette som Notits til Pressen.

Da dette første Angreb var slaaet fejl, fandt man noget bedre virkende. Cornelius Hertz var under Sagen blevet en Art Syndebuk som Fremmed, som Jøde, som Millionær og som den, der ved at indkræve sit Tilgodehavende grusomt havde drevet Baron Reinach i Døden. Hvad han iøvrigt egenlig beskyldtes for, blev aldrig rigtig klart. Men denne Elektriker fra Frankfurt, hvem Freycinet havde udnævnt til Storofficer af Æreslegionen, var det pludselig beskæmmende at have været i Berøring med. Man udfandt, at Clemenceau havde kendt ham, at Hertz havde været Aktionær i *La Justice*. Nu hed det sig, at han havde været Spion, og at Clemenceau var hans Medskyldige.

En hel Anklagerbande rejste sig paa én Gang, tog Paaskud af Alt, løj og bagvaskede, idet de gennemrodede Clemenceaus Levned: Det var ham, som havde ladet Generalerne Lecomte og Clément Thomas skyde. Det Postkontor, der fandtes i hans Hus, betalte hans Leje. Han havde en Loge i Operaen, han gav 200,000 Francs ud om Aaret. — Ja en Eventyrer, der rejste rundt i hans Valgkres, opgav hans aarlige Udgifter til 400,000 Francs. Han var, hed det, nu Ejer af Millioner. Det var ham, som havde faaet Hertz forfremmet i Æreslegionen, ham, der havde hjulpet ham i hans Foretagender, ham, der havde fravristet Lesseps uhyre Summer. Hele Pressen levede i Uger deraf. — Da der krævedes Bevis, blev ikke en Tøddel staaende af alt dette.

Hvad Cornelius Hertz angaar, blev det godtgjort, at han havde havt Aktier i *La Justice* fra 1883—1885, ikke længere. Det fremgik af en kort Artikel i Bladet fra 2. Dec. 1886, der ikke kunde modsiges. Den kunde ikke være blevet offenliggjort i Forudanelse om en Række Angreb, der foretoges otte Aar derefter. Denne Notits meddelte, at Hertz havde været Aktionær i Bladet 26. Febr. 1883—15. April 1885, paa hvilken Dag Clemenceau havde tilbagekøbt hans Aktier — at Clemenceau aldrig havde

anbefalet Hertz til nogen Minister — at Clemenceau havde afgivet sin Stemme mod Hertz, da der forhandledes om en Telefon-Bevilling til ham — men, stod der, han vilde ikke dermed fælde nogen ugunstig Dom over Manden, der skønt fremmed af Fødsel under Krigen havde gjort Frankrig Tjenester som Kirurg ved Loire-Hæren.

Ikke nok dermed. Men Clemenceau fremlagde i en Tale for Vælgerne i Salernes (Var) 8. Aug. 1893 sine Regnskaber. Stolt, som han er, faldt det ham svært. Han beviste, at hans eneste Overdaadighed var en Ridehest, der til Foder og Pleje kostede ham 5 Francs om Dagen de ni Maaneder af Aaret, i hvilke han lejede den, og et Jagttegn, der ikke kostede 500 Francs. At han for at betale sin Ungdomsgæld havde maattet optage et Laan hos en Notar i Nantes og at Gælden endnu ikke var helt betalt. Hvor var Millionerne? At han ikke havde kunnet give sin Datter nogen Medgift, da hun blev gift. Hvor var Millionerne? At han i seks Aar havde beboet samme Lejlighed, at han havde maattet betale Møbelhandler og Tapetserer i aarlige Afdrag og at han endnu ikke var til Ende dermed. Hvor var Millionerne?

Imidlertid blev Hundekoblet i Pressen ved at gø. I første Række af fulde Lunger den pæne Presse, den saakaldte liberale, der hadede ham som Opfinder af Boulanger. Saa den umaadeligt udbredte smudsige Presse, de Journalister, der selv var mæskede med Panamapenge og nu fremstilte de Mænd som Martyrer, der var dømte for Bedrageri. Saa Forretningsmændene i Parlamentet og udenfor Parlamentet. Det kogte af Had, alt dette Krapyl, og naar det koger af Had, strømmer det gerne over af Dyd.

De Moderate hadede ham som den fordums Fjende, de nyomvendte Republikanere saa i ham den tilkommende Fjende, Højre saa i ham den evige Fjende. Giv mig min Ministerpost tilbage! skreg en. Du skal ikke vælte Taburetter mere! skreg en anden. Dit Herredømme er forbi! brølte en tredie. Hvad har du gjort af Gambetta? Hvad har du gjort af Boulanger? Hvad gjorde du i Carmaux? løb Raabene. — Han havde hindret Frankrig i at kolonisere. Han var en Fjende af Frankrig. Han havde styrtet Ministerier paa Udlandets Bud.

Hvis han tav dertil, hed det: Han er død! Og hvis han forsvarede sig: Hvilken Frækhed! Og hver Dag bragte Aviserne som Nyhed hans Fængsling eller hans Selvmord.

Og de havde endda den Triumf, at midt under Spektaklet

laa hans Husliv blottet, idet hans Hustru forsvandt med en Amerikaner. Bladene gottede sig.

Saa var det, at de sidste Batterier blev demaskerede. Man havde Beviset for, at Clemenceau havde forraadt sit Land, solgt sit Land. I Frankrig har denne Beskyldning endnu en Mening. I Evropa véd man ikke, hvad det er. Clemenceau havde solgt Frankrig til England for 20,000 Pund Sterling. For Frankrig var det ikke meget forlangt. Jeg gad vide hvad det skulde skade Frankrig. Det var da værst for Køberen. Dersom nogen var dum nok til at ville købe Danmark af mig og dersom jeg gik ind paa Handelen, kunde det da ikke skade Danmark mere end det i *Den 11te Juni* skader Raadhuset i Kjøbenhavn at Skyldenborg giver Studenstrup Pant deri.

Deroulèdes vanvittige Had var første Gang kommet til Udbrud i hans Tale den 20. December 1892, der drejede sig om Cornelius Hertz, og gik ud paa at denne lille tyske Fyr aldrig havde kunnet naa saa højt i Frankrig uden den mægtigste Beskyttelse. Han sagde her:

«Denne Hjælper, denne Hertz's utrættelige Mellemmand, saa virksom som farlig, De kender ham alle; hans Navn er paa alles Læber. Men ikke En af Jer vilde dog vove at nævne ham. Thi der er tre Ting ved ham, som I frygter: hans Kaarde, hans Pistol og hans Tunge. Godt! Jeg trodser dem alle tre og jeg nævner ham. Hans Navn er Clemenceau.»

Han skreg det ud med en Voldsomhed uden Mage. Og han fortsatte: «Paa denne Dag, hvor Retfærdighedens Le allerede har ramt saa mange Hoveder, har det syntes mig ubilligt, at dette Hoved blev skaanet; jeg har anset det for nødvendigt og sundt, om ikke at fælde det, saa i det mindste at brændemærke det«.

Med korslagte Arme og med roligt Blik hørte Clemenceau paa ham og afbrød med et Nej en Paastand af Deroulède, der svarte: «Vi skal andensteds ordne disse Spørgsmaal om Ja og Nej».

Og med Dumhedens og Løgnens Fart under Hadets Tilskyndelse fortsatte han: «Cornelius Hertz tilstaar at have givet Clemenceau to Millioner. (Han havde naturligvis aldrig tilstaaet det.) Hvorfor? Da Udgiveren af *La Justice* erklærer, aldrig at have gjort noget for Hertz, hvorfor har da denne dygtige Finansmand, denne Forretningsmand, der er mere havesyg end fintfølende, givet saa mange Penge ud til ingen Nytte? Mon det, han ventede

af Dem, Hr. Clemenceau, ikke netop var, at De skulde styrte Ministerier, angribe alle Mænd, der var ved Magten, og fremkalde den stadige Forvirring, som Deres store Talent har afstedkommet i Landets og Parlamentets Anliggender? Thi det er til at ødelægge og nedbryde, at De har viet Deres Liv. — Hvor mange Ting, hvor mange Mennesker har De ikke knækket! Først Gambetta, saa en anden, saa endnu en anden, stadigt andre. — Hvor har Cornelius Hertz maattet fryde sig!» — Og han endte med at kalde Clemenceau for Forræder mod det franske Fædreland.

Dennes Svar lød blot: De lyver *(Monsieur Paul Deroulède! Vous en avez menti)*, og Duellen fulgte.

Man bør læse den nyeste Fremstilling af disse Begivenheders videre Gang i Barrès's *Leurs figures*, hvis man vil have det fulde Indtryk af den bevidste Usandfærdighed under Hadet mod Clemenceau. Thi Barrès, engang Clemenceaus største Beundrer, er, siden denne styrtede Boulanger, bleven hans giftige Fjende. Og man bør betænke, at denne Fremstilling er udgivet i Aar, da ikke ét tænkende Menneske mere tror paa de Beskyldninger, som her opretholdes.

Det begyndte med, at den skadelige, langbenede Deklamator Millevoye — en Ætling af Elegiernes Forfatter — atter og atter lod sig forlyde med, at Clemenceau som Modstander af Forbundet med Rusland fik Penge af det engelske Gesandtskabs hemmelige Fonds. «Blot man kunde bevise det! sagde han; det er Frankrig selv, som han sælger. Jeg kan finde mig i Panamister, men aldrig i en Judas».

Naar man forud forkynder, at man vilde give mange Penge for et Bevis, indfinder der sig i Reglen En med Beviset. Men Barrès slutter, at Falskneriet kom fra Clemenceau selv, for at han senere kunde beklage sig over Bagvadskelse. — Her er sikkert Højdepunktet af Frækhed naaet. Ingen Fjende af Parnell har dog nogensinde paastaaet, at Parnell i sin Tid selv lod *Times* tilflyde sine af Pigott forfalskede Breve.

En Neger ved Navn Norton, der kaldte sig ansat Tolk ved det engelske Gesandtskab i Paris, kom, hedder det, til Journalisten Ducret ved *La Cocarde* og viste ham gentagne Gange Breve fra Mr. Lister i det britiske Udenrigsdepartement til Mr. Austin Lee af det engelske Gesandtskab i Paris, dernæst en Fortegnelse over Underkøbte. — Han lovede paalidelige, avtentiske Aktstykker mod en Sum af 100,000 Francs. Senere tilbød han kun Kopier. Men

Listen over de Underkøbte kaldtes original. Snart viste det sig, at denne Fortegnelse var undertegnet T. W. Lister, medens Statsmanden skrev sit Navn med enkelt V. (Thomas Villers) — hvad jo altid var et Uheld — især da dette Aktstykke var det eneste originale. — Man brugte det endda.

Der var fjorten Breve, man i Afskrift kom i Besiddelse af. Ducret, Morès, Millevoye, Deroulède, Dupuy, Konsejlpræsidenten, og Develle, Udenrigsministeren, samledes for at raadslaa. Clemenceaus Forræderi var sikkert nok, men det gjaldt om at forstaa Brevene, og ikke én af disse Statsmænd, disse franske Partihøvdinge, kunde læse et engelsk Brev. Endelig fandt Marki'en af Morès paa Raad. Han havde en engelsk Guvernante til sine Børn, en Pige, der uheldigvis var saa udannet, at hun end ikke stødtes af det urigtige Engelsk i Brevene eller ved de mellem dannede Mænd umulige Tiltaleformer, der anvendtes.

Man fik fra hende en Oversættelse. Dupuy udbrød, som tilstaaet af Barrès: «Hvilken Afskyelighed Clemenceau har begaaet! Til enhver anden Mand vilde man nu blot sige: Forsvind! og han maatte forsvinde. Paa en anden Tid og i et andet Land vilde man ladet ham forsvinde».

Det er bevist, at Dupuy, da Ducret senere var i Fængsel, gav ham 2000 Francs om Maaneden. Der kan fornuftigvis ikke være Tvivl om, at Dupuy stod bag hele Intrigen og gennem Ducret enten havde bestilt Falsknerierne hos Norton, eller anvendte dem, da de tilbødes.

Den 19. Juni 1893 brød Stormen løs. Da Clemenceau besteg Talerstolen, raabte Deroulède: «Lad os høre hvad Cornelius Hertz har at sige! Tal Engelsk!» osv.

Han undskyldte sig overfor Medlemmerne. Denne Skandale var nødvendig. Clemenceaus Politik var fædrelandsfjendsk. Han var, som Ven af England og Modstander af Forbundet med Rusland, i Udlandets Sold. Deroulède beklagede kun Et, ikke at have endnu større personlig Autoritet for at kunne stemple ham, som han fortjente.

Saa rejste Millevoye sig: Hr. Deroulède har Ret, og paa Torsdag skal jeg bevise, at Hr. Clemenceau er den foragteligste Usling *(le dernier des misérables)*. — Det tog sig lidt komisk ud, som om det blot kunde ske paa en Torsdag. Meningen var, at han ikke havde Materialet samlet den Dag.

Torsdagen kom. Flertallet nærede det mest levende Ønske

om at se Clemenceau knust. Folk kom og sagde til Millevoye: Det er altsaa idag, De befrier os for det Individ. Godt Mod!

Man havde i Clemenceaus eget Parti neppe nogen Sinde næret synderligt varme Følelser for ham. Han havde, hed det nu, vistnok været familiær med de menige i Partiet, men som den lille Korporal var det med sine Grenaderer.

Millevoye begyndte: «Jeg indestaar for Clemenceaus Forræderi og gaar i Borgen for de Aktstykkers Ægthed, hvorpaa jeg støtter mig». Da raabte Clemenceau: Løgner! Løgner! Løgner!

Saa fulgte Oplæsningen af Papirerne. Med vilde Øjne og feberagtig Stemme talte Millevoye løs og trak Papirer ud af sin Dokumentpakke, af sin Mappe, af sine Lommer og læste højt, læste højt.

Han hævdede, at disse Papirer var blevne læste i Udenrigsministeriet. Da han heri begik en ligegyldig Fejl — det var hos Konsejlpræsidenten — begyndte Stemningen at vende sig imod ham. Alt som han blev ved, slog desuden Anklagens Usandsynlighed mange. Det vakte ogsaa Harme hos ikke faa, at (ved Negerens Taabelighed) de Sammensvornes gode Ven Rochefort var kommen paa Listen over de Bestukne. Clemenceaus Holdning imponerede vel desuden en og anden. — Tilsidst brølte Deroulède, der følte Grunden svigte under sig og Nederlaget komme: «Jeg væmmes ved Jer alle! Politik er det usleste Haandværk. Jeg nedlægger mit Mandat, forlader denne Forsamling, frasiger mig mit Hverv som Deputeret, driver ikke mere Politik her».

Da lo Clemenceau, lo, saa han slog sig selv paa Laarene. Haanligt skriver Barrès: Paa Tribunerne forfærdedes man ved at se den lille Kalmuk formelig danse.

Det kom til en Retssag. At Papirerne var Falsknerier blev godtgjort; men man hævdede, at der havde ligget sande Papirer til Grund; Negeren havde kun gjort den Dumhed at føje mere til end der forud var. Dette Standpunkt hævder Nationalisterne endnu. — Norton hængte sig i Fængslet. Ducret blev plejet og hæget i Fængslet for Dupuys Penge.

Og da to Maaneder efter, 20. August, Clemenceau stillede sig i sin gamle Valgkres i Var, kunde han end ikke komme til Orde for Befolkningens Hujen og Hyl: Tal Engelsk! skreg man. Mylord! Yes! Cornelius Hertz! og han faldt for en ynkelig Nationalist og forblev ni Aar i sit Telt.

IV

Han blev for Alvor Journalist, hvad han før kun lejlighedsvis havde været. Han blev Forfatter, skrev talrige værdifulde Bøger. Han aabenbarede sig som Digter med Romanen *Les plus forts* og forsøgte sig som Teaterforfatter med det lille Drama *Le voile du bonheur*.

Naar man ser dette Levned oprullet for sig med dets Larm og Kamp, Sejre og Nederlag, hvis der saa er noget, det ikke ligner, er det den af Maeterlinck elskede Sjælens stille Enetale med sig selv, som er Poesiens Kerne. For den synes der ikke her at være Plads. Og dog er den simple, dybe Bog *Les plus forts* ikke andet, medens i det lille Skuespil nærmest Clemenceaus stilfærdige Menneskeforagt og hans Sortsyn har faaet Udtryk.

Der er noget meget stille hos denne Utaalmodige, meget Indesluttet og godt Gemt. Medens Franskmænd i Reglen er ret aabenmundede, naar Talen falder paa Kvindekapitlet, berører han endog under dagligt Samliv aldrig med et Ord sit Forhold til det andet Køn. Ja han har en saadan Afsky for Bøger, der svælger i det Kønslige, at han bebrejder sine Venner den blotte Bladen i visse Romaner af Pierre Louys. Man bør ikke røre ved sligt, siger han.

Man studser da ogsaa i hans Roman over dette Særsyn i fransk Literatur — forsaavidt den er aabent kirkefjendsk — Skildringen af en stor dyb, om end illegitim, Kærlighed hos den mandlige Hovedperson, der er afgørende for hans hele Liv, endog en Snes Aar ud over den Elskedes Død. Han har en Datter med den Elskede; men den legitime Fader bestemmer naturligvis over Datteren, og Helten gennemlever den Tragedie, at hans eneste Barn bliver ham aandeligt berøvet, opdraget i det verdslige Snobberi og den Hjertekulde, der er ham mest imod. Hun kender ikke og kan ikke kende den dybe Kærlighed, som opstaar, hvor to har lidt i Fællesskab.

Men da Hovedpersonernes Følelsesliv her beror paa deres sociale Stilling og Erfaring, er Romanen i sin Grund social og politisk. Det højere Selskab *(le monde)* er her opfattet som et Samlag af de stærkeste, og det vises, at i vore Dage er de stærkeste dem, som sidder inde med Pengemagten. Vistnok er

heller ikke nutildags Penge Alt; men de er altfor Meget. Samfundet, Staten, ja Gud har altid været paa de Stærkestes Side; Jesus selv har jo ømt bebrejdet sin Fader det paa sit Kors.

Og medens de Stærkeste bevidst eller ubevidst udgør et Forbund, er de Gode isolerede. De Stærkeste har indset, at Almenaandens store Bevægelser, der (i Skikkelse af Revolutioner f. Eks.) gør saa megen Larm, er saare kortvarige, mens derimod de Følelser, der er fælles for Alle og som nødvendigvis er Gennemsnitsfølelser, aldrig svigter. Med dem maa de, der vil regere Masserne, altid regne, og i dem kan de til alle Tider spekulere. Den franske Revolution henlagde i Omvæltningens Interesse den politiske Handlings Drivkraft til det største Antal, men gav netop derved Konservatismen dens Magtmiddel, eftersom det største Antal ved Fællesinteressernes Sammenhold i sidste Instans virker konservativt. Den almindelige Stemmeret er Trægheden selv og lyder Inertiens Lov. Handling kan kun komme fra den Enkelte. Men som Træerne i en Skov er Folkemasserne sammenfiltrede ved deres Følelsers Rødder, saa Tænkerne behøver Aarhundreder til at naa tilbunds. Da det parlamentariske Styre videre kun er Massernes Styre i formindsket Maalestok, er ogsaa under det de Følelser, som er fælles for Alle, den egentlige Virkekraft, og de Stærkeste benytter sig deraf til at sikre sig Velvære for enhver Pris og holde de Svage nede ved Hjælp af Frygten for Straf i dette og om muligt i et følgende Liv.

Det er dog ikke det politiske Tankeindhold i Bogen, der gør størst Indtryk paa Læseren, men den brændende Medfølelse med Samfundets Ofrede, som besjæler den. Dens Forfatter, der aldrig har kaldt sig Socialist og der betragter den socialistiske Lære som snever, fordi den gaar op i Bekymringen for det Økonomiske, taler her de økonomisk Forurettedes Sag med en Varme, som ingen Socialist har overtruffet. Han viser bl. A. hvorledes i Arbejderbyerne, der ligger omkring de store Fabriker, Alle, Mænd, Kvinder og Børn, er kædede til Maskinen for at leve og derved lænkede til Fabrikejeren, afhængige af ham i enhver Henseende, og derved ikke mindre smerteligt stavnsbundne end de Fortidens Bønder, hvis Befrielse det moderne Samfund fejrer med saa stor Erkendtlighed mod sig selv. De Stærkestes morderiske Egenkærlighed er efter Clemenceaus Grundopfattelse forbleven uforanderlig indenfor de skiftende Samfunds Rammer.

Imod denne de Stærkestes stiltiende Sammensværgelse er i Bogen stillet den Følelse, som bevæger de Bedste, Kærligheden til Jorden med dens Liv og til Himlen med dens Lys, Kærlighed til Menneskene og særligt Kærlighed til Handling, fordi vi som handlende fortsætter de store Hedengangnes Stræben. Den er hans Helt, som elsker Menneskene virksomt, og for hvem det at elske saaledes er hans Maade at bede og tilbede paa.

V

Blandt det meget, Clemenceau har faaet udrettet i de sidste Aar, staar hans Optræden i Dreyfus-Sagen som det fornemste. Han var ikke straks klar over Forholdet, troede endog nogen Tid paa den Anklagedes Skyld — tre Maaneder længere end jeg selv, der dog stod Kilderne mere fjernt —, men han blev, da han forstod, noget nær den afgørende Forkæmper for Sagen. For at medtage en Bagatel: det var ham, der gav Zolas berømte Brev til Republikens Præsident den opsigtvækkende Titel *J'accuse*. Og hans Artikler i denne Sag, af hvilke de første syv Bind (paa over 500 Sider hver) nu foreligger i Bogform, er ved deres Liv, deres ubønhørlige Logik og dercs skarpe Vid sande polemiske Mesterværker. Man læste dem i hin Tid hver eneste Dag med samme Spænding; men saa beregnede de end var paa Døgnets Stade og Stemning, de taaler at læses Aaringer derefter.

Det har ikke kunnet være anderledes, end at Clemenceaus personlige Erfaringer som Politiker dengang og under tidligere Kampe har ændret hans tidligere ubetingede Tro paa Demokratiet. Han kalder sig ikke længer Demokrat, tror ikke mere som før paa Folket. Han betragter Demokratiet i Almindelighed som stærkt udsat for reaktionære og nationalistiske Anfægtelser. Gav man i Frankrig tilmed Kvinderne Stemmeret — og det synes jo det uundgaaelige demokratiske Medfør — anser han det for sikkert, at den i Forvejen saa stærke franske Kirkevælde vilde komme til at opleve Triumfer.

Ikke at Clemenceau hører til dem, der har en ringe Mening om Kvinden. Hans Bog *Les plus forts* røber ham snarere som Kvindedyrker, idet den afdøde Claire her formelig svarer til Idealet. Kun tiltror Clemenceau som ægte Franskmand ikke Kvinden nogen Evne til at gøre Gavn i Politik.

Han er i det daglige Liv ikke nogen kvindekær Mand, om han end som alle Franskmænd i Kvinders Selskab er dobbelt veltalende. Han kan være ked af kvindeligt Overhæng og dog i Damers Nærværelse fortælle saa underholdende, at man maa sande en fransk Dames Ord, der ved Aftensbordet i Karlsbad udbrød: «Hvor ærgerligt, at her ikke er Stenografer til Stede!» Og hans Fortælling gjaldt dog blot hans Iagttagelser over Duer og deres Troløshed i ægteskabeligt Forhold, og over de Katte, der efterstræbte hans Høns og som han skød med Pistoler i sin Have. Men hvad han fortalte var lærerigt som de Fabler af La Fontaine, der staar lige højt ved deres Lune og deres fuldendte Form.

Selv i det daglige Liv er iøvrigt hans Væsens Helhed paafaldende. Han gør ingen Indrømmelser til Skik og Brug, i Fald saadanne nok saa fjernt vilde berøre hans Overbevisning. Han lader sig aldrig drage i den selskabelige Vedtægts Baand. Jeg har hørt ham afslaa en ung Familie, der formeligt dyrkede ham, at staa Fadder ved det yngste Barns Daab, ja endog blot at underskrive et Dokument som Fadder, fordi han ikke vilde have det ringeste med noget Kirkeligt at gøre.

Jeg har ikke gidet dvæle synderligt ved den menneskelige Begrænsning, jeg finder hos ham, ved hans Svagheder og Mangler. Han er undertiden lige saa lettroende som vantro. Han griber stundom fejl paa Grund af bristende Menneskekundskab. Han har hele sin Ungdom og kraftigste Mandsalder igennem troet paa den almindelige Stemmeret og de øvrige demokratiske Foregivender, som var de mer end et ringere politisk Onde efter andre, større.

Det var ikke min Mening at ville tegne en Helt. Vi véd jo, at Inddelingen i Helte og Skurke ikke er fyldestgørende. Den politiske Kamp staar ikke mellem de gode og de onde Mennesker.

Men den staar ikke sjældent mellem den gode Sag og den slette, mellem Lysets og Mørkets højst ulige store Hære.

Der er offenlige Personligheder, hvis Livs Gerning overvejende er en Kamp for Mørket og Usandheden, selv om de privat er taaleligt skikkelige Folk, og der er andre, hvis Liv er en Kamp for Sandhed, Frihed og Folkelykke, ganske bortset fra deres større eller mindre private Fuldkommenhed og fra deres mer eller mindre troskyldige Illusioner.

Georges Clemenceau har med sin Voldsomhed i Angreb og sin Fasthed i Forsvar altid været den dybe Redeligheds og den sande Menneskeligheds Talsmand.

Det kom for ikke længe siden i en fransk Kres paa Tale, hvad Virkning Clemenceau som genvalgt vel kunde udøve i Senatet: «Den i det mindste», sagde Anatole France, «at naar Clemenceau sidder i Salen, er der i Senatet En, som kan sige og tør sige *Morder* til Mercier, endda uden at han behøver at sige Ordet».

Man kunde ogsaa sige: Saa findes der i Senatet en Mand, som har alle Former i sin Magt og dog ingen Indrømmelser gør — Magthavernes vaagne Samvittighed.

GENIET

I

En italiensk Opfattelse

(1902)

I den nyeste italienske og franske Skønliteratur findes to Bøger, der tilstræber en Psykologi af det digteriske og overhovedet kunstnerisk frembringende Geni, hvilke trods store Mangler hver for sig har det Fortrin at sætte Tanker i Bevægelse. Det er *Gabriele d'Annunzio's Ild* og *Léon Daudet's Den sorte Stjerne*. De er trods Æmnernes Slægtskab aldeles forskelligartede bl. A. derved, at d'Annunzio har lidenskabelig Samhu med sin Hovedperson, Daudet en kold og modstræbende Beundring for sin; men begge Bøger indeholder skarpsindige og undertiden dybtrammende Ting om Genialiteten.

Medens Léon Daudet's Bog fremtræder som strengt saglig, er d'Annunzio's rent personlig, uforbeholden Selvskildring og Selvforherligelse. Det er den, der i daglig Tale er kendt som Romanen om hans Forhold til Eleonora Duse. Saa aabenmundet den maa

kaldes, er den dog skreven med dyb Beundring for den store Kunstnerinde, og saa frittalende den er — særlig maalt med en nordisk Puritanismes Sømmelighedsbegreb — er den dog fri for hvert Stænk af Letfærdighed, et rent kunstnerisk komponeret Værk, sprængfuldt af Stemninger, Sværmerier og Tanker. Rent udvortes set handler Bogen om en lidenskabeligt følende, aldrende Kvindes Liv, der ængstes for at se den Elskede foretrække en ung og dejlig Kvindes Kærlighed for hendes, men inderst inde handler Bogen om to Geniers indbyrdes Befrugten af hinanden og om Genialitetens Væsen som Livsmagt.

Gabriele d'Annunzio er uden Tvivl i dette Øjeblik Italiens repræsentative Personlighed. Man kan tviste, om han er Landets største aandelige Begavelse, men ikke om, at Omstændighederne og hans Talent i Forening har givet ham en Førers Stilling. Han er paa det kunstneriske Omraade den, der tænker for Italien, som Tolstoj er den, der paa det sociale og religiøse Omraade tænker for Rusland. Fortabt i sig selv som han er paa den mest udæskende og undertiden tirrende Maade, er der det dybere Element i hans Selvfølelse, at han opfatter sig som en legemliggjort Magt. Han nærer ingen Tvivl om sin Ret, fordi han føler sig som den latinske Stammes Talsmand og Tolk. Hvad Richard Wagner har været for den tyske Folkeaand, Manden, som i Kraft af ældgamle Grunddrifter forudfølte Folkets Selvoprejsning i Handling og skænkede det en ny, stor Kunst, det haaber d'Annunzio at blive for Italiens Folkeaand, Vækkeren, Besjæleren, Opliveren, der gengiver Folket Bevidstheden om den latinske Stammes indre Rigdom og kunstneriske Overlegenhed, men især om Alt, hvad der er ejendommeligt for den, og derfor Barbarerne (ɔ: Tyskere, Englændere, Russere, Skandinaver osv.) fremmed. Han vil grundlægge et Teater paa Janiculumhøjen i Rom, som Wagner grundede sit Teater i Bayreuth.

Da Italien for ham er Skønhedslandet og Skønhed selve dets Væsen, begriber man, at han for nogle Aar siden (ikke blot i sin Egenskab af Æstetiker) som Rigsdagsmand kunde betegne sig med det pudsige Udtryk: Skønhedens Repræsentant.

Dog han er altfor selvoptagen til ikke hyppigere at føle sig som Geni end som Inkarnation, og det har sin Interesse at se, hvorledes han opfatter den frembringende Aand, særlig sit eget Geni.

Naar hans Sjæl formaar at meddele sig til Massernes Sjæl, saa han — naar han taler — en Time igennem faar Mængden

til at betragte Verden med hans Øjne og føle som han, saa beror det paa den overstrømmende Livsfylde og Livsfriskhed i ham. Han skaber Glæde — det er overhovedet det sikreste Kendetegn paa Overlegenhed. Han forkynder den oprørske Lære, at Nydelsen er det sikreste Middel til Erkendelse, som Naturen byder os. Hans Liv gaar hen i en Kraftrus. Han ser for sig Vejen til Sejr, Kunsten, der er saa lang, Livet, der er saa kort. I hver Time, hvert Øjeblik gælder det da om at arbejde, at kæmpe, at befæste sig mod Tilintetgørelse, Forringelse, Overvældelse, Smitte, stadigt med Øjet fæstet paa Maalet. Sejren er ham saa nødvendig som Aandedrættet. Hans Væsens Form er Ærgerrighed. Aldrig taber han af Syne, at det gælder om Bedrift og Erobring, om at forvandle Drømme til Virkelighed, betvinge Skæbner, løse Gaader, plukke Lavrbær. Men selve hans Væsen er en ubegrænset Livs-Attraa, som var hvert Øjeblik for ham det sidste, og som stod han i Begreb med at sige al Tilværelsens Glæde og Kval Farvel mod sin Vilje. Han er den, der er ude af Stand til at give Afkald, kommer derfor undertiden mod sin Vilje til at synes grusom.

Hans Sanseliv er tusindfold rigere, stærkere, finere end andres. Han fornemmer Stemmerne i Verdens-Altet om sig, endog Vindens Røst, og omsætter den i et musikalsk Motiv; han lever og svælger i Farveglæde, opfanger enhver Afskygning af Farve, føler selve Farven som Naturjubel. Men til den Vælde, hvormed Omverdenen gennem Sanserne overstrømmer hans Aand, svarer dennes selvegne Kraft. Den har Evnen til at se Syner, uventede, bestemte, klare og henrivende. Hans Aand er mytedannende, som de oprindelige Menneskeslægters var, og de Myter, han danner, og hvorpaa han giver Prøver, er rige paa Fantasi, dybsindige og smukke. En af de smukkeste er den om Vinden, der førte Svalernes Flugt, og som af sit Forhold til Fuglene fik Navnet *Ornitio*, blev indfangen og befriede sig.

Den Hurtighed, hvormed hans Følemaade slaar om, den Forskellighed, hans Tænkemaade kan opvise, gør hans Væsen ubegribeligt for de mange. Men de ypperste Kvinder føler sig overfor ham beredte som en smuk Bue, der længes efter at blive spændt af den Stærkes Haand. Den, der elsker ham, vil tjene ham helt, og jo større og sjældnere hun er, des mere ubetinget. Hun er hans «som en Ring paa hans Finger, som et

Ord, der kan udtales eller forties, som en Vin, der kan drikkes eller spildes».

Han kan være kold og skærende, men han er aldrig uoprigtig. Skønt paa sin Vis haard, har han intet af de Haardes Ufølsomhed. Som Vidne til den Sjælekval, hvori de frembringende Evners forvirrede Oprør i hans Indre hensætter ham, bevæges Kvinden til en ærefrygtblandet Medlidenhed med ham, naar hun ser, hvad dette sanselige Legem lider under Undfangelsen af Tanker og Motiver. Men han har den ægte Frembringers Glæde, og han forstaar at finde Motivet, det frugtbare, Kilden til hundred Floder, Sædekornet, der bliver til Skove.

Selv oprindelig formaar han at kalde det oprindelige Væsen til Live hos andre. En stor Kunstnerinde fornemmer i hans Nærhed det animalske Dyb, hvoraf hendes kunstneriske Aabenbaringer oprandt. Selv Dyrene føler sig oplivede i hans Nærhed; Jagthundens Grundinstinkt at forfølge og dræbe bliver heftigere, naar han kærtegner den.

Ene i Naturen under tætte Træer, boltrende sig i Græs og Blade, fornemmer han det, som blev han til Satyr, forvandlede sig til et halvt dyrisk, halvt guddommeligt Væsen, smeltede sammen med den ham omgivende Natur. Kort sagt, han fører et mangesidigt og overmægtigt Liv.

Som Aand er han romansk og føler sig saadan. Tonefaldet i de Ord, der strømmer fra hans Læber, henriver ham selv; Formens plastiske Skønhed, Ordets maleriske Pragt, Vellydens musikalske Hemmeligheder er Midlerne, hvorved han virker og fortryller. I nordiske Folks barske Pukken paa Indholdsværdet modsat Formen har han som ægte Romaner aldrig kunnet se andet end Barbari. Heller ikke kender han noget Sted, hvor en stærk og ærgerrig Aand bedre kan faa al sin Virkekraft vakt end i Stæder som Venedig eller Rom. Af disse Byer er han besjælet; han er gennemtrængt af deres Minder, deres Historie, deres store Personligheder, deres Kunstskatte og deres Musik, og derfor formaar han som ingen anden at gengive disse Byers Aarhundreder gamle Bygninger deres fordums Liv, at genføle deres Kunstneres Billedværker fra Maleriet til Medaillen og at vække de Stemninger i det italienske Nutidsfolk, gennem hvilke det føler sig som den store Fortids Arvtager og Fortsætter.

Af Kvinden, han elsker, kræver han da mere end Kærlighed; hun skal virke for hans Sag, eller, som han betegnende

udtrykker det, for hans Ry. Thi Sagen og ham formaar han ikke at skille eller skelne fra hinanden. Hans egen Ære og Italiens smelter sammen.

Sammenholder man nu d'Annunzio's Livsværk med hans Krav til det latinske Kunstværk, overraskes man unegteligt ved, hvor mange højst ulatinske Særmærker det har, Paavirkninger fra Rusland, Tyskland og England, Sværmerier og Grublerier istedenfor sikre Omrids, Vidtløftighed istedenfor den latinske Fynd, en evig Ræsonneren over Kunst og Poesi, næsten som den forekommer hos Tieck, istedenfor Kunsten selv i dens kyske Fasthed. Den Selvbespejling, der vanhelder Værket, er ogsaa lidet latinsk.

Men Spørgsmaalet er jo ikke hvorvidt d'Annunzio personligt svarer til sin Grundopfattelse af det romanske Geni, men hvorledes han overhovedet opfatter Geniet. Som Læseren vil se, er hans Opfattelse interessant, og lærerigt er det især at sammenligne den med den, som Léon Daudet faa Aar forinden udviklede i Frankrig.

II

En fransk Opfattelse

Da i Gabriele d'Annunzio's Bog *Ild* Stelio Effrena indtil de mindste Smaatræk falder sammen med Bogens Forfatter, forstaar det sig af sig selv, at Romanen trods Ransagelsen af Sjælelivet indeholder Alt, hvad der kan siges til Forsvar for et Geni af denne Støbning og til Forherligelse deraf. Saglighed findes ikke her. Vil man i Romanen søge en saglig Studie af Genialiteten, maa man fordybe sig i Skildringen af den kvindelige Hovedperson, der indeholder talrige udmærkede Træk til Forstaaelsen af en stor Skuespillerindes indre kunstneriske og menneskelige Livsførelse, særligt til hendes Udviklingshistorie. Den Side af Genialiteten, der er Selvomformning, Mangfoldiggørelse, kunstnerisk Forestillelse, Maskedannelse, er fastholdt og fremført med Kraft. Ogsaa

Drømmevælden, Følelsen af gennem den at være den Udkaarne og Fornemme, og den rent kvindelige Tilstand af Angst og Feberuro, hvorunder den indre Modtagelighed bliver saaledes glødende, at den lader sig forme plastisk som smeltet Glas — ogsaa denne Side af Genialiteten er rent sagligt fremstilt. Men la Foscarina er som genial Personlighed ikke Effrenas Lige; i sin Egenskab af Skuespillerinde føler hun sig kun som et tjenende Væsen, der underkaster sig den frembringende Aand. Endelig er ved hendes Elskovsforhold til Effrena ogsaa hun rykket ind under den rent personlige Opfattelses Synsvinkel.

I Léon Daudet's Roman *Den sorte Stjerne* er derimod en ganske saglig Opfattelse af Geniet forsøgt. Hovedpersonen har i sit hele Anlæg og Væsen ikke det Ringeste med Forfatteren at gøre, og medens d'Annunzio for sin Helt har al den Ømhed, hvormed man elsker sig selv, har Daudet for sin Hovedperson inderst inde Afsky og Had. Alligevel er denne anlagt paa at tage sig langt større ud end Stelio Effrena, ligesom han indtager en ganske anden Plads i den civiliserede Verdens offenlige Liv. Han er ikke blot et enkelt Lands kunstneriske Repræsentant, men berømt Jorden over og studeret, bedømt, efterlignet og bekæmpet, saa vidt Kulturen naaer.

Skønt Daudet i stærk Modsætning til d'Annunzio ærligt har stræbt at ukendeliggøre sin Model ved at lade Hovedpersonens Fødested, Forhold, Privatliv, hans kunstneriske Løbebane og Vendepunkterne i hans Historie fjerne sig saa stærkt som muligt fra Modellens, skelner man dog ret tydeligt Modellen igennem, og det er ingen ringere end Victor Hugo. Som bekendt har Léon Daudet været gift med Hugos Sønnedatter og derved havt en ualmindelig Lejlighed til at fordybe sig i et Verdensgenis svage og frastødende Egenskaber. Der er dog ingensomhelst Anledning til Harme over Uvarsomhed; thi Malauve staar Hugo saa fjernt, at denne ikke rammes; derimod er der vel Aarsag til Uvilje over det hele smaalige og ondskabsfulde Grundsyn. Man kan ikke værge sig mod en Fornemmelse af Lede ved at se et Geni, der efter Forudsætningen har opnaaet Ry og Hyldest fra alle civiliserede Lande, gengivet som Vrængbillede uden en Gnist af Lune og fremstilt som Kulturmagt med kold Anerkendelse blot for som Menneske at stemples med Foragt.

Dog det, der i Forhold til den samtidige italienske Skildring af Geniet vækker Opmærksomhed, er den Opfattelse af den geniale

Personligheds Væsen, som her er lagt til Grund. Trækkene er øjensynligt hentede mangesteds fra.

Léon Daudets Malauve har imidlertid den Ulempe, at han er en konstrueret Figur, hvem der er tillagt uensartede Anlæg, der saare sjældent har aabenbaret sig forenede; han er (omtrent som Gobineau, men med Storhed) paa én Gang Filosof og dramatisk Digter. Det sidste er dog Hovedsagen; hvad der fortælles om Malauves Filosofi er dels for uklart, dels for uoriginalt til at fængsle; han synes kun at have faaet den filosofiske Evne for at tage Afstand fra Modellen og for derved at faa det Stempel af Alsidighed, som for Daudet er Geniets Grundkendemærke.

Forfatteren lader ham have modtaget John Stuart Mills Opdragelse; Græsk, Latin, Hebraisk, Sanskrit, de levende Sprog tilegnede alt i Opvæksten. Samtidigt Geologi, Botanik, Insektlære, studerede i fri Luft; Hjernen fyldt med sikre og nøjagtige Kendsgerninger fra den tidligste Ungdom af og saaledes Grunden lagt til den modnere Alders omspændende Kundskabsfylde. Denne Masse af Viden er bleven ordnet og opdyrket ved filosofisk Opdragelse under Fordybelse i Cartesius, Spinoza og Kant, saa Malauve blev i Stand til at opfatte enhver Foreteelse (som Goethe formaaede det) paa én Gang følsomt, naturvidenskabeligt og filosofisk. Og hans Aand blev udviklet, som hans Stil blev formet ved Tilegnelsen af Pascal, Æschylos, Shakespeare og Dante. Manglede han Sans for Farven, saa var hans Sans for Tegningen des finere, og hans hele aandelige Liv er blevet gennemtrængt af Musik og bestemt ved Musik.

Han har foretaget omfattende Rejser for at indsuge de forskellige Landes Essens; han lærte Finhed i Frankrig, kom til Norge, netop som Kunst og Literatur genfødtes i dette Land — man mærke, at her som i andre fremmede Nutidsbøger er Norge opfattet som en aandelig Stormagt — han lærte Statskunst i England, Billedkunst i Holland, Metafysik og Lærdom i Tyskland og vendte hjem til det lille, bitte Land, hvorfra han stammer, som en udpræget Nordbo, led ved Italien og Grækenland, omtrent som Goethe var det paa den Tid, da han skrev sin Prosahymne til Strassburger Domkirken.

Sidenhen gaar det ham, som det gik Goethe i Italien, han slaar om, tilbeder, hvad han har fornegtet, dyrker Antiken og Sydens Renæssance, forsøger at sammensmelte alle disse Indtryk, han har modtaget, med de dybe, han skylder sit Fødested.

Malauves Fædreland er nemlig et lille, bitte Land, kaldet *Seneste*, beliggende nordligt mellem Tyskland og Frankrig, et Fantasiland, hvis Ejendommeligheder iøvrigt skarpt og omstændeligt beskrives. Det svarer nogenlunde i Omfang til Luxembourg, men minder i andre Henseender om Belgien, særligt fordi det besidder en stor Artillerist og Fæstningsbygger, til hvem Motivet øjensynligt er taget fra den belgiske General Brialmont og hans Fæstningsanlæg. En Smule synes Daudet ogsaa at have tænkt paa Danmark.

Det er Malauves Styrke, at han er født i et saa lille Land, og er som en Personliggørelse af dets Ejendommelighed. Befolkningen nedstammer fra en udsøgt Skare af misfornøjede franske og tyske Udvandrere, og den har derved udviklet en i høj Grad forfinet Kultur. Men især ved Malauves Indflydelse er Seneste efterhaanden blevet et Kulturmidtpunkt, Stedet, der nøjagtigt angiver det intellektuelle Klokkeslet rundtom i Evropa. Malauve lever i Brevveksling med alle Tidsalderens ypperste Mænd. Der er i ham noget Engelsk, Fransk, Italiensk, Tysk og Norsk; men Kærnen i ham stammer fra Seneste, i hvis sære, sjældne Dannelsesgrund han har dybe Rødder, mens han selv er denne Jordbunds Blomst, i hvis Aroma Duften fra en Mangfoldighed af Planter blandes.

Romanen begynder den Dag, det lille Land fejrer Malauves 60aarige Fødselsdag med Festligheder, i hvilke Alle tager Del, fra Regentinden, der er platonisk, men skinsygt forelsket i ham, og til den Ringeste i Folket. Fra alle Lande kommer Venner af Tænkeren og Digteren for at fejre Dagen. Bag sig har han en Kamptid og en Tid, hvor han var den anerkendte aandelige Hersker. Nu er han Patriarken. Han staar paa sin Højde. Saa viser Bogen, hvorledes den Tilbedelse, Malauve er Genstand for, og de Lidenskaber, Naturen og Forholdene har udfoldet hos ham, styrter ham fra hans Højde, saa han bliver Genstand for den almindelige Uvilje og Ringeagt, indtil han ved Romanens Slutning (efter at hans lille Fødeland ved Erobring har mistet sin Selvstændighed) med Fornegtelse af de Idealer, han stadigt har kæmpet for, har Udsigt til at naa sin Ærgerrigheds Maal paa den franske Erobrers Grund.

Ved at følge Erobreren fornegter han virkeligt Idealer. Thi Malauve har ikke blot en mægtigt frembringende Aand, saa han i sit Livsværk «har rejst en Fæstning, hvor hele den dannede

Verden henter sig Skydeforraad til aandelige Kampe»; han er ikke blot saa stor en Stilist, at hvert Ord fra hans Pen er fast som en Diamant, og hver Sætning kaster Ringe i Læserens Sind som en Sten i Vandet, men han har vist en Lidenskab for Retfærdighed, der har gjort ham til alle Undertryktes Talsmand, ja han betragter sig selv som er jordisk Aabenbaring af Retfærdighedens Tanke. Hans Flyveskrifter er frygtede af Enhver, der gør Brud paa Folkenes og de Enkeltes Ret. Forfatteren har givet ham Evner og en historisk Rolle som Voltaires. Og han har for da ret at gøre hans moralske Ringhed indlysende paa Baggrunden af hans Ry, ophobet de forskelligste store Aanders Hæder paa Malauve. Som Richard Wagner har han sit eget Teater, grundet for ham af hans Lands Fyrstinde, et Teater, der bærer hans Navn og bæres af hans Dramer. Som Tolstoj er han læst og studeret Verden over, og Selskaber er stiftede til Studiet af hans Skrifter i de forskelligste Byer. Men tiltrods for, at Daudet i Malauve vilkaarligt har forenet uensartede Væsners Særegenheder og Triumfer, hævder han energisk det Typiske hos ham: «Han mindede om alle Tiders og alle Folkeslags Genier. Disse Mennesker er midt blandt Menneskeracerne som en Race for sig, hvor Lighederne er mere udprægede end i nogen anden Gruppe, saa at man tegner dem alle, naar man fordyber sig i En. Der er moralske Forskelligheder, men Aandsanlæggene er ens. Hvem ser ikke, hvor meget Aristoteles, Leonardo og Goethe har tilfælles!»

Og nu til Gengæld, hvad har ikke Léon Daudet ophobet af moralsk Hæslighed og Afskyelighed hos dette Væsen, som han har givet Victor Hugos Maske og udstyret med adskillige af de Træk, der i Privatlivet virkede frastødende hos Hugo! Malauve er skrækindjagende gerrig og helt ufølsom inderst inde, mens han skriver heftigt bevæget Poesi. I Haardheden overfor Datteren og i mange andre Træk har Daudet tydeligt nok villet fremstille Træk, der rammer Hugo. I sin Forfængelighed og sin Dødsfrygt har han nogle Stænk af H. C. Andersen. Men forøvrigt er der neppe en Last, han mangler. Han er sund og rask, spiser stærkt og sover godt, er tungsindig med Anfald af støjende Munterhed. Men han er i det daglige Liv grusom og ondskabsfuld. Hans Ungdoms Kamptemperament er blevet til lutter Forfængelighed, det utaaleligste Hovmod. Han er gennemfalsk, fuld af Forstillelse for at dække sit sande Væsen, fuld af Had og Nag til Enhver, der har Talent, og i hvem han frygter en Medbejler. Overfor

sine Elever er han værre end Bygmester Solness, rastløst betænkt paa at tilintetgøre de Opadstræbende. Overfor dem, hvis Beundring han engang har vundet, er han ligegyldig, iøvrigt i sin grænseløse Ærgerrighed Hykler i hvert Ledemod, en ondskabsfuld Abe endog paa Højden af sin Indflydelse, da denne kan sammenlignes med en Kejsers eller Paves. Aldrig er han værre, end naar han fører Gud, Fremtid og Næstekærlighed i Munden, aldrig fælere, end naar han velsigner. Og han velsigner bestandigt.

Han har været den ukærligste Søn mod en Moder, der dyrkede ham, har ikke gidet se hende tre Gange i ti Aar, skønt hun boede i hans Nærhed; hans Raahed mod sin Hustru er oprørende, han negter hende i sin Gerrighed de nødvendigste Husholdningspenge, saa hun maa laane allevegne; han er hjerteløs mod sin Datter og bliver Forbryder mod sin Søn. Han udnytter sine Tilhængere; og det slaar selv Fremmede, at saa beundret han end er, der er ingen af Tilhængerne, der elsker ham, og han selv elsker ingen. Fra Kvinders Side er han Genstand for megen Elskov og endnu mere Skinsyge; men det er en rent sanselig Tilbøjelighed, som han selv nærer til sin kokette Svigerdatter, der bliver Aarsag til hans Fald gennem en Skandale, som giver Signal til Eksplosion af alt Hadet mod ham. — Tilsidst viser Forfatteren os ham under et Slag, der udkæmpes i Miles Afstand, saa fejg, at han tænker paa at krybe under Bordet.

Medens d'Annunzio altsaa fremstilte Geniet som velgørende og berettiget Naturmagt, har Daudet villet vise os Bagsiden af Genialitetens Medaille. D'Annunzio's Bog er løben ham af Pennen; Daudet har øjensynligt havt meget Slid med sin, idet han har villet paavise den uopløselige Natursammenhæng mellem store Aandsevner og frastødende moralske Egenskaber hos en repræsentativ Personlighed. Han har faaet fat paa mange rigtige løse Træk. Men dels er det kun ufuldkomment lykkedes ham at anskueliggøre Geniet — Alt, hvad Malauve siger i Bogen, er klæbrigt — dels brister det paa den indre Sammenhæng; Medaillens Forside og dens Bagside hører ikke sammen.

Alt i Alt er Geniets Styrke og Svaghed mere uopløseligt forenede i en eneste Replik af Hamlet end i hele Léon Daudets møjsomt sammentømrede Værk.

JOURNALISTISK PORTRÆTKUNST

(1901)

Lutter Øjne og Øren — hvilken fortræffelig og betegnende Titel paa en Bog, der indeholder Skildringer af Samtidige! Det er en fransk Journalist, Frankrigs ypperste Reporter, *Jules Huret*, som under denne Titel har samlet nogle af sine mest vellykkede Interviewer og Skitser fra det sidste Aarti. Han beviser her, som i sine tidligere Bøger af denne Art (den om den literære Udvikling og den om det sociale Spørgsmaal), sin overraskende Evne til at gengive et Menneskevæsen, stille Personen lyslevende paa dens Ben, opfatte dens Minespil, dens Udtryksmaade, opfange selve Stemmeklangen og lade os høre den i det Sagte. Dog denne Evne vilde ikke være tilstrækkelig til at frembringe mere end et tilfældigt Øjebliksfotografi af den Paagældende.

Der udkræves endnu en anden og større Gave, den til at stille de Spørgsmaal, der fremtvinger lærerige Svar, faar den Tiltalte til at røbe sig, kaste Masken, aabenbare sit Had, sin Forfængelighed, sin Dumhed, sin fikse Idé, eller omvendt faar ham til at bryde sin Tavshed, lukke op for sin Indesluttethed og for nogle Øjeblikke glemme sin Blufærdighed, saa det Bedste i hans Væsen kommer frem, og vi skimter det Ideal, der foresvæver ham, og erfarer, hvori han har sin Styrke.

Den fremragende Reporter maa kunne hypnotisere som en Forhørsdommer, være lydløs som en dramatisk Forfatter og skarptskuende som en Sindssygelæge. Han maa endelig kunne skrive, det vil sige udtrykke sig saaledes, at intet af det Ejendommelige ved Genstanden i hans Fremstilling gaar tabt. Han maa undgaa sløve, forpiskede, dunkle Udtryksmaader og have Evnen til i ethvert mørkt Rum at finde den Knap, hvis Berøring tænder Lamperne.

Den literære Gave, at kunne udføre et Portræt, er alt andet end hyppig i evropæisk Journalistik. Den er allerede sjælden i den franske, fordi Partilidenskaben i Frankrig meget ofte tilintetgør den, hvor stort end Talentet er; den er ringe, næsten ingen i tysk eller østerrigsk Journalistik, den er mærkværdigt udviklet i den polske, særligt i Krakow, og den er svagt udviklet i Dags-

pressen i Norden. I Danmark gives der egenlige Forfattere og Forfatterinder, der tilgavns forstaar den, Karl Larsen, Sven Lange, Agnes Henningsen f. Eks., i Norge har Christian Krohg som Journalist lagt et overmaade stort fotografisk og fonografisk Talent for Dagen; i Danmark har bl. A. Henrik Cavling store Fortrin; men i Pressen som Helhed er Evnen til at være lutter Øjne og Øren ikke stor. Neppe én mere fremragende Samtidig er f. Eks. i den danske Presse malt og gengivet i dygtige Portræter. Reporterkunsten er paa dette ene Punkt hos os i sin Barndom.

Selvfølgelig har ogsaa her Partilidenskaben sin Del af Skylden. Man vil finde Udskældninger, Angreb, Karikaturer eller Lovprisninger, Forsvar, Beundringsudbrud i Hobetal, saare faa Portræter. Men naar Portræterne er daarlige, selv hvor Partilidenskaben er forstummet eller forsvunden, saa maa Aarsagerne ligge dybere.

Den første Aarsag er Overlegenhedsdriften, Hanget til det berømte og berygtede «Grin». I alle større Byer, men særlig maaske i Kjøbenhavn, frygter man at mistænkes for Beundring af nogetsomhelst. Saaledes bringer man ikke let den Varme til Veje, der udfordres til Opmærksomhed og Iagttagelse. Man er altfor hurtigt færdig med Fænomenet, udtaler en skødesløst anerkendende eller kraftigt nedsættende Mening, affærdiger med en Vittighed, væbner sig med Ironi og forblive saaledes selv altid ovenpaa, hævder under alle Forhold og overfor hvemsomhelst sin Overlegenhed som godt Hoved. Men Følgen bliver, at Journalisten ikke giver sine Læsere nogen virkelig Forestilling om Personen. Denne lever ikke i Bladartiklen om ham; i den lever kun Artiklens Forfatter.

Den næste Aarsag er Underdanighedsaanden, der er fuldt saa udbredt som Overlegenhedsdriften og i Virkeligheden meget mægtigere end «Grinet» og meget interessantere at studere. Thi at den Skrivende føler Lyst til at vise sig overlegen, det forstaas uden Besvær; men at det morer ham at indtage en Lakajholdning, saa at dette Hang umuliggør ham Løsningen af hans fineste Opgave som Journalist, Interviewer, Reporter, den at give et lyslevende og sandt Portræt, det synes ved første Blik vanskeligere at begribe.

Man maa for at fatte det, drage sig i Minde, hvilken Tilfredsstillelse, ja Nydelse Menneskenaturen finder i Underdanig-

hed. Man kunde paa Forhaand indbilde sig, at Frihedskærligheden var langt stærkere end Underdanighedsaanden. Thi Fordelen ved at være fri er øjensynlig, men Glæden ved at indtage en Underordnets Holdning synes ringe. Ikke desmindre er Frihedskærligheden i de allerfleste Tilfælde saare svag, og den første Brug, Mennesker gør af deres Frihed, er i Reglen kun den som fri at undertrykke Andre. Millioner af Mennesker, der ikke savner eller attraar Frihed, er derimod gennemtrængte af Underdanighedsaand, og selv hos Mænd, der har elsket Friheden heftigt, kan Lysten til at tjene overvinde den. Napoleons gamle Garde, der med Begejstring gik i Døden for ham, bestod af lutter forhenværende Revolutionsmænd. Den mest frihedselskende unge Pige ses undertiden som forelsket helt at gaa op i Underkastelse under den Mand, hun elsker. Den tyske Skoledreng længes efter den Dag, da han skal slippe ud af Skoletvangen. Neppe er han bleven Student og Korpsmedlem, før han frivilligt paalægger sig en saadan Tvang, at han end ikke tør tømme sit Ølglas uden paa Kommando. Kort sagt, det er for Menneskehedens Flertal en sand Vellyst at underkaste sig.

Man sporer det bl. A. i nordisk Journalistik. Det hindrer den i at være lutter Øjne og Øren. Naar den ikke er vittig og spotsk, saa er den ufravigeligt beundrende og følsom. Der er de Journalister, som ikke kan sige: fire hundrede tusinde Kroner, uden at Stemmen skælver af Sindsbevægelse og Ærefrygt. Der er andre, hvem det blotte Syn af en Prins, en Minister, en Bankdirektør eller en Professor begejstrer saaledes, at deres Pen slaar Klatter, naar de skal til at skildre ham. De kan ikke derfor. Det kan være, at Journalisten, naar han taler om den Paagældende, udtrykker sig humoristisk nok og at der da er al mulig Maade med Respekten, men naar han tager om sin Pen, saa tager i samme Øjeblik Underdanighedsaanden om hans Haand, og han skriver som med paaholden Pen imod sin Vilje en Grad eller flere Grader mere begejstret, end han paa nogen Maade føler. Og denne Begejstring virker som en let Rus, den udelukker den Ædruelighed, som er uundværlig til Tilvejebringelsen af et træffende ligt Portræt. De Portræter i dansk Journalistik, der ikke er Vrængbilleder, udkastede af Partihadet, har da ufravigelig dette skrækkelige Smil, som Følsomheden meddeler og Snobberiet udtværer over det hele Ansigt, paa Bank-

direktører som paa Skuespillerinder. Skildres en yndet Skuespillerinde, er hun bare Smil.

Der gives jo imidlertid i Portrætkunst som i al anden Kunst flere Stilarter end den vittige og den vamle.

Før 1850 var der i Danmark Intet, der kunde kaldes moderne Journalistik. Vil man vide, hvorledes Oehlenschläger, Steffens og Grundtvig, Johan Ludvig Heiberg og Henrik Hertz eller Stemann og Anders Sandøe Ørsted til dagligt Brug gik og stod og talte, saa lærer Dagspressen os intet derom. I det forrige Aarhundredes sidste Halvdel tager Pressen i Danmark som andensteds et stort Opsving, men af fin og livagtig Menneskeskildring vil Eftertiden finde altfor lidt i Tidens Blade. Et fortræffeligt journalistisk Løsen vilde derfor dette være: Lutter Øjne og Øren!

VARIGT RY

(1902)

Af *Diderots* Brevveksling med *Falconnet*, medens denne var i Petersborg for at udføre Peter den Stores Rytterstatue, er der et Par Breve, som for bestandig bliver i Ens Erindring, det, hvori Diderot foreholder Vennen, til hvor megen Trøst det maa være ham, at hans Navn vil overleve ham i Aarhundreder, og det, hvori Falconnet svarer, at intet er ham mere ligegyldigt, og at han uendeligt vilde foretrække Lykke i Øjeblikket for Ry efter sin Død — et Svar, der atter fremkalder en Indsigelse fra Diderot.

Falconnets Holdning falder En ind, naar man af Indledningen og talrige Steder i de to Bind, *Paul Stapfer* har skrevet om *Det literære Ry*, ser, med hvilken Lidenskab denne flittige, men meget jævnt begavede Skribent udtaler, at han *vil* leve, ikke har nogen hedere Attraa end at vide sit Navn bevaret gennem Tiderne, og naar man læser de Beviser, han ophober for, at ingen Lidenskab

er mere naturlig. Med brændende Bitterhed beklager han sig over, at skønt han har skrevet gode kritiske Værker i en lang Række Aar, er det aldrig lykkedes ham at gøre sit Navn bekendt, og hans Tobindsværk har i Grunden kun det Øjemed at vise, hvor blindt og uretfærdigt det Ry fordeles, som det ikke desto mindre er hans dybeste, stadigt skuffede Begær at vinde.

Hos Stapfer er Attraaen efter Ry, som han ærligt tilstaar, et Udslag af Trangen til at vare, til at overleve sig selv i Værker (som Andre har Glæde af at overleve sig i deres Børn), denne Trang, der faar sit umiddelbare Udtryk i Troen paa personlig Vedvaren efter Døden, men som ogsaa i andre Former udgør en af det civiliserede Menneskes højere Drifter.

Det er jo ikke blot Tanken paa det personlige Ophør, som fylder de fleste Mennesker med Sorg og Gru. Tanken, at det Land, de tilhører, maaske efter deres Død vil miste sin Selvstændighed, at det Sprog, de taler, vil fortrænges, er dem utaalelig. Ja, for de mere Udviklede er endog det, at paa den Klode, de beboer, engang i en sen Fremtid Livet vil bortisne, en afskyelig Tanke, fordi den tilintetgør alle menneskelige Drømme om stigende Fremskridt; at det ypperste Udbytte af Jordens Civilisation lod sig redde over paa en anden Klode, maa jo nemlig betegnes som saare usandsynligt, siden Jordbeboerne selv ikke har faaet nogen anden Klodes Civilisation i Arv.

Den, der som den nysomtalte brave Franskmand kun attraar Varighed for sit Navn og sit Livsværk, har ogsaa med større Evner end Hr. Stapfers liden Udsigt til at naa sit Maal.

For den, der ser tilbage over Tiderne, er det paafaldende, hvor meget af den ypperste Literatur der er sporløst forsvundet, og især paa hvilken Tilfældighed det har beroet, at det, vi endnu har, er blevet bevaret.

Ved den græsk-romerske Literatur er det navnlig lærerigt. Da Ptolemæos' Bibliotek i Alexandria brændte ved Cæsars Indtagelse af Staden Aar 47 før vor Tidsregning, indeholdt det 700,000 Bogruller. For at holde Kleopatra skadesløs skænkede Antonius hende 200,000 Bogruller, som kun fandtes i et eneste Eksemplar og var Pergamonbibliotekets kostbareste Skat. Denne sjældne Samling gik til Grunde ved den kristne Biskop Teofilus's Fanatisme. Da de Kristne under Kejser Teodosius ødelagde det skønne Serapis-Tempel, blev ogsaa Bogsamlingen tilintetgjort. Orosius, den hellige

Augustinus's Ven, har endnu set de tomme Bogskabe. Hvad der under Kalifen Omar blev brændt, iøvrigt mod Muhamedanernes Vilje, har da kun været en Samling kristne Bøger fra Datiden, med hvilken lidet gik tabt.

Vi kender Navnene paa 350 græske Tragikere og har bevaret Værker af tre. Athenæos havde læst 800 Skuespil af den Art, der betegnes som Mellemkomediens; vi besidder ikke ét deraf. Af de ypperste græske Lyrikere, deriblandt Digterinden Korinna, der fem Gange overvandt selve Pindar, er kun ubetydelige Brudstykker tilovers. De største Digtere paa Augustus' Tid priser Gallus og Varius som deres Ligemænd. Af dem er Alt forsvundet, medens ringe Sølvalderforfattere, Ingen læser, er komne til os. Ikke sjældent har en Salgskontrakt paa et solid Stykke Pergament overlevet et Digt, hvis Skrift man udgned for at faa Plads til Kontrakten. Lærebøger i Grammatik og Retorik, der hyppigt blev afskrevne, har overlevet de ypperste historiske og poetiske Værker. Naar Tacitus er kommet til os, beror det maaske paa, at Kejseren Tacitus, der indbildte sig at nedstamme fra ham, fyldte de offenlige Bogsamlinger med hans Værker og lod ti Eksemplarer afskrive hvert Aar. Ikke desmindre var han gaaet tabt, ifald man ikke i det 15. Aarhundrede i et Kloster i Westfalen havde fundet de Rester af hans Værk, man besidder, i den eneste Afskrift, som kendes. I det 14. Aarhundrede opdagede en lærd Mand et Brudstykke af Livius's anden Dekade paa det Skind, der beklædte en Raket; Resten af Bogen var gaaet med til Raketter og er tabt. I 1854 opdagede Mariette, da han tog en Papyrus-Prop fra en Mumies Bryst, skønne Vers af den gamle græske Digter Alkman, af hvem hidtil kun lidet kendtes.

Man vil gerne indbilde sig, at det er det Ypperste af Oldtidens Literatur, som er blevet bevaret; i Virkeligheden har intetsomhelst Literaturforsyn, men den blinde Skæbne raadet.

Det er gaaet med Middelalderens Bøger som med Oldtidens. Det var i sin Tid Christiern Pedersen vanskeligt at faa den hele *Saxo* sammensat af Haandskrifter, og i vore Dage er af disse Haandskrifter kun nogle Brudstykker tilbage. Vort Kendskab til Sæmunds eller den ældre Edda (saakaldet, fordi den intet har med Sæmund at gøre og ikke er ældst) beror paa et eneste bevaret Haandskrift. Den engelske Oldtidsdigtning, de to Epopeer *Beowulf* og *Waldere* findes kun i et enkelt Haandskrift. I Sverig

ødelagde man paa Gustav Vasas Tid alle Haandskrifterne i de gamle Klosterbiblioteker. Hele Provences episke Literatur er gaaet tabt. Ikke en Hundrededel af Frankrigs komiske Literatur i Middelalderen er bevaret. 1840 fandt man i Berlin ved et Tilfælde paa et Loft 61 gamle franske Farcer og Moraliteter, trykte i det 16. Aarhundrede, som vilde være ukendte uden dette ene Eksemplar. Selve Rolandskvadet fandtes først 1837 i et Haandskrift efter i 800 Aar at have været ubekendt. Næsten endnu mere paafaldende er det, at en Fyrstes Poesier har kunnet forblive uopdagede i Aarhundreder. Men Charles af Orléans' Digte fandtes først i 1734 efter i 250 Aar at have ligget ukendte hen. Ogsaa André Chéniers Poesier syntes tabte; først 25 Aar efter hans Død blev de fundne og udgivne. Hvor let havde ikke disse Haandskrifter kunnet forsvinde! Endnu mere gribende er den Tanke, at havde ikke Heminge og Condell syv Aar efter Shakespeares Død taget sig for at udgive hans Stykker efter Haandskrifterne, vilde efter al menneskelig Sandsynlighed ikke mindre end 19 af Shakespeares Dramer være tabte for os.

I saa høj Grad har helt op til den nyere Tid Tilfældigheden raadet for, hvad der er blevet os levnet af Fortidens bedste Mænd og Kvinder. Mangfoldige Mesterværker er nødvendigvis forsvundne, talrige Ubetydeligheder er naaede til Efterverdenen. Det ligger nær at spørge, hvorledes Forholdet er med de senere Aarhundreders Literatur. Hvad bliver af den tilovers, dels rent stofligt forstaaet, dels i Læseverdenens Sind?

Af det syttende Aarhundredes dansk-norske Literatur er der foruden nogle Salmer af Kingo sikkert ikke mere end en eneste Bog, som kendes og læses, Leonora Christinas *Jammersminde*, opbevaret i et eneste Haandskrift og udgivet to Hundrede Aar efter, at den blev skrevet. Af Arrebo, Ole Worm, Bartholinerne, Anders Sørensen Vedel, Peder Syv, Herik Gerner kendes Navnene og læses Intet. Hvad der for den almindelige dannede Læser er tilovers fra Norges og Danmarks 18. Aarhundrede, kan bekvemmeligt staa paa en Hylde: Holbergs Komedier og *Paars*, et Bind Ewald, et Bind Wessel, et Par Bind Baggesen, det er Alt. Nogle Salmer af Brorson synges endnu. Sorterup, Falster, Bording, Wadskjær, Eilschow, Sneedorff, Tullin, Bredal, Pram osv. er kun Navne. Ikke en Linie kender den dannede Læseverden af disse Mænd. Hvorledes Fremtiden vil sammentrænge og beskære det nittende Aarhundredes danske Literatur til sit Brug, derom

véd vi endnu intet. Men sikre kan vi være paa, at en lille Boghylde, højst to, vil kunne rumme Alt, hvad der om tre Hundrede Aar for en veloplyst Mand eller Kvinde, som ikke netop dyrker Literaturhistorien, er tilovers deraf.

Endnu før Glemselen har slugt Bøger og Blade, er de — takket være den nyere Tids usle Papir — smuldrede hen af sig selv. Hvad ikke stadigt oplægges paany, vil, selv om det lykkes at faa Rotterne fordrevne, ikke være andet end Smuld. Og ret godt for Menneskeheden vil dette være. Ellers druknede den i Papir. Til et Nationalbibliotek som det i Paris afleveres 60 franske Bind om Dagen, ganske fraset Tidsskrifter og Aviser. I 1894 udkom i Paris alene 2287 Dagblade. Hvad Posten i Danmark daglig befordrer af Tryksager, deri har Presse-Udstillingen i Kjøbenhavn aabnet et overvældende Indblik. Alt dette er (mere eller mindre) fortræffeligt i Øjeblikket; det er den moderne Verdens daglige Brød. Men det taaler (som Brødet) ikke at opbevares ret længe. Og de 99 Hundrededele af Bogliteraturen gaar lidt før eller lidt senere samme Vej som Døgnets flygtige Blade, gør en ganske lille Smule Larm og forsvinder. *Smæld og Smuld!*

Der er kun en eneste Ting, som kan bevare det Skrevne i nogen Tid, det er Stilen, om hvilken man engang bør anføre Buffons Ord, som disse virkeligt lyder: «Videnskabelige Opdagelser, siger han, lader sig let overføre og flytte, thi Videnskabens Stof er udenfor Mennesket. Stilen derimod er Mennesket selv.» (Det er dette, som i det fortærskede Citat er blevet: Stilen er Manden.) Og han skriver: «De aandige Skønhedselementer, som findes i en smuk Stil, alle de Forhold, hvoraf den bestaar, er lige saa mange Sandheder, vel saa nyttige for Almenaanden og maaske mere kostbare end de, der udgør Æmnet selv» — Ord, der er saa meget mærkeligere, som Buffon var Naturforsker og ikke Literat.

PAUL OG VICTOR MARGUERITTE

I

Strassburg 1870.

(1903)

Stadigt paany vender man tilbage til det Aar, i hvilket Evropas Nutidsskæbne blev smeddet, Aaret 1870. Dets Krigshistorie er mange Gange blevet skrevet, og der er jo ingen Tvivl om, hvilket af de to kæmpende Folk der i enhver krigshistorisk Fremstilling maa bære Prisen. Paafaldende er det imidlertid, at som Krigen gav de Overvundne Æmner til bedre Malerier end Sejrherrerne, saaledes har intet tysk Digterværk om Aaret 1870 vundet evropæisk Interesse, medens ikke blot Zolas Roman og mangfoldige mindre Fortællinger af hans oprindelige Kampfæller har fængslet talrige Læsere allevegne, men Æmnet har bevaret sin Tiltrækningskraft hos franske Forfattere af det yngre Slægtled.

Blandt disse staar i første Linje Brødrene Paul og Victor Margueritte, der har behandlet Krigstiden i tre mægtige Bind, af hvilke de to første, *Vanskæbnen* og *Sværdets Brudstykker* (*Le désastre*, *Les tronçons du glaive*), fremtræder som historiske Romaner, medens det sidste Bind, betitlet *Brave Folk*, opløser sig i kortere novellistisk-historiske Skildringer. Om fri Digtning er der her ikke Tale; et overordenligt Arbejde er nedlagt paa historisk at underbygge det lidet, som rentud er opfundet. Man føler, at Forfatterne som Forskere har gaaet i Skole hos Edmond de Goncourt, til hvis faste Søndagsgæster de hørte, og som har givet dem Plads i sit *Akademi*. De kender fra Dag til Dag og med mange Enkeltheder fra talrige Egne af Frankrigs Jord de Begivenheder, de fortæller. Fantasien er her kun anvendt til Levendegørelse af det Saglige og til at rykke det ind under de Synspunkter, under hvilke det af Forfatterne ses. Disse har her (som i et Dusin af deres Bøger) samarbejdet, og optræder altsaa som én enkelt Forfatter, ganske som Brødrene Goncourt før dem og Brødrene Boex (*J. H. Rosny*) samtidigt med dem. Det lader sig ikke undgaa, at Stilen ved denne Samarbejden af to ret

uensartede Forfattere faar noget vist Upersonligt eller i alt Fald kommer til at mangle det Personliges fineste Blomst. Derfor har ogsaa Paul Margueritte, som er Firmaets Hovedmand, alene skrevet en fuld Snes Bind og den yngre Broder bl. A. sin Digtsamling alene.

Nogen Tvillingelighed er der ingenlunde imellem dem; den ældre er høj, og hans svage Bryst tvinger ham til at tilbringe Vintrene i Syden; den yngre er firskaaren og rødmusset som Sundheden selv. De er begge Talenter og Karakterer, virker velgørende ved deres Menneskevæsens Dygtighed og Alvor.

Deres mesterlige Fortælling *Dødsridtet* (*La chevauchée au gouffre*), som behandler de Eskadroners Historie, der kort før Slaget ved Sedan ankom til Frankrig fra Afrika under Kommando af Forfatternes Fader General Margueritte, fængsler bl. A. ved den diskrete Maade, paa hvilken denne Fader er tegnet, som fandt sin Død efter et Skudsaar umiddelbart før det sidste Kavalleri-Indhug fandt Sted. De er med Rette stolte af denne Fader, der af simpel Æt var stegen fra Geleddet til Generalsværdigheden efter at have udmærket sig overalt, og som under sit mangeaarige Ophold i Algier havde opfattet sin Stilling mere som en Kolonisators end som en Militærs, havde gravet Brønde, frugtbargjort Dale, bygget Byer, bestandig rede til Opbrud. Det var en af hans Talemaader, at et Hestedækken og en Tandbørste for ham var Bagage nok. Hans Fald er som et Sindbillede paa Krigens Barbari, idet han styrtede af Hesten med en Kugle gennem Kinderne, der knuste Kæben og overskar Tungen.

Dog den af alle Brødrenes Fortællinger fra Krigen, der maaske samler sig bedst, er den, der hedder *Strassburg* og som giver et forbavsende livfuldt Billede af Stemninger og Tilstande i Elsass's Hovedstad under Belejringen og Bombardementet af Byen. Fra fransk Side turde der ikke foreligge nogen ypperligere Fremstilling af elsassisk Provinsaand og nationalt Følelsesliv under Krigen.

Brødrene Margueritte vil ikke lægge Dølgsmaal paa den franske Krigsførelses Udygtighed og Svaghed saa lidt som paa en Del af Befolkningens Lettroenhed, Fædrelanderi og Forsagthed, men al deres Medfølelse er dog paa Frankrigs Side. De oprøres over Beskydningens Grusomhed og ser i General Werders Svar paa Anmodningerne fra den belejrede By kun Hykleri. Naar de udmaler Tilstandene i Byen, taler de imidlertid ikke

som Øjenvidner; de er altfor unge dertil, var overhovedet endnu som Smaabørn i Afrika, da Elsass's Skæbne blev afgjort, og man fornemmer paa deres Skildring, saa nøje den holder sig til Belejringens historiske Gang, at forædlende Meddelelser ligger bag den.

Det bliver En særligt paafaldende, naar man kort forinden har læst en fremragende indfødt Elsassers Fremstilling af de selvsamme Forhold paa samme Tidspunkt. En saadan er givet i August Schneegans's *Krigens Historie i Elsass* og i hans *Livserindringer* (*Deutsche Rundschau*, Februar—Marts 1903). Her er alt fremdraget, hvad der var ynkeligt og uværdigt i Frankrigs Holdning overfor Elsass 1870—71. Og August Schneegans' Vidnesbyrd fortjener at høres. Han var en sand Fædrelandsven, hvad ondt der saa er blevet sagt om ham af Folk, der ikke vilde begribe hans Handlemaade. Han handlede følgerigtigt sit Liv igennem, og det var ikke hans Skyld, at han ved Elsass's Afstaaelse blev bragt i en uvejbar Situation. Han bekæmpede som god Franskmand den letfærdige Krigserklæring indtil den Dag, da den forelaa. Han viste sig som Strassburger-Borgermesterens Tilforordnede i Belejringens og Beskydningens Dage sine Landsmænds Tillid voksen, og valgtes af dem som Elsass's Repræsentant til Nationalforsamlingen i Bordeaux. Den Uduelighed og Tankeløshed, hvormed Frankrig under Krigen lod Elsass i Stikken, og den Raahed og Ligegladhed, med hvilken Forsamlingen i Bordeaux vedtog Afstaaelsen, gjorde et frygteligt Indtryk paa ham. Han var dog saa langt fra at ville forsone sig med den nye Tilstand, at han først længe tænkte paa at gøre sig til Schweizer-Borger, dernæst i 1873 for at vise sine mange Avindsmænd, at man som protestantisk Elsasser kunde have Hjerte for det stedse mere udelukkende katolske Frankrig, forlod sit Fødested og flyttede til Paris.

Først da han saa, hvor ilde han blev lønnet og hvorledes de elsassiske Protestanter, der havde hans Erfaringer og havde draget Lære af dem, blev behandlede som Landsforrædere, flyttede han tilbage til Strassburg, lod sig vælge ind i den tyske Rigsdag og stræbte at opnaa saa gode Vilkaar for Elsass som muligt. Det var, som han plejede at sige, jo ikke hans Skyld, at Elsass var blevet annekteret. Han blev ypperligt modtaget i Berlin. I Aarene 1878 og 79 saa man ham overalt i de ledende politiske og literære Krese der. Bismarck selv kom ham i Møde

og var klog nok til at vinde ham. Snart stod hans Hu til Tyskland. Dette vidstes, og overfor alle de Misforstaaelser, for hvilke han var Genstand, opgav han Politiken, lod sig udnævne til tysk Konsul i Messina og døde vistnok et Tiaar derefter. Han var en brav Mand med et retskaffent Sind; hans Omvendelse fra elsassisk Deputeret til tysk Embedsmand tog sig vistnok ikke godt ud, men var naturligt begrundet i de historiske Begivenheders Gang.

Sammenligner man nu hans Fremstilling af Strassburgs Belejring med Brødrene Marguerittes, er det yderst lærerigt at se samme Enkelthed skildret af begge Parter.

Efter at General Uhrich flere Gange forgæves havde anmodet General Werder om at Kvinder og Børn under Bombardementet maatte forlade Strassburg, lykkedes det som bekendt en Deputation af ledende Mænd fra Byen Basel at opnaa Tilladelse til at overføre Kvinder og Børn fra Strassburg til deres By. Republiken Schweiz og den frie Rigsstad Strassburg følte sig jo fra gammel Tid af som søsterligt forbundne, lige siden i Middelalderen Züricherne, de gode Roere, i deres Baad havde bragt Kedlen med Hirsegrød endnu hed til Strassburg og havde sagt til Borgermesteren: «Som vi idag bringer Eder Grød, der endnu er varm, saaledes vil vi paa Farens Dag hurtigt bringe Eder Hjælp.» Begivenheden, der saa ofte nævnes i Fr. Th. Vischers Skrifter, var forherliget i et berømt Maleri i Strassburgs Bibliotek; det brændte med Biblioteket under Bombardementet. Nu kom Schweizerne efter Aarhundreders Forløb og bragte Hjælpen.

Brødrene Margueritte nødes saa vel som Schneegans til at fortælle, hvorledes i Løbet af Dagen den ophidsede Befolkning i Strassburg fik den Tro, at de schweizerske Udsendinge var prøjsiske Spioner og vilde behandle dem i Overensstemmelse med denne Tro; men hos Schneegans overværer vi et Møde hos Præfekten, hvor vi iagttager, at alle de højeste franske Embedsmænd var saa gale som den vidløse Hob. Til Gengæld affærdiger Schneegans Bombardementet i en halv Sætning, der beklager dets Uklogskab.

De franske Troppers aldeles uværdige Holdning ved Kapitulationen skildres af Margueritte som af Schneegans; men af de franske Forfattere i nogle sørgmodige Linjer; af den elsassiske vel ganske kort, men med anderledes faste, uforglemmelige Træk, der indprenter den Troppernes Modløshed og Magtstjaalenhed,

hvortil iøvrigt enhver, der dengang opholdt sig i Frankrig, var Vidne.

I forskellige Former er den tyske som den franske Beskrivelse af Strassburgs Belejring kun Sjæleforskning. Ved at læse dem begge lærer man ikke i saa høj Grad Historie som man forøger sin Indsigt i Menneskenaturen, som den udfolder sig under overordenlige Forhold med sin Svaghed og sin Spændkraft.

II

Kommunen.

(1904)

Brødrene *Paul og Victor Margueritte* har sluttet deres store Værk *En Tidsalder* med det fjerde, nysudkomne Bind *Kommunen*. De tre tidligere Bind behandlede den fransk-tyske Krig 1870—71. Dette, der skildrer Paris fra Slutningen af Februar til Slutningen af Maj 1871, fremstiller Kommunens Oprindelse, Spændingen mellem Paris og Versailles, Nationalforsamlingens og Byraadets Jævnløbs-Udvikling, Forsoningsforsøgene, Borgerkrigen i dens hele Gang, til Kommunen gaar til Grunde i Blod og Brand — en af de mærkværdigste Begivenheder i den nyere Historie, fængslende ved de moderne Ideer, der laa bagved denne Rejsning, og ved den falske Retning, Omstændighederne meddelte den; lærerig ved Sammenstødet mellem Fortid og Fremtid og ved Uretten, der var stor paa begge Sider, størst paa Fortidens Side; typisk ved Lidenskabernes Voldsomhed og de frygtelige Udslag, den gav sig, omtrent som under Gendøbernes Styre i Münster og dets Kuldkastelse; enestaaende i den moderne Tid som Broderkrig under en sejrrig Fjendes Øjne, neppe set siden Jerusalems Forsvarere leverede hverandre Feltslag i Byens Gader, mens Romernes Belejringshær laa for dens Porte.

Brødrenes Formaal har her som i de tidligere Bind af Rækken været det, at aabne Læseren et Indblik i Sindenes Til-

stand paa ethvert Punkt af Tildragelsernes Gang og til den Ende har de brugt en Fremstillingsform, som man med et forældet Udtryk kalder Romanens. De har nemlig for at give et mere levende Indtryk af Tidsafsnittets ledende Personligheder og store Skæbner ladet disse spejle sig i enkelte opdigtede Mænds og Kvinders Sind, der her vender tilbage fra tidligere Fortællinger. Men Vægten er i den Grad lagt paa det Historiske, at «Romanen» her er svundet ind til den personlige Traad, paa hvilken Begivenhederne og de typiske Følemaader er trukne. Det digteriske Arbejde — hvis man kan bruge dette Ord — har været ringe i Sammenligning med Forskerarbejdet og Genfremstillingskunsten; Forfatterne har mindre gjort sig Umag med at skrive sande, mundtlige Repliker end med ligefrem at meddele os de optrædende Personers Følemaade og deres Handlingers Bevæggrunde.

De har sat sig ind i Kommunens og Nationalforsamlingens Historie i hint Foraar 1871 saaledes, at de, før de begyndte Nedskrivningen, paa en Prik har vidst, hvad der dengang skete hver eneste Dag. Naar man saaledes behersker et Tidsrum, kan man skrive en historisk Roman, der virkelig er historisk. Denne giver da ogsaa langt det ypperste Billed, der endnu er udført af hint mindeværdige Tidehverv; men kunstnerisk fuldendt kan Billedet forsaavidt ikke kaldes, som det med sin Masse af Enkeltheder er mindre overskueligt end ønskeligt var. Da Kommunen fremgaar af Valgene i Paris, særtegnes en efter en, hver i et Dusin Linjer, nogle Snese af dens Personligheder og umiddelbart derefter en ny Snes af den radikale Presses vigtigste Mænd. Paa saadanne Steder er Kunsten tilsidesat til Bedste for Nøjagtigheden og Fuldstændigheden, saa frisk og skarp end hver enkelt lille Tegning er.

At fordybe sig i en udførlig og aandfuld Fremstilling af Kommunens Historie er at modtage et Kursus i Psykologi. Studiet indvier En vel for det Første i, hvorledes der tænktes og føltes af Parises Millionbefolkning efter den lange Belejrings og Bombardementets Rædsler og hvorledes Stemning og Opfattelse var hos den Befolkning udenfor Paris, der havde valgt kongeligt og kirkeligt sindede Talsmænd til at slutte Fred for enhver Pris — det er den rent historiske Side af Sagen — men den aabenbarer En dernæst med overraskende Klarhed, hvorledes den moderne evropæiske Menneskehed overhovedet er beskaffen, hvorledes den arter sig, naar under ualmindelige Forhold Liden-

skaberne sættes i heftig Bevægelse og det Inderste krænges ud, hvilke Idealer de forskellige Klasser sidder inde med, hvilke Lyster og hvad Had de nærer, hvilke Retsbegreber, hvilke Fordomme, hvilke Herskerdrifter de har, hvad Heltemod de kan udvikle og hvorledes de tager sig ud, naar Grusomhed, Fejghed og Lavhed faar Magten.

Brødrene Marguerittes Skildring er saa afgjort upartisk, at ingen Kritiker har beskyldt dem for Partiskhed. Men det Indtryk, der bliver tilbage i den tænksomme Læsers Sind, er dog ikke tvespaltet. Hvor stærkt han end kan føle sig frastødt af Pøbelens Vanvid og Kommunens Hovedløshed i Paris, det er ikke Paris, paa hvem til syvende og sidst Ansvaret for Borgerkrigen i hans Øjne kommer til at hvile. Ansvaret bæres af den jammerlige, lavtsindede, reaktionære Nationalforsamling i Versailles, og Hovedskylden bærer den stædige, selvopfyldte Olding, hvem Ledelsen var tilfaldet, Thiers. Havde han ikke ladet Hæren rømme Paris i den Hensigt at samle og ruste en ny Hær, der kunde indtage Hovedstaden paany med væbnet Haand, saa vilde Sammenstødet være undgaaet.

Den stærkeste Følelse hos Befolkningen i Paris var Underklassefølelsen, ophidset til det Yderste ved den lange Belejrings Lidelser og Savn, som vidstes foraarsagede ved Udueligheden hos Generalerne og hos den kejserlige Regering, der havde fundet Støtte hos de herskende Klasser. Man følte sig som Folket overfor Magthavere med forældede eg egenkærlige Ideer; man var de fattige og smaa i Forbund mod Menigmands Fjender. Sammen med Underklassefølelsen var smeltet Troen paa Republiken og Kærligheden til den. Folket i Paris var Republikanere, der stod skarpt imod den kongeligsindede Forsamling i Versailles og imod den gamle Mand i dens Spidse, der behandlede Franskmændene som Skolebørn, hvem han lovede Republiken som Præmie for god Opførsel, medens han personligt kun brød sig om den, forsaavidt den stillede ham selv paa den højeste Plads. Folket i Paris var dernæst fritænkersk; Frimurerne var dets Ledere, og de katolske Præster Genstand for dets — desværre tilsidst vildledte — Uvilje, medens Forsamlingen i Versailles stillede sin Kirkefromhed til Skue.

Og alle disse Følelser gik op i Hovedstadsfølelsen, Selvstændighedsfølelsen. Pariserne, som havde lidt saa meget og holdt saa tappert ud, krævede Retten til at styre sig selv og

raade for deres egen By, afholde deres kommunale Valg, naar de vilde og som de vilde, gennemføre fremskredne Tanker. Alle stolte Drømme, der udtaltes 1848, havde rejst sig af deres Grav. Den Folkevilje, der knækkedes, da Juniopstanden 1848 kvaltes i Blod, var der nu atter, rankere og stærkere end nogensinde før. En ny Samfundsfølelse virkede sammensluttende, gamle Freds-idealer og ny Fremtidsutopier betog Befolkningens Sind og foregøgledes den desuden med Bevidsthed af Ledere, der bedøvede deres Angst for Versailles ved meningsløst, sindbilledligt Barbari som Omstyrtningen af Vendômepladsens Napoleonssøjle.

De despotiske Lyster var omtrent lige fremtrædende i Paris og Versailles. Her, hvor man rustede sig til at bekæmpe et Oprør, krævede man Underkastelse som Betingelse for Underhandling. Hist, hvor man kæmpede i Frihedens Navn, begik man én Voldshandling efter den anden, undertrykte Pressen, fængslede Sagesløse, indespærrede Gidsler, ja havde begyndt med to Justitsmord.

Men Bestialiteten, som den ytrede sig i personlig Overlast og Myrderier, var tifold værre, naar den øvedes af Overklassen i Versailles, end som den blev udvist af Underklassen i Paris. Den Pøbelforbitrelse, der paa Oprørets første Dag førte til Mordet paa Generalerne Lecomte og Thomas, var vel tildels begrundet i Underklassehadet, men Mordet var dog mest en Hævn, man troede berettiget, fordi den ene af Generalerne havde givet Befaling til at skyde paa Folket. Naar derimod under Borgerkrigen Versailleshæren nedskød sine Fanger, var der ingen Undskyldning. General Vinoy tilraabte fangne Kommunarder: Er her en Chef? Generalen, en stolt Mand med mørke Øjne, traadte ud af Rækken: «Det er mig. Jeg er Duval.» — Og de andre? — En Oberst sagde simpelt: Jeg er Duvals Generalstabschef. Endnu en anden sluttede sig til dem. Vinoy sagde: «Skyd mig det der ned!» (*Fusillez-moi ça!*), og de tre Mænd gennemboredes af Kugler, medens de raabte: Leve Republiken, leve Kommunen! En Mand af Vinoys Følge kastede sig over Generalen, idet han faldt bagover, og raabte: Hvem vil have Duvals Støvler? trak dem af og svingede dem.

Og nu Fangetransporternes Ankomst til Versailles. Deres Modtagelse, de fintklædte Herrer og Damer, der skraalte imod Fangerne, spyttede paa dem, slog dem i Ansigtet, prikkede dem i Øjnene med Stokke og Paraplyer, sønderkradsede dem med

Negle og ustandseligt hylte! *A mort! à mort!* medens de slæbtes videre til Døden eller til Fængselslivets Tortur.

Tifold værre var deres Færd end selve Drabet af Gidsler i Paris; thi var de Fordomme, som raadede paa begge Sider, lige meget værd, saa var Oplysning, Dannelse, Livsforhold, der burde udvikle Menneskeligheden, paa de Velklædtes Side, som her hengav sig til deres blodtørstige Drifter og til Fryden ved at tilføje Kvaler.

Paa begge Sider var vel Mistænksomheden lige stor og lige stor Uforsonligheden. Paa begge Sider var den officielle Usandfærdighed og Pralelyst ens. Søger man i denne dobbelte Sjælehistorie efter noget særlig Fransk, turde det være dette, at ingen Lidenskab, ingen Attraa efter Vellevned af hvad som helst Art fra nogen af Siderne anrettede saadanne Ulykker som den personlige Forfængelighed. Overmægtig i Nationalforsamlingen fra Thiers af og nedefter breder Forfængeligheden sig negeragtigt hos Kommunens Tillidsmænd og Officerer, der pynter og smykker sig som til en Maskerade.

Af Geni er der intet paa nogen af Siderne. Storsind og strategisk Talent er der hos en Fører som Rossel. Sund Fornuft og stort Mandsmod er der hos alle dem, der tilstræber Forsoning, først og fremmest hos Parises Borgermestre. Heltemod, der sætter Livet ind og ofrer det uden en Talemaade og uden en Klage, er der paa begge Sider, men i rigest Maal hos Parises Arbejder- og Smaaborgerstand.

Alt i alt er det et nedslaaende Billede af Menneskeheden, som en Skildring af Kommunen i Paris frembyder. Krampetrækninger og Mishandlinger, udførte af Sindssyge og imod Sindssyge. Men saa laa der dog store Fremtidstanker bagved. Der var Metode i Galskaben. Alt dette Skandaløse fra begge Sider, denne uhyre *Chronique scandaleuse*, var Verdenshistorie og har sat et Udviklingsskel. Rimeligvis købes et virkelig historisk Fremskridt sjældent billigere. Der skal uhyre Dynger af Galskab, god Vilje, Raahed, Dumhed, Begejstring, Fordomme, Blodtørst og Lavhed til, for at Historien deraf kan uddrage det halve Gram lysende Stof, hvis Energi synes uformindskelig, hvis Virkemaade synes uforklarlig, og som tilsyneladende en Gang i en Fremtid vil bidrage til Helbredelse af Menneskehedens Kræftskader.

DREYFUS-SAGEN

Forhistorien.

(November 1897)

Det har sin Interesse, nu da den Dom, som i sin Tid fældede Dreyfus, er tagen op til fornyet Drøftelse (om der end ikke endnu er nogen sikker Udsigt til dens retslige Revision), at mindes de vigtigste Enkeltheder i Sagen. Dens Hovedpunkter er ved de mod den Anklagede rettede Skriverier i de franske Blade blevne saaledes fordunklede, at mange urigtige Meninger endnu er i Omløb.

Almindeligt er det f. Eks. blevet fortalt, at Dreyfus tilsidst havde afgivet en Tilstaaelse: han havde røbet visse Hemmeligheder af ringere Betydning til en fremmed Magt i Forventning om til Gengæld at faa andre vigtigere Hemmeligheder betroede. Det var en let Sag at eftervise Plumpheden af dette Forsøg paa at stemple Forræderiet som Patriotisme. — Der var imidlertid ikke et Fnug af Sandhed i denne Historie, som blev udspredt i en Artikel af Gaston Calmette (*Figaro*, 8. Sept. 1896). Dreyfus har til det sidste haardnakket hævdet sin Uskyld, hvad noksom bevises ved dette Brev fra ham til Krigsministeren, skrevet umiddelbart efter Domfældelsen og før hans Bortsendelse:

Hr. Minister!

Jeg har efter Deres Befaling modtaget Besøg af Kommandant du Paty de Clam, til hvem jeg har erklæret, at jeg er uskyldig og aldrig har begaaet endog blot den ringeste Uforsigtighed.

Jeg er domfældt; jeg beder ikke om nogen Benaadning, men i min Æres Navn, der, som jeg haaber, en Dag vil blive givet mig tilbage, har jeg den Pligt at bede Dem have den Godhed at fortsætte Deres Undersøgelser.

Man blive ved med at søge, naar jeg er rejst; det er den eneste Naade, jeg anmoder om.

Alfred Dreyfus.

I de første Dage af Aaret 1894 bemærkedes i det franske Krigsministerium en Forsvinden af Aktstykker, der berørte de Foranstaltninger, som blev trufne med en tilkommende Krig for Øje. Da man i Løbet af de sidste tyve Aar jævnlig havde iagttaget en saadan Forsvinden, vilde Sagen ikke da have givet Anledning til mere Bevægelse end ellers, hvis ikke «en hæderlig Personlighed», hvis Navn det trods alle Defensors Spørgsmaal ikke lykkedes at faa oplyst under Retssagen, havde erklæret, at Dokumenternes Forsvinden «skyldtes en Officer». Man begyndte en Efterforskning, og i September 1894 kom man i Besiddelse af det Blad Papir, paa hvilket hele Anklagen mod Dreyfus hvilede, og paa Grundlag af hvilket han er bleven vanæret og dømt.

Det gik saaledes til. Det Spioneri-System, som Magterne underholder imod hinanden, benytter alle Midler. Vi har set, at en eller anden Magt allerede længe havde forstaaet at sætte sig i Besiddelse af Papirer, som unddroges det franske Krigsministerium. Det tyske Gesandtskab i Paris havde paa sin Side i en Aarrække været Genstand for et lignende Spioneri fra den franske Regerings Side. Man underkøbte en Kone, hvis Hverv det var at tømme Papirkurvene og brænde deres Indhold, til i Stedet at udlevere alle de forefundne Papirstumper til en underordnet Embedsmand, der afgav dem til Generalstabens Oplysningsbureau. Denne Kone fandt i det tyske Gesandtskabs Portnerbolig en Dag en udateret og uunderskrevet Følgeseddel til en Del til Gesandtskabet samtidigt sendte Sager, hvis Haandskrift fandtes at have Lighed med Kaptajn Dreyfus's. Denne Følgeseddel blev efterhaanden forelagt en hel Række Skriftkyndige sammen med bevisligt ægte Breve fra Dreyfus, for at disse skulde afgøre, om Skriften var hans eller ikke. Den første Skriftkyndige ved Navn Gobert erklærede: Følgesedlen *kan* stamme fra en anden Person end den Anklagede; to andre Sagkyndige betegnede Haandskriften i den som *forskellig* fra den Anklagedes; to erklærede, at den stammede *fra den Anklagedes Haand*. Blandt

disse to er Bertillon den vigtigste Person, siden det var blevet ham overdraget at lede de Skriftkyndiges Undersøgelse. Hans Indberetning, der uden Vaklen fastslaar den Anklagedes Skyld, indrømmer ikke desmindre, at Skriften i Følgesedlen ingenlunde ganske svarer til Dreyfus's, men forklarer dette af, at den Anklagede forsætligt har forvansket sin Haandskrift for i Tilfælde af Opdagelse at kunne beraabe sig paa Forskellighederne. Saaledes begynder Kaptejn Dreyfus Ordene med en fin Streg, medens de i Følgesedlen slutter med en saadan; Kaptejnen skriver i Ordene med to s'er først et langt s, saa et kort; i Følgesedlen er det omvendt. Alt dette er efter Bertillon gjort med Vilje for at vildlede. I Ordet *responsable* (ansvarlig), som findes i Aktstykket, spores i Midten en vis Skælven, som ikke ellers findes i Kaptejnens Haandskrift; det beror, siger Bertillon, paa, at han her har skælvet ved Tanken paa det Ansvar, han paadrog sig. Det forunderligste er dog, at Bertillon paastaar, af denne Følgeseddel — ved Hjælp af en ikke nøjere oplyst Fremgangsmaade, hvis Anvendelse han alene forstaar — at have udfundet den Sum, Dreyfus har faaet for sit Forræderi, nemlig 500,000 Francs. Vel at mærke vilde det for enhver anden være umuligt at læse nogetsomhelst saadant ud deraf.

Selve Følgesedlen lyder saaledes i dansk Oversættelse:

Da jeg er uden Efterretninger om, at De ønsker at se mig, giver jeg Dem saa længe nogle interessante Oplysninger.

1) En Notits angaaende den hydrauliske Bremse [for Kanonen] paa 120 og Maaden, hvorpaa den har virket.

2) En Notits om Dækningstropperne (nogle Ændringer bliver iværksatte ved den nye Plan).

3) En Notits angaaende Ændringerne i Artilleriets Formationer.

4) En Notits om Madagaskar.

5) Plan til en Haandbog i Artilleriets Feltskydning (14. Marts 1894).

Dette sidste Aktstykke er det yderst vanskeligt af forskaffe sig, og jeg kan ikke have det til min Raadighed mere end ganske faa Dage. Ministeren har sendt et bestemt Antal deraf til Afdelingerne, og disse Afdelinger er ansvarlige derfor; enhver Officer, der er i Besiddelse af et Eksemplar, maa give sit tilbage *efter* Manøvrerne. Hvis De altsaa vil tage deraf, hvad der interesserer Dem, og stille det til min Raadighed derefter, saa skal jeg lade det hente. Med mindre De ønsker, at jeg skal lade det afskrive for Dem helt og holdent og sende Dem Kopien. Jeg tager afsted til Manøvrene.

Der findes i dette Dokuments franske Tekst forskellige Vendinger, som det ikke var venteligt, at en Mand af Kaptejnens

Dannelsestrin vilde anvende. Saaledes er det hverken fransk at sige: *Ce dernier document est extrêmement difficile à se procurer* eller at sige: *Je vais partir en manœuvres.* Man tog imidlertid ikke Hensyn til slige Smaating. Saa meget desmindre, som man henimod den 20. September 1894 opsnappede og læste et i Cifferskrift affattet Brev fra det tyske Gesandtskab i Paris til samme Magts Gesandtskab i Rom, hvori fandtes denne Sætning: «Det Dyr D. bliver sikkert og vist altfor fordringsfuld». Idet man gik ud fra, at D. her umuligt kunde betyde noget andet end Dreyfus, besluttede man at skride til Kaptejnens Fængsling. Under disse Omstændigheder tog man ikke ringeste Hensyn til den iøjnefaldende Usandsynlighed af, at man i det tyske Gesandtskab skulde lade en Henvendelse fra en fransk Generalstabsofficer henligge utilintetgjort i Gesandtskabets Papirkurv, med Fare for at blotstille og udlevere en saa vigtig Forbundsfælle. At man skulde have gjort det, var imidlertid dobbelt usandsynligt, fordi man var bleven saa grundigt advaret et helt Aar forinden. Allerede da opdagede man nemlig i det tyske Gesandtskab i Paris, at Papirkurvenes Indhold blev overgivet til det franske Udenrigsministeriums Haandlangere. En af disse havde nemlig en Elskerinde ved Navn Frk. Millescamps, til hvem han uforsigtigt havde betroet denne Hemmelighed, og hun ilede i Haab om en god Belønning til Gesandtskabet med den og forraadte den. Man maatte altsaa være paa sin Post. Sandsynligere, end at man derefter skulde betro en fransk Generalstabsofficers fortrolige Meddelelse til disse Papirkurve, er det, at en eller anden Fjende af den Paagældende har efterlignet hans Haandskrift og anbragt Bladet blandt de værdiløse Papirstumper, man i Reglen maatte nøjes med at bemægtige sig.

Den 15de Oktober blev Kaptejn Dreyfus kaldt op i Ministeriet til Generalstabschefen, der altid ellers modtager Officererne personligt og uden Vidner. Dreyfus blev i hans Sted modtagen af Kommandanten du Paty de Clam, der ventede ham i Generalens Værelse tilligemed tre ham ubekendte Personer. Du Paty bad ham sidde ned og skrive et Brev efter hans Diktat og dikterede ham saa, medens alle de Tilstedeværende opmærksomt iagttog hans Miner, hin ovenanførte Følgeseddel, som han mistænktes for at have sendt det tyske Gesandtskab. Under alle Omstændigheder maatte Kaptejnen blive meget forundret. Midt under Dikteringen udbrød Kommandanten: «De ryster paa Haan-

den». — «Mine Fingre er kolde», svarede Dreyfus. — «Jeg arresterer Dem i Lovens Navn, De er anklaget for Højforræderi». Næste Dag fandt Husundersøgelsen Sted hos Fru Dreyfus, ved hvilken Intet fandtes, men under hvilken du Paty meddelte den Anklagedes Hustru, at man havde alle Beviser for Mandens Højforræderi i Orden, saa han neppe vilde undgaa Dødsstraf, og gentagne Gange omtalte han for hende hendes Mand som *fejg, elendig Skurk.* Imidlertid holdtes Dreyfus sytten Dage fængslet, før han erfor, hvorfor han var anklaget. Saasnart han erfor det, erklærede han sig for uskyldig, og han fastholdt, som det vil mindes, denne Erklæring endnu i sidste Øjeblik under Degradationens frygtelige Skam, da hans Distinktioner reves af hans Uniformsfrakke og hans Sabel blev knækket i Hærens og hundredtusinde Menneskers Paasyn.

Med Hensyn til de enkelte i Følgesedlen nævnte Punkter blev det under Forhørene oplyst, at 1) Dreyfus vel havde set den hydrauliske Bremse, men aldrig havde set den i Virksomhed. Skønt ingen Officer erklærede at have givet ham Oplysninger om den, antoges det for sandsynligt, at han ved Samtaler med Kaldsfæller havde kunnet skaffe sig Kundskab til, hvorledes den virkede. 2) Med Hensyn til Dækningstropperne blev det godtgjort, at Dreyfus fra 1. Januar til Juli 1894 havde arbejdet i Krigsministeriets andet Bureau og ikke kunde vide noget om disse Tropper, samt at han først i September fik de derhen hørende Aktstykker overdraget, samtidigt med at den Følgeseddel, der ligger til Grund for Anklagen, faldt i Ministeriets Hænder. Hvad angaar Spørgsmaalet om Artilleriet antoges det, at der i Fortegnelsen sigtedes til Afskaffelsen af et særligt Broslagnings-Korps og de Forandringer, som dette medførte, et Punkt, angaaende hvilket det betegnedes som højst usandsynligt, at Dreyfus i sin Egenskab af Artilleriofficer ikke skulde være underrettet. Navnlig gjorde Kommandanten du Paty gældende, at han kunde erfare dette af de Officerer, der arbejdede i første Bureau. Disse erklærede imidlertid, at Dreyfus aldrig havde spurgt dem ud angaaende denne Sag, og at de ikke heller af sig selv havde talt til ham om den. Med Hensyn til 4) Notitsen om Madagaskar blev det oplyst, at Aktstykkerne stadigt laa fremme i et Værelse, gennem hvilket Dreyfus fire eller fem Gange har maattet gaa, naar han besøgte Oberst Torcy; men Ingen havde set ham læse i dem. Hvad angaar 5) Haandbogen i Artilleriskydning, erklærede og

fastholdt Dreyfus, at han aldrig havde set den. Det kunde hverken fastslaas, at nogen Officer havde laant Dreyfus denne Haandbog eller at han havde søgt at faa den til Laans.

Imidlertid betragtedes Overensstemmelserne mellem hans Haandskrift i Breve og den i Følgesedlen som saa afgørende og Bemærkningen om D.s urimeligt høje Fordringer i den opsnappede tyske Cifferdepeche som saa sikkert møntet paa ham, at der af den nationalistiske Presse i Publikum vaktes en overvældende Stemning af Forbitrelse og Raseri, som fik Næring ved Racehadet imod ham.

Sagens Gang

(Januar 1898)

Velunderrettede Parisere giver følgende Fremstilling af Sagens Gang:

Allerede i en temmelig lang Række af Aar har den franske Generalstabs og Jesuiterordenens Ledelse været saa stærkt forbundne, at man næsten paa ethvert Punkt har kunnet spore jesuistisk Indflydelse paa Forfremmelserne. De Officerer, der var udgaaede af Jesuiterskolen, blev ved enhver Lejlighed foretrukne, og Dreyfus var allerede paa Grund af sin Trosbekendelse den herskende Gruppe imod, desmere fordi han ved sin Dygtighed var udgaaet af Krigsskolen som Nr. 9 af alle med ham samtidige franske Officerer. Zola's Ord om den skæbnesvangre Alliance mellem Sablerne og Kutterne er derfor fuldt berettigede.

Da Dreyfus længst var bortsendt, hændte det, at Oberst Picquart, der intet havde tilovers for Dreyfus, men tvertimod nærmest var Antisemit, i sin Egenskab af Chef for Generalstabens Oplysningsbureau gjorde en Opdagelse. Ogsaa han var en evnestærk og i høj Grad ærgerrig Mand, den yngste Oberst i den franske Hær, der i 1876 var gaaet ud af Generalstabsskolen som Nr. 2 af de samtidige franske Officerer. Han fandt blandt de sønderrevne Papirer fra det tyske Gesandtskab en Billet fra

Schwartzkoppen til Kommandant Esterhazy, skrevet med Schwartzkoppens Elskerindes Haandskrift. Han meddelte for tidligt sin Opdagelse, blev straffet med Forsendelse til Tunis, hvor det var Meningen, at han skulde udsættes for den visse Død, og er nu efter sin Tilbagevenden bleven kastet i Fængsel.

Fra først af havde Sagen et begrænset Omfang. Som den nu har udviklet sig, er den almindelige Opfattelse i Frankrig den, at Regeringen ikke mere *kan* give efter. Dens Stilling er saadan, at den maa frygte alt det Bestaaende i Frankrig sprængt, dersom den falder. Et militært *Pronunciamento* efter spansk Mønster vilde i dette Øjeblik kunne gennemføres, i Fald man blot havde Manden. Kampen staar mellem Krigerkasten, Gejstlighed og Regering paa den ene Side og en Haandfuld frisindede Elementer paa den anden, der ikke sidder inde med andet Vaaben end Sandheden. Denne Sandhed kan muligvis, om end ikke meget sandsynligt, fænge og tænde en Ild, som ikke mere lader sig slukke. Den, der ikke er gladsynet, vil ikke se hen til Kampens Udgang med synderligt Haab. Rimeligvis lader man Dreyfus dø paa sin Ø — det er et Under at han ikke allerede er død, hvis han da ellers endnu er i Live; Fru Dreyfus klager over ikke i Maaneder at have modtaget andre Breve fra sin Mand end Kopier efter Breve, han siges at have skrevet. Er han først død, vil de Herskende aande lettere.

Foreløbig er det et stærkt Vidnesbyrd om de forvirrede Forhold i Landet, at den franske Regering i denne Sag har sin Støtte hos Mænd som Rochefort og Drumont, der ellers er dens principielle Modstandere. For Drumonts Vedkommende beror det paa hans antisemitiske Partistandpunkt; for Rochefort's paa ganske personlige Forhold, i Kraft af hvilke han har viet Navnet Dreyfus (ikke særligt Kaptejnen) et lidenskabeligt Had. Om Kaptejnens Skyld er han sikkert ikke mere overbevist end andre Franskmænd af de højere Klasser; selv franske Officerer ser nu Sagen fra det Synspunkt alene, at Dreyfus bør vedblive at bøde, for at ikke hele Statsordenen skal sprænges: han er Soldat, han bør ofre sig for sit Land. Saadan klinger Bevisførelsen. Han var ilde lidt af sine Kammerater, var efter deres Sigende ingen god Kammerat. Med en ikke ringe Formue og en større i Vente levede han stille, førte intet Hus, indbød Ingen til Middag, laante Ingen Penge. I Enkeltes Øjne fortjener han allerede af den Grund sin Skæbne.

Paa Røverhistorien om, at han mundtlig skal have bekendt for den Officer, der degraderede ham, tror yderst Faa, neppe engang Cavaignac, der ikke er General, som Ritzaus Bureau haardnakket kalder ham, men en Deputeret, Søn af Generalen. Han er en af Cheferne for det radikale Parti og har to Gange allerede været Minister. Det er en 40aarig, selvtillidsfuld Mand, stivsindet og kold. I Fald der virkelig, som han paastaar, i Krigsministeriet findes et skrevet Vidnesbyrd om hin Bekendelse, kan man være sikker paa, at den er et bestilt Falskneri. Man maa huske, at Forfalskningen af politiske Papirer efterhaanden er bleven en Art *Nationalsport* i Frankrig, omtrent som Majestætsfornærmelsesprocessen er bleven en Nationalsport i Tyskland. Man lod i sin Tid en vis Mondiou forfalske de saakaldte bulgariske Papirer, der overbeviste Kejser Alexander III om Tysklands Intriger mod ham, indtil Bismarck opklarede Kejseren Bedrageriet. Den trykte Liste paa de 104 af Arton bestukne Deputerede viste sig at være et Falskneri. De Breve, som skulde bevise Clemenceaus forbryderske Forraaden af Frankrigs Interesser til det engelske Gesandtskab i Paris, var, som det bevistes, fabrikerede af Negeren Norton. Som de Ledende i Frankrig i dette Øjeblik er stillede, vilde Brugen af et forfalsket Papir, i Fald det kunde redde Situationen, billiges af Alle, der frygter et Sammenbrud, hvis Rækkevidde for Tiden aldeles ikke lader sig overskue.

Cavaignac

(September 1898)

Nogle Gange er i Danmark udtalt den Anskuelse, at den nu afgaaede franske Krigsminister Cavaignac skulde være en ret svagt begavet Mand uden synderlig Opfattelsesevne. Fra anden Side er der blevet fremført den Gisning, at Cavaignac fra første Øjeblik af har ønsket Dreyfus-Processens Genoptagelse og kun har søgt

at naa til den ad Omveje — en Gisning, der var i høj Grad urimelig og nu er bleven grundigt gendreven af Kendsgerningerne. Da jeg maaske er den eneste Danske, der kender noget til Cavaignac personligt, vil jeg forsøge at gengive mit Indtryk af ham. Jeg har truffet ham i Huset hos den berømte Billedhugger og Maler Paul Dubois, har samtalt længe med ham og om alvorlige Ting, men kender ham ikke udenfor det selskabelige Liv.

Den Anskuelse, at Cavaignac skulde være en svagtbegavet Personlighed, er greben ud af Luften. Han er en fremragende udrustet og meget energisk Mand.

Han tilhører Republikens højeste Aristokrati. Hans *Bedstefader*, der under Revolutionen og Napoleon indtog høje Stillinger i Frankrig og Neapel, stemte som Medlem af Konventet for Ludvig XVI's Død, blev General under Bonaparte, Statsraad under Murat, Præfekt i de hundrede Dage. Hans *Fader*, den berømte General Cavaignac, kæmpede under Karl X i Grækenland og blev under Julikongedømmet, til Straf fordi han var Medlem af republikanske Selskaber, sendt til Algier, hvor han udførte den ene Heltedaad efter den anden; efter Februarrevolutionen blev han Divisionsgeneral og Generalguvernør over Algier, saa fransk Krigsminister og efter Junirevolutionens Undertvingelse enstemmig valgt til Republikens ansvarlige Statsoverhoved; da ved Præsidentvalget et halvt Aar derefter Louis Napoleon valgtes til hans Afløser, havde han selv halvanden Million Stemmer; ved Statskupet lod Napoleon ham derfor fængsle, og han levede længe i Landflygtighed. Ogsaa den nuværende Krigsministers *Onkel* var en af Frankrigs udmærkede Mænd, i sin Tid mere end nogen Anden forgudet af den franske Ungdom. Godefroy Cavaignac var Bourbonernes og Louis Philippes betydeligste Modstander, deltog som Fører i Julirevolutionen, forsøgte senere at styrte Louis Philippe, indgik en vidtforgrenet Sammensværgelse, blev fængslet og derefter landflygtig. Man læse i George Sands Roman *Horace* hvad hans Navn betydede for Arbejdere og Studenter 1830—40.

Den Mand, der nu som Medlem af Brissons Ministerium med Rette har paadraget sig Offenlighedens Uvilje, vakte Opsigt i hele Evropa allerede i sit 14.—15. Aar. Det var i Kejserdømmets sidste Dage. Ved Skoleaarets Slutning skulde ved en stor Højtidelighed de Disciple, der i Statsskolerne havde udmærket

sig mest, modtage en Guldmedaille af Kejserprinsens egen Haand. Den unge Cavaignac var den første af sit Lyceum. Men da Kejserprinsen nærmede sig ham, rejste han sig op og sagde: «Mit Navn er Cavaignac; jeg modtager ingen Medaille af en saadan Haand.»

Allerede i en ung Alder blev han Minister og har været det to Gange, før han nu indtraadte i Brissons Kabinet, var først Krigsminister, saa Finansminister. Som Tilhænger af radikale Grundsætninger og som en af Førerne for det radikale Parti havde han stigende Indkomstskat paa sit Program og var af den Aarsag betragtet med stor Mistænksomhed og Uvilje i alle konservative Krese. Ingen Skat er ilde lidt som denne i den franske Borgerstand; Cavaignac lod den da ogsaa falde ved sin Indtrædelse i Ministeriet. Men han er altid optraadt som overbevist og lidenskabelig Demokrat. Alt for Folket, Alt ved Folket! er hans Løsen.

Han ser godt ud, kunde efter sit Udseende meget vel være en fransk Officer i Civil, og har et Ansigt, der udtrykker Intelligens og Besluttethed. Han kom ind i Regeringen som det franske Militærpartis Kandidat til Krigsministerposten, altsaa udtrykkelig eller stiltiende med det Hverv eller Mandat at forhindre Dreyfus-Sagens Genoptagelse. Han havde jo under det forrige Ministerium i en parlamentarisk Afbrydelse hævdet, at der i Ministeriet laa en skreven Erklæring om den Tilstaaelse, Dreyfus skulde have aflagt til den Kaptejn, der degraderede ham. Hvorledes han efter Alt, hvad der forøvrigt foreligger, kunde tro paa denne Erklærings Sandhed, er en Gaade; men allerede denne Udtalelse maatte henlede Militærpartiets Øjne paa ham.

Det Indtryk, som Cavaignac gør paa en upartisk Fremmed, er det af en i høj Grad ærgerrig Mand, der nærer en lidenskabelig Attraa efter Magten. Jeg for min Del er ikke i Stand til at forklare mig hans Holdning uden af Magtsyge. Fra det Øjeblik af i 1897, da Bernard Lazare's andet Skrift i Dreyfus-Sagen forelaa, var der ingen Mand i Evropa, som forstod Fransk og som var i Stand til at læse og at tænke, der længer kunde tro, at Dreyfus havde begaaet den Forbrydelse, for hvilken han var bleven dømt, det vil sige, havde skrevet Følgesedlen. Jeg ser af *Tilskueren*, at en af Studentersamfundets Talere ved Ibsenfesten priste Ibsen, fordi han i Modsætning til visse Andre, der

havde brugt hensynsløse Ord*), vilde have indset Vanskelighederne ved at danne sig en Mening om denne Sag; men Ytringen forekommer mig ikke fiffig. Der var faktisk ikke nogensomhelst Vanskelighed for den, som kunde læse og havde Kritik i Hovedet, og Sandheden var tilmed anerkendt af Alle, som havde været i Stand til at tale med velunderrettede Mænd. Diplomater fra alle Evropas Lande, selv Tyrkiets — som jeg for fire Maaneder siden havde Anledning til at træffe sammen med i Rom — talte uden ringeste Tvivl eller Vaklen om Dreyfus's Uskyldighed og om den beklagelige Fejltagelse, der var begaaet. Der er derfor god Grund til den Antagelse, som fra mange Sider er bleven styrket, at Cavaignac først har ladet Henry sætte fast, da det var umuligt at lade Sagen bero. Selv efter Arrestationen og Selvmordet har han, som det ses, til det Yderste værget sig mod Genoptagelse af Retssagen, efter al menneskelig Sandsynlighed alene af Hensyn til dem, hvis Tillidsmand han har været. Hvad han end kan digtes at mene om Dreyfus's Skyld, han har selv i sin store Tale tilstaaet, at det, hvorfor Kaptejnen dømtes, har han ikke begaaet. (Han nævnede ikke Følgesedlen med ét Ord). Men i saa Fald var Retssagens Genoptagelse simpel, uafviselig Pligt. Da han ligefuldt afviste denne Pligt, har han tilfulde fortjent sit Fald.

Nogle Skrifter.

(Januar 1899)

Ibels er Dreyfus-Tilhængernes Karikaturtegner, en ung Mand med stort Talent, der tager Kampen op mod Forain, den udmærkede Tegner, som i sin antisemitiske Iver (ligesom i Literaturen Gyp) er gaaet helt og holdent over i Stabsofficerernes Lejr. Det Hefte, Ibels har udgivet, har taget sin Titel fra General Pellieux's frække Udbrud: *Lad os da tage Bladet fra Munden!*

---

*) *Saml. Skrifter* VII 131.

(Allons y!) da han under Zolaprocessen imponerede ved Appel til alle de uigendrivelige Dokumenter (Falsknerierne), som Staten sad inde med. Heftet bringer fantasifulde Billeder som det, hvor en Mand af Folket stirrer ud i Horisonten og ser noget hæve sig, der har Korsform: Er det et Sabelgreb eller et Kors?

Psevdonymen *Michel Colline's Provinsbilletter* er en Samling Smaabreve, som forsøger paa at gøre lyst imellem den Masse af Fordomme og Indbildninger, hvorpaa den Fanatisme beror, som for enhver Pris vil hindre, at den Uskyldige bliver frikendt. Fanatismen i Provinserne synes endnu stærkere end den i Paris, hvad jo ogsaa har givet sig Udslag i de skandaløse Optrin, hvortil Pressensé's og Mirbeau's Forsøg paa at komme til Orde i Toulouse har givet Anledning, saa vel som i den Artikel, en Oberst i Orléans har offenliggjort med aabenlys Opfordring til Mord paa disse Mænd. Rigtignok har hvert andet af de til Indsamlingen for Henry's Enke indsendte Bidrag indeholdt som kortfattet Bilag en Opfordring til Anstiftelse af en Bartholomæus-Nat mod alle Jøder i Frankrig eller til almindelig Martren og Myrden af Jøder og Protestanter.

Blandt Michel Colline's Breve fandtes et, som har givet Anledning til en hel ny Bog. Det er det, i hvilket han angreb Udgiveren af *Revue des deux mondes*, den bekendte Literaturhistoriker Brunetière, for hans Holdning i Dreyfussagen, særlig for den Artikel, i hvilken han haanede de saakaldte *Intellektuelle* for deres Bekæmpelse af den mod Dreyfus begaaede Ulovlighed. Brunetières hele Løbebane kan vel betegnes som et af de mest talende Vidnesbyrd om de reaktionære Strømningers Styrke i den nærværende franske Republik. Han er en Mand med Lærdom paa den franske Literaturhistories Omraade, dog ikke lærdere end enkelte andre. Hans Fremstillingstalent som Skribent er forbavsende ringe, men han er Taler. Hans skrevne Sprog er knudret, tungt, tidt ligefrem indfiltret, og det er tilmed affekteret, da han som stejl Beundrer af det syttende Aarhundrede har lavet sig en Stil efter det Bossuetske Mønster. Han har imponeret Franskmændene, som man stadig ser dem imponeres, ved sit Temperament, ved sit selvstændige Hang til at trodse en i Øjeblikket udbredt literær Beundring. Han var den første haardnakkede Angriber af Flaubert, efter at denne var trængt igennem. Han har forfulgt Emile Zola med en lidenskabelig og en Gang imellem ikke uberettiget Kritik. Han har viet sig til Dyrkelse af Ludvig den

Fjortendes Tidsalder i Literaturen og paany hævdet den fortrængte klassiske Overlevering, særlig forfægtet Bossuets dog saa saare tvivlsomme Betydning. En saadan Stræben har altid et stort Publikum i et aandeligt saa konservativt Land som Frankrig, og da Brunetière tilmed var en fortræffelig Foredragsholder, opnaaede han snart en Indflydelse, der yderligere styrkedes ved hans Overtagelse af *Revue des deux mondes* og hans Optagelse i Akademiet. Hans Stilling befæstedes, da han samtidig med, at (omtrent ved Renans Død) Reaktionen naaede en længe ukendt Højde i Frankrig, personligt slog om, frasagde sig sin Ungdoms fritænkerske Synsmaader, afgav den berygtede Erklæring, at Videnskaben havde spillet Bankerot, og blev modtagen i privat Avdiens af Paven. I Dreyfussagen tog han straks Parti mod Processens Genoptagelse.

I en Artikel fra Avgust 1898 gav Michel Colline uden at nævne noget Navn en Skildring af Brunetière (i La Bruyères Manér) under Titlen *Basile* (Hykleren fra *Barberen i Sevilla*). Brunetière meldte sig som den Ramte, og dette gav Anledning til, at Redaktøren af *Siècle*, den forhenværende Minister Yves Guyot, og Brunetière i det nævnte Blad udvekslede en lang Række Indlæg, hvilke Guyot nu har udgivet som Bind under den spydige Titel *Les Raisons de Basile*. Det er lærerigt at se, hvorledes Brunetière med sin større Lærdom og sin øvede Logik fører sin Sag paa de forskelligste Omraader med utvivlsomt Talent, men dog stadig kommer til kort overfor Guyot's sunde Fornuft og skarpe Retssans. Stor Interesse har ogsaa de Indlæg fra nogle af Frankrigs hæderligste og dygtigste Mænd, som er indflettede i Bogen, saaledes et fra *Michel Bréal* om det frygtelige Indtryk Frankrigs Holdning i Dreyfussagen har gjort i Elsass, et af den forhenværende Minister *Trarieux* og et fra den bekendte frikatolske Præst *Hyacinthe Loyson* (tidligere kendt som Pére Hyacinthe), der alle udtaler sig mod Brunetière.

Som Modstykke til den længst udgivne Samling *Lettres d'un Innocent*, de rørende og mandige Breve fra den fangne Dreyfus, har *Henry Leyret* nu udgivet *Lettres d'un Coupable*, den hele Samling af hidtil bekendte Breve fra Esterhazy, med en historisk Indledning, med Ramme og Kommentarer, der stiller den brave Kommandant i et overmaade lærerigt og humoristisk Lys.

For at paavise, hvor lidet Retsvildfarelsen overfor Dreyfus mangler historiske Paralleler, har *Alfred Meyer* udgivet en lignende gammel Forræderiproces, *Lally-Tollendal et son procès de*

Trahison. *Georges Clemenceau*, den utrættelige Forkæmper for Sagens Genoptagelse i Bladet *L'Aurore*, har begyndt Udgivelsen af sine glimrende Artikler i Bogform. I Fortalen meddeler han, hvorledes han fra først af selv har troet paa den Forvistes Skyld, da han ikke kunde tænke sig det muligt, at en Stabsofficers Kammerater kunde dømme ham uden Grund, indtil Ranc og Scheurer-Kestner aabnede hans Øjne, og han efterhaanden fik et Indblik i den frygtelige, af Ingen anede Fordærvelse, hvorom Sagen i dens endnu ikke endte Gang fra først til sidst er Vidne. Endelig forbereder *Joseph Reinach* et stort historisk Værk, der i Fremtiden vil blive staaende som Sagens Monument.

Endnu bør nævnes en Artikel af *J. L. Maxse* i *National Review*. Den velunderrettede Leder af det store, engelske Tidsskrift paaviser den Interesse, som Italien og Tyskland har i Processens Udgang, og indestaar for Følgende: Da Kejser Wilhelm i sin Tid ved at udspørge Schwarzkoppen kom til en fast Overbevisning om Dreyfus's Uskyld, gav han den tyske Gesandt i Paris Ordre til at meddele dette til Casimir Périer. Den italienske Gesandt gjorde Præsidenten Besøg i samme Anledning. Schwarzkoppen fik Befaling til ogsaa at henvende sig i Udenrigsministeriet, men kunde ikke faa Hanotaux i Tale; Beskeden blev modtagen af en Underordnet. Da de Breve, som af Henry tillagdes de to Militærattachéer, Schwarzkoppen og Panizzardi, blev offenliggjorte af Boisdeffre og Cavaignac, vidste de begge, at de var falske.

Maxse siger: Naar i Historien har man set et lignende Sammenbrud? Nederlagene i 1870 er for intet at regne i Sammenligning. Og han gør opmærksom paa, at Rusland, hvor meget eller lidt det end har ment med Alliancen, er uroligt over at se sin Allierede saaledes beskæmmet. Czaren, siger han, er den varmeste Ven, Kassationsdomstolen har i Evropa. Kejserdømmets første Jurist, Hr. *Ignatius Zakrewski*, der gælder for Kejserens personlige Organ og i alt Fald intet kan offenliggøre, som denne misbilliger, har nu for anden Gang givet en kritisk Bedømmelse af Dreyfussagen i *Petersborg Retstidende*. Han skriver her: «Skønt Oberst Picquarts Forfølgere synes at bryde sig saare lidt om de Menneskers Agtelse, der udgør Eliten i deres eget Land, burde de betænke, at de nødes til at regne med den civiliserede Verdens offenlige Mening, som dømmer og fordømmer dem». Det

er kommet vidt, naar fransk Justits maa modtage Lektioner i Civilisation af den russiske.

Samtidigt hører vi en gammel, hæderlig, men nu ganske omvendt og fanatiseret Poet som *François Coppée* offenligt udtale, at en eventuel Frifindelse af Dreyfus ved Kassationsretten jo altid kun vilde være en Frifindelse *à coup de millions* (ved Hjælp af anvendte Millioner). Naar en god, brav Mand som han taler saadan, da kan man begribe, hvorledes de Herskende og de af dem ledede Masser taler og tænker. Man har da ogsaa set ham som Barrès og Lemaître i Kølvandet paa Brunetière (der er den egenlige Stifter) danne den store *Liga* for det franske Fædreland, der er bleven indgaaet til Støtte for Militærpartiet og som har begyndt med en lavtliggende Mistænkeliggørelse af Frankrigs højeste Domstol, det eneste i Landet, der endnu er oven Vande.

Politiske Grundspørgsmaal

(Januar 1901)

Det gamle Aars sidste Dage bragte den Forbrydelse, der i Frankrig officielt benævnes Amnestien, og de kraftige Indsigelser imod den, 22. December fra Zola, 28. December fra Picquart og Dreyfus.

Hvis Forholdene i Evropa ikke laa saaledes, at man vilde blive langt mere overrasket ved at opleve en Retfærdighedshandling end ved at blive Vidne til en ny, umaadelig Uretfærdighed, saa vilde den offenlige Mening være kommet i Bevægelse. Men Sansen for Retfærdighed er sløvet i vore Dages Menneskehed; Uretfærdigheden oprører i Reglen kun den Enkelte, naar den rammer ham selv. Saa opdager han paa én Gang til sin egen Forundring, hvilken fortræffelig Ting Retfærdighed er. Derfor har det Skete, saa uhørt det end maa kaldes, kun vakt saare ringe Opsigt.

Af de tre nævnte Indsigelser er den fra Alfred Dreyfus, skønt kort og værdig, den mindst interessante. Den gamle halvgale Smædeskriver Rochefort har anklaget Dreyfus for i 1894 at have rettet en skændigt Brev til Kejser Wilhelm, som efter at Kejseren havde forsynet det med egenhændige Randgloser, skal være blevet stjaalet fra det tyske Gesandtskab i Paris og bringe det afgørende Bevis for Landsforræderiet. Dreyfus erklærer dette Aktstykke, i Fald det eksisterer, for et nyt Falskneri, og hævder paany sin ubetingede Uskyldighed. Da med Undtagelse af Henry alle Ophavsmændene til hans uretfærdige Domfældelse endnu er i Live og da desuden det ny Rygte lader sig føre tilbage til General de Boisdeffre, ansøger han Konsejlpræsidenten om at foranstalte en Undersøgelse for at Sandheden kan komme for Dagen.

Naturligvis bliver der ingen Undersøgelse anstillet, og Sandheden forbliver indtil videre i sit kølige Vinterkvarter, sin Brønd.

Zolas store Brev til Republikens Præsident, der ikke blot er en personlig Henvendelse, men et literært Aktstykke, gaar meget dybere, rækker meget videre og rører ved store Grundspørgsmaal.

Det første, forholdsvis mindre vægtige, er dette: Zola udvikler, at i Dreyfussagens første Dage havde han og hans Venner næret en smuk Drøm. De stod overfor et enestaaende Tilfælde, en Forbrydelse, i hvilken alle Landets reaktionære Kræfter, militære som kirkelige, havde samvirket, alle de Kræfter, der hindrer Menneskehedens Udviklingsgang. De saa Folket vildledt; de haabede, i Løbet af nogle Maaneder at kunne oplyse det om det Skete, opklare dets Bevidsthed, vække dets Samvittighed, og de vilde da have gjort mere for dets Modenhed end et helt Aarhundred af politiske Kampe. De stolede paa Sandhedens Styrke og de ventede dens Triumf. De tænkte sig som nærforestaaende en Retfærdighedens Sejersfest: det oplyste Folk rejste sig i Masse, tiljublede Dreyfus ved hans Tilbagekomst til Frankrig, gav ham enhver tænkelig Oprejsning, opførte Retfærdigheden et Altar og fejrede den tilbageerobrede, straalende, suveræne Ret.

Det kom, som man véd, adskilligt anderledes. I Mulm og Mørke, i Uvejr og Slud blev Dreyfus hemmeligt landsat, hemmeligt bragt til sit Fængsel, og den frække Komedie i Rennes fulgte, som endte med, at den Uskyldige, hvem Rigets højeste Domstol

havde frikendt, paany blev dømt af Krigsretten, og saa for den værste Skams Skyld meningsløst benaadet.

Med andre Ord, det gik til, som Sligt gaar til i den virkelige Verden. Det er paa den Maade, at Retten sejrer i det virkelige Liv. Det er paa den Maade, at den gode Sag triumferer. Langsomt, slæbende, stykkevis, halvvejs, og saaledes, at aldrig forkyndes denne Sejr med Basuner. Hvad der forkyndes med Basuner, det er ganske andre Ting: Prinsers Fødsel, Kongers Tronbestigelse, hundredtusind Soldaters Sejrvinding over fire tusind og deslige.

Der er heri en Lære for de Naive og de Utaalmodige. Det var allerede overvældende, at man fik Ofret tilbage fra Djævleøen, ligegyldigt paa hvilke Vilkaar. At haabe mere paa samme Tid røbede Ubekendtskab med Verdens Gang.

For at gøre Ende paa den Ophidselse, hvori Dreyfussagens Følger holder Frankrig, har Regeringen altsaa faaet det foragtelige Kammer, vel det usleste, Frankrig under Republiken har set, til at samtykke i, at alle af hin Sag affødte Retssager slaas ned, saa det bliver umuligt at fremdrage, afsløre, sandvise de talrige af Landets højest stillede Mænd begaaede grove Forbrydelser.

I den Anledning spaar da Zola, at Forsøget vil mislykkes. Han anser det for umuligt at kvæle Sandheden og myrde Retfærdigheden. Han mener, at den begravne Sandhed vil vaagne, røre sig i Jorden, rejse sig, raabe, genlyde som en Torden. Fra hvilken Side dette Sandhedsuvejr vil bryde ud, véd han ikke; kun det véd han, at det vil komme, og da vil det franske Folks Forbitrelse vende sig mod de Mænd, der ved den forbryderske Amnesti har «benaadet» retskafne Folk som ham og Picquart sammen med Forrædere som Esterhazy og Falsknere som Mercier. Og han udtaler nu som før sin Frygt for den Beskæmmelse for Frankrig, der vil følge, naar den tyske Regering engang i et Øjeblik, hvor det passer den, lægger alle Kortene paa Bordet og f. Eks. offenliggør den hele Bunke Indberetninger fra Esterhazy, der opbevares i Krigsministeriet i Berlin.

Har den tyske Regering imidlertid ikke hidtil offenliggjort dem, saa lader den dem vel hvile saa længe, til deres Offenliggørelse ikke mere sætter Nogen i Forlegenhed. Men som man ser, hviler Zolas hele Bevisførelse paa den Forestilling, at den Uret,

Waldeck-Rousseau og hans Mænd i Øjeblikket gør, nødvendigvis vil hævne sig: den er da lige saa dum som uforsvarlig. Han kan med andre Ord ikke slippe den af hans religiøse og moralske Opdragere ham indbankede Forestilling om, at Sandheden trods Alt vil sejre og Retten trods Alt triumfere, medens den tilføjede Uret straffer og hævner sig paa den føleligste Maade. — Gid det var saa vel! maa den, der har Medfølelse for de Forurettede, udbryde. Men er denne Tro andet end en Rest uovervunden Teologi? Viser Historien, at det gaar saaledes til? Eller rettere, viser den det ikke alene, naar man vilkaarligt udriver et Led af Kendsgerningernes Kæde og stempler det som Skyld, et andet Led og stempler det som Straf, for da voldsomt at sammenknytte det sidste med det første?

Man se tilbage over Historien! Naar Judæa i Aaret 70 erobredes af Titus, Jøderne nedsabledes og sloges paa Korset i tusindvis, naar senere Aar 135 den sidste jødiske Opstand endte med Myrderier, under hvilke en halv Million Mennesker omkom og Folket spredtes over Jorden, saa opfattes dette teologisk som Straf for et tidligere jødisk Slægtleds Delagtighed i Jesu Korsfæstelse, omendskønt denne efter menneskelig Sandsynlighed var aldeles ubekendt for de Slægter, Ulykkerne ramte.

Men naar Karl den Syvende af Frankrig ikke gjorde ringeste Forsøg paa at befri den fangne Jeanne d'Arc, der havde forladt ham af Væmmelse over hans Uværdighed, ja end ikke tilbød Løsepenge for hende, naar en fransk Biskop, Pierre Cauchon, førte den skændige Retssag mod hende og lod hende brænde levende, saa er det meget vanskeligt at finde Straffen for denne Udaad. Franskmændene blev hverken nedsablede eller spredte over Jorden, og Englænderne, der stod bag de Franskmænd, som dømte Jomfruen til Baalet, lige saa lidt. Man maa her spørge: Hvor er Straffen? ligesom i vore Dage, naar de sydafrikanske Republiker bukker under og deres Selvstændighed tilintetgøres, eller naar Finland mishandles og skrues tilbage i Kultur: Hvor er Skylden?

Man kommer ikke langt med den moralske Opfattelse af Verdenshistoriens Gang.

Oberst Picquarts Brev til den franske Konsejlspræsident er et Vidnesbyrd om personlig Stolthed og Overlegenhed, som gør Læsningen dobbelt vemodig, siden Forfatteren med Foragt forkaster Regeringens Tilbud, at gengive ham hans Plads i den

franske Hær og ombytte hans Ridderorden med en Officersorden — paa det Vilkaar at han for Fremtiden skulde forstumme om de Forbrydelser, der er begaaede imod ham, hvilke han betegner som: løgnagtigt Vidnesbyrd for Retten, Ombytning af Aktstykker, Misbrug af enhver Art. Han vil Intet modtage af en Regering, der giver ham en Undtagelsesstilling udenfor den lovlige Ret. Og han gør opmærksom paa den Latterlighed, at han er udstødt af Hæren paa Grund af Uregelmæssigheder, han efter Falskneren Henry's og dennes Slave Gribelin's Vidnesbyrd skal have begaaet i Anledning af det platte Falskneri *Ce canaille de D.*, og betoner den Afskyelighed, at under Retsforhandlingerne i Rennes de falske Vidnesbyrd fik Lov til at brede sig ustraffet, forfalskede Dokumenter ustraffet blev stukne ind i Mapperne, og Tøjlesløsheden blev drevet lige til Mordforsøg, hvis Ophavsmand man vogtede sig for at finde.

Alt dette har ingen almindelig Interesse. Derimod vel, hvad han i Slutningen af sit Brev gør gældende: Regeringen har troet sig nødsaget til at give Landets værste Fjender Amnesti, fordi den ellers havde maattet ramme altfor højtstillede Folk for altfor grove Forbrydelser. Og paa samme Tid, siger han, er alle Fængslerne fulde af Folk, hvis største Misgerning bestaar i at de ingen Eksistensmidler har havt!

Her rører Picquart ved et meget væsenligt Punkt og træffer dybere end Zola i hans Protest mod Amnestien. Det maa staa hen, om i al Almindelighed Sandheden kan siges at komme for en Dag saa betids, at det skader dem, som har fornegtet den. Men saa meget er sikkert: det vil i vore Dage vise sig at være et overmaade farligt Eksperiment at lade de værste Banditter i de højere Stænder forblive straffri, fordi man ikke vover at ramme dem, paa samme Tid, som man giver stakkels Djævle de grusomste Straffe for Forseelser, der passende kunde sones med en Lussing. Højesteret i Kjøbenhavn idømte forleden en Fyr, der havde stjaalet en Pibe og et Par Støvler til en Værdi af 85 Øre, hvilken Sum han straks drak op i Brændevin, tre fulde Aars Tugthusstraf, idet det fremhævedes som et skærpende Moment, at han havde overtraadt et Polititilhold om at holde sig fra sin gamle Kæreste (!). Dette er Samfundsmoral og Samfundsretfærdighed for de Smaa i Frankrig som her. Naar saa samtidigt højtstaaende Kæltringer af den laveste Art som Mercier og Esterhazy i Frankrig, Noname hos os, glæder sig ved den

fuldstændigste Ustraffelighed, ja trives og belønnes, saa opstaar unegtelig Spørgsmaalet, hvor længe Masserne, som nu engang er de fleste, vil finde sig heri.

Det franske Ministerium, der ganske vist for en stor Del bestaar af retskafne Mænd, gør en Undskyldning gældende. Det hævder Nødvendigheden af at beskytte Picquart imod ham selv. Det paastaar, at en hvilkensomhelst Krigsret i Frankrig vilde dømme ham paany; saa vidt gaar Fanatismen og Hadet. Og skønt Zola med Tillid ser en ny Nævningerets Kendelse i Møde, maa det indrømmes, at denne Tillid ikke er overbevisende med Hensyn til Udfaldet. Da den første Nævningeret blev nedsat, ytrede han paa Forhaand samme Tillid, og jeg, som dengang i et Interview i *Wiener Tageblatt* udtalte den modsatte Overbevisning, fik Ret imod ham.

Det er naturligvis altid en Undskyldning for en Regering, naar den maa sige sig selv, at det Menneskemateriale, med hvilket den skal virke, er altfor elendigt til at man ved Hjælp af det kan fremme Sandhed og Ret. Canova gjorde en Løve af Smør; men Smør er et saare fint og ædelt Stof i Sammenligning med det, hvoraf de Menneskegrupper bestaar, med hvilke den franske Regering som enhver Regering fortrinsvis maa regne.

Alligevel gælder Undskyldningen ikke. (Undskyldninger gælder overhovedet ikke.) Den, der vil regere, kan ikke følge nogen anden Regel end den at fremme Retten og bringe Sandheden til Veje med en saa hensynsløs Kraft, at Pakket forbavses og forfærdes. Falder han saa, da falder han med Ære. Som den franske Regering har handlet, har den kun opnaaet at demoralisere og yderligere forvirre det franske Folk.

Alfred Dreyfus.

(Marts 1902)

Forleden, før en Frokost i et stort Hus, man kunde sige et Palads, her i Paris, da Gæsterne var begyndte at samles, nærmer Værten sig mig med en lidt spinkel Herre med smukke, klare, blaa Øjne og forestiller for mig: Kaptejn Alfred Dreyfus.

Han rakte mig sin Haand, som jeg trykkede, og der gik en Bevægelse igennem mit Sind ved at staa Ansigt til Ansigt med den Mand, der nogle Aar igennem havde indtaget saa stor en Plads i Evropas og Amerikas Bevidsthedsliv. Han var middelhøj, Hovedet lidt foroverbøjet, regelrette Træk, et smukt Smil, en smuk Mund, blondt Overskæg, graasprængt Fipskæg, flintskaldet, med Hovedets nedre Del dækket af tætklippet, hvidgraat Haar; hans hele Fremtræden naturlig, dæmpet og simpel, ogsaa Stemmen dæmpet, med en tiltalende Klang.

Hans Afstamning, som har været hans Livs Ulykke, var det umuligt at læse ud af hans Træk. Det første Indtryk af hans ydre Personlighed var det, at han var blond, og Øjnenes lyse Farve mindede om Norden.

Hvor meget ondt havde jeg ikke hørt om denne Mand! Ikke af hans Fjender, thi hvem vilde agte paa det! men blandt Forsvarerne af hans Uskyld. Man havde sagt: Sikkert nok vilde Dreyfussagen ikke været mulig uden Generalstabens Forbryderkarakterer, men paa den anden Side heller ikke uden Dreyfus's Uelskværdighed. Og man havde talt om hans Hovmod, hans Væsens Kulde, hans Forbeholdenhed, der havde gjort «Kammeraternes» Holdning overfor ham forklarlig. Dog derpaa maatte en fremmed Iagttager nødvendigvis lægge mindre Vægt end paa, hvad der fortaltes om hans Optræden efter Sagens Afslutning overfor de Mænd, der havde reddet hans Liv. Til Picquart, der havde ofret ham Alt, sin Løbebane og sin Frihed, skulde han have sendt sit Visitkort med nogle forbindtlige Ord, men end ikke gjort ham et Besøg. Zola havde han heller ikke opsøgt. Clemenceau var den eneste, hvem han personligt havde takket, men havde paa ham som paa Andre gjort et Indtryk af Stivhed og Træethed. Man fremhævede da paany hans Optræden i Rennes,

der havde skuffet Forventningerne. Ikke en eneste Gang var han bleven veltalende; aldrig havde han nedtordnet sine Fjender og Anklagere. Intet Øjeblik var han kommen ud af sin Ligevægt, og intet Øjeblik havde han henrevet.

Efter et Par Timers Samtale med ham fordunstede alle disse Usandheder og Andenhaandsindtryk uden at efterlade Spor. Daarlige Menneskekendere har de været, som har udspredt de ugunstige Meddelelser om ham.

Alfred Dreyfus er et usammensat Menneske, hvis Væsen som voksen Mand har været bestemt ved de to Grundegenskaber hos ham, at han var Elsasser af Fødsel og Officer af Kald; med Liv og Sjæl Officer som Elsasser indtil Marven, saa Tabet af hans Fødeegn blev den afgørende Begivenhed i hans Liv. Iøvrigt et Arbejdsmenneske, et Pligtmenneske, et Familiemenneske og en Ærgerrig. Forbeholden og stille, derfor ikke huldsalig eller imødekommende, ivrig og videbegærlig, derfor undertiden spørgelysten indtil Paatrængenhed, med noget af den Ligegyldighed for Andres Omdømme, som nedarvet Velstand og fuldstændig Optagethed af et Kald og en Gerning giver.

Han talte næsten ikke om sine Lidelser eller om sin Skæbne, bemærkede kun, at hans Helbred paa lidt nær nu var god. Han talte om Troperne, som havde han gjort en Fornøjelsesrejse til de tropiske Egne. Den eneste Gang, hans Kinder fik lidt mere Farve og hans Tale blev lidt mere heftig, var, da han fremhævede, at den Dag i Dag fandt ikke ringeste Samkvem Sted imellem Tyske og Franske i Strassburg, og at hans Fødeby Mulhouse, den største Stad i Elsass, i gamle Dage havde tilhørt Schweiz, men aldrig havde været under tysk Herredømme, saa der ikke her med mindste Ret kunde tales om nogen Tilbageerobring.

Det har ganske tydeligt været hans yngre Dages Drøm som fremragende Officer at medvirke til Generhvervelsen af de tabte Provinser. Han havde al mulig Kampiver som Soldat. Men som Enkeltmand, personligt, for egen Regning, var og er han alt andet end en Kampnatur. Der fandtes ikke i hans Sjæl den Streng, der kunde dirre og klinge højlydt overfor en Uret, som ramte ham personligt, hvor umaadelig denne Uret end var. Der fandtes ikke det Svingbræt i hans Indre, hvorfra en Patos sætter af med Fart i Spring og, stigende til Flugt, river Tilhørerne med sig. Han havde ingen sammenpresset Fjeder i sit Væsen, der

kunde rejse sig og udslynge den mishandlede Uskylds Straffedomme. Derfor bar han sin Ulykke med ensartet, aldrig rokket Fatning. Derfor gjorde han saa daarlig Figur i Rennes. Derfor er han saa indtagende i en lille Kres ved Simpelhed og stilfærdig Blidhed.

Benaadning og Amnesti.

(April 1902)

Foraaret er kommet til Frankrig, og der er Dage, hvor det at indaande Luften er en Fest, og hvor Solvarmen kælende lægger sig om En. Kastanjetræerne er helt udsprungne, og alle Spidser af Platantræernes Grene tindrer af det lyseste Grønt. Alle de Alleer, der gaar ud fra Triumfbuens Stjerne, og alle de Veje, der udmunder paa Concordepladsen, alle Træer langs begge Seinebredder klæder sig fra Dag til Dag rigere og tættere paa. Vaarfrisk ligger den smukke By der, og Gadelivet breder sig med Foraarshumør. Rammen er lys om det, som opleves her.

Naar man i et Par Maaneder har været en opmærksom Tilskuer til det indre Liv i Paris, der ikke er saa foraarsagtigt som Aarstiden, slaar det En, i hvilken Grad det endnu den Dag i Dag beherskes af Dreyfussagen. Den omtales overalt og ligger selv uomtalt bag det allermeste af det, som sker. Den har slaaet en Revne i det franske Samfund, som ikke har lukket sig endnu, og som fremdeles vil holde sig aaben; den har adskilt mangeaarige Venner, splittet Slægtninge, ja Brødre, opløst Forbindelser, som havde historisk Hævd, og paa den anden Side ført Mennesker sammen, der var hverandre fremmede, i én fælles Følelse af Kærlighed til Retten eller Sværmeri for Hæren, virket sammenrottende, sammensværgende. Den har føjet og kædet og smeltet uensartede Naturer sammen for en Tid.

Saa er det hændt, at der mellem de fra først af samfast Forbundne er indtraadt Spaltninger, af hvilke især den, der er indtraadt mellem Dreyfusarderne, er beklagelig nok.

Medens der blandt de bedst begavede Nationalister er adskillige, som er ilde tilmode ved det Parti, de har taget, og som inderst inde ønsker, at de ikke saaledes havde overvældet Dreyfus og dem, der hævdede hans Uskyld, føler Dreyfusarderne sig i Reglen ikke blot løftede ved Bevidstheden om at have sat meget paa Spil i en god Sags Tjeneste, men ogsaa ved Følelsen af at have sejret over en Modstand, som havde Titusinde til sin Raadighed, hver Gang de havde ti.

Fuldstændig er Følelsen af Triumf dog ingenlunde og kan ikke være det paa Grund af to afgørende Begivenheder. Den første er Benaadningen, den anden er Amnestien. Begge har splittet Dreyfusarderne i modsatte Grupper; men paa helt forskellig Maade.

Benaadningen, der fulgte umiddelbart paa den oprørende Krigsretsdom i Rennes, virkede i Evropa dels beroligende, forsaavidt den gav Sikkerhed for, at den Uskyldige ikke paany vilde blive underkastet Fængselstorturen, dels opirrende, fordi man fandt Tragediens Helt forringet ved den, og fordi Retfærdighedskravet forblev uopfyldt.

Blandt Frankrigs Dreyfusarder var Indtrykket ligeledes meget blandet. Enkelte var tilfredsstillede, fordi, som de hævdede, en Benaadning under de givne Forhold var lig med en Frikendelse fra Regeringens Side og enstydig med en Underkendelse af Dommen. Andre var til Mode, som havde man ved dette ene Træk forspildt alt deres flereaarige Arbejde. Som en af dem en Dag sagde: «Tidligere havde Manden ingen Ting forraadt; men den Dag, han tog imod Benaadningen, forraadte han alle os andre». Enstemmigt føjede man forøvrigt til, at Alfred Dreyfus selv intetsomhelst Ønske havde udtalt om Benaadningen, men at han i sin Afkræftelsestilstand havde ladet sig overtale til at modtage den, da den bødes, fordi han faktisk ikke havde Modstandskraft nok til at udstaa fornyet Fængselsstraf og nærede det naturlige Ønske at bevare sit Liv for sin Hustru og sine Børn, medens han samtidig forbeholdt sig, saa snart det var muligt, at føre sin Sag frem paany. Ikke mindre enstemmigt tilføjedes forøvrigt, at det var Joseph Reinach, som havde udvirket Benaadningen.

Paa Spørgsmaalet om det forholdt sig saadan, svarede Joseph Reinach nylig med største Aabenhed: «Ja, det er mig, ene og alene mig, der har krævet og straks opnaaet Benaadningen; jeg véd, man har dadlet mig derfor, men jeg overtager med Sindsro

det fulde Ansvar. Jeg har udtalt mig vidtløftigt derom i min Bog *Vintersæd (Les blés d'hiver)*, især i Artiklen *Man maa frelse Frankrigs Ære*, skrevet 11. September 1899. Jeg havde Anledning til at høre evropæiske Udtalelser om Domfældelsen lige straks, og alle var de rettede mod Frankrig. Dommen var jo fældet i Frankrigs Navn. Jeg laa den Gang ved et bøhmisk Badested og var Vidne til de Udbrud af Ringeagt og Forbandelse, der regnede over Frankrig. Saa sagde jeg til mig selv: Dette skal have en Ende. Vi maa udfri Frankrigs Navn og Ære af den Sag. Meget muligt, at Dreyfus's Skikkelse i manges Øjne vil gaa noget formindsket ud af en Benaadning; men det faar saa være. Jeg kan ikke tage Hensyn dertil. Frankrig gaar forud for Dreyfus, og det er selve Frankrigs Ære, hvorom det gælder nu. Saa telegraferede jeg til Frankrig og udvirkede ved Ministeriets Velvilje, hvad jeg vilde. Min Tankegang var denne: Det nytter ingen Ting at kræve og at opnaa en ny Krigsrets Nedsættelse, thi enhver ny Krigsret vil dømme som de foregaaende; og for hver ny Dom vil Frankrig tabe i Anseelse, og Muligheden af at frelse Dreyfus forringes. Hvad der skal ske, maa ske straks, og intet fornuftigt Menneske vil misforstaa Betydningen af det Skridt, den franske Regering gør. Et Barn begriber, at havde Regeringen blot Skygge af Tvivl om Mandens Uskyld, benaadede den ikke».

Ikke desmindre har, som Figura udviser, Modtagelsen af Benaadningen bevirket, at enkelte af de ypperste Dreyfusarder ikke blot betragter Sagen som helt afsluttet nu, men er kølnede stærkt i deres Følelser for dem, der har sat Benaadningen i Værk. Labori er et stort Eksempel.

Hvad Amnestien angaar, der gør sit til, at Ministeriet neppe overlever de ny Valg, da har Regeringen ikke havt en eneste Dreyfusard paa sin Side ved Udstedelsen af den, men fjernet dem alle fra sig ved dette Skridt, der dikteredes af den elendige Frygtsomhed, som undertiden giver sig ud for Statsmandskløgt.

Ikke saaledes at forstaa, som var Regeringen ikke mange Dreyfusarder vel sindet. Den har villet vise dem sin Velvije paa samme Tid, som den umuliggjorde dem at retfærdiggøre sig og dækkede Forbryderne med Kærlighedens Kaabe. Saaledes er det sikkert, at Krigsministeren, André, har tilbudt Picquart Genindtrædelse i Hæren som Oberst og Forfremmelse til General efter faa Ugers Forløb. Det hed sig længe, at Picquart havde afslaaet dette Tilbud, fordi han af private Grunde ikke vilde forlade

Paris. Paa Forespørgsel negtede imidlertid Oberst Picquart fornylig med Bestemthed, at dette var Grunden. «Alt var forberedt», sagde han, «min Ankomst var endog bleven meddelt mit Regiment som nærforestaaende, og Officererne var blevne enige om at modtage mig paa det Bedste. Men Ministeren vilde indføre mig ad en Bagdør, og det vilde jeg ikke. Man havde fundet en Formfejl i den Dom, der stødte mig ud af Hæren, og dette skulde gøres gældende nu. Jeg krævede imidlertid min Sag genoptaget; jeg vilde retfærdiggøre mig og bevise, at jeg intet havde forbrudt, jeg vilde ind igen ad den store Port. Da dette blev mig negtet, afslog jeg alle Tilbud». Og han tilføjede nogle Ord om, at han aldrig i sit Liv vilde gøre et Skridt for at opnaa sin Genindsættelse i Hæren.

Vistnok paa Grund af den modtagne Benaadning hersker der nu nogen Kulde imellem ham og Alfred Dreyfus. Men det Rygte var usandt, som fortalte, at denne ikke havde sagt Picquart Tak, som han fortjente det. Og den anden store Forkæmper for den Ulykkeliges Frigivelse, Zola, staar i det hjerteligste Forhold til ham. Alfred Dreyfus, selve Hovedpersonen, er i Grunden et Offer baade for Benaadningen og Amnestien. Den første har mindsket Deltagelsen for ham, den anden har umuliggjort ham at lægge sine Fjenders Forbrydelser for Dagen.

Ikke desmindre er hans Sind roligt som faa Mænds, og for hver ny Samtale med ham tiltaler han mere. Det er forbavsende, med hvilken stilfærdig Humanitet han taler om Motiverne til de Handlinger, som hidførte hans Ulykke.

Misstemningen imod ham udleder han af sin tilbagetrukne Holdning, af sit Ønske om at undgaa selskabelig Omgang for at have al sin Tid til sin Raadighed. «Da jeg kom ind i Generalstaben, gjorde jeg ikke ét Besøg, men lod lægge Visitkort af hos mine Overordnede og Kammerater. Det gjaldt for lidet høfligt».

Selve Sagen er jo endnu uoplyst. Men Dreyfus er tilbøjelig til den Tro, at Henry fik en Skræk i Livet, da han genkendte sin Ven Esterhazy's Haandskrift paa *Følgesedlen*, indviet som han var i hans Handlemaade, og Parthaver som han rimeligvis var i hans Foretagender. Højst betegnende sagde Dreyfus: «Jeg afskyer og mistror alle Fagter og Haandbevægelser, al Patos. Da Henry slog sig for Brystet og med brølende Stemme negtede at give Oplysning om, hvilken Officer der havde angivet mig som

skyldig, vidste jeg, hvad han var værd». Sine øvrige Fjenders Handlemaade udleder han ene og alene af Hovmodet, der ikke vil indrømme at have taget fejl eller gjort Uret. Og han sagde med rørende Filosofi: «Man genfinder jo denne Tilstand hos sig selv; enhver véd, hvor pinligt det er at maatte tilstaa, man har taget fejl».

Vi talte om Vanskeligheden ved overhovedet at erfare den historiske Sandhed. «Man maa altid høre begge Parter», sagde han. «Vi maatte da have en persisk Fremstilling af Persernes Grækerkrige», svarte jeg. Han indrømmede dette og ligeledes Vanskeligheden ved at erfare Sandheden om Personer; men han hævdede, at den var os tilgængelig med Hensyn til Sædernes almindelige Tilstand. «Og Begivenhederne!» sagde jeg. Vi havde begge nylig været sammen med Englænderen Bodley, Forfatteren af Værket *Frankrig*, der skarpt havde kritiseret Henry Houssaye's Bog *1814*. Bodley har med engelsk Samvittighedsfuldhed foretaget Rejsen fra Elba til Paris nøjagtigt i Napoleons Spor for at studere Kejserens Marcherute, og han paastod, at Houssaye's Opgivelser tidt var rent gale. «Hvad gør det?» sagde Dreyfus. «En Unøjagtighed i slige Enkeltheder er uvæsenlig, naar blot Helhedsbilledet er rigtigt». Dog fremhævede han som Officer, hvor fortvivlet forkert tidt militære Sammenstød blev beskrevne af Historikerne. «Thiers's *Slaget ved Austerlitz*», sagde han, «er Historie for Smaabørn, en Kæde af Umuligheder». Og Samtalen gled over i Beundring af Napoleons militære Geni og i Beklagelse af det Højhedsvanvid, der foranledigede ham til overflødige Krige.

Medens Dreyfus talte, betragtede jeg ham, den rolige Mand med de klare Øjne, som sad saa trygt der ved Skrivebordet i sin store Stue, og forestilte mig ham i Fangedragt, i Hytten paa Djævleøen, i Dobbeltbøjlen, beluret af Vogtere Dag og Nat, og glimtvis mindedes jeg hans stoiske Bog *Fem Aar af mit Liv*, og Alt, hvad der er udgaaet over Jorden af Lidenskaber og Tanker fra denne Skikkelse og dens Skæbne.

Imens lo Foraaret udenfor og lokkede ham ud. Han gaar sin rolige Gang ned ad Paris's befærdede Gader, ubemærket af Alle. Ingen kender og Ingen agter i Sværmen paa den Mand, hvis Navn endnu er det Navn, som sætter dybest Skel i Frankrigs Befolkning, og som for saa kort Tid siden daglig nævntes over den hele civiliserede Jord.

Brisson og Cavaignac

(April 1903)

To Artikler af Henri Brisson i *Siècle* har vakt den største Opsigt, fordi den forhenværende Førsteminister her under Form af Erindringer fra sit sidste Ministeriums Tid har meddelt Ting om Dreyfussagen, som Ingen vidste. Disse Meddelelser forklarer den Heftighed og den Ringeagt, hvormed han i sin sidste Tale i Kammeret kastede sig over Cavaignac, der efter at have gjort en Karrière som faa og efter sikkert at have haabet paa Stillingen som Republikens Præsident nu er falden saa dybt og uopretteligt, som en offenlig Personlighed i Frankrig kan falde. Brisson fortæller her, hvorledes Cavaignac som Krigsminister har ført ham bag Lyset, sammensvoret sig med visse Officerer imod ham, skjult for ham, hvad der skete og hvad der opdagedes. I fulde seksten Dage vidste Cavaignac, at de Vidnesbyrd, hvorpaa han havde bygget sin store Tale, der blev opslaaet paa Murene i alle Frankrigs Kommuner, var Falsknerier af Henry, uden at give Konsejlspræsidenten mindste Nys derom. Og selv da Henry dræbte sig hin 31. Avgust 1898, var det Meningen at skjule denne Begivenhed for Brisson. Ved et Tilfælde fik han om Aftenen den 31., da han, træt af fire Møder, vilde gaa ud og trække frisk Luft og kom gennem det Værelse, hvor de indløbne Telegrammer laa, et i Haanden, der var rettet fra Kommandanten paa *Mont Valérien* til Paris's Militærguvernør Kl. 7,20 Aften, og hvori det sagdes, at en alvorlig Begivenhed var indtraadt, hvorom der vilde ske Meddelelse i et Brev, som ti Minutter senere vilde afgaa med en Bicyklist. Da Brisson Kl. 9 spurgte Militærguvernøren i Telefon, hvilken den alvorlige Begivenhed var, havde den vagthavende Officer den Dristighed at svare, man ingen saadan Begivenhed kendte, og først efter at Brisson havde spurgt paany og forlangt Besked, idet han hævdede, at en Cyklist i den forløbne Tid kunde tilbagelægge Vejen tre eller fire Gange, meddelte efter en lang Pavse en anden Officer ham, at Henry var død.

Samme Dag var det, at Pellieux skrev det mærkværdige, lærerige Brev, som Cavaignac har holdt hemmeligt i næsten fem

Aar, til det forleden blev læst højst af Krigsminister André, det Brev, hvori han forlangte sin Afsked, fordi man havde ladet ham handle paa Grundlag af *Falsknerier* (i Flertal), hvad blandt andet viser, at han har kendt flere Falsknerier end Henry's. Selve 31. Avgust havde Cavaignac i Statsraadet kæmpet mod Brisson, der vilde give de kompromitterede Generaler Afsked (Cavaignac fortav, at og hvordan Pellieux havde krævet sin.) Om Aftenen henimod Klokken ti søgte han imidlertid Brisson i Indenrigsministeriet for at sige, han nu indvilligede i Afskedigelsen af General Boisdeffre. Det var da kun faa Minutter siden, at Brisson havde erfaret Henry's Selvmord. Han afbrød derfor straks Cavaignac med Ordene: «Henry har dræbt sig». Cavaignac havde den Koldblodighed at svare: «Ah! har han dræbt sig?», vovede altsaa at lade, som Brisson fortalte ham noget, han ikke vidste, og noget, som han ikke tillagde større Vægt.

Cornély, som i sin Tid skrev sine fine, korte Artikler i *Figaro* under Dreyfussagen 1899, har i *Siècle* med Fynd og Skarphed stræbt at trænge ind i det meget, Sagen angaaende, som endnu er skjult. Han har fulgt den fra dens Begyndelse, thi han overværede som Øjenvidne Dreyfus's Degradation og hørte ham atter og atter raabe: Jeg er uskyldig. Dagen forud havde iøvrigt den Artillerikaptejn, der indbød Cornély til at se Degradationen fra sine Vinduer i Militærskolens Stue-Etage, allerede sagt ham, at Manden maatte være uskyldig, thi Kaptejnen, der havde siddet paa Skolebænk med ham og kendte ham som Kammerat, havde, da han blev stillet i Spidsen for Fabrikationen af en ny Art Kanoner, ikke mindre end fire Gange opfordret Dreyfus til dog at komme ud og se paa dem; men den anden var aldrig kommen. Saa lidet nysgerrig var altsaa den formentlige Forræder. Ikke desmindre maatte denne samme Kaptejn tilhest kommandere Dreyfus's Parade. Han vidnede senere i Rennes.

Det er vemodigt men lærerigt at se, hvorledes den politiske Fanatisme har betaget Frankrig.

Sagens Genoptagelse.

(December 1903)

Evropas offenlige Mening har uden at sættes i synderlig Svingning erfaret, at den franske Regering har genoptaget Dreyfussagen. Da man udenfor Frankrig er overbevist om den to Gange Dømtes Uskyld, og da man véd, han fører et roligt Liv som Privatmand, er man tilbøjelig til at betragte den sandsynlige Æresoprejsning for ham som en blot Formalitet.

I Virkeligheden vilde den være meget mere, en betydelig Begivenhed i Frankrigs indre Historie, paa et enkelt Punkt Afslutningen af den tiaars Kamp, som Retssagen har givet Anledning til og som vil føres videre over hele Linjen.

Politisk og moralsk er det lige betydningsfuldt, at André, støttet af Combes, har befalet Sagen paany undersøgt. Anledningen, som for Evropa maa kaldes mindre væsenlig, er det ikke overraskende Fund af ny Falsknerier. Georges Clemenceau har i en af sine daglige Artikler meddelt, at straks ved André's første Undersøgelse af Aktstykkerne fløj som en hel Sky af Falsknerier op af Pakkerne i Dagens Lys. Man forsøgte da at skille de Falsknerier, der retsligt var erkendte som saadanne, fra de øvrige, men der var af disse saa mange, at man næsten ikke kunde hitte Rede i dem. Og Clemenceau udbryder: «Altsaa Jesuiterpressen har for fuldt Alvor troet, at nu var det forbi, Dreyfussagen begravet under den Uskyldiges dobbelte Domfældelse og under Amnestien for de falske Vidner og Falsknerne. Da man ikke havde faaet Manden slaaet ihjel paa Djævleøen, saa havde man begravet ham levende under denne Dobbeltsten og kastet den vanærende Benaadning paa ham som den sidste Skuffe Jord».

Forbryderne er dækkede ved den forbryderske Amnesti, som Svagheden og Frygtsomheden har udstedt. Men hvad det gælder om, er jo heller ikke at faa dem straffede, men at faa Sandheden oplyst og stadfæstet.

Det er af Vigtighed ikke blot i og for sig, men fordi, som antydet, Kampen for og imod Dreyfus er svulmet til at blive Kampen for og imod den hele moderne Kultur.

Det første, denne Retssag har lært os, er, hvor lidet dybt det vi kalder moderne Kultur er trængt ind endog i Evropas mest fremmelige Stater og Samfund. At den kun i ringe Grad har berørt det store, menige Folk, har man længe vidst. Anatole France siger morsomt i *Ametystringen*, at Videnskabens Sandheder plumper ned i Hoben som i en Sump, drukner i denne Sump, eksploderer ikke og er derfor uden Kraft til at tage Livet af Vildfarelser og Fordomme. Smaa kaldæiske Historier om Verdens Oprindelse har i et Aarhundrede vedblevet at trives uforstyrrede af Laplaces Lærdomme. Hoben er opflasket med antike Løgne; vogter sig for de Vildfarelser, der vilde være den altfor skadelige, holder fast ved de andre, men omformer dem uvilkaarligt og uafbrudt; og denne Omformning er det, man kalder Fremskridt. At der i denne spøgefulde Overdrivelse er nogen Sandhed, lader sig vanskeligt benegte.

Men Dreyfussagen viste i Frankrig, at de højest Dannede (de saakaldte *Intellektuelle*) var saare upaalidelige Støtter for den truede Kultur. De Liberale sveg lige straks, afviste Tvivlen overfor den fældede Dom som et Udslag af utaalelig Hyperkritik, istemmede Raabet, at man skulde lade Landet i Fred og ikke ryste det ved unødvendig Ophidselse. Man skulde, hed det, ikke glemme den Agtelse og Kærlighed, der skyldtes Hæren, og man fik Formodningen om, at en Krigsret var bleven vildledt, gjort enstydig med Forhaanelse af Frankrigs tapre Soldater.

Det værste Tidens Tegn var, at de aandeligt mest Udviklede ikke blot lod den retfærdige Sag i Stikken, men oftest med Lidenskab tog Parti imod den, Mænd som Forfatterne Jules Lemaître, Paul Bourget, Maurice Barrès, Joris Huysmans, François Coppée, Melchior de Vogüé, François Brunetière. Hos de fleste af dem forbandt sig med denne Optræden en larmende Omvendelse til den romerske Katolicisme. Af disse Mænd udøvede Brunetière som Udgiver af *Revue des deux mondes* den største Indflydelse. At en Lærd som Paul Meyer ikke bøjede sig for «en kommanderende Generals Udsagn», at en Filolog som Louis Havet tillod sig at tvivle om «den menneskelige Retfærdighed», forargede Brunetière. Han skrev: «Alle disse Ord, videnskabelig Metode, Respekt for Sandheden osv. tjener kun til Skalkeskjul for *Individualismen*, Nutidens Sygdom, Forløberen for *Anarkiet*», og han erklærede, at i et Demokrati «er Aandsaristokratiet den af alle Aristokratiets Former, som er mest utaalelig». Frankrig var en

katolsk Magt og stod og faldt med den katolske Kirkes Hævden af Autoriteten.

Saaledes blev Striden fra at være en Trætte om Enkeltmands Skyld eller Uskyld udvidet til den ældgamle Strid for og imod den frie Forsknings Ret. Denne var hidtil i Frankrig kun bleven angreben af Præster og verdslige Fanatikere; nu blev den Genstand for de nyomvendte Intellektuelles Forbitrelse.

Først blev Antisemitismen sluppen løs. I Lothringen, i Avignon, i Paris, men især i Algier lød Raabet *Død over Jøderne!* og i Algier sattes Myrderier i Scene, der kun ved Ofrenes ringere Tal er forskellige fra dem i Kisjinióf i Rusland.

Saa indsaa de reaktionære Partier, hvad Fordel de kunde drage af denne voldsomme antisemitiske Bevægelse, som de i Begyndelsen havde overset, da de undsaa sig ved at benytte sig af Enkeltmands formodede Forræderi. Og enkelte af Førerne bekendte sig nu uden Betænkning til Middelalderens Livssyn. Greven af Mun, de franske Katolikers parlamentariske Høvding, fastslog i en af sine Taler 1898 de Liberales Overraskelse ved at se «den Tilbagevending til det 13. Aarhundredes sociale Begreber», som nu var indtraadt, og som han selv bekendte sig til. Da han blev optagen i det franske Akademi, angreb han i sin Tiltrædelsestale den store franske Revolution som «Ophav til alle Aarhundredets Ulykker» og saá ikke andet i den end «Drab af Præster, Plyndring af Kirker, Menneskets Oprør mod Gud». Næsten hele Akademiet var efterhaanden gaaet over til den politiske som den religiøse Reaktion. Vogüé kaldte ved Hanotaux's Optagelse Napoleon III's Statskup blot «en noget barsk Politiforholdsregel», opfordrede indirekte til Efterligning af det.

Det blev efterhaanden utvivlsomt for de faa Klartskuende, at Frankrig havde glemt Revolutionens Mening og ikke mere stod paa «Menneskerettighedernes» Grundvold. Det var, som Joseph Reinach allerede i 1895 skrev, nu tydeligt, at Fortiden ingenlunde var død, kun sov og kunde vaagne, at Alt, hvad det attende Aarhundrede troede at have udryddet, kun var skindødt og i denne Tilstand havde nydt en vederkvægende Søvn. Middelalderen traadte paany ind i Politiken med truende Kraft.

Hæren gik i Spidsen for Modrevolutionen. Siden Krigen med Tyskland var kun faa af Officererne forfremmede fra de Meniges Rækker; man havde hørt altfor meget om, at det var Tyskernes Viden og Videnskab, som havde sejret. Officersstanden

var nu rekruteret af den gamle Adel og det katolske Parti, som det republikanske Demokrati havde fordrevet fra andre Stillinger. Og hele denne ny Officersstand var opdraget i Jesuiternes Skoler. Men Hæren stod netop nu paa Højdepunktet af Folkeyndest. Efter en heldig Krig frygter man i de romanske Lande altid, at den sejrende General skal tilrive sig Magten. Efter Nederlaget nærede man ikke denne Frygt. Hvad man især ønskede af Hæren var pudsigt nok, at den ikke skulde slaas. Frankrig attraaede blot Fred, men en Fred, som smykkedes af vajende Fjerbuske og blinkende Sabler, af Revuer og Parader. Istedenfor at normalt Hæren skulde have forsvaret Frankrig, blev det pludselig Løsnet i Frankrig at forsvare Hæren. Officererne negtede sig da ikke noget. En lod sine Soldater skyde til Skive efter en Figur, som var et Portræt af Zola, andre skrev uforskammede Breve til fremragende Forsvarere af Dreyfus. Den virkelige Forræder, Esterhazy, blev Hærens Helt.

Bag Hæren stod Kirken. Medens Regeringen med Méline i Spidsen af alle Kræfter kæmpede mod Tanken om Retssagens Genoptagelse, medens radikale Førere som Bourgeois roste sig af, i dette Punkt helt at staa paa Regeringens Side, mobiliserede visse Kongregationer deres umaadelige Stridsmagt mod Forsvarerne af Fangen paa Djævleøen. De kloge Jesuiter holdt sig tilbage; kun en enkelt af dem, du Lac, blandede sig paa den mest opsigtvækkende Maade i Røret, benyttede sig endog af Skriftestolens Hemmeligheder mod Picquart. Assomptionisterne kastede sig med Voldsomhed ind i Striden; de overgik i Angrebenes Plumphed og Ukvemsordenes Grovhed selv Drumont. Under Valgkampen 1898 kunde deres Presse (Flyveskriftet *La Croix*) rose sig af, at i Aarets Løb «var 130 Millioner Blade blevne udsaaede i Frankrig til Forkyndelse af Kristi gode Budskab og til at føre den gode Strid mod Undertrykkerne». Stødet til Modrevolutionen udgik fra Munkeordnerne; Frankrigs 96 katolske Militærklubber sluttede sig til dem.

Paa dette Tidspunkt blev Ordet *nationalistisk* dannet af Georges Thiébaud. Bekæmperne af Retssagens Genoptagelse antog Navnet; Drumont, Rochefort, Déroulède kaldte sig fra nu af selv Nationalister.

Saaledes stod da nu Regeringen, Hæren, Kirken, Fædrelandsvennerne samlede imod Retfærdighed og Sandhed. Og det faldt i deres Lod at faa Frankrigs hele Bondestand bag sig; thi

man havde faaet de Vankundige indbildt, at Retssagens Genoptagelse var enstydig med Krig. Generalerne havde jo stadigt truet med Krigen, med «Slagterbænken», i Fald der blot rørtes ved Sagen paany.

Under saadanne Forhold var det, at en Haandfuld Mænd, hvis Navne Alle kender, udfoldede en Kraft, der overvandt Modstanden og fik Dreyfus kaldt tilbage til Evropa for, frikendt af Kassationsretten, at dømmes paany af Krigsretten i Rennes.

Engang gaar vel Tæppet op for sidste Akt af det store Drama.

ANATOLE FRANCE

(1904)

I

Den sande Skribent kendes paa, at dersom man har en Side af ham for sig, saa findes deri mindst én Sætning eller Vending, som kun han kan have skrevet.

Tag denne Sætning: Ifald man kan tro denne fredelige Sjælesørger, saa kan vi slet ikke undslippe fra den guddommelige Godhed og vi kommer alle i Paradis — med mindre der intet Paradis er, hvad der er overmaade sandsynligt.

Den handler om Renan, den maa være af en Lærling af Renan, der maaske spøger lidt friere end han. Mere kan ikke siges.

Men tag denne: Hun var Enke efter fire Mænd, et frygteligt Fruentimmer, mistænkt for Alt undtagen for at have elsket, derfor æret og agtet. — Der er kun én Mand, som kan have skrevet den. Den godtgør skemtsomt, at Selskabet tilgiver Kvinden Alt undtagen en Lidenskab, meddeler Læseren denne Iagttagelse i Forbigaaende som ved et flygtigt Stød.

Eller denne Sætning: Vi skal ikke elske Naturen, den er ikke elskværdig, heller ikke hade den, den fortjener ikke Had. Den er Alt. Det er en stor Besværlighed at være Alt. Det gør En frygteligt tung og ubehjælpsom.

Der er kun én, som vilde undskylde Naturen for dens Ligegyldighed mod os Mennesker med Vendingen: Det er en stor Besværlighed at være Alt.

Læs denne Passus: Det er en sand Elendighed at tænke, Gud bevare dig derfor, min Søn, som han har bevaret sine største Helgene derfor og de Aander, han har elsket med særlig Ømhed og bestemt for den evige Salighed.

Det er en Abbed, som taler og som taler uden Glimt af Ironi. Ironien har da her dobbelt Udtræk. Man skimter Forfatterens Smil bag Abbedens Alvor.

Han er i sin Ironi fyndig som faa. Han siger: Cicero var i Politik en Moderat af den voldsomste Art.

Han er i sin Satire malerisk som faa. — Vi andre har brugt Vendingen: «Lighed for Loven, det vil sige: for de Love, som de Velhavende har givet for de Fattige og Mænd for Kvinder.» Vi andre har hævdet, at Retfærdighedsidealet maatte være en efter de Enkeltes Forskellighed afpasset, gennemført Ulighed overfor Loven. Vi andre har sagt: Hvis Uligheden allerede er inden i Loven, hvor bliver da Ligheden af?

Men naar man læser: Loven forbyder i sin majestætiske Lighed de Rige som de Fattige at sove under Broerne, at tigge paa Gaderne og at stjæle Brød — saa er der kun én Mand, som kan have skrevet dette.

Denne ene Mand er Anatole France. Paafaldende i denne Stil er Ironien; den røber ham som aandelig Ætling af Renan. Men Ironien hos France er trods Slægtskabet af meget forskellig Art. Renan taler altid i eget Navn, naar han er historisk eller kritisk Forfatter, og man hører umiddelbart ham selv gennem de opdigtede Personer i hans filosofiske Skuespil, endmere gennem dem i hans filosofiske Dialoger. France's Ironi dølger sig bag Troskyldighed. Renan formummer sig, France forvandler sig. Han skriver ud fra Anskuelser, der er stik modsatte hans egne, oldkristelige eller middelalderligt katolske — og gennem det, der siges, forstaar man hvad han mener.

Andre Skribenter kan være lige saa vittige, være eller synes lige saa ironisk fine — de ligner ham dog ikke. Det er, som naar man i det bedste Porcellæns-Udsalg medbringer et Stykke fra en anden Fabrik, lige saa fejlfrit, lige saa smukt farvet, saa vejer den sælgende Dame det i Haanden, ser paa det og siger: Det er en anden Masse.

Naar Talen er om France, skal man søge om en Masse, der er af samme Værdi som den, han efter seks og tredive Aars Arbejde er naaet til at fremstille.

II

Anatole France er ikke mere ung; men hans Berømmelse er temmelig ny. Den 16. April 1904 fyldte han 60 Aar; men neppe mere end elleve Aar har han kunnet kaldes berømt.

Han begynder ganske ung at skrive smaa literaturhistoriske Essays og smukke Digte; men han er 37 Aar gammel, da der første Gang lægges Mærke til ham, til hans uskyldige Fortælling *Le crime de Sylvestre Bonnard*, og før Aaret 1892—93 godtgør han ikke sin Originalitet.

Naar han længe har staaet i Skygge, beror det først paa, at hans Udvikling til fuld Ejendommelighed har været langsom. Han manglede Modet til helt at være sig selv, behøvede Opmuntring udefra.

Dernæst beror det paa, at store fortællende Talenter, der nu er forsvundne, optog Forgrunden, Fortællere som Maupassant, Daudet, Zola — paa, at Talenter som Bourget og Huysmans afgik til Klerikalismen, Talenter som Jules Lemaître til Nationalismen, Talenter som Hervieu til Teatret. Ikke mindst paa, at den store stilistiske Kunstner er gaaet bort, hvis Arvtager han var, Ernest Renan.

Først da denne fine Tvivler og begejstrede Tanketroende, i hvis Spor han fulgte, var død, og først da de frugtbare, yppige Digtere var forstummede, hvis Bøger vakte mest Opsigt, var Pladsen saaledes ryddet om det Kundskabens Træ, han har plantet, at Solen kunde falde over det og det blive synligt allevegne fra.

Hine andre Franskmænd stammede fra Provinserne, Daudet og Zola fra Provence, Maupassant fra Normandiet, Renan fra Bretagne, Hervieu fra Neuilly, Bourget fra Amiens; Huysmans var af nederlandsk Afstamning. France, hvis hele Støbning var sartere og allerede fra første Færd mindre tæt end Provençalers og Normanners, er født Pariser og har Præget deraf.

Hans Mester Renan blev først Pariser henimod Slutningen af sit Liv, da han ikke mere havde Bretagnerpræget og ikke mere var Tyskernes Lærling. France var fra først af Pariser.

Parises Lys og Luft var oprindeligt hans Livsluft, Luxembourg-Haven for ham Frankrigs Natur og Gaden hans Opdragelsesanstalt. Han har som Barn set Pigerne bringe Mælk og

Karlene bringe Kul til hver Mands Dør i det latinske Kvarter. Han kender tilbunds Parises Haandværkere og Butiksfolk.

Papirhandlernes Vinduer har fængslet hans Blikke ved deres Billeder, og han har faaet sin første Undervisning ved at blade i de fattige Boghøkeres Kasser langs Seinens Bolværker.

Han selv var Søn af en saadan fattig Boghandler eller snarere Boghandler-Medhjælper. Han er født i en Boghandel, opdraget mellem gamle kloge Bøger, hemmelighedsfulde Minder om et Liv, der ikke var mere. Han har deraf tidligt lært, hvor flygtig Tilværelsen er, hvor lidet der levnes af et Slægtleds Arbejde, og dette har indgivet ham en Grundsum af Sørgmodighed, Blidhed og Medlidenhed.

Det er overordenligt, hvor mange smaa Boghandler-Butiker han har beskrevet, i Paris som udenfor Paris, Bøgerne i dem, de Besøgende og Samtalerne, der føres. Atter og atter har han dvælet ved de brave Boghøkere ved Seinens Bredder — der nu i ham ser deres Skytsaand — ved deres usle Tilværelse, som de staar der i Kulde og Regn, sjældent sælgende noget.

Os, hvem ingen nulevende Franskmand forekommer i den Grad fransk som Anatole France — thi han har i sig hele Overleveringen fra Middelalderens Fortællere over Montaigne til Voltaire — os undrer det ikke, at han dristigt har antaget sit Fædrelands Navn i Stedet for sit eget. Men France var ogsaa hans beskedne Faders Fornavn — han hed France Thibaut. For Menigmand i den Gade, han beboer, den lille Allé *Villa Said*, er han dog ikke France. De simple Folk kalder ham Monsieur Anatole.

Seinens Strandgader er aldrig ude af hans Erindring. Etsteds siger han: Jeg er opdraget paa denne Quai imellem Bøger af ydmyge og simple Mennesker, hvem jeg alene mindes. Naar jeg ikke mere er til, vil det være som om de aldrig havde eksisteret.

Han kalder andensteds disse Digegader Adoptivfædrelandet for alle Mennesker med Tanker og Smag.

Han siger et tredie Sted: Jeg er bleven opelsket ved Bolværkerne, hvor de gamle Bøger blander sig med Landskabet. Seinen henrev mig . . . Jeg beundrede Floden, som om Dagen genspejlede Himlen og bar Baadene, om Natten dækkede sig med Ædelstene og lysende Blomster.

En Bogelsker var og blev han.

Et af de Træk, der først slaar Læseren af France's Værker, er denne hos en Roman- og Novelleforfatter ganske ualmindelige boglige Dannelse og denne Dannelses Art. Vi er blandt franske Skribenter vante til de ulærde, hvis Dannelse kun er fransk, til Normalskolens Elever, hvis Dannelse er ensidigt klassisk, og til de lærde, hvis Dannelse er evropæisk. Men France har en rig, fuld Dannelse, indvunden i et Evropa, hvorfra de germanske Folk er udelukkede. Han kan hverken Engelsk eller Tysk. Det er Grundmodsætningen mellem hans Dannelse og Renans. Men det savnes ikke hos ham som hos andre.

Renan var østerlandsk Filolog; de semitiske Sprog var hans Felt; tysk Videnskab havde næret hans Aand. Hvad France kender tilbunds er den latinske og græske Oldtid, men ogsaa Middelalderens latinske og italienske Literaturer. Derfor er han — dette sagt i Forbigaaende — en ivrig Forsvarer af den klassiske Skoledannelse. Jeg nærer, siger han etsteds, en fortvivlet Kærlighed til de latinske Studier. Uden dem er det ude med den franske Genius's Skønhed. Vi er Latinere. Ulvindens Mælk er den bedste Del af vort Blod.

Hvad han særligt har sat sig ind i, er den Brydningstid, da Kristendommen kæmpede med Hedenskabet i de antike Sind, dernæst den hele kristelige Sagnverden, hvis Legender han formaar at genfortælle med Troskyldighed og godt dulgt Ironi, endelig den italienske og særligt den franske Fortidshistorie lige fra Cæsars Tid til det 18. Aarhundrede, hvis Begyndelse lever i hans *Dronning Gaasefod.*

Meget hyppigt drejer hans Kunst sig om religiøse Stemninger og Tilstande. Og her er Modsætningen skarpest til Renan. Thi medens der i dennes Sind altid var religiøse Svingninger, i hans Udtryksmaade ofte Salvelse, er France i Behandlingen af religiøse Æmner tiltrods for den tilsyneladende Ærbødighed inderst inde saa ædru som Voltaire.

Til disse Fortidsskildringer er saa paa hans sidste Udviklingstrin kommet Billeder fra vore Dages Frankrig endog med Portræter af saa nysomtalte Personligheder som Verlaine eller Esterhazy.

Men det er ikke det moderne Liv, der har hans digteriske og personlige Forkærlighed. En Dag, da han viste en Besøgende sine Bøger og denne undredes over, at der ikke var flere og tilsyneladende ingen moderne iblandt dem, sagde France:

Jeg har ingen moderne Bøger, beholder ikke dem, jeg faar; jeg sender dem videre til en Ven, paa Landet. (Den Ven paa Landet turde efter fransk Skik være en af hine smaa Boghandlere ved Seinen, France kender saa godt.) Men bryder De Dem ikke om at lære dem at kende? — Mine Samtidige, Nej! Hvad de kan fortælle mig, véd jeg selv fuldt saa godt. Jeg lærer mere af Petronius end af Mendès. —

Derfor var det vistnok ogsaa halvt modstræbende, at France i en Aarrække som Føljetonist i *Le Temps* indlod sig paa Bedømmelse af sin Samtids Frembringelser som Kritiker. De fire Bind, hvori han har samlet sine Artikler, er dog overmaade underholdende. France hævder her fra først til sidst, at Kritikeren aldrig kan levere saglig Kritik, kun personlig, aldrig formaar andet end fremstille sig selv, saa naar han taler om Horatius eller Shakespeare, vil det blot sige, at han i Anledning af Horatius eller Shakespeare taler om sig selv.

France talte da altid om sig selv: «Jeg haaber, at naar jeg taler om mig, tænker Enhver paa sig.» France gengav som Kritiker sine personlige Indtryk og fortalte gerne Historier, mest Begivenheder fra hans Barndom og tidlige Ungdom, som oplyste og forklarede disse hans Indtryk. En Kritiker i strengere Forstand var han ikke, og da hans Bøger begyndte at faa større Afsætning, ophørte han med Kritiken. Men ikke desto mindre er hans Udtalelser i disse fire Bind højst betegnende for hans Personlighed, røber dens Vid, dens Begrænsning og dens Fordomme — Fordomme, han efterhaanden har sprængt.

Den Ven, hvem France svarte: Jeg har ingen moderne Bøger i mit Hus, spurgte smilende: Ikke engang Deres egne? Nej, svarte France: Det man selv har bygget — var det end et Palads — er En saa kendt, at man ikke taaler Skuet deraf. Jeg kunde ikke udholde at have mine Bøger mellem mine Hænder. Hvad skulde jeg med dem?

Undgaa Gentagelser.

Jeg gentager mig derfor ogsaa bestandig, sagde France.

Det er desværre sandt, det er en af den store Forfatters Skødesynder. Altfor ofte hos ham vender den samme Tanke tilbage næsten med samme Ord; stundom gentager han sig fra én Bog til en anden Side op, Side ned.

Hvor trofast France har skildret sig selv som Billedhuggeren i *Den røde Lilje*, kan med Hensyn til hans anførte Svar ses,

naar man dermed sammenligner dette Sted: Fru Martin-Bellème siger: «Jeg ser ikke nogen af dine egne Arbejder, ikke en Statue eller et Relief.» — Han svarer: «Hvor kan du tro, det vilde more mig at leve mellem mine egne Arbejder. Dem kender jeg altfor godt . . . de keder mig . . .»

At Dechartre kun er Frances Maske, tilstaas næsten ved Fortsættelsen: «Selv om jeg har modelleret nogle daarlige Figurer, er jeg ikke Billedhugger. Meget snarere et Stykke af en Poet og Filosof.»

III

Der er i Frances literære Liv efter en femten Aars Tilløb to Afsnit og han optræder i disse to Afsnit saa forskelligt, at man kunde sige, der er to Francer.

I det første Afsnit er han den fine Ironiker, der højt hævet over Menneskesværmen iagttager dens Bestræbelser og Kampe med et overlegent, medynksomt Smil. — I det andet Afsnit viser han sig som Stridsmand. Ikke blot, at han tager Parti, men han optræder som troende paa netop det, han har skemtet med og spottet over, Folkets sunde Instinkt, Flertallets Betydning, Fremskridtets stigende Virkelighed, ja som troende paa Lærdomme, han som Tænker har vægret sig ved at antage: Demokratiets Teori, Socialismen som Lære.

Da en Ven engang i høflige, men bestemte Ord bebrejdede ham denne sidste Holdning som neppe fuldtud ærlig, svarte France paa en Maade, som omgik den egenlige Braad, med Spørgsmaalet: Kender De nogen anden Magt, der kan tage det op med den forenede Kirkevælde og Nationalisme end det socialistiske Arbejderparti?

Han gjorde det teoretiske Spørgsmaal til et praktisk.

Da Vennen bemærkede, at han selv i et lignende Tilfælde udtrykkelig havde erklæret sin praktiske Tilslutning til et Parti og dog samtidig havde taget Afstand fra dets Lære, vendte France sig smilende til nogle unge Piger og sagde: Er han ikke umulig? Altfor honnet og stædig som et rødt Æsel.

I den større Halvdel af sit Liv var France visselig enig med sin Abbed Coignard, der foragter Menneskene med Ømhed og der ikke vilde have undertegnet Erklæringen af Menneskerettig-

hederne, ikke en Linje af den, «paa Grund af den skarpe og ubillige Adskillelse, som dèr gøres mellem Mennesket og Gorillaen.» Han var da — som Coignard — mest tilbøjelig til den Tro, at Menneskene er ondskabsfulde Dyr, der kun kan holdes i Ave ved Magt eller List.

Endnu mange Aar efter da han er optraadt som erklæret Demokrat lader han sin Talsmand Bergeret sige til sin Hund: «Imorgen kommer du til Paris. Det er en berømt og ædelmodig By. Sandt at sige er denne Ædelmodighed ikke fordelt mellem alle dens Indbyggere. Den findes tvertimod kun hos et ganske lille Antal af Borgerne. Men en hel By, ja et helt Folk, indbefattes i nogle enkelte Personer, der tænker kraftigere og rigtigere end de andre.» Og sidenhen i Bogen, da Riquet med aabent Svælg og flammende Øjne er faret afsted i Hælene paa den kloge Arbejder, der har gjort Bergerets Reoler i Stand, forklarer han ligeledes Hunden, at Nationernes Hæder ikke beror paa de dumme Hurraraab, der brøles paa Gader og Pladser, men paa den stille Tanke, der fødes paa et eller andet Kvistkammer og en Dag forandrer Landenes Udseende.

France nærer ikke de Reaktionæres Frygt for Folkevælden. Men naar han ikke frygter den, er det ikke paa Grund af Massernes Fornuft. Det er paa Grund af deres Forsigtighed. Han véd, at Skrækken for det Ubekendte gør den almindelige Stemmeret til en ganske ufarlig Institution. Han har brugt sine Øjne og sine Tanker for godt til at nære større Ærefrygt for Folkesuveræniteten end for alle de andre Suveræner, man har dyrket og smigret gennem Tiderne. Han véd, at Videnskaben er suveræn, ikke Folket. Han véd, at en Dumhed vedbliver at være en Dumhed, selv om den istemmes af to Millioner eller fyrretyve Millioner Mennesker, og at Sandheden er uimodstaaelig og opkaster sig til Jordens Herre, selv om den kun øjnes og udtales af en eneste Mand, og selv om Millioner rotter sig sammen og skraaler i Kor mod hans «Individualisme».

France har intet Gladsyn. Thi han har set for megen Nedgang og for meget Frafald rundt omkring sig i Frankrig og Evropa til at tro paa Sagnet om det uafbrudte Fremskridt. Han har oplevet Tider af Almenslaphed og Almensløvhed, hvor ingen Braad har kunnet pirre Sindene til Fornuft, end mindre til Handling. Naar Gemytterne hungrer og tørster efter Uretfærdighed, saa nytter det ikke stort at byde dem en Læskedrik af Kultur.

Som det i hans *Bergeret* siges om «Folket»: «Det er ikke let at faa et Æsel til at drikke, som ikke er tørstigt.» Han véd ogsaa, hvad Folkegunst betyder. Ikke uden Grund lader han en af sine Hovedpersoner sige: «Hvis Hoben nogensinde har løftet Dem forelsket i sine Arme, saa har De snart faaet Lejlighed til at opdage Umaadeligheden af dens Afmagt og dens Fejghed.»

Paa sin stilfærdigt vittige Maade forklarer han derfor etsteds, hvorfor den nationalistiske Kandidat til Byraadet blev valgt og den republikanske faldt igennem, saaledes: Den nationalistiske Kandidat var ganske ubekendt med alle de foreliggende Spørgsmaal, og denne hans Uvidenhed kom ham højligt til Gode; hans Veltalenhed blev i Kraft af den frigjort og bevinget. Republikaneren derimod fortabte sig i saglige Spørgsmaal, i Enkeltheder. Skønt han kendte sit Publikum, gjorde kan sig dog nogle Illusioner om sine Vælgeres Intelligens, havde en Smule Respekt for dem, vovede sig ikke til altfor grove Flovser, men gav ordenlig Forklaring. Følgelig fandt man ham kold, uklar, kedsommelig og lod ham falde.

Men paa den anden Side har France heller ikke noget Sortsyn. Han véd og siger om det nuværende Frankrig: «De Svage har Uret. Det er vor hele Moral, min Kære! Troer De, vi er for Polen eller Finland? Nej, nej! vi kniber ikke Strengene paa den Gitar.» Men han véd, at Verden ikke i Længden tilhører den bevæbnede Raahed. Ene, vaabenløs og nøgen, er Tanken stærkere end Alt og Alle. De Stærke og de Voldsomme falder for den. Den rammer Uretfærdigheden og fælder den. Ordet omformer Jorden. Intet kan faa Sammenhængen mellem stærke Grunde og mellem høje Tanker til at briste, og intet Bolværk holder mod deres Stød. Den stille Lærde Bergeret er usvigeligt sikker paa Fornuftens endelige Sejr: «Tænkernes Drømme har til alle Tider vakt Handlingens Mænd, og de har sat Tænkernes Tanker i Værk. Vor Tanke skaber Fremtiden. Statsmændene arbejder efter de Planer, som vi efterlader ved vor Død.»

Ganske vist er Fremtiden skjult for os. Men vi maa, som det hos France hedder, arbejde paa den, som Væverne frembringer Gobelins-Tapeter, uden at se de Billeder, de væver. Og det er endda ikke helt sandt, at Fremtiden er skjult, eller, om den end er det for os, lader mere udviklede Væsner sig tænke, for hvem den ikke falder væsenligt ud fra Fortid og Nutid. Og vi kan saa meget des lettere tænke os Væsener, der samtidigt opfatter

Foreteelser, der synes os adskilte ved en lang Mellemtid, som vi jo selv allerede, naar vi ser op paa Nattehimlen, med ét Blik opfanger Lysstraaler, der med Mellemrum af Hundredetusinder af Aar udgik fra de forskellige Kloder.

Med dette Sindelag kan man tages til Indtægt af begge Lejre, den radikale som den konservative, omtrent som Ibsen en Tid lang blev det i Norden. France blev indlemmet i den konservative Lejr. Han var endnu saa sent som i 1897 det konservative Partis, Hertugernes Kandidat til Akademiet imod den Kirkevælden fjendske Forfatter Ferdinand Fabre.

Med sin Sans for Maadehold og Takt afskyede han da sin senere Kampfælle Zola, men afskyede ham rigtignok uden synderligt Maadehold, skrev: «Jeg misunder ham ikke hans modbydelige Ry. Aldrig har noget Menneske saaledes bestræbt sig for at nedværdige Menneskeheden og negte Alt, hvad der er godt og ret. Aldrig har Nogen i den Grad miskendt Menneskehedens Ideal.»

Der var mere Kærlighed til god Smag end Sans for Geni heri. Det maa paaskønnes, at France senere har gjort Afbøn for disse Udtalelser og sine mange lignende, bl. A. i den smukke og varme Tale, han holdt ved Emile Zolas Grav; men ogsaa forinden.

Og som han Aar igennem over Smagløshederne og Overdrivelserne miskendte Geniet hos den Mand, der skulde blive hans bedste Fælle, saaledes forherligede han paa sin Side med nogen Overdrivelse de Mænd, han skulde blive tvungen til at bekæmpe paa Liv og Død og hvis Begrænsning og svage Sider han sidenhen lærte tilgavns at kende.

Han har for fuldt Alvor skrevet: Jeg tror ikke, man nogensinde har kunnet være mere intelligent end i vore Dage Paul Bourget og Jules Lemaître.

Han forstod da ikke Helvedesfrygten hos Bourget, ikke Mangelen paa indre Ligevægt hos Lemaître. Denne Nationalismens senere Fanatiker har han givet dette Vidnesbyrd: Han er af de Mennesker, der ikke vil Nogen ilde, men er taalsomme og velvillige. Han er en frygtløs Forstand, en smilende Sjæl, lutter Overbærenhed. —

Allerede da dette skreves, var Lemaître ondskabsfuld og smaalig, om end maaske endnu ikke lav. Faa Aar efter stod han som Nationalistforeningens Viceformand i Spidsen for den Bande, der holdt Dreyfus paa Djævleøen og prækede Statskup

mod Loubet. Faa Aar efter var Paul Bourget vendt tilbage til den katolske Kirkes Skød og angreb med den yderste Voldsomhed enhver moderne Stræben, endog Folkeoplysning, Arbejderundervisning. Det var France's Intelligenshelte.

I Sammenligning med disse Mænds Holdning kan France's de sidste seks Aar igennem næsten kaldes opbyggelig.

Lad være, at han som Folketaler — en Bestilling, hvortil han ikke var anlagt af Naturen — har udtalt sig noget mere bekræftende og troende end han inderst inde føler, det udelukker ikke, at hvad der i det sidste Tiaar er kommet til Gennembrud i ham, det er selve det Mandsvæsen, der laa dulgt bag Grublerens Tankeleg og Digterens Selvforvandlinger.

Med ét strøg han al Tvivlsaand af sig og stod der med Voltaires gamle Klinge lynende i sin Haand, som *han* uimodstaaelig ved sit Vid, som han al Kirkevældes frygtelige Fjende, som han Uskyldighedens Talsmand. Men videre gaaende end Voltaire meldte han sig som Fattigfolks Ven i den storpolitiske Kamp.

At dette Gennembrud skete, det skyldtes utvivlsomt den Omstændighed, at Frankrigs hele Kultur, dets gamle Stilling som Retfærdighedens Talsmand, syntes ham udsat for Fare under en Krise i den offenlige Moral; men uden en Tilskyndelse udenfra var det neppe sket. Mer end nogen anden har her en Veninde af France været virksom, i hvis Hus han allerede i mange Aar har været den kæreste, daglige Gæst og hos hvem han har sit andet Hjem.

Denne Dame, hvem hans Ry ligger mere paa Hjerte end nogen anden Sag, har, klog og tillige lidenskabelig som hun er, anvendt sin hele Indflydelse paa at faa France til dristigt at lægge sit Navn i Vægtskaalen, da Styrkeprøven i Frankrig fandt Sted mellem nogle faa Udkaarne paa den ene Side, Hæren, Kirken, Magthaverne og den vildledte Mængde paa den anden.

Det er som Stridsmand at France har skrevet de to sidste Bind af sin *Histoire Contemporaine*, udgivet sine Taler i *Cahier de la Quinzaine*, talt ved Afsløringen af Renans Statue som ved Zolas Grav og skrevet Forordet til Combe's samlede Taler.

Det er et Tidens Tegn, at France nu er den Mand, hvem Frankrigs Førsteminister henvender sig til for at faa sine Udtalelser forestilte for den franske Læseverden. Det viser, hvad Magt der tillægges ham og hvor afgjort han har taget Parti. —

IV

France har undertiden indført sig selv i sine Bøger. Han tager det Sky og Vise i sit Væsen og gør deraf Hr. Bergeret. Han tager den rolige Cynisme i sit Væsen og gør deraf Lægen Trublet i *Histoire comique*. Han tager sit lidenskabeligt skønhedsdyrkende Jeg og gør deraf Billedhuggeren Dechartre i *Den røde Lilje*. Han infører sig i samme Roman næsten med Navns Nævnelse som Forfatteren Paul Vence, dette naturligvis, for at man ikke skal mærke, at France desuden er Hovedpersonen, Billedhuggeren; ligesom her Mary Robinson nævnes for at dække over hendes Væsensenhed med den engelske Digterinde i Bogen, Miss Bell, og som Oppert omtales for at man ikke skal kunne sige, han er Oldforskeren Schmoll — hvad han utvivlsomt er.

Da Vence indføres hos Heltinden, hedder det: Hun ansaa Paul Vence for den eneste rigtig evnestærke Mand, der kom i hendes Hus. Hun havde skattet ham, før hans Bøger havde givet ham saa stort et Ry. Hun satte megen Pris paa hans dybe Ironi, hans kildne Stolthed, hans Talent, der var modnet i Ensomhed.

Og Paul Vence er i den Grad France selv, at da han i Bogens Slutning siger: Den Mand var viis, som skrev: Lad os give Menneskene til Vidner og Dommere Ironi og Medlidenhed, saa svarer Fru Martin-Bellème: Men, Hr. Vence, det er jo Dem selv, som har skrevet det. — Og det staar virkelig flere Steder i Frances Bøger.

En dyb Ironi er saaledes den første Egenskab, han selv tillægger sig.

Vi saa, hvorledes denne Ironi, uensartet fra Renans, kun skinner igennem en anden Persons Troskyldighed.

I *Thaïs* hedder det f. Eks. om Heltinden, en græsk Kurtisane: «Denne Kvinde viste sig ved Festlegene og frygtede ikke for at optræde som Danserinde saaledes, at hendes altfor smidige og kunstfærdige Bevægelser mindede om de skrækkeligste Lidenskaber og ophidsede til dem.» — Dette er følt og sagt saadan fra en Munks Synspunkt.

Sammesteds ser Pafnucius Djævlene pine Sjæle. Ingensteds antyder Fortælleren en Tvivl eller Vantro, ingensteds staar, at dette var Syner, ikke Virkelighed. Tvertimod: Smaa grønne

Djævle gennemborede hans Læber og hans Strube med glødende Jern.

Denne Troskyldighed er en sjælden Egenskab i fransk Literatur. Franskmændenes Kunst er (trods Lafontaine) i Regelen ikke naiv, men allerede hos Molière og i hele hans og det følgende Aarhundrede ganske bevidst. Men Naiveteten er som kunstnerisk Virkemiddel mægtig — saavist Virkningen ad Omveje, der udkræver Selvvirksomhed af Læseren, er stærkere end den ligefremme Meddelelse, der ikke giver Forstanden det lette, fremmende Stød.

Hvor France optræder som historisk Fortæller, der taler han troskyldigt, som en Samtidig vilde tale og tænke. Det spores bedst i *Klio*.

Saa jævnt Indholdet af *Klio* er, saa berøres dog i denne Bog, som bærer Navn af Historiens Gudinde, nogle af Verdenshistoriens største Personligheder, Homer, Cæsar, Dante, Jeanne d'Arc, Napoleon. Af dem er umiddelbart kun Homer og Napoleon fremførte.

Da *Sangeren fra Kyme* udgaves første Gang, virkede Fortællingen paa En og Anden som en Vilkaarlighed. Hvorfor optage Overleveringen om den blinde eller halvblinde Olding? Hvorfor give denne ringe Skikkelse, denne fattige Stakkel, der gaar fra Sted til Sted for at tjene Brødet ved sine Sange, dette overvældende Navn, Homer? Ved fornyet Prøvelse indrømmer man, hvor rigtigt France har set, og hvilken Visdom der ligger bag Synet. Sangeren her svarer jo saare godt til de homeriske Digtes Fremstillinger af Sangere ved Hoffer, og meget naturligt er det, at hans Hus har været snevert og lavt i Sammenligning med den berømte Spaamands rige Hus ved Siden af.

Hemmeligheden ved Kunsten i France's historiske Foredrag er som sagt den, at han tænker og taler i det Tidehvervs Aand, som han skildrer, synes at dele dets Synsmaade, gaar ind paa dets Tro og Overtro, dets Fordomme og Forestillinger, uden Ironi som uden falsk Barnlighed, men med en Teknik, der gør Modsætningen stærkt indlysende mellem hine Tiders eller Egnes Tænkemaade og vor.

Saaledes f. Eks. her, hvor han meddeler Læseren sin Opfattelse af homeriske Poesiers Tilblivelse gennem den Skildring, han giver af den gamle Sangers Fremgangsmaade. Da en Konge opfordrer ham til at synge, dog sandfærdigt, svarer han: «Hvad

jeg véd om Heltene, det har jeg fra min Fader, som havde lært det af selve Muserne; thi fordum besøgte Muserne de guddommelige Sangere i Huler og Skove. Jeg skal ikke blande Løgne ind i de gamle Beretninger.» Og Forfatteren tilføjer: «Saaledes talte han af Forsigtighed. Thi til de Sange, han havde lært i Barndommen, plejede han at føje Vers, han havde taget fra andre Sange eller fundet i sit eget Indre. *Men han tilstod ikke, at de var hans Værk, af Frygt for, at man skulde bebrejde ham det.* Stormændene bad ham især om de gamle Fortællinger, som de troede dikterede af en Gud, og de havde Mistillid til de nye Sange. Derfor skjulte han omhyggeligt de selvopfundne Sanges Oprindelse. *Og da han var en meget god Digter og nøjagtigt iagttog vedtagen Skik og Brug, adskilte hans Vers sig i ingen Henseende fra Forfædrenes;* de var dem lig i Form og Skønhed og straks fra deres Undfangelse af værdige til udødelig Hæder.» Som man ser roses Sangeren her i Tidens Aand netop for den Egenskab, der efter moderne Begreber forringer ham, og han skjuler efter Evne sin Originalitet.

Ganske saaledes giver France Dialogen *Farinata degli Uberti* Relief. Med sin sikre kritiske Sporsans er han slaaet ned paa den af Skikkelserne i Dantes *Helvede*, som i Interesse overgaar alle de andre. Og saa er der dog i Figuren et Element, der fattes hos Dante, den polære Modsætning mellem Farinatas Synsmaade og vor. I vore Dage er det ærefuldt at kæmpe for sine Landsmænd mod fremmede Tropper, men afskyeligt at anstifte Borgerkrig. Hvor Farinata forsvarer, at han har stillet sig paa Sienas Side mod sine florentiske Landsmænd, siger han: «Naturligvis havde det været bedre at fægte Trætten ud mellem os Florentinere. Borgerkrig er en saa smuk og ædelig Sag, saa *fin* en Ting, at man om muligt burde undgaa at indblande fremmede Hænder deri . . . . Jeg vil ikke sige det Samme om Krige udadtil. Det er nyttige, undertiden nødvendige Foretagender, som man iværksætter for at hævde eller udvide Staternes Grænser eller for at fremme Handelen med Varer. Men der i Reglen hverken stor Fordel eller synderlig Ære ved i egen Person at føre disse grove Krige. Et fornuftigt Folkeslag overlader dem gerne til Lejetropper, i hvis Spidse man sætter erfarne Høvedsmænd, som forstaar at opnaa meget med en lille Trop.»

For at give en Forestilling om denne Dialog kan man minde om Robert Brownings tilsvarende versificerede, hvori gammel-

italiensk Lidenskab kommer til Orde. Brownings Udtryksmaade er lidenskabeligere end France's, mere mundtlig og stødvis springende. France virker næsten altid blot ved Modsætningen mellem Følelsernes indre Logik i fjerne Tider og i vor.

Den mest udførlige af Fortællingerne er den, som fører Titlen *Atrebaten Komm*; den fremstiller en Gallerhøvdings Livsførelse paa Cæsars Tid. Skønt Skildringen tilsyneladende er lige saa fri som i *Sangeren fra Kyme*, har France dog her havt ganske bestemte historiske Holdepunkter for sin Digtning. Den, der har Cæsars Optegnelser om den galliske Krig i frisk Erindring, vil mindes, hvad han meddeler om Atrebaterkongen Commius. For dem, det kunde more at sammenligne Cæsars Tekst med Digtningen, anføres her Kildestederne: 4. Bog, 21. Kapitel, 7. Bog, 76. K., 8. Bog, Kapitlerne 23, 47, 48. Det er Fordybelsen i en Barbarsjæl fra Datiden, der her har tiltalt France, Komm's sorgløse Høvdingeliv fra først af; hvorledes han i Begyndelsen vindes af Romerne og føler sig smigret ved at betegnes som Cæsars Ven, saa føres til at betragte Tabet af Friheden som Forsmædelse, indtil hans Følelse for Romerne bliver Barbarens vilde Had. De fleste Læsere vil først efter at have gjort Bekendtskab med denne Fortælling have et fyldigt Indtryk af Modsætningen mellem romersk og barbarisk Krigsførelse, særligt af den Ingeniørkunst, man havde bibragt de smaa, brune Soldater, der førte Krig mere med Hakke og Spade end med Kastespyd og Sværd. Mesterlig er Gengivelsen af Barbarkongens Forbavselse og Skræk, da han genser sin kummerlige Hovedstad Nemetocenna (det nuværende Arras) i faa Aar ombygget af Romerne til en Pragtby med Templer og Buegange, saa han maa tro, de besidder Trolddomsmagt. Man følger ham med Spænding paa Vandring gennem Staden forklædt som Tigger, følger hans Undren ved disse Malerier paa Husene, af hvis Æmner han intet forstaar, hans Mord af den unge Romer, der sidder i Amfiteatret og digter latinske Vers paa et græsk Versemaal til sin Føbe. Atter her virker France ved den stiltiende Fremhævelse af Datidens Tænkemaade som modsat vor. Saaledes hedder det om Præfekten for det romerske Rytteri, Cajus Volucenus Quadratus, der beslutter at indbyde Komm til et venskabeligt Møde, række ham Haanden og samtidig lade ham nedhugge bagfra:

«Han var en god General, kunde Matematik og Mekanik. I Fredstid samtalte han paa sin Villa i Campanien under Terebinter

med Øvrighedspersoner om Folkeslagenes Love, Sæder og Skikke. Han roste gamle Dages Dyder, priste Frihed, læste græske Historikeres og Tænkeres Bøger. Hans Aand udmærkede sig ved Adel og Elegance. Og da Atrebaten Komm var en Barbar, fremmed for Romerfolkets Sag, fandt han det rigtigt og fornuftigt at lade ham myrde.»

Skønt der af Cæsar her kun forekommer en let Silhuet, føles det her som andensteds, at han har sysselsat Anatole France ikke lidet. France beundrer ham uden varmere Sympati. Hans Abbed Coignard, der grubler over Cæsar, frastødes af hans Grusomhed; der tænkes naturligvis paa Gallernes afhuggede Hænder ved Uxellodunum. Dog var Cæsar mildere end nogen anden romersk Hærfører. Men efter Frances Vane fremstiller han i én Bog Alt, hvad der taler for Cæsar, andensteds, hvad der taler imod ham.

Netop saaledes har han ogsaa baaret sig ad overfor Napoleon. I *Den røde Lilje* dvæles der ved Udvortesheden af Napoleons Væsen, endda saaledes, at den stakkels Napoleon III sættes over ham i Interesse. I Fortællingen *La Muiron* (Skibet, der førte Bonaparte fra Ægypten til Frankrig) fremhæves derimod netop den unge Overgenerals Hang til Mystik, hans hemmelighedsfulde Tro paa sin Fremtid. Og France lægger ham disse dybe Ord i Munden: «Man undgaar ikke sin Skæbne. Brutus, der var en Middelmaadighed, troede paa Viljens Styrke. En overlegen Aand har ikke den Illusion. Han ser den Nødvendighed, som indskrænker ham . . . Børn er stridige. En stor Mand er det ikke. Hvad er et Menneskeliv? Den Kurve, som dannes af et Projektil.» Dette siger Bonaparte, netop som han i sikker Tro til sin Lykke vover sig frem paa Middelhavet midt imellem de engelske Krydsere. Hele den lille Skildring er som baaret af Anelsen om tilkommende Storhed.

Men her som allevegne gaar France med den overordenlige Skribents Sikkerhed udenom den billige Effekt. Med Viskelæderet i sin Haand gennemgaar han alle Omrids, udviskende, aftonende.

Det er i Overensstemmelse med Stilens Troskyldighed betegnende, at Troskyldigheden overhovedet indgaar som Bestanddel i de mest levende Skikkelser, France har frembragt. Deres anden Bestanddel er gerne en stærk og undertiden ret skamløs

Sanselighed, som France ikke har noget imod og som det morer ham at fremstille.

Tag Abbed Coignard i *Dronning Gaasefod*, et lynende godt Hoved, en barnlig Sjæl, en skamløs Krop. Tag Choulette i *Liljen*, genial, barnlig, forfalden, skamløs. Dette Portræt af Verlaine er varieret i Skikkelsen Gestas i *L'étui de nacre*. Hos alle disse en Blanding af Troskyldighed og cynisk Nydelsesfryd; Skamløsheden som halvt barnlig.

Abbed Coignard undergraver alt Anerkendt med sine Tvivl og fører et højst løsagtigt Levned, men holder fast ved hver Trævl af den katolske Religion. Barnligere endnu er Eleven Tournebroche. Choulette er den gamle ødelagte Bohêmien, evigt ung som Digter, opløst af Drukkenskab og af Medlidenhed med de Fattige og Smaa, ligesom det siges om Coignard: halvt en Francesco af Assisi, halvt en Epikuræer, et stort, troende, skamløst Barn.

Det er i Kraft af denne Forening, Naivetet og Cynisme i Et, at Hunden Riquet bliver en af France's ypperste Karakterer. Ingen Mand er jo cynisk som en Hund, og intet Barn mere barnligt.

Den har vanskeligt ved at sætte sig ind i Hr. Bergerets Synsmaader. Den farer som nævnt i Benene paa den vakre Snedker, blot fordi han bærer en simpel Bluse og sit Værktøj; den er gennemtrængt af alle gamle Fordomme fra Lenstiden.

Men dens *Tanker* er et lille Mesterværk af Hunde-Uskyld og vel sammentrængt Ironi. Her et Par Prøver:

Mennesker, Dyr og Stene vokser, naar de nærmer sig mig, og blir uhyre store, naar de er mig nær paa Livet. Jeg ikke. Jeg bliver altid lige stor, hvor jeg end er.

Hundelugt er en henrivende Duft.

Min Herre holder mig varm, naar jeg ligger bag ham i hans Lænestol. Det kommer af, at han er en Gud. Der er ogsaa en varm Flise foran Kaminen. Den Flise er guddommelig.

Jeg taler, naar jeg vil. Ogsaa af min Herres Mund udgaar Lyd, som har en Slags Mening. Men den Mening er mindre tydelig end den, jeg udtrykker med min Stemme. I min Mund har Alt Mening. I min Herres Mund er der megen tom Larm.

Der gives Vogne, som Heste trækker paa Gaderne. De er frygtelige. Der er desuden Vogne, som gaar af sig selv og puster stærkt. Ogsaa de er fulde af Fjendskab. Mennesker i Pjalter

fortjener Had, ligeledes de, der bærer Kurve paa Hovedet eller ruller Tønder.

Jeg kan heller ikke lide Børn, som i stærk Fart løber efter hinanden, jager hinanden og tager hinanden fat, skrigende af fuld Hals i Gaderne. Verden er fuld af fjendtlige og farlige Ting.

Jeg elsker min Herre, fordi han er mægtig og frygtelig.

En Handling, hvorfor man faar Prygl, er en slet Handling. En Handling, hvorfor man blir klappet, er en god Handling.

Bøn. O min Herre Bergeret, du Kødbenenes Gud, jeg tilbeder dig. Vær priset, naar du indjager Frygt! Vær lovet, naar du er venlig! Jeg kryber for dine Fødder, jeg slikker dine Hænder. Storladen er du og saare skøn, naar du ved dit dækkede Bord nedsluger umaadelig Kødmad. Storladen er du og saare skøn, naar du med en lille Splint Træ tryller Flammen frem og forvandler Nat til Dag! Bevar mig i dit Hus og udeluk enhver anden Hund! —

Det er en Parodi paa Menneskereligiøsiteten, udført i al Godmodighed og dog ret skarp.

Naar Hr. Bergeret nu henvender sig til denne Hund, saa henvender han sig til hele den tilbageblevne Del af Menneskeheden.

«Ogsaa du, stakkels lille sorte Væsen, du der er saa svag, tiltrods for dine spidse Tænder og dit dybe Svælg, ogsaa du dyrker den udvortes Storhed og den ældgamle Uretfærdigheds Religion. Ogsaa du lader dig forføre ved Løgne. Ogsaa du har Racehad.

Jeg véd det nok, du har en dunkel Godhed, Calibans Godhed. Du er from, du har din Teologi og Moral. Og du véd ikke bedre. Du passer paa Huset og forsvarer det, endog mod dem, der er dets Forsvar og Pryd. Den Haandværker, du vilde jage bort, har, saa simpel han er, ypperlige Tanker. Du har ikke hørt dem.

Dine haarede Øren hører ikke den, som taler bedst, men den, som raaber højest. Og Frygten, den naturlige Frygt, som var Raadgiver for dine Forfædre og mine, da de var Hulebeboere, den Frygt, som skabte Guderne og Forbrydelserne, vender dig bort fra de Ulykkelige og berøver dig al Medlidenhed.»

Ironien vinder i Styrke ved at hylles i Hundens Uskyld. Saaledes tilhylles den jævnlig hos France. Saaledes, da han i *Hr. Bergeret* lader sine Modstanderes Tankegang træde frem i

de to Kapitler, som i Begyndelsen og Slutningen oplæses af et foregivent Værk fra Aar 1538, i hvilket France med udadleligt Mesterskab har efterlignet det 16. Aarhundredes Sprog, Skrivemaade og Tankegang, Skriftet om Trublionerne, Datidens Nationalister.

Ligesom der overhovedet er Noget, der minder om Voltaire som Fortæller i France's Aandsanlæg, saaledes ligger der noget af *Candide* bag hans Hovedpersoner og i hans Romaners Aand. Ogsaa Candide var naiv. France har læst Voltaire atter og atter og optaget umaadeligt af ham. Hvor ofte gaar f. Eks. ikke Historien om Cosru's Enke fra *Zadig* igen hos France! En Voltairesk Sætning som denne «Udødelighedstroen udbreder sig stærkt i Afrika sammen med Bomuldstøjerne» klinger ogsaa ganske som var den af France. Rigtignok er Troskyldigheden ægtere hos den yngre Digter, medens selve Skribentens Størrelsesforhold selvfølgelig er betydeligt mindre.

V

De fire Bind af Romanen *Histoire Contemporaine*, af hvilke de to sidste ved deres vittige Angreb i Dreyfussagen bragte Nationalisternes Bekæmpere en Understøttelse, der ikke maa anslaas lavt, er vel af ulige Værdi, men som Helhed et sjældent Værk af moden Erfaring og olympisk Overlegenhed. Hovedpersonen, den blide og vise Hr. Bergeret, uheldig som Ægtemand, heldig, forsaavidt som han opnaar Skilsmisse, staar som Type ikke tilbage for de Personligheder, i hvem andre store franske Digtere har gengivet sig selv. Han er en værdig Broder til Molière's Alceste, Beaumarchais' Figaro og Balzac's Mercadet.

Kunstnerisk endnu mere fuldendte end den store Fortælling i flere Bind er de moderne Novelletter, der er forenede i Samlingen *Crainquebille*. Den Historie, efter hvilken Samlingen har Navn, fortælles med Mildhed, Simpelhed, Bitterhed og Skarphed*). Er denne Novelle gribende, saa er den følgende lille Historie *Putois* lige saa vittig som dybsindig.

«Lucien, husker du Putois?» spørger Zoe sin Broder, Hr. Bergeret.

---

*) Se *Samlede Skrifter* XV 224.

«Om jeg husker Putois? Ingen Skikkelse fra min Barndom staar saa levende for mig. Hans Hoved var spidst . . .»

«Hans Pande var lav,» tilføjer Frøken Zoe. Og nu fremsiger Broder og Søster skiftevis med enstonig Stemme og sær Alvor, som foredrog de et Signalement:

«Lav Pande. — Glasagtige Øjne. — Sky Blik. — Rynker i Tindingen osv. Fremdeles: Mager. — Lidt duknakket. — Tilsyneladende svag, men i Virkeligheden ualmindeligt stærk, kunde bøje et Femfrancsstykke mellem Pegefinger og Tommel. — Tommelen var umaadelig stor.»

Og mangfoldige Enkeltheder endnu.

Datteren Pauline spørger: «Hvad var Putois?» og faar Svaret, at han var Gartner, Søn af hæderlige Landbrugere, grundede en Planteskole i Saint-Omer. Men han gjorde daarlige Forretninger og maatte drage om som Landarbejder. Som saadan bar han sig ikke altid rosværdigt ad. Naar Fader savnede noget paa sit Skrivebord, plejede han at sige: «Jeg har en Mistanke om, at Putois har været her.»

«Er det Alt?» spørger Pauline.

«Nej, min Pige, det er ikke Alt. Der var det mærkelige ved Putois, saa godt kendt han var af os, at han alligevel . . .»

«Ikke var til,» siger Zoe.

«Hvilket Ord! udbryder Hr. Bergeret. Hvor kan du ville paastaa sligt! har du tilstrækkelig betænkt Betingelserne for Tilværelse og betænkt de mange Væremaader?»

Og Hr. Bergeret forklarer sin Datter, at Putois fødtes som en voksen Mand, da han og hans Søster var Børn. Deres Forældre beboede et lille Hus i Saint-Omer og havde indrettet deres Liv, som det passede dem, da de blev opdagede af en gammel, rig Grandtante til Moderen, som havde et Gods der i Nærheden, og som benyttede sit Slægtskab til at paatvinge dem Indbydelser til hver Søndag Middag, idet hun hævdede, at alle ordenlige Folk om Søndagen spiste til Middag med deres Familie.

Da Faderen kedede sig fordærvet ved disse Middage, krævede han af Moderen, at hun skulde afslaa Indbydelserne, ligegyldigt under hvilket Paaskud. Og saaledes kom den ellers saa sanddru Moder til en Dag at sige: «Paa Søndag umuligt. Jeg venter Gartneren.» Der fik Putois sin første Bestemmelse.

Da Familien kun ejede en Haandfuld Jord, spurgte Tanten med Forbavselse, om Gartneren skulde arbejde i den Have, og

da hun fik Ja, bemærkede hun meget fornuftigt, at man jo kunde lade ham komme en af Ugedagene. — Dette fremtvang med Nødvendighed Svaret, at Putois kun kunde tage Arbejde om Søndagen; han var optaget hele Ugen igennem. — Saaledes fik Putois sin næste Ejendommelighed.

Paa Spørgsmaalet om, hvad han hed, fik han endelig sit Navn. Og fra det Øjeblik af, da han havde et Navn, førte han en Slags Eksistens. Da Tanten videre spurgte om hans Bolig, blev han nødvendigvis omvandrende Arbejder eller Landstryger, og erholdt saaledes foruden Tilværelse en Levevis.

Saasnart Tanten vilde lade ham arbejde for sig, viste det sig, at han var ufindelig. Da hun udspurgte Alverden om ham, opdagedes det, at de fleste troede, de havde set ham, og at andre kendte ham, men ikke nøje vidste, hvor han i Øjeblikket var, indtil Rodemesteren bestemt erklærede, at Putois havde hugget Brænde for ham mellem den 19. og 23. Oktober det Aar, Kometen viste sig.

En Dag kom Tanten og havde set ham: en halvhundredaarig Mand, mager, krumrygget med smudsig Bluse; han lignede en Landstryger. Hun kaldte med høj Røst: *Putois!* og han vendte sig om.

Fra nu af voksede og voksede Putois, tiltog stedse mere i Virkelighed. Der blev stjaalet tre Meloner fra Tanten. Hun mistænkte Putois. Ogsaa Politiet var af den Mening, at han var skyldig, og gav sig til at søge efter ham. I Byens Avis skrev en Journalist et formeligt Stikbrev efter Putois, som viste sig at have et sandt Forbryderansigt. Kort efter blev der atter stjaalet fra Tanten, denne Gang tre smaa Sølvskeer; hun genkendte Putois' Haandelag i dette Tyveri. Fra da af var han Byens Skræk.

Da Tantens Kokkepige viste sig at være forført og i Omstændigheder, tvivlede Damen intet Øjeblik om, hvem Forføreren var, og bestyrkedes i sin Formodning, da Kokkepigen græd og ikke svarede paa hendes Spørgsmaal. Eftersom Pigen var grim og skægget, vakte Historien megen Munterhed, og Putois blev i Folkefantasien til en ren Satyr. Da en Opvartningspige og en lille pukkelrygget Tøs samme Aar blev med Barn, forvandledes Putois i den folkelige Opfattelse til et sandt Uhyre.

Smaabørnene saa Glimt af ham overalt; han gik om Aftenen forbi Haven eller han syntes at have klatret over Muren. Ufor-

klarlige Blækklatter paa Dukker stammede fra ham. Han hylede med Hundene, jamrede med Kattene om Natten, kom sagte ind i Sovekammeret, blev noget midt imellem Bussemanden, Nissen og Ole Lukøje. Faderen interesserede Troen paa Putois som typisk for al menneskelig Tro, og da hele Saint-Omer var overbevist om Putois' Eksistens, vilde han som god Borger ikke nedbryde Troen.

Hvad Moderen angik, saa bebrejdede hun sig vel en Smule, at hun havde bragt Putois til Verden, men alt i alt havde hun ikke baaret sig værre ad end Shakespeare, da han skabte Caliban. En Dag blev hun endogsaa ganske bleg, da Pigen kom ind og sagde, at en Landarbejder stod nede i Køkkenet og ønskede at tale med Fruen. «Har han sagt sit Navn?» «Ja, *Putois*.» «Hvordan?» «*Putois*, Frue! Han venter i Køkkenet.» «Hvad vil han?» «Han vil kun sige til Fruen, hvad han vil.» «Gaa ligefuldt og spørg ham, hvad det er!»

Da Pigen kom ned i Køkkenet, var Putois der imidlertid ikke længer. Men fra den Dag af begyndte Moderen saa smaat selv at tro paa hans Eksistens.

Historien er lige dyb og fin. Den drejer sig om, hvad en indbildt Tilværelse vil sige. Putois frembringes ved en Mytedannelse, og han virker med en Kraft som mytiske Personer. Ingen kan negte mytiske Væseners Herredømme over Menneskenes Sind eller deres Virkekraft i menneskelige Sjæle. Guder og Gudinder, Aander og Helgener har indgydt Sværmeri og Skræk, har havt deres Altre, tilraadet Forbrydelser, været Ophav til Sæder og Love. Satyrer og Silener har opfyldt menneskelig Fantasi gennem et Aartusinde, sat Mejsler og Pensler i Bevægelse. Djævelen har sin flere tusind Aar gamle Historie, har været frygtelig, vittig, enfoldig, grusom, har krævet Menneskeofre og har ikke blot været dyrket af Troldmænd og Hekse, men havt sine Præster helt op til vore Dage. France tænker imidlertid ikke blot paa Djævelen, men gaar højere op.

Og han vil ikke alene paa skemtsom Maade kaste et Lys over Mytedannelse, men et andet og stærkere over de menneskelige Domme. Naar Tanten mistænker Fru Bergeret for at ville beholde den omstrejfende Gartner for sin egen Mund og slet ikke ville afse Putois til andre, bemærker Forfatteren med et lille Smil, at mange historiske Domme, der er antagne af alle Mennesker, er ligesaa velbegrundede, som den Antagelse var. Her

som andre Steder forfægter France Urimeligheden af Troen paa Eftertidens retfærdige Dom.

Han har altid fundet det sært, at Fru Roland kunde appellere til den upartiske Efterslægt og slet ikke betænkte, at dersom hendes Samtidige, som henrettede hende, var ondskabsfulde Abekatte, der da var en overvejende Sandsynlighed for, at disses Efterkommere blev det selvsamme.

Verdenshistorien er Verdensdommen, sagde Schiller. Den, som tror det, er uskyldig. Eftertiden er kun retfærdig, forsaavidt Sagen er den ligegyldig, og da den blot med største Vanskelighed kan forhøre de Døde, da den desuden ikke er et upersonligt Væsen, men bestaar af mer eller mindre indskrænkede Mennesker, der dømmer, saa bliver Dommen derefter. Den historiske Retfærdighed er en Putois.

Ryet er en Putois, et indbildt, uhaandgribeligt Væsen, som en Mængde Mennesker jager efter og som opløser sig i et Intet for dem, netop som det skulde til at træde i Kraft, nemlig ved deres Død.

Allevegne indbildt, kunstig Eksistens, udgivet for Virkelighed og antaget derfor.

Man bør slet ikke dvæle ved Religionen, hvor det er altfor let at eftervise Putois; hans store Skygge falder over den hele Teologi.

Men man behøver i Politiken blot at mindes saadan noget som en Grundlovsdag. Den fejres aarligt i Danmark til Ære for den Grundlov af 5. Juni, der ophævedes for snart fyrretyve Aar siden og erstattedes af den ret umulige Grundlov, vi har, og den fejredes endogsaa, da selve denne Grundlov var sprængt og der overhovedet ikke fandtes nogen Grundlov i Danmark.

Eller man betænke, at der den Dag idag i Danmark er Foreninger, som aarligt højtideligholder Idsteddagen og mindes den ved Idsted vundne Sejr uden Hensyn til, at Alt, hvad der vandtes ved den, for fyrretyve Aar siden gik tabt.

Og den samme Plads som Illusionerne indtager i Politiken, indtages af Titlerne i det selskabelige Liv.

Eller man betænke, hvad Plads i vort Følelsesliv de indbildte Eksistenser indtager. Sæt man kunde tegne det Billede af den Elskede, der danner sig i Elskerens Fantasi i det Øjeblik han ser alle hendes formentlige Fuldkommenheder for sig; og ved Siden af kunde anbringe det Billede, der bliver tilbage af

hende, naar Kærligheden er fordampet og han en for en har afklædt hende alle de Egenskaber, som fortryllede ham — det første Billedes Signalement (klar Pande, straalende Øjne, melodisk, smeltende Stemme, dyb Inderlighed, sjælden Forstand, uimodstaaelig Ynde osv.) vilde synes ikke mindre uvirkeligt end Signalementet af Putois.

Hvem der efter Læsningen af denne lille Novelle giver sig til at drømme, føler, hvor mange Tanker den sætter i Bevægelse og sporer som Beboerne af Saint-Omer Putois overalt.

VI

De fleste historiske Skildringers Mangel er jo den, at Fortidsbillederne forrykkes i Overensstemmelse med den Betydning, de for en senere Tid har faaet. Hos Gobineau taler Michelangelo om Raffael, som man i det 19. Aarhundrede gjorte, naar man nævnte dem sammen. Hos Wilde taler Johannes den Døber som i de Evangelier, der i et Øjemed, som forvansker, er skrevne længe efter hans Død. Hvorsomhelst i moderne Poesi og Kunst Jesu Skikkelse berøres, ligegyldigt i hvad Aand, hos Paul Heyse, hos Japaneren Sadakichi Hartmann eller Dansken Edvard Søderberg, han er Hovedfiguren i sin Tid, som sysselsætter Alle.

Med uendelig Finhed har France i sin Novelle *Judœas Prokurator* sat Jesus paa hans Plads i en samtidig Romers Bevidsthed. At Jesu Optræden og Død i Samtiden kun sysselsatte en lille Skare af simple Folk i Jerusalem, det er godtgjort for enhver, der kan læse, blot ved den Omstændighed, at Josephus, der kender Alt i sin Samtids Palæstina, ikke kender og ikke nævner ham. Hvis man indvender, at en Begivenhed som Korsfæstelsen dog maa have gjort Indtryk, glemmer man, hvor almindelig og uænset en Ting i urolige Tider en Korsfæstelse var. Under den jødiske Krig Aar 70, under hvilken der dræbtes 13,000 Jøder i Skythopolis, 50,000 i Alexandria, 40,000 i Jotapata, 1,100,000 i Alt, lod Titus gennemsnitlig hver Dag 500 Jøder slaa paa Korset. De blev tagne til Fange, naar de sneg sig udenfor Jerusalems Mure plagede af Sulten, saa martrede og derefter korsfæstede, saa der til Slutning ikke mere i Palæstina var Træ til Kors.

Til sin Hovedperson har France taget den Titus Ælius Lamia, til hvem det 17de Digt i tredie Bog af Horatius's Sange er rettet,

en ung Levemand, hvem France for en erotisk Forseelse med en Consulars Hustru lader blive forvist af Tiberius, komme til Palæstina og venligt optages i Pontius Pilatus's Hus. Der er gaaet henved 40 Aar siden da, og Ælius Lamia er længst vendt tilbage til Italien, bruger nu Badene i Bajæ og sidder just ved en Fodsti paa en Høj læsende i sin Lucretius, da en Bærestol bæres forbi af Slaver, og han i den tror at genkende sin gamle Gæsteven.

Og det er virkelig Pontius, som ligger her ved Badene med sin ældste Datter, der er Enke. De taler om gamle Dage, om al den Møje, Pontius havde med disse Jøder, der ikke vilde hylde Kejserens Billed paa Fanerne og som lod sig prygle ihjel hellere end at tilbede det; hvert Øjeblik kom de løbende til ham og krævede en eller anden Ulykkeligs Død, hvis Forbrydelse han ikke kunde udfinde og som kun forekom ham lige saa gal som sine Anklagere. Lamia indvender, at Pontius manglede Blik for disse Jøders gode Egenskaber. Men han tilstaar, at han selv især følte Velvilje for Jødinderne. Han saa en Aften én danse paa et daarligt Tæppe i en Skænkebods-Hule ved et usselt Lys med løftede Arme til Cymblernes Klang. Dansen var barbarisk, Sangen hæs, men Hofternes Bevægelse var Trolddom og Blikket Kleopatras. Tungt rødt Haar havde hun, og i lang Tid fulgte han hende overalt. «Men saa løb hun fra mig, fortsætter han, da den unge Lægprædikant og Mirakelmand fra Galilæa kom til Jerusalem. Fra ham blev hun uadskillelig, og hun sluttede sig til den lille Flok Mænd og Kvinder, der altid var om ham. Du husker ham nok.» — Nej, siger Pilatus. — Han hed Jesus, tror jeg, var fra Nazareth. — Jeg husker ham ikke, siger Pilatus. — Du blev nødt til at lade ham slaa paa Korset. — Jesus, mumler Pilatus, fra Nazareth, jeg husker slet ikke . . . .

Her har man Frances Virkemaade i dens Ejendommelighed og hans Kunst i dens dybe Sandhed.

Saa langt er han fra at se Pilatus's Forhold til Jesus i senere Tiders Lys, at han lader den romerske Statholder fuldstændigt have glemt den for ham ganske dagligdags Hændelse, medens Lamia kun mindes den for Magdalenas Skyld. France har tegnet Magdalena endnu en Gang. Det er i Fortællingen *Læta Acilia* i Samlingen *Balthasar*. Han digter, at hun er bleven udjaget af Judæa og med et Skib er kommet til Marseille, hvor hun forsøger at omvende en romersk Ridders Hustru, der har

beskærmet hende. Romerinden ønsker sig et Barn. Maria lover at bede for hende. — Da hun kommer igen, er Læta Acilia svanger. — Saa fortæller Magdalena hende, at hun selv var en Synderinde, da hun første Gang saa den skønneste Mand, Menneskenes Søn. Syv Djævle drev han ud af hende. Og hun har kastet sig paa Knæ for ham i Simons Hus, og har heldt al Salven i en Alabastervase ud over Nabi'ens tilbedte Fødder. Og hun gengiver de Ord, den blide Mester sagde til hendes Forsvar, da Disciplene afviste hende med grove Udtryk. Fra da af har hun levet i Mesterens Skygge som i et nyt Paradis. Derfor var ogsaa hun den første, der saa ham opstanden.

Men for Romerinden er det, som vilde Magdalena faa hende til at føle Afsmag for hendes rolige Livs Glæder. Hun har ikke hidtil vidst, at der var anden Lykke i Verden end den, hun var fortrolig med:

«Jeg vil ikke kende din Gud. Du har elsket ham altfor højt. For at behage ham skal man kaste sig for hans Fødder med udslagent Haar. Det er ingen Stilling for en romersk Ridders Hustru. Gaa din Vej, Jødinde! Din Gud kan ikke blive min. Jeg har ikke ført en Synderindes Liv, og jeg har aldrig været besat af syv Djævle. Jeg har ikke flakket om paa de vilde Veje. Jeg er en agtværdig Kvinde. Gaa din Vej!»

Hvad der fængsler France ved disse Skikkelser er Modsætningen mellem de to Kvinders Følemaade, Asiaterindens religiøst-erotiske Henrykkelse og Romerindens vedtægtbestemte ægteskabelige Kærlighed.

Saaledes strejfer han stadigt Historien som Digter.

VII

Blandt det meget, han ikke tror paa, er imidlertid den videnskabelige Historieskrivning: Historien er en Fremstilling af Fortidens Begivenheder. Men hvad er en Begivenhed? En mærkværdig Kendsgerning. Hvem afgør, om en Kendsgerning er mærkværdig eller ej? Det afgør Historikeren vilkaarligt efter sin Smag. En Kendsgerning er desuden en meget sammensat Ting. Fremstiller Historikeren den da sammensat som den er? Umuligt. Altsaa beklippet og beskaaret. Men den historiske Kendsgerning

hidføres ved uhistoriske eller ukendte Kendsgerninger, hvorledes kan Historikeren da godtgøre deres Sammenkædning?

Denne Tankegang ligger France saa meget paa Hjerte, at han fremstiller den fulde tre Gange, i Fortalen til *La Vie littéraire,* i *Hr. Jérome Coignards Meninger* og i *Epikurs Have.* Som Digter nedslaar han gerne Forskernes Mod ved sin Tvivl. Det er, hævder han, umuligt at kende Fortiden; man kan ikke overkomme at læse alt det, der maatte læses. To Gange fortæller han derom en Parabel, og det enslydende:

Da den unge Prins Zemire besteg Persiens Trone, sammenkaldte han sit Riges Lærde og sagde til dem:

Min Lærer har forklaret mig, at Kongerne for at undgaa Vildfarelser bør kende Folkenes Historie. Skriv mig en Verdenshistorie og sørg for at den bliver fuldstændig.

Efter tyve Aars Forløb fremstilte de Lærde sig igen for Kongen, fulgte af en Karavane, bestaaende af tolv Kameler, der hver bar 500 Bind.

Akademiets Sekretær holdt en lille Tale, og afleverede de 6000 Bind.

Kongen, som havde fuldt op at gøre med Regeringen, takkede. Men, sagde han: Jeg har nu naaet Midten af mit Liv, og selv om jeg bliver gammel, har jeg ikke Tid til at læse en saa lang Historie. Træng den sammen!

De Lærde arbejdede endnu tyve Aar, og kom igen fulgte af tre Kameler; de bar 1500 Bind. Her er vort Værk, vi tror ikke at have udeladt noget Væsenligt.

Det er muligt, men jeg er gammel nu. Forkort Historien og skynd Jer!

Efter kun ti Aars Forløb kom de igen, fulgte af en ung Elefant, som blot bar 500 Bind. Denne Gang har vi fattet os kort.

Det er sandt, men mit Liv er snart til Ende. Forkort paany!

Efter fem Aars Forløb kom Sekretæren igen. Han gik da paa Krykker og førte ved Tøjlen et lille Æsel, der bar en tyk Bog paa Ryggen.

Skynd dig, sagde en Officer, Kongen ligger for Døden.

Jeg kommer til at dø uden at kende Menneskenes Historie, sagde Kongen.

Nej, svarede den gamle Lærde. Jeg skal sammenfatte den i tre Ord: De fødtes, led og døde.

Derfor er France trods sine store Evner som Forsker bleven Novellist og Romandigter, ingen Historiker.

Han er dog ikke saa sortseende, som man af Slutningsordene skulde tro. Menneskene har hos ham ogsaa Glæder, og han hævder altid Glædens Værd overfor enhver Naturfornegtelse og enhver Lære om at Lidelsen er et Gode.

Men denne Tvivl med Hensyn til Historien er typisk for al Tvivlsaand hos ham. —

VIII

Det er Faren ved den højeste Aandsforfinelse at den bibringer Tvivl. Den, som ser alle Tings Mangesidighed, hans Interesse for Menneskeheden kan drukne i Menneskeforagt. Og man bliver da let af lutter sortseende Forstand Tilhænger af haardhændet Voldsomhed.

France har løbet denne Fare. Endnu for et Tiaar siden saa det ud, som kunde hans Udvikling ligesaa godt praktisk føre ham til Reaktion som til Radikalisme.

Da Abel Hermants Bog *Le Cavalier Miserey*, som kritiserede Hæren i en Militærroman af nogen Værdi, blev Soldaterne forbudt, skrev France:

Jeg kender kun nogle Linjer af den berømte Dagsorden, som Obersten for tolvte Jægerregiment lod oplæse i Rouen. Det er disse: Ethvert Eksemplar af *Le Cavalier Miserey*, som bliver paagrebet, skal brændes paa Møddingen, og enhver Militær, hos hvem et Eksemplar bliver fundet, skal straffes med Fængsel. — Det er ikke nogen meget elegant Sætning, men dog vilde jeg hellere have skrevet den end alle Romanens 400 Sider.

Det var dengang forbryderisk at røre ved Hæren. De, der véd hvad France siden har skrevet om den, vil se, hvilken Vending der er foregaaet i hans Sind.

Da Krisens Øjeblik kom, viste det sig, at denne Mand ikke som andre var blot Aand og Evne, men var en Vilje, og at han inderst inde ikke var anderledes Tvivler end at han havde bevaret en Tro og en Begejstring, Troen paa Berettigelsen af det

store Aandsoprør, som det attende Aarhundrede rejste, og Begejstringen derfor.

Som Digter havde han to Hovedkræfter, Troskyldigheden der gjorde, at hans Skabninger ikke er Marionetter — som tidt Voltaires —, men bevæger sig frit paa deres to Ben, fører et af Forfatteren uforstyrret og uafhængigt Liv. Troskyldigheden meddeler disse Skabninger Natur.

Det andet Element hos ham er Kunsten. Han har hvad han selv kalder den franske Skribents tre store Egenskaber, først Klarhed, saa Klarhed, og endelig Klarhed. Dog dette er kun én Grundegenskab ved hans Kunst. Han har havt Maadehold og Takt, hvori for ham som ægte Franskmand efter hans egne Ord «al Kunst bestaar». Naar Zola som Romanforfatter var ham en Gru, saa var det fordi denne Italiener i saa høj Grad manglede Maadehold som Kunstner. Selv er han som Fortæller altid dæmpet.

Han mangler Lidenskab, og han er aldrig yppig; Erotiken hos ham er kun Epikuræisme. Han har Sanselighed og Aandsfinhed, en god Del af det første, overvældende meget af det sidste.

Han er alt i alt mere Kunstner og Tænker end Digter. Delacroix sagde, at Kunst var Overdrivelse paa rette Sted. Overdrivelsen hos France ligger i den Rigdom af Indfald, han meddeler sine Figurer, og som tidt neppe kan rummes i Bøgerne (se meget i *Thais* og *Balthasar*), eller hvortil der maa skaffes Plads udenfor dem i hele Bind som *Coignards Ideer, Epikurs Have*, en Del af *Pierre Nozière*. Han har flere Meninger end Følelser. Han har Indfald om Alt, bedømmer Alt, ikke blot menneskelige Fordomme og Indretninger, men selve Naturen.

Han bebrejder den f. Eks., at den anbringer Ungdommen saa tidligt og lader os leve videre uden den; den burde komme sidst som Livets Blomst, som Sommerfugletilstanden, der hos Insekter følger paa Larve- og Puppetilstand, og burde som Forvandlingens sidste, ypperste Trin umiddelbart følges af Døden.

France's egen højeste Udvikling er kommen sidst. Thi det er langt fra, at han i sit seneste Skifte som Stridsmand har sat det ringeste til af sin Ironi eller af den kunstneriske Overlegenhed, der er et Udslag af Ironien. Aldrig har denne Ironi fejret saadanne Triumfer som i hans mest udprægede Kampskrift, Romanen *Ametystringen*, hvor de letsindigste Handlinger, det ene

Stævnemøde og det ene Ægteskabsbrud efter det andet, bliver Led i den sindrigt slyngede Kæde af Intriger, der med det Formaal, at opfylde en ung Finansbarons ærgerrige Ønske om at bedes til Jagt hos en højkonservativ Aristokrat, faar til Følge at skaffe en snedig, underdanig Præst Biskopsringen. Denne Præst har dukket sig allevegne og har ved sin Ydmyghed sat Mænd og Kvinder i Bevægelse. Neppe udnævnt afslører han sig som Kirkens stridbareste Tjener, Statens uforsonlige Modstander. — Man ser her ned i en formelig Afgrund af Ironi.

Som Kunstner er France, selv naar han er stridbarest, olympisk, lidenskabsløs.

At det ikke skortede ham paa Lidenskab bag Kunsten og udenfor Kunsten, det røbedes den Dag, da den fine Tvivler brød overtvert og som Kampskribent tog Parti, som Folketaler erklærede sig for radikal Socialist.

Han var ikke den fødte Taler. Men hans Storhed gjorde Udslaget. Han begyndte gerne at fængsle Massernes Opmærksomhed ved noget Anskueligt, Haandgribeligt, et gammelt Folkeeventyr f. Eks. Han fortalte en Dag om den vidunderlige Bryder, der kunde forvandle sig til en ildsprudende Drage, og naar Dragen blev slaaet ned, til en ganske tam And. «Jeg har maattet mindes denne Bryder», sagde han, «naar jeg i disse Dage læste de Programmer, Nationalisterne har slaaet op paa Murene. Vi har set dem paa vore Gader og Bulevarder spy Ild ud af deres Øjne, deres Svælg og deres Næseboer. Som frygtelige Drager slog de deres Vinger ud og viste deres skrækindjagende Kløer. De blev alligevel overvundne, og nu genfødes de til en ny Styrkeprøve, med glatte Fjer, med en Mine af at høre til vort Husvæsen, med en husdyragtig og fredelig Stemme. Hvilken mærkværdig Omskabelse!»

Indledningen var saa morsom og folkelig, at Tilhørerne, som brød ud i en langvarig Latter og glade Tilraab, lige straks var vundne.

IX

En Novemberaften i Paris 1904, da de nordiske Rigsdagsmænd begav sig til en Fest hos Udenrigsministeren, Hr. Delcassé, hvor der gaves dem Anledning til at iagttage det højere Selskab,

deriblandt det diplomatiske Korps med dets elegante og pragtfuldt klædte Damer, foretrak jeg for dette tillokkende Skue at søge til Trocadéro, hvor samme Aften paa Opfordring af det socialistiske Parti tre af Frankrigs ypperste Mænd skulde tale for en stor Forsamling.

Hver Plet i Salen var længst besat, men man havde været saa opmærksom at give mig Plads paa Estraden ved Talernes Side, hvad der gjorde mig det muligt med et Blik at overskue de 6000 Mennesker, der fyldte det uhyre og meget smukke Rums Gulv og Loger indtil Loftet. Salen er bygget som et umaadeligt Teater, hvor Scenen er i Højde med første Etage. Tilhørerne havde indfundet sig betids, og deres Opmærksomhed var anspændt.

De tre Talere var Francis de Pressensé, Jean Jaurès og Anatole France, Frankrigs mest retsstrenge Politiker, Frankrigs efter den enstemmige nationale Opfattelse mest veltalende Mand, og Frankrigs største Forfatter.

Francis de Pressensé's Foredrag udmærkede sig ved dets simple og stolte Kraft. Dette var Huguenot-Veltalenhed. Han rejser sig, staar rank og stille, taler uden en Haandbevægelse, uden en Henvendelse til Publikum, blot sagligt appellerende til de andres Retssans. Han meddeler Kendsgerning efter Kendsgerning og fortolker dem. Hans sproglige Sikkerhed er saa stor, at han aldrig søger sine Ord, hvor hurtigt han end taler, og aldrig slaar en Sætning itu, hvor hastigt han end slynger den ud. I Strid med fransk Talevis ellers standser han aldrig nok saa kort, naar han har sagt noget særligt Slaaende eller Kraftigt, og Bifaldet tager fat. Han giver det ikke Tid, taler hen derover uden en Blinken eller en Pavse, synes ikke at være sig det bevidst.

Da Jaurès skulde tale, blev der ryddet paa Estraden ved Siden af ham; thi han behøvede den i hele dens Længde. Den store Socialists Veltalenhed er den ægte katolske. Han minder om de mest overordenlige Prædikanter i Neapels Kirker. Han er Sydbo som de. Og som de har han Brug for en rummelig Tribune, hvor han talende kan gaa op og ned, standse, vende og dreje sig til alle Sider.

Han har en Stemme som Dommedagsbasunen. Straks han aabner Munden, faar dens Metalklang Salens Ruder oppe under Loftet til at klirre. Han bruger ikke selve Stemmen med synder-

lig Kunst; han dæmper den end ikke til en Begyndelse, anvender næsten ikke Crescendo og Diminuendo, er fra først til sidst Alvor og Lidenskab. Endog i en Sal, der rummer 6000 Mennesker, virker derfor hans Røst som for stærk for Rummet, fremkalder ikke sjældent en forstyrrende Genklang. Man vilde høre ham bedre, ifald han skaanede sig mere.

Han har iøvrigt en Skuespillers Evner. Han gaar som en Stormvædder med sænket Hoved løs paa en usynlig Fjende. Eller han bøjer sig frem med udbredte Arme og retter sig med et Kast. Eller han gør sig lille, synker sammen, næsten som vilde han sætte sig paa Hug, og rejser sig med et Sæt. Han taler sig varm; tilsidst er han badet i Sved. Hans Form er Patos; stridbar Patos og menneskekærlig.

I sin Improviseren forstaar han ikke ret at begrænse sig. Han bliver for længe ved. Den vedbliver at gaa op og ned foran En, denne undersætsige Skikkelse, bredskuldret, sammentrængt, tæt og drøj med de svære Lemmer, den korte Hals, det runde Hoved, den smukke Maske med Fuldskægget. — Ved Siden af ham tog France og Pressensé sig ud som Hjort og Hest ved Siden af Tyren.

France talte egenlig ikke, men læste; han bærer sig altid saadan ad; maaske fordi han som Skribent er for øm over enhver Sætning, han har bygget, til at han vil prisgive den til Øjeblikkets Tilfældighed. Hans Foredrag er gennemført Ironi, nu og da afbrudt af en Alvor, der virker des stærkere, fordi den er saa sjælden. Hans Stil taaler ikke, at et Ord springes over eller stilles om. Men den fremlokker Bifaldet, fremkalder i sin dæmpede Holdning Latter og Tilslutning. Han fortæller, hvad der er sket, anbringer et Spørgsmaalstegn — og man smiler; et Udraabstegn — og man tvinges til at tænke sig om. Han indskyder en Parentes, og man skimter mellem dens Buer hele Dumheden og Frækheden af det, der staar uden om den.

France talte først om den ved Bonapartes Konkordat skabte Tilstand, at Staten lønner tre, men kun tre, Bekendelsers Præster, den katolske, protestantiske og israelitiske Religions, men kun disse tre's, saaledes f. Eks. ikke den muhamedanske, skønt Frankrig i Aarhundredets Løb har faaet langt flere muhamedanske Undersaatter, end det har Protestanter og Jøder.

France sagde med en skemtende Hentydning til den i Les-

sings *Nathan* benyttede gamle Fortælling fra Boccaccio om de tre Ringe:

«Hos os har Kultusministeren, som Faderen i den gamle jødiske Parabel, tre Ringe. Han siger os ikke, hvilken der er den ægte, og deri gør han klogt. Men dersom han har mere end én, hvorfor har han da kun tre? Vor himmelske Fader har givet sine Sønner mer end tre Ringe, uden at man kan skelne den oprindelige, den sande. Hr. Kultusminister! Hvorfor har De ikke alle Deres himmelske Faders Ringe? De lønner visse Trosbekendelsers Præster, men ikke visse andres. De giver Dem dog ikke ud for Dommer over den religiøse Sandhed. De vil ikke paastaa, at de tre Religioner sidder inde med Sandheden, da enhver af dem kraftigt fordømmer de to andre».

Vistnok er den franske Stats Forhold her urimeligt. Men det har det Fortrin for Tilstanden hos os, at Staten stiller sig ligeligt til tre Religioner, medens den hos os kun tager sig af én. Og Forskellen beror ikke paa, at Dissenterne skulde være talrigere i Frankrig end i Danmark; thi Katolikerne er dèr 98 Procent, Protestanterne 1,6, Jøderne 0,14. Til Gengæld er Muhamedanerne over 8 Millioner.

Undervisningen i alle Statens Skoler er bekendelsesløs, medens i Danmark al Undervisning, endog i Privatskoler, skal indbefatte protestantisk Religionsundervisning. Tvungent borgerligt Ægteskab har Frankrig havt i mer end Hundred Aar, siden den store Revolution, medens det endnu ikke er indført i Danmark.

Som bekendt er i Frankrig paa Grund af Kirkens Overgreb Adskillelsen af Stat og Kirke bleven det republikanske Partis Krav paa saadan Maade, at Adskillelsen staar paa Dagsordenen.

France hævdede, at den nu maatte gennemføres. Men hvorledes skulde den ske? Han spottede den gamle Formel: en fri Kirke i en fri Stat. Det vilde være enstydigt med en bevæbnet Kirke i en afvæbnet Stat. «Vi skylder», sagde han, «den udskilte Kirke Frihed, dog ikke en ubetinget overjordisk Frihed, som ikke eksisterer, men en virkelig Frihed, en, som er omgrænset af alle de andre Friheder. Vær dog visse paa, at Kirken ikke vil nære nogen Erkendtlighed imod os derfor. Den vil modtage denne Frihed som en Fornærmelse og som en Haan». — —

France gik saa over til at tale om Forholdet mellem Evropa og Østasien. Han udviklede følgende: De evropæiske Magter har

lagt sig den Vane til, at naar Ordenen er forstyrret i det store Kina-Rige, sender de enkeltvis eller i Forening Soldater derover, som genopretter Ordenen ved Hjælp af Tyveri, Voldtægt, Plyndring, Mord og Ildspaasættelse, og som med Kanoner og Geværer freder Landet. De vaabenløse Kinesere forsvarer sig ikke eller forsvarer sig daarligt.

«Man nedsabler dem da med en behagelig Lethed. De er høflige og ceremonielle, men man bebrejder dem, at de ikke nærer Velvilje for Evropæerne. Vore Anker imod dem er beslægtede med dem, som Hr. Duchaillu rettede mod sin Gorilla».

Jeg har kendt denne Herre, som bragte den første Gorilla til Evropa. Han lignede paafaldende selv et saadant Dyr, mere i alt Fald end han lignede et Menneske.

France fortalte om ham: han nedskød i en Skov med adskillige Geværkugler Moderen til en Gorilla. Døende trykkede den sin Unge i sine Arme. Duchaillu rev Ungen løs og slæbte den med sig tværs igennem Afrika for at sælge den i Evropa. Men det unge Dyr gav ham Anledning til berettiget Klage. Det var uselskabeligt. Det foretrak for at leve i hans Selskab at dø af Sult. Det vilde ingen Næring tage til sig. «Jeg var», skriver han, «ude af Stand til at faa Bugt med dens slette Naturel». Vi beklager os over Kineserne med samme Ret, som Hr. Duchaillu beklagede sig over sin Gorilla.

France talte videre om den gule Fare for Evropa og godtgjorde, at den ikke kunde sammenlignes med den hvide Fare for Asiens Vedkommende: «De gule Mænd har ikke sendt buddhistiske Missionærer til Paris, London eller St. Petersborg. Heller ikke er noget gult Ekspeditionskorps steget i Land i Frankrig og har krævet en Strækning, indenfor hvilken de Gule ikke skyldte Staten eller Lovene Lydighed, men skulde staa under en Domstol af Mandariner. Admiral Togo er ikke kommen til os med en Flaade, har ikke bombarderet Havnen ved Brest for at fremme Japans Handel med Frankrig. Han har ikke stukket Ild paa Versailles i en højere Dannelses og Sædeligheds Navn. Han har ikke til Tokio bortført Malerier fra Louvre eller Porcelæn fra Elysée-Paladset».

«Det indrømmes almindeligt, at de Gule ikke er fremskredne nok til at efterligne de Hvide saa nøjagtigt. Det anses for tvivlsomt, om de nogensinde kan hæve sig til en saadan Højde af

moralsk Kultur. Hvor skulde de ogsaa kunne have vore Dyder! De er jo ikke Kristne».

Paa saa letfattelig Maade og dog med saa dyb Ironi forstaar France at fængsle en af alle Samfundsklasser blandet Tilhørerkres. Var det interessant at følge Taleren, saa var det ikke mindre underholdende at betragte Tilhørerne opmærksomt og bemærke, hvor hans Ord fængede og hvilken begejstret Tilslutning de mødte.

Dog det, der til Stadighed vinder dem, det er mindre hans Indfald end ham selv, det Forhold, at denne Lærde, der bærer saa stærk en Oppakning af tre Kulturer, ja som selv udgør en hel lille Kultur — at denne Vismand, for hvem alt Jordens Liv er et forbigaaende Udslet paa Klodens Overflade og al menneskelig Stræben derfor i det lange Løb betydningsløs — at denne Grubler, som kan se enhver Sag fra mangfoldige forskellige Sider og havde kunnet finde, at det Bestaaende, naar galt skulde være, altid var lige saa godt som det Uprøvede — at han erklærer sig for Revolutionens Søn, tager Menigmands Parti, bekender sin Frihedstro, kaster alt sit Pakgods fra sig og trækker blank — det er dette, som griber en folkelig Tilhørerkres; det er dette, de jævne Folk kan forstaa og som de véd at vurdere.

Det har vist dem, at der i Skribenten stak en Mand, i den store Skribent en tapper Mand.

JEAN JAURES

(1904)

Denne Fjende af den russiske Regering ligner en Smule en russisk Musjik, bredskuldret som han er og bærende hele sit Skæg. Kun har han intet af den Passivitet, som er russisk Grundejendommelighed. Det første Indtryk af hans Personlighed

og Væsen er Kraft. I hans Gang og Tale, i Stemmens Metalklang, i den sydlandske Betoning, ogsaa i det velvillige, godmodige Smil røber sig en Grundsum af Kraft.

Det næste Indtryk er det af Velopdragenhed. Ikke at det er sjældent i Frankrig. Tvertimod; i Selskabslivet er der næsten for meget af den. Men man venter den ikke netop saa fremtrædende hos Socialismens store Taler. Folketalere er gerne noget kejtede udenfor deres Fag — som Fugle, der paa Grund af altfor store Vinger daarligt kan gaa. Jaurès behøver ikke Sangbund i en Forsamling for at tale, og han spørger fuldt saa gerne, som han fortæller. Han har været Professor i Filosofi i Provinserne, før han blev Medlem af Deputeretkammeret i Paris. Hans Velopdragenhed har da sin Grund i Dannelse, medens den franske Velopdragenhed ellers i Reglen er en Høflighed, der ikke gaar dybt, mere bestaar i Talemaader end i Agtpaagivenhed.

Det næste Indtryk igen kan formes saaledes: dette er en brav Mand. Der gives jo talrige hæderlige og vakre Personligheder, blandt hvis Egenskaber Bravheden dølger sig. Ikke saaledes hos Jaurès. Ikke, at han har moralske Bekymringer paa Læberne som saa mange, der andensteds gør Profession af Bravhed; men der er under det Præg af mangfoldig Sysselsathed, som et Menneske faar, der af et stort Parti betragtes som Chef, og i hvem der fra Morgen til dyb Nat rives og slides gennem Telefonforespørgsler, Breve, Telegrammer og Avdienssøgende — der er under alt dette Adspredte hos Jaurès den Enkelthed i Væsen, som skyldes Bravhed.

Der findes jo saare mange i Frankrig, hvem han er en Gru, og som ved hans blotte Navn skærer Ansigter. Alle Modstandere af Socialismen, alle Venner af Kirken, alle Tilhængere af Forbundet med Rusland, alle fædrelandskærlige Russere i Paris, alle Hadere af Regeringen, som han støtter og som til Gengæld maa høre Beskyldninger for, at den maa lystre hans Bud, endelig alle de mange, der lader, som attraaede de en Hævnkrig mod Tyskland. Er der store Huse i Paris, hvor Jaurès er en saare velset og hædret Gæst, saa er der andre og flere, hvor hans gode Navn ikke er i gode Hænder.

De fine Russerinder afskyer Jaurès; thi selv i de mest frisindede dirrer under Krigen den patriotiske Fiber. De, hvis Venner og Slægtninge staar i Felten, udsatte for Japanernes Kugler, kan ikke med Sindsro høre Jaurès udtale Haabet om Ruslands

grundige Nederlag; de kan ikke skelne saaledes, at de fornemmer den russiske Regerings Ydmygelse som frihedsbebudende for det russiske Folk.

De Franskmænd og franske Kvinder, som endnu beherskes af Minder eller Indtryk fra den store Krig 1870--71, har ikke kunnet forvinde Jaurès's forstandige og sande Ord om, at Ingen nutildags i Frankrig tænker paa at erobre Elsass og Lothringen tilbage med Vaabenmagt, og de nærer ingen Tiltro til, at et socialistisk Tyskland engang i en sen Fremtid vil ordne Sagen til gensidig Tilfredshed med et socialistisk Frankrig.

Saa har Jaurès selvfølgelig til Hadere de Millioner Franske, for hvem Socialismen er Fjenden. Den overleverede Opfattelse af Ejendomsforholdene er saa indgroet i det franske Folks højere Stænder, at man der betragter de Dannede, der nærer Velvilje for Socialismen, simpelthen som Vanslægtede. Man bruger Ordet *degenererede* og mener det i fuld Ærlighed. Naar en fintopdragen Kvinde i Frankrig hører Tale om en fornem Familie i Paris, der kalder sig socialistisk sindet, eller læser en berømt Skribent, hos hvem hun finder socialistiske eller anarkistiske Tanker, saa betragter hun Familien som en lille Bande vanslægtede Fanatikere og Skribenten som en Spøgefugl, der morer sig med at skræmme, og hvem man ikke kan tage alvorligt. Og jeg tænker her ikke paa de indskrænkede, saakaldt fine Folk, af hvem der allevegne er kun altfor mange, men paa Blomsten af det gamle franske Selskab, dem, der har faaet deres egentlige Kultur fra Renan.

Saa er der endelig i Selskabet her de mange, især blandt Kvinderne, hvem Jaurès er imod som for lidet sammensat en Aand, for folkelig, i deres Sprog for grov. For disse forfinede Væsner, der visselig ikke bør lastes, men som næsten ikke mere forstaar Handlingsmennesker, fordi deres Væsen er gnedet ind med altfor mange dyrebare Salver og deres Aand gennemtrængt med altfor megen udsøgt Kultur, er Jaurès en Simplist, hvis Stil er dem hundrede Gange for doktrinær og hvis Veltalenheds Art er uden Interesse for dem. Et Menneske af hans Beskaffenhed synes dem saa ude af Stand til at se Sagernes mange forskellige Sider, at de neppe tror paa hans Ærlighed.

En Pariserinde, der er lige saa hyldet for sin udmærkede Forstand som for sin sjældne Skønhed, sagde forleden, da Talen faldt paa Jaurès: Han interesserer mig ikke for en Øre; er det muligt at nævne hans ledende Tanke? Paa Svaret: Det vilde

ikke heller være let at nævne Deres, indvendte hun naturligvis, at hun ikke var politisk Fører, saa Svaret var uden Vægt. Jeg sagde da forsøgsvis: Det er ingen Tilfældighed, at han har kaldt sit ny Blad *Menneskeheden (L'Humanité)*. Han lader sig lede af Kærlighed til Menneskeheden. Han attraar dens Vel og ser det første Skridt dertil i en Forbedring af de lavere Klassers Vilkaar, det andet i Krigenes Afskaffelse gennem Proletariatets Sammenhold i alle Lande. Andre Fremtidsdrømmerier er ikke hans Sag. Dette er saa grumme simpelt, at man næsten skammer sig ved Udsagnet; men saadan forholder det sig. Og han er ærlig; det er en af Betingelserne for hans Magt.

Er det hans Psykologi? Er det en Psykologi?

— Aa, nej, der er mere. Naar man omgaas og læser ham, saa slaar det En, at denne Revolutionære i sit inderste Væsen er en Moderat. Etiketten, der sættes paa En, betyder jo saa lidet. Der har eksisteret Konservative (som Beaconsfield), der var grundigt radikale, og man træffer Socialister (som Jaurès), der forsaavidt kan kaldes moderate, som de altid indtager Stillingen til højre for de Radikale. Agt paa Jaurès's Holdning, naar Talen er om det afgørende Brud med Pavemagten, Opsigelsen af Konkordatet. Han ønsker kun at gaa langsomt frem, Skridt for Skridt. Han driver ingen utvetydig og energisk Politik som Clemenceau; han er Opportunist, han kan vente.

Fordi han inderst inde er moderat, er han ikke derfor en mindre modig Mand. Hans Optræden i Spørgsmaalet om Elsass røber stort borgerligt Mod. Fordi han inderst inde er moderat, er han ikke derfor en mindre principfast Mand. Hans Optræden mod sin fordums Ven Millerand, da denne forsøgte at styrte Combes, lagde Modsætningen for Dagen mellem den Socialist, der har det Maal at blive Minister, og den, der har et Maal.

Men han har som Politiker den Styrke, at han ikke er særpræget til det Yderste. Han kan arbejde sammen med Andre; han kan end ikke arbejde anderledes. Han omgaas den bidende Korsikaner René Viviani og den aandrige Skribent, Aristide Briant som Kammerater, som Sideordnede. Han har derfor kunnet forene en Mængde gode Kræfter i sit Blad *L'Humanité*, Francis de Pressensé, Jean Longuet, de allerede nævnte og et Dusin andre. Her spores stærkt Modsætningen til Clemenceau. Ogsaa han har nogle Medarbejdere ved *L'Aurore*; men den Dag, han ikke selv skriver deri, er det, som der ingen Artikel var i Bladet. Clemen-

ceau skriver sin Artikel; Jaurès taler, dikterer sin; Følgen er, at den ikke er skrevet. Clemenceau er Individualist, som Jaurès Socialist, derfor mere radikal, mere sær, mere selvstændig, mere ude af Stand til Samvirken og Lempen sig end den anden. Det kan da ikke undre, at *L'Humanité*, nyt som Bladet er, har adskilligt flere Købere end *L'Aurore*. Bag det ene Blad staar et Parti, bag det andet kun en Mand. Det er lidt pudsigt, at man skal sige *kun*.

Det har slaaet mig som naturligt og stemmende med Karakteren, at blandt de tyske Socialdemokrater har Georg von Vollmar som den moderate Natur i højere Grad Jaurès's Sympati end Bebel som Despoten, et Ord, der iøvrigt intet Nedsættende skal udtrykke om Bebels Førerskab. Jeg skulde tro, at Vollmar har været Socialisten efter hans Hjerte.

Tænker man paa de øvrige mest fremragende franske Journalister som Lautier, Hardouin, Cornély, saa er det afgørende Indtryk af dem i personligt Samkvem dette: udmærkede Hoveder, fortræffelige Penne. Indtrykket af Jaurès er dette: en Kraft. Men han er jo ogsaa andet end en Journalist. Han er Taler, og det er i denne Egenskab, at han virker som Kraft.

Det Allermeste, der siges om Veltalenhed og skrives om Veltalenhed, især det, der gaar i Folk, er saa dumt, at man kunde græde derover, hvis man havde let til Taarer. Jeg har da heller aldrig læst noget Forstandigt om Arten af Jaurès's Veltalenhed. Han har et billedrigt Sprog. Han har den Vane forud stærkt at udarbejde visse afgørende Partier af Talen som dens Støttepunkter, og han har den Evne, imellem disse i Øjeblikket at fremføre, hvad Indskydelsen og Situationen indgiver ham. Hans Væsens Hæderlighed og Alvor, hans Kærlighed til Menneskeslægten, hans grundige filosofiske Dannelse ligger bagved; hans heftige, voldsomt angribende og indhuggende Talertemperament sætter saa alle hans Midler i Svingning.

FRANKRIG OG ELSASS-LOTHRINGEN

(1898)

Engang i Sommer skrev den i Frankrig almenkendte og højligt yndede Digter François Coppée i Bladet *Le Journal* (for 22. Juli) en Artikel, i hvilken han skildrede den Nødstilstand, som en Række af Uvejr havde fremkaldt i Elsass, og i bevægede Ord opfordrede sine Landsmænd til at give de til Tyskland knyttede Provinser et Vidnesbyrd om det franske Folks Broderfølelse ved at afhjælpe Nøden. Han aabnede en Subskription.

Der kom aldeles Intet ind. Det blev til et Nederlag uden Mage. Franskmændene selv var forbavsede over Resultatet, og den tyske Presse udtalte højst naturligt sin Glæde. Som Følge af denne Begivenhed aabnede den literære Ungdoms mest bekendte Organ *Mercure de France* en Undersøgelse, en Vidne-Optagelse angaaende Aandernes nærværende Tilstand i Frankrig med Hensyn til Spørgsmaalet Elsass-Lothringen. Tidsskriftet henvendte sig til en overordenlig stor Mængde bekendte Personligheder, mest Skribenter og Kunstnere, dog ogsaa Arbejdere, udspørgende dem om Grunden til, at François Coppée's patriotiske Opraab havde gjort en saa fuldstændig Fiasko. Der spurgtes: Har en Beroligelse af Aanderne hertillands fundet Sted overfor Frankfurterfreden? — Tænker man mindre paa Elsass-Lothringen? — Forudser man det Øjeblik, da man ikke mere vil betragte Krigen 1870—71 anderledes end som en rent historisk Begivenhed? — Hvis det skulde komme til Krig mellem de to Folk, vilde da denne Krig finde en gunstig Modtagelse i vore Dages Frankrig?

De talrige Svar, der indløb, giver naturligvis ikke noget ubetinget paalideligt Spejlbillede af Stemningen i det franske Folk. Dels har man ingen Sikkerhed for, at alle de adspurgte Personer er virkelig repræsentative, dels er det sandsynligt, at En og Anden af Hensyn til den formodede Folkestemning, af Frygt for at betragtes som daarlig Patriot, udtaler sig mere uforsonligt end han føler, dels er der en svag Mulighed for, at En og Anden af ungdommelig Trods gaar adskilligt for vidt i modsat Retning. Men de, der af Frygtsomhed eller af Dristighed overdriver, vil,

synes det, omtrent kunne veje hinanden op, og hvad det første Punkt angaar, taler i ethvert Tilfælde et meget stort Antal af Indsenderne under en Følelse af repræsentativ Stilling og det dermed følgende Ansvar.

Der er ingen Anledning til at dvæle ved det Selvfølgelige, at alle de, der har deltaget i Krigen, ser en Krænkelse af Folkeretten i Provinsernes Indlemmelse i det tyske Rige og ønsker Fredsbestemmelserne ændrede. Mærkeligere er det, at faa af dem gaar saa vidt som til at anse en ny Krig for nødvendig, og at selv Elsasserne, der lidenskabeligt erklærer Frankrig deres Kærlighed, tilsyneladende idetmindste ikke tænker paa Krig.

Dog det Afgørende og Paafaldende er, at medens Mændene af den ældre Slægt, de som er 45 Aar og derover, vel omtrent enstemmigt udtaler deres Harme over det Skete, giver Nationalhadet mod Tyskland Udtryk og haaber paa Oprejsning, er Tonen i den yngre Slægt en helt forskellig. Nationalhadet er hos den saa stærkt i Aftagende, at det Tidspunkt kan imødeses, hvor det vil være forsvundet; selve Retsspørgsmaalet synes slet ikke at sysselsætte, endsige nage de Yngre; de tager Sagen filosofisk, opfatter Nederlaget som Fortidssag, betragter med andre Ord ikke sjældent det Hele som en kedelig, gammel Historie, man helst var kvit, og som kun forstyrrer Landets Ro, idet den hindrer dets Beboere i at nyde Livet.

Her nogle Eksempler paa de forskelligartede Udtalelser, først af den ældre Slægts.

Jules Clarétie, Direktør for *Théâtre français*, Medlem af Akademiet:

Nej, man taler ikke saa meget derom som fordum. Men de, der tænker, tænker endnu bestandig derpaa, vil altid tænke derpaa, og det er kun deres Mening, hvorpaa det kommer an. Det er de Yppersteś Anskuelse, som drager Gennemsnitsmenneskenes med sig. Kan man nævne det Øjeblik, da en Amputeret betragter det Tidspunkt som rent *historisk*, da man skar Armen af ham? Ja, det Øjeblik kommer ganske sikkert; men det er hans Dødsøjeblik.

Grev Albert Vandal, Historikeren, Medlem af Akademiet:

Overfor Frankfurterfreden vilde Beroligelse være sjælelig Kapitulation, værre end enhver anden. Er det, at vi har fundet Venner, en Grund til Glemsel af, at vi har mistet Brødre?

Henry Houssaye, Napoleons Historiker, Medlem af Akademiet:

En ad diplomatisk Vej opnaaet Ændring af Frankfurtertraktaten — og gives der en mere urimelig Forudsætning? — vilde ikke udslette Erindringen om den største militære Sammenstyrtning, som Historien kender. Vaabnene maa tage tilbage, hvad der er blevet taget med Vaabenmagt. Naar? Trods vort Nederlag ved Leipzig, trods Indrykningen i Paris 1814, trods Waterloo mente Prøjserne ikke at de var tilstrækkeligt hævnede for Slaget ved Jena. De tænkte paa denne Hævn i et halvt Aarhundrede . . . indtil 1870.

Mézières, Literaturhistorikeren, Medlem af Akademiet, Deputeret, Formand for Hærudvalget:

Den uigendriveligste Grundsætning i den moderne Ret er den: det er ikke Nogen tilladt at raade over en Befolkning uden dens Samtykke. Siden 1815 er der ikke en Tomme fransk Jord, som ikke frivilligt er fransk. Savoien og Nizza har frivilligt sluttet sig til os. Saalænge man ikke har raadspurgt Elsass-Lothringens Befolkning, vil den i den moderne Rets Navn protestere mod Erobringens Ret, dette gamle Arvestykke fra Middelalderen, der nutildags er forkastet af alle ædelttænkende Aander som en Fornærmelse mod Civilisationen.

Dog ogsaa blandt de Ældre er der Stemmer, som taler helt anderledes, som enten med Beklagelse eller med Tilfredsstillelse stadfæster, at Stemningen har vendt sig.

Den Deputerede Henry Maret:

For det uhyre Flertal er Elsass-Lothringen blot noget, der generer. Dette Spørgsmaal er et gammelt Lirekassenummer. Man vil for enhver Pris have Fred, og man er endt med at betragte Skammen som en god Hovedpude. Endnu nogle Aar, nogle Maaneder maaske, og vi klinker med Tyskerne.

Fru Clémence Royer:

Elsass og Lothringen er blevne tagne fra os, som vi har taget dem, med Krigens Ret. Vi kan tage dem tilbage. Man vil da atter tage dem tilbage fra os. Det bliver endeløst. Hvad andet vinder Provinserne derved end at blive endnu to Gange hærgede af Krigen? Og kan vi her støtte os paa Fællesskab i Race eller Overlevering? Fra Romertiden af er Elsass et tysk Land. Det har ikke en Gang været besat af Frankerne. Under Merovingerne udgjorde det en Del af Allemannien eller Svaben, hvis Mundart det endnu har bevaret.

G. Montorgeuil:

Dagen efter Nederlaget er Hævntanken ædel og smuk, bidrager sit til Genoprejsningen; efter en Fjerdedel af et Aarhundrede er den angribende Holdning kun en Attitude, mere latterlig end stor. Krigen til Generobring af Elsass og Lothringen kan nogle gale Mennesker ønske og talrige Hyklere raabe paa. Folket vil ikke vide af den; det vilde forkynde sin Mening rent ud, hvis man ikke havde skræmmet det derfra. Men det røber, hvad det ikke aabent udtaler.

Vi kommer nu til de yngre Forfattere. Her er Samstemmigheden overraskende.

Brødrene Paul og Victor Margueritte (hvis Fader dog var Militær):

Hos dem, der har oplevet hine Febertimer, vil Erindringen holde sig; hos de andre vil den udviskes. Man kan allerede med Sikkerhed forudse det Øjeblik, da Sedan og Metz ikke vil sætte Sindene i Bevægelse paa anden Maade end som Waterloo gør det eller Paris's Erobring ved de allierede Hære.

Ferdinand Herold:

For at der skulde kunne udbryde en fransk-tysk Krig maatte noget saa Urimeligt ske, som at Elsass-Lothringen rejste sig i Oprør mod Kejseren. Og selv da, hvordan skulde i Grunden den franske Regering logisk kunne gribe ind, den som har opretholdt Abdul Hamid i Armenien og Regentinden af Spanien paa Kuba?

Francis Jammes:

Der er ikke en fransk Bonde, som tænker paa at generobre Elsass; Borgeren vil ikke slaas; Kunstneren vilde Krigen kun forstyrre. Den Eneste, som gerne vilde gaa med, er den aldeles elendige og udslidte Arbejder, der tuberkuløs og alkoholiseret ved Morgengry i Kulden slentrer afsted til Arbejdspladsen, hvor Kapitalistens Fordringer, Opsynsmandens Skældsord og Fald fra Stigerne venter ham.

André Lebey:

Da vi er blevne slaaede, og det efter at vi selv havde erklæret Krigen, saa er vi nødte til at finde os i Sejrherrens Betingelser. Man svarer straks paa et Ørefigen. To Dage efter er det for sent. Vi tænker altid paa Elsass; vi klager endog; ved Desserten hæver vi i Familierne gerne højtideligt Champagneglasset til dets Ære; ved Idræts- og Bryde-Fester pynter vi gerne Festtalernes Lyrik med de sorte Huebaad. Men det er Alt.

Alfred Jarry:

Da jeg er født i 1873, ligger i min Erindring Krigen 1870 under den ubetingede Glemsels Linje. Det forekommer mig sandsynligt, at den Begivenhed aldrig har fundet Sted; den er rimeligvis en Opfindelse, som er bleven gjort for at faa Skoledrenge-Bataillonerne oprettede.

A. Hamon:

Man tænker meget mindre paa Elsass-Lothringen, især blandt Ungdommen. Det er næsten kun i Aviserne, at der tales derom.

Rêmy de Gourmont, Udgiveren af *Le Mercure de France*, anset Forfatter og Digter:

Forsoningen er øjensynlig. Tyskeren er ikke mere en Fjende. Den Dumhed at kalde Tyskland for *Arvefjenden* forekommer nu kun i Aviser, der tror derved at vinde den offenlige Mening for sig. Men den offenlige Mening holder ikke der.

Camille Mauclair, anset Forfatter og Journalist:

Revanchen er nu kun Valgflæsk, har tabt al Agtelse ved Boulangismens Klikken, ved de Ledendes Udygtighed og Generalernes Mangel paa Avtoritet, for os Skribenter desuden ved den taabelige Literatur, som Fædrelanderiet har avlet. Istedenfor en Condé har vi nu Hr. Saussier, istedenfor en Gambetta Hr. Hanotaux og til Tyrtæus har vi Hr. Deroulède. Det er lidet opmuntrende.

Henri de Regnier endelig, der af de Fleste betragtes som Høvding for den yngre Digterskole, skriver (lidt forkortet):

Jeg tror, at Spørgsmaalet Elsass-Lothringen især angaar Nationalforfængeligheden. Indlemmelsen af de to Provinser i Tyskland er et Bevis paa vor øjeblikkelige Underlegenhed den Gang, og Erindringen piner os derfor. Saaret vilde læges ogsaa uden nogen Tilbagegivelse, ifald Nationalstoltheden blot paa anden Maade fik Oprejsning.

Betænker man nu, hvor lidet populære de sidste udtalte Anskuelser maa være i Frankrig, kan der ikke godt være nogen Tvivl om, hvad Ungdommens Sindelag er. Den, der i Aarene efter Krigen har opholdt sig i Tyskland, vil mindes, at til Forsvar for Provinsernes tvungne Indlemmelse anførtes stadigt dette: Vistnok bliver det haardt for det første Slægtled, men allerede det næste vil se Sagen anderledes, og snart vænner Alle sig til det. Man talte da om selve Elsasserne; Ingen gik ud fra, at

Franskmændene vilde eller kunde glemme Nederlaget. En tysk Generalstabsofficer, der vendte tilbage fra Metz, svarede i de Aar paa Spørgsmaalet om, hvorledes Stemningen var i de erobrede Landsdele: Selvfølgelig fjendtlig og den næres naturligvis fra Frankrig. Franskmændene drømmer jo kun om Hævn, og det forstaar sig, gjorde de det ikke, *so wären sie traurige Kerls.* Efter den Definition maa den nu opvoksede Slægt af Franskmænd unegtelig betegnes som *sørgelige Karle.* Fra et andet Synspunkt vil de ses i et meget mildere Lys. Men saa meget synes klart, at den gamle franske Nationalstolthed har faaet et forsvarligt Knæk. Ellers vilde i det Mindste Coppée's Indsamling for Elsasserne have indbragt noget. Forunderligt og lærerigt nok udbreder netop paa Grund af Undertrykkelsen det franske Sprog sig stærkt i Elsass. Bønderne dèr taler nu Fransk i Egne, hvor de før Krigen talte Tysk.

Ganske vist kommer nu de anførte Ytringer fra den franske Ungdom ingenlunde helt overraskende. Meget har røbet en Strømkæntring. For det Første den Omstændighed, som Enhver vil have iagttaget, der har færdedes noget iblandt de højere Stænder i Frankrig, at Hadet til England for en Tid har vokset sig saa stærkt, at det næsten har afløst Hadet til Tyskland. Jævnlig hører man i de højere Krese de Ord: «Ikke Tyskland, men England er Arvefjenden». Rivaliteten i Afrika og Asien, særligt Forholdene i Ægypten og ved Niger holder Frankrigs Forbitrelse mod England vaagen. Dernæst den Omstændighed, at Arbejderstanden, hvad enten den er socialistisk eller anarkistisk, allerede længe intet har villet høre om Nationalhad til Tyskland, men betragter de tyske Arbejdere som Brødre. Videre har det været enhver nogenlunde skarpsynet Rejsende paafaldende, hvilken underlig Ømhed for Tyskland eller Begejstring for Tyskland, der i Frankrig tidt findes blandt de Dannede. Sværmeriet for Richard Wagner alene, der i Frankrig er stærkere end i noget andet Land, har været en umaadelig Udbreder af Tyskhed. Paafaldende er f. Eks. den Lyst, de Unge, som kan det, har til at snakke Tysk.

Men medens saaledes den højeste intelligente Stræben efter alsidig Udvikling har gjort sit til at udbrede en forsonligere og mindre krigerisk Stemning, har omvendt den lave Stræben efter Vellevned og Rigdom for enhver Pris, alt det, som i Nutidens Frankrig er Opgiven af Idealer og rivende Forfald virket i samme Retning. Fædrelanderiet i Frankrig vender sig forsigtigt mod de

indenlandske Protestanter og Jøder, men undgaar at udæske Tyskland.

Man har i Evropa længe fejlagtig troet, at Frankrigs underdanigt-hengivne Forhold til Rusland pegede i Retning af Krig med Tyskland. Man har ment, at det franske Folk frivilligt lukkede Øjnene for alt, hvad der var frihedsfjendsk i de russiske Forhold, fordi det maatte og skulde have Alliancen imod Tyskland. Men det viser sig nu utvivlsomt, at man i første Linie har attraaet denne Alliance til Forsvar. Man har været urolig for Overfald og har med Ofre tilkøbt sig Tryghed. Udover Tryghed og diplomatisk Hjælp til koloniale Erhvervelser synes man for lange Tider intet at attraa.

VIRKELIGHEDSERKENDELSE OG SELVFØLELSE

(1904)

Naar det enkelte Menneske er naaet til en nogenlunde rigtig Vurdering af sine Evner, naar det af Livets Gang er blevet tvunget til at slaa betydeligt af paa sin Selvtillid og har ladet Indbildskhed fare, kan det undertiden hænde, at den Paagældende længes tilbage til den Tid, da hans urimelige Selvfølelse vel bibragte ham mangt et Nederlag, der kunde have været undgaaet, men da Selvovervurderingen paa den anden Side meddelte ham en Foretagelseslyst og et Vovemod, han nu savner. Det er ikke ubetinget godt at se sig ganske som man er. Det at tro sig i Stand til mere end man strengt taget kan, er undertiden en Styrke.

Som det gaar med de Enkelte, saaledes ogsaa med Folkeslagene. Selvfølgelig er for dem Nationalforfængelighed og Selvovervurdering en umaadelig Fare. Tilbøjeligheden til at vugge sig i smigrende Indbildninger kan endog bringe dem til Undergangens Rand. Det saas i Danmark i 1864 og i Frankrig 1870. Det Første, som efter et af Illusioner hidført Sammenbrud er at gøre, det er da naturligvis at aabne Folkets Øjne, vise det,

at dets tilsyneladende Magt var Magtesløshed, bibringe det en levende Bevidsthed om de nationale Svagheder og Fejl. Det er en utaknemmelig Opgave, som tager lang Tid og kun kan løses under heftig Modstand; men det er den nærmestliggende, uoverspringelige.

Dog naar den er løst, viser det sig, at ogsaa i den nødvendige Formindskelse af Selvfølelsen ligger en Fare, næsten en lige saa stor som i Indbildskheden. Thi den Forestilling, som et Samfund, en Menneskegruppe, en Nation har om sig selv, er en Kraft i dette Samfunds Tjeneste. De Tanker, Folket gør sig om sin Fremtid, sin Sendelse saa at sige, bliver i høj Grad medbestemmende for denne Fremtid.

Saa dialektisk er Livet indrettet, at Sandheden ikke altid er af det Gode. I Renans *Præsten i Nemi* er Hovedpersonen en stor og oplyst Reformator, der kommer til selv at græmme sig over at have undsagt og nedbrudt de Fordomme, hvorpaa hans Landsmænds Selvfølelse var grundet. Med deres Fordomme duede de vel ikke meget; men uden en kraftig Selvfølelse duer de til Ingenting.

Et Folk, der ikke formaar at se Virkeligheden under Øjne, er sikkert nok udsat for paa den ublideste Maade at blive udrevet af sine Drømmerier, og Spot og Skade følges da ad. Men paa den anden Side er ingen Forestilling farligere for et Folk end den, at det er i Tilbagegang, i Nedgang. Selv om Tilbagegangen var indbildt, avler Forestillingen Modløshed, og virkelig Tilbagegang er Modløshedens ufravigelige Følge.

Allerede under det andet Kejserdømme var det Mode i Frankrig at tale om Landets Nedgang. Renan, der undertiden kunde være mistrøstig nok, nedlagde dog altid heftig Indsigelse imod denne Tale: «Der er megen Aand i Frankrig endnu» var et af hans Yndlingsmundheld.

Men i den sidste Menneskealder er Frankrigs Nedgang blevet et staaende Æmne i Landets egne Blade og Bøger. To Kendsgerninger har især bibragt et stort Antal Franskmænd det nedslaaende Indtryk af Tilbagegang, først den Omstændighed, at Landets Befolkning ikke tager til, medens det mægtige Nabolands Befolkning vokser med rivende Hast, dernæst det overvældende Nederlag i 1870—71, som det har vist sig umuligt at oprette ved en ny Krig.

Det overordenlige Opsving af Tysklands Handel og Industri,

dets kun en Menneskealder gamle Verdensindflydelse, Englands Magtstilling, de nordamerikanske Fristaters vældige Kraftudfoldelse sammenholdt med Armoden i Italien og Spanien, der uden Udvidelseskraft lever i Minder om en Erobringsstorhed i Fortiden, alt dette tilsammen har formet sig som en Overbevisning om de saakaldte latinske Stammers og Staters Nedgang i Modsætning til de angelsaksiske og germanske Staters Vækst. En Begivenhed som Sammenstødet mellem Spanien og de nordamerikanske Fristater maatte give denne Overbevisning kraftig Næring.

Stor Opsigt vakte derfor Demolins's Bog om *Den angelsaksiske Overlegenhed,* der for nogle Aar siden udviklede Franskmændene for det Første, at de var overfløjede, for det Andet Grunden dertil, nemlig, at de var et Folk, i hvilket Enhver regnede paa Understøttelse fra de Andre, medens Angelsakserne var et Folk, i hvilket Enhver kun regnede paa sig selv. Endog en Nationalist som Jules Lemaître gjorde denne Bog til Genstand for Lovprisning.

Straks derefter (Aar 1900) fulgte Bazalgette's Bog: *Hvorpaa beror den franske Underlegenhed?* der nu er bleven fulgt af hans tilsvarende Bog: *Grundspørgsmaalet om de latinske Stammers Fremtid*, Arbejder, der omspænder et umaadeligt Tidsrum for at naa til et i Øjeblikket yderst nedslaaende Resultat. Med en glødende Lidenskab søger og finder Bazalgette Aarsagen til de saakaldte latinske Folkeslags, men særligt til al Frankrigs Elendighed i den romersk-katolske Kirke. At Reformationen strandede i Frankrig, at det Fordrageligshedstilsagn, der var givet i Nantes, blev tilbagekaldt, at Protestanterne uddreves, at selv efter Revolutionen Konkordatet blev indgaaet, saa Kirken genvandt sin Magtstilling, det er for denne Forfatter Ophavet til al Frankrigs Ulykke. Ingen fremmed Monark eller Hærfører har efter hans Opfattelse gjort Frankrig en Tiendedel af den Skade, som tilføjedes det af Landets egne berømteste Monarker, af Ludvig den Fjortende og Napoleon den Første, der hver paa sin Vis lagde det ind under Rom.

Interessant som Modstykke til Bazalgettes Arbejder er Emile Pierrets *Den moderne Aand.* Denne religiøse Forfatter er ganske enig med Bazalgette om Frankrigs Elendighed i vore Dage; men Aarsagen er for ham den stik modsatte, at Katolicismen ikke blot har mistet sit Herredømme over mange Sjæle, men at Re-

geringen sætter Alt ind paa at afryste Kirkens saa lette og velgørende Aag. Han har mere Tillid til Frankrigs Kvinder end til dets Mænd. Han skriver: «Manden er ikke synderlig stærk og kan ikke gøre meget Ondt, naar han ikke har Kvinden til medskyldig. Den antiklerikale, ateistiske, frimureriske, revolutionære Regering, der paa en Gang undertrykkende og nedstemmende rider Frankrig som en Mare, véd det godt, og det er Grunden til, at den retter sine Angreb paa Kvinden saavel i den verdslige Statsskole som i Lycæerne for unge Piger.» Han anfører samstemmende nogle Ord, der skreves af en anden Forfatter 1879: «I vore Byers Arbejderbefolkning, hvor Kvinden ikke er mindre ugudelig end Manden, har Fordærvelsen, Uordenen, Anarkiet naaet et Højdepunkt. I de store Byer er adskillige Arbejderkorporationer sunkne til en Forvorpenhed, som overgaar Alt hvad en fordærvet Indbildningskraft kan forestille sig», og han ræddes over de forfærdelige Fremskridt, som Fordærvelsen har gjort i de sidste 25 Aar ved det, som Magthaverne kalder: Marchen fremad.

Charles Richet skrev 1. Marts 1902 i *Revue scientifique*: «De store sociologiske Foreteelser medfører deres uafvendelige Skæbne; om nogle Aar vil Frankrig være forsvundet som stor Nation. Det vil mellem sine mægtige Naboer være et lille Folk som Portugal eller Danmark.» Danmark maa desværre her mere end én Gang se sig opstillet som Skræmmebillede. Saaledes truede nylig ogsaa en anden Forfatter Frankrig med, at det «snart ikke vilde være andet end en Art Danmark, der sørger over sin mistede Storhed».

Det kan ikke undre, at man i Frankrig paa en Tid, hvor de forskelligste Forfattere, tidt endog med stik modsat Begrundelse, er komne til samme for Nationalfølelsen nedslaaende Resultat, den ubetingede Nedgang, med Studsen og Glæde har læst den russiske Sociologs I. Novikovs Skrift: *Den franske Nationalitets Udvidelseskraft* (*L'Expansion de la nationalité française*), som forkynder Franskmændene, at der forestaar dem et aandeligt Verdensherredømme. Novikov, der er Typen paa den selvsikre, radikale, mundtligt som skriftligt overstrømmende Russer med godt Humør og Fremtidstro, har sejerrige Svar paa alle Indvendinger og Tvivl:

Fødslernes Aftagen kan lige saa godt være Tegn paa overlegen Civilisation som paa Folkeforfald. Naar Nabofolkene naaer

saa højt i Kultur som Frankrig, vil de ogsaa indskrænke deres Fødsler. Det er desuden forbigaaende Aarsager, som i Frankrig bevirker den ringe Tilvækst; Franskmændene er i deres Hjemland for Tiden tilfredse, føler ingen Trang til forøget Menneskeavl. Naar der paany bliver stigende Efterspørgsel efter arbejdende Arme, vil Befolkningen tiltage. Udenfor Frankrig, i Canada f. Eks., er den franske Stamme yderst frugtbar. Canada er Frankrigs ypperste Koloni, som de forenede Stater Englands; at Canada politisk er adskilt fra Frankrig, betyder Ingenting. Det er desuden Revolutionens og Kejserdømmets Krige, som er Skyld i Franskmændenes Faatal. Uden dem vilde Landet have 59 Millioner Mennesker istedetfor 39 Millioner. Det er endelig usandt, at Franskmændene ikke forstaar at kolonisere. Elsass, der blev erobret af Frankrig 1648, var to hundrede Aar derefter fuldstændig indoptaget; Irland, der blev erobret af England 1172, er den Dag idag ikke indoptaget.

Hvad Nederlagene angaar, viser Novikov let, at de ikke er ensbetydende med aandelig Nedgang. Nederlaget ved Rossbach hindrede ikke Frankrigs Aandsherredømme i det 18de Aarhundrede, Nederlaget ved Jena ikke Tysklands i det 19de.

Sproget er Hovedmidlet, hvor det gælder national Udvidelse, og Novikov har let ved at godtgøre, hvorledes det franske Sprog, skønt for Øjeblikket vistnok kun det fjerde i Udbredelse, stadigt vinder Jordsmon. Frankrigs literære Frembringelser fængsler og morer mer end noget andet Lands, har desuden et almenmenneskeligt Præg, saa de i lige Grad kan behage alle Folkeslag. Ogsaa i den videnskabelige Literatur staar Franskmændene ved deres Fremstillingsevne højest. Kort sagt, Novikov tror, at Frankrig vil blive Evropas ledende Folk. Intet andet har som det franske viklet sig ud af Middelalderens Svøb; Frankrigs Institutioner er moderne, mens de andre Landes for en Del endnu er rent middelalderlige. Fransk, der allerede nu er de aandeligt Ypperstes Hjælpesprog over hele Evropa, vil stedse mere blive de Dannedes andet Sprog og vil om et Par hundrede Aar kunne være 250 eller 300 Millioner Menneskers Modersmaal eller literære Hjælpesprog.

Det er det Fremtidshaab, hvormed Novikov trøster det af saa mange indfødte Ulykkesprofeter nedslaaede Frankrig.

FREMSKRIDTET OG MENNESKEHEDENS FREMTID

(1904)

Ved et mærkeligt Sammentræf har to nye Bøger, der udkom omtrent samtidigt og hvis Forfattere ikke har vidst af hinanden, et og samme usædvanlige Udgangspunkt, Opdagelsen af et saa billigt Næringsmiddel, at det kan fordeles uden Vederlag og mer end erstatte Brødet. Det er den østerrigske Forfatter Theodor Herzl's Drama *Solon i Lydien* og den franske Forfatter Daniel Halévy's tankerige Fremtidsskildring *Fire Aars Historie* (1997—2001).

Solon i Lydien drejer sig om følgende: I Kroisos's Kongeborg, hvor den vise Solon er i Besøg, indfinder sig en Dag en ypperlig Yngling Eukosmos og meddeler Kongen, at han (2000 Aar før der gaves Kemi) har fundet et Middel til at frembringe Mel uden Markens Afgrøde ved Hjælp af et Stof, der forekommer i Naturen i uudtømmelig Mængde; han kan tilvirke saa meget deraf, han vil, med ringe Ulejlighed. En enkelt Mand udfører ved hans Fremgangsmaade hundrede Agerdyrkeres Arbejd. Midlet er hans Hemmelighed; men han meddeler det, ifald man vil give ham Kongedatteren, i hvem han har forelsket sig, til Ægte.

Saasnart Ynglingen har trukket sig tilbage, raader Solon Kongen til at lade ham dræbe straks, ikke ifald han er stedt i en Indbildning eller forsøger et Bedrag, men netop hvis han taler Sandhed. Kroisos forfærdes over, at han skal lade en Menneskehedens Velgører henrette. Solon udvikler ham da, at Ynglingen er lige det modsatte. Han vil rane Menneskeheden Sulten, som er ikke blot Drivkraften til Agerdyrkning, men til al Kultur. Sulten lærer at arbejde, Arbejdet forædler sig til Kunst. Eukosmos vil lamme Opfindelseskraften. Maaske kommer der engang Tider, hvor Menneskeheden ikke mere behøver Sulten; men de Tider er saa fjerne, at Solon ikke skimter dem.

Ynglingen paa sin Side hævder, at Elendigheden langt fra at gøre Menneskene dygtige og opfindsomme, gør dem ynkelige og slaar dem ihjel. Selv naar Sulten er borte, bliver Ærgerrig-

heden, Hanget til Skønhed og Frihed, fremfor Alt Elskoven tilbage som Drivkræfter, der vil føre Menneskeheden fremad.

Men Stykkets Gang giver Solon Ret. Man er begyndt at uddele Melet. Først tog kun de Fattigste mod Gaven og var glade over den. Senere blev de sløvede og krævede den som deres Ret. Men Agerdyrkere, Godsejere og Handelsmænd bliver utilfredse, da Kornet mister sit Værd. Den nye Tilstand virker afslappende paa Lydierne; man nedlægger Arbejdet og ingenlunde blot Markarbejdet. Befolkningen bliver nydelsessyg, doven, kivagtig og oprørsk. Den slaas om den gratis uddelte Føde, og i Slagsmaalene om den sætter de Svageste, Kvinder og Børn, ofte Livet til. Tilsidst vender Befolkningens onde Lune og pøbelagtige Raseri sig mod selve Velgøreren Eukosmos; han er Skyld i, at de Svage og Værkbrudne blev traadte ned, han har ødelagt Bønderne og Kornhandlerne. En Dag rammes han af en Sten i Panden og undslipper med Nød og neppe Folkemængdens Galskab. Tilsidst indser Kongen Visdommen i Solons Raad, og Eukosmos tømmer det Giftbæger, Solon rækker ham, i Troen paa, at Bægeret indeholder en Styrkedrik.

Handlingen er ført med Talent, om end Personerne er meget virkelighedsfjerne. Men Stykkets Interesse staar og falder med dets Grundtanke, og føler man sig ikke overbevist om dens Sandhed, kan man ikke tillægge det større Betydning. Grundtanken har det for sig, at den er ny og klar. Naar Marcellin Berthelot gentagne Gange har stillet Menneskeheden i Udsigt, at ved Kemiens Fremskridt maaske i en ikke fjern Fremtid Ernæringsspørgsmaalet vil blive løst, har han aldrig betvivlet, at dermed en stor Velgerning var givet Menneskeheden og et mægtigt Fremskridt gjort. Herzl rejser dristigt Tvivlen derom og viser det tilsyneladende Fremskridts uheldsvangre Følger. Synderligt i Dybden kan han som Dramatiker ikke gaa; han medtager derimod saa uvæsenlige Smaating som Trængsel og Slagsmaal under de første Uddelinger; men han har været opmærksom paa, at i selve Velgerningen lurer en Fare.

Rigtignok maa det siges, at Tanken her er givet saa blottet for Afskygninger, at hvad her er gjort gældende mod Brødets Uddeling uden Vederlag, kunde gøres gældende mod ethvert Fremskridt. Thi Fremskridtet gør altid Livet lettere, gør et byrdefuldt og lidet anset Arbejde overflødigt. Naar f. Eks. en Gang *Støvsugeren*, som i faa Øjeblikke renser et helt Værelse, bliver

saa billig, at den findes i enhver Lejlighed, er al Fejen, Banken og Afstøven falden bort og der bliver Tid til mere underholdende Gerning.

I Virkeligheden vilde Herzl's Tankegang i dette Solon-Drama føre til gennemført Reaktion — i Fremskridtets Navn.

Daniel Halévy's Bog er et Værk af en ung Statsøkonom, lidenskabelig og overbevist Socialist af den Retning, som Jaurès er Talsmand for. Han er saa lidet indsnevret af en Lærebygning, at han har skarpt Blik for alle den umiddelbare Folkeværdes Farer, og er desuden en aandfuld Mand, rig paa lærerige Indfald. Desværre er han ikke i mindste Maade Digter; han har i den Henseende ikke arvet nogetsomhelst fra sin Fader, Ludovic Halévy. Ingen af de Personer, han fremfører for os, har noget Liv. Al Vægten ligger paa Tankerne i Bogen, og de er vel en Overvejelse værd. Daniel Halévy er en Sværmer og en Fremtidstroende, men samtidigt en Sortseer, en Menneskeforagter og en Advarer.

Vi er hundrede Aar fremme i Tiden. Unge Videnskabsmænd, Kemikere og Socialister, kører gennem Frankrig til Paris. Landskabet er øde Stepper; Ruiner betegner Stedet, hvor en Gang Landsbyer laa. Allerede i 1925 lykkedes det nemlig at fabrikere Næringsmidlet Albumin, af hvilket et Kilogram først kostede en Franc, men et kvart Aarhundrede derefter kun 45 Centimer. Det hilstes i Begyndelsen med Henrykkelse. En Arbejder kunde fortjene til sit Livsophold ved at arbejde fire Timer om Dagen eller endnu mindre. Brød og Kartofler blev Luksusartikler, Landsbyerne forladte og Byerne overfyldte af en umaadelig Menneskemængde.

Men Konkurrencen fik da Arbejdslønnen til at synke, og faa Aar efter regnedes det for god Betaling at fortjene halvanden Krone ved ti Timers Arbejde. Der blev Oprør i alle større Byer; man satte Ild paa Fabrikerne og slog Ingeniørerne ihjel. Folkelederne gjorde sig til Forbitrelsens Organer og fik Parlamentet til at vedtage en Arbejdsdag paa seks Timer mod en Løn af 4 Kr. 50. Men Konkurrencen var stærkere end Loven; hverken steg Lønnen eller sank Arbejdstiden.

Saa krævede man Albuminen gratis. Den Kapitalist-Ring, som havde fortjent uhyre Formuer paa den, blev sprængt, Kapitalisternes Ejendom dem berøvet uden Erstatning, og Albuminen uddelt til de Trængende uden Vederlag.

Fattigdommen var da afskaffet, og der var Fritid i Masse. Antallet af Fornøjelsesanstalter tog umaadeligt til, Teatrene spilte to Gange om Dagen, stadigt daarligere Stykker. Sæderne blev mere og mere løsagtige. Antallet af de Sindssyge steg fra Aar til Aar med rivende Hast. Antallet af Alkoholister blev bestandigt større; endnu talrigere var de, som ødelagde sig ved Brugen af Morfin og Opium.

Det viste sig da, at med Afskaffelsen af den udvortes Elendighed var Menneskehedens Opgaver ingenlunde løste. Og Mængdens Vrede gik nu ud over Videnskabsmændene: Som altfor stor Kørselshastighed var forbudt, saaledes burde der holdes igen paa Videnskabens Fremskridt.

Ganske vist søgte en Elite af Universitetsdannede og Kunsthaandværkere, Mekanikere, Kemikere osv. at hæve Mængdens aandelige Jævnhøjde; men det viste sig snart, at denne Elite kun arbejdede for en Elite, og at dens Indflydelse var umærkelig paa Hoben. Og ved Aar 1945 maatte en Kongres af Videnskabsmænd paa Foranledning af Læger kræve Love mod Alkoholen, mod Morfin og Opium og forene sig om en Kundgørelse, hvori de stemplede som den farligste Daarskab den Indbildning, at man kan nyde godt af Videnskabsmændenes Opdagelser og samtidigt undslaa sig for deres Selvtugt.

Man hørte ikke paa dem, og den sædelige Nedgang blev stedse forfærdeligere. En russisk Fysiolog opfandt Pirringsmidler, i Kraft af hvilke man døde i henrykte Trækninger efter halvhundrede Timers Vellysttilstand, og et Finansselskab udnyttede denne Opfindelse.

Epileptiske og nervelidende Kunstnere med overophidset Følsomhed fik nu alle Kunstarter til at vanslægte. Snart kunde Sindssygeanstalterne ikke mere rumme de Idioter og Gale, man traf overalt. Kapitalist-Ringene kom ovenpaa igen. Betalte Journalister kæmpede for dem. Overhovedet sank Dagbladene stedse dybere: Et Lystmord blev begaaet. Al Publikums Opmærksomhed samledes derom. Den flygtede Forbryders Portræter og Breve blev udgivne. En Journalist opdagede ham, skjulte ham og lovede at hjælpe ham bort mod at han skrev sine Livserindringer. De udbredtes heftevis paa fem evropæiske Hovedsprog i en Million Eksemplarer.

Folkelederne, der understøttedes af Kapitalist-Ringene, genvalgtes stedse paany med overvældende Flertal og levede af det

almindelige Forfald. En lille Kres af kundskabsrige Socialister alene styrkede sig ved streng Selvopdragelse og stræbte at genopvække en tapper Følemaade og en overlegen Tænkemaade hos sig.

Nogle af dem, der havde studeret Arvelighedslovene, vilde anvende de Regler, der efter deres Kundskab alene kunde optugte en højere Slægt. De hadede al Frihed som Slaphed og krævede Tugt, Over- og Underordning. Andre, som den store Kemiker Tillier (der er tænkt paa Berthelot), vilde bekæmpe den almindelige Stemmerets nedværdigede Demokrati ved Hjælp af Arbejderforeningernes organiserede Demokrati.

Men da udbrød en frygtelig Farsot og Smitsot, frygteligere end nogen, Evropa før havde kendt, værre end Koleraen og Pesten. Den Menneskehed, der selv havde valgt Hengivelsen til Drukkenskab og Narkose, kom til at bære Følgerne. Disse Svækkede reves bort i Hundredetusindvis.

Da Rygtet fortalte, at Videnskabsmændene nærmest betragtede denne Elendighed som en nødvendig Udrensning, vendte Raseriet sig mod Læger og Apotekere, som man rundt om i Byerne ihjelslog, og mod de afholdende Lærde, hvem Farsoten ikke angreb og som mistænktes for at forgive Menigmand. I tre Maaneder døde 400,000 Parisere; under de Aar, Krisen varede, blev 150 Millioner Evropæere revne bort.

Som for to Hundredtusind Aar siden i Istiden Gletscherne udbredte sig over Landene og det ubarmhjertige Klima dræbte alle svage Organismer, medens de stærke Racer, der kunde taale Kulden, holdt ud, saaledes gik det nu paany. Der dannede sig et strengt organiseret socialt Aristokrati. Arbejderforeningerne og de videnskabelige Foreninger, som nu beherskede Landene, indrømmede ikke mere den almindelige Stemmeret andet end en Ret til stærkt begrænset Kontrol, men tog selv al Magt i deres Haand, inddelte de Overlevende i tre Kaster, af hvilke den nederste, hvis Blod var fordærvet, underkastedes ikke ringe Tvang; man stræbte at forhindre dens Forplantning, gav dens Medlemmer derimod saa megen Alkohol og Morfin, de vilde, for hurtigere at blive dem kvit. Man var jo allerede befriet for en Dødvægt af halvandet Hundrede Millioner bedærvede Væsner.

Rædslerne glemtes hurtigt, og da Rusland, som imens var bleven oversvømmet af Kurder, Mongoler, Tyrker, mer end nogensinde med sin enevældigt-vilkaarlige Regering truede Evropa og

var ved at erklære sine frisindede Naboer Krig, enedes alle fri Folkeslag, smaa og store, om at grunde Evropas forenede Stater. Under Jubel i de forskellige Hovedstæder oprettedes de i Aaret 2001. Samtidigt myrdede en Fanatiker Tidens store Kemiker Tillier.

I meget stærkt sammentrængt Form er dette Indholdet af Daniel Halévy's Bog. Den unge socialistiske Lærde, der tidligere har skrevet Arbejderpartiets Historie i Frankrig, har — uden at nære Tvivl om Menneskeslægtens endelige Fremgang — villet give sine Partifæller og Andre en Advarsel, idet han skildrer en Krise, han tænker sig som mulig, ja sandsynlig, ifald det Flertal, i hvis Hænder Demokratiet lægger Magten, ikke optugter sig selv med en anderledes streng hygiejnisk og sædelig Disciplin end den, Evropa ellers i nyere Tider har kendt. Nogle Indtryk fra Nietzsche, Nødvendigheden af at fostre højere Mennesker end de nulevende og Gavnligheden af Forfaldstids-Menneskers Forsvinden ligger bagved. Dog, denne Indflydelse er meget ringe. Ganske selvstændigt har Halévy (som flere samtidige katolske Skribenter og enkelte fritænkerske) optaget Grundbegreberne Frihed-Lighed og Grundbegreberne Optugtelse, Over- og Underordning til ny Granskning og ny Værdsættelse.

FESTEN FOR VICTOR HUGO

(1902)

Med den Ringeagt, som Aandsaristokratiet i Frankrig føler for Alt, hvad der er officielt, indfandt det sig sparsomt ved de officielle Festligheder i Anledning af Hugos Hundredaarsdag. Selv Akademikere holdt sig tilbage; det fristede dem ikke at indfinde sig Kl. 9 om Morgenen i *Pantheons* højtidelige Rum. Derfor var det ogsaa forholdsvis faa af Frankrigs Ypperste, som overværede den første Opførelse af *Borggreverne* den 26. Februar, og Salen

rummede mange dekorerede Herrer og prægtigt klædte Damer, der, saa længe Hugo var i Live, hørte til hans mest indædte Fjender. De klappede ikke af den Grund mindre tappert nu.

I Logen nederst tilvenstre nærmest Scenen de smukke Damer af Direktøren Jules Claréties Familie; i Balkonlogen nærmest Scenen tilhøjre Familien Hugo. I første Række sad Damerne, blandt hvilke mest bemærkedes de to unge: Fru Jeanne Charcot, født Hugo, tidligere gift med Léon Daudet, og Fru Georges Hugo, tidligere gift med Jean Ajalbert, hvilket gav Aviserne Anledning til en Sammenstilling af det Antal levende Mænd, som Damerne i første Række havde. Hverken Georges eller Jeanne Hugo har arvet nogetsomhelst af Bedstefaderens Geni. I Logens Baggrund saas foruden Georges Hugo og Charcot den hvidhaarede Lockroy, der i sin Tid ægtede Enken efter en af Hugos Sønner, og til hvis Stilling som Stedfader for Jeanne Hugo der sigtes i Alphonse Daudet's *Le soutien de la famille* og i Léon Daudet's *Suzanne*.

Man klappede flittigt og ostentativt i denne Loge, hvor Arvingerne til Storheden sad; de gjorde alligevel Indtryk af at have faa Berøringspunkter med den.

Ved Brødrene Mounet's og Fru Second-Weber's Talent og fine Skønhedssans blev Opførelsen smuk. Sylvain, der havde den vanskelige Rolle at spille Kejser Frederik Barbarossa i Tiggerdragt (tilbagevendt fra de Døde som Olaf Trygvesøn i Oehlenschlägers *Væringerne*), formaaede ikke at gøre Fyldest. Men saa dygtig var Iscenesættelsen og saa vægtigt Spillet, at det Sære og Umulige i Stykket trængtes tilbage, og Skønheden i dets lyriske Stil kom til sin fulde Ret. Det faldt En som Skæl fra Øjnene, at dette Drama har ganske samme Fortrin og Fejl som Hugos andre og ikke i nogen Maade er ringere end de. Ogsaa i *Ruy Blas* er jo Handlingen umulig. Alle disse Skuespil er Operaer uden Musik, hvis Melodier og Harmonier Versene udgør. Og ingen Steds, ikke i noget Hugosk Drama, neppe nogensteds i det franske Sprogs sceniske Værker, har Versenes Samklang og Fylde naaet en saadan Fuldkommenhed som her. Der er Kupletter som Otberts Kærlighedserklæring, der blot ved Ordenes ømme og ildfulde Velklang henrev Publikum til Bifald. Det Kunstlede i Handlingen, visse Følelsers Unatur, Overdrivelsen i Udtrykket for andre, det vel Pompøse i de Former, som Stolthed, Had og Hævnlyst eller Elskov, Ydmyghed, Ædelmod, eller Trods og Elskov antog her, alle disse Mangler og Udvækster gik

i Glemme over Sprogets uforlignelige Skønhed og Versenes durende Metalklang eller smeltende Sang.

Dog Aftenens Stemning samlede sig ikke her. Den indfandt sig sammentrængt, overvældende, saa hele Publikum rejste sig og skreg af Henrykkelse, da Fru Second-Weber efter Stykkets Slutning sortklædt overfor den hvidklædte Frøken Bartet, hyldende Victor Hugos Byste, fremsagde Versene: *Ce siècle avait deux ans.* Fremsagde er visselig ikke Ordet; hun gjorde sig til ét med Digtet, ét med Hugo; hun talte i hans Navn, eller rettere: han talte til os gennem hende. Med en mesterlig Sikkerhed, som var hun Digtets Ophav, og med en Stemme, der skjalv af Beundring, som var hun Hugos begejstrede Præstinde, besat af Guden og tilbedende ham, udslyngede hun i Rummet disse Aleksandriner, der ringede over vore Hoveder og i vore Sjæle som en jordisk-overjordisk Musik. Havde man læst Digtet hundrede Gange, man opdagede nu uanede Skønheder deri. Det begyndte jævnt og historisk med de bekendte Linjer: «Aarhundredet var to Aar gammelt; Rom traadte i Spartas Sted; Napoleon skimtedes allerede i Bonaparte», og det blev til et helt Levnedsløb, en Barndom under Moderens Øjne, en stræbende og elskende Ungdom, en kæmpende og sejrende Manddom, indtil det tabte sig i en Begejstringens Himmelflugt, saa man intet saa om sig uden Stjerner.

MIDFASTEDAG

(La mi-carême)

(1902)

Fra Vinduerne i en Stue-Etage paa Hjørnet af *Boulevard des Capucines* ud imod Operaen, hvor Hr. Stanton, Repræsentanten for *North American Review*, har sit Kontor og den amerikanske

Koloni sin Læsestue, ses Bulevarden noget efter Middag i skinnende, blændende Sollys. Det er saa varmt, at alle Vinduer er aabne, skønt Ingen har beholdt Overtøjet paa. Bulevarden er tæt pakket af glade Mennesker, der morer sig og venter paa Karnevalsoptoget; Ingen dèr kan trænge sig igennem. Mængden bølger kun i svage Dønninger frem og tilbage som et Hav i Søgang. Rytteri med skinnende Hjelme og dragne Pallasker, som blinker i Solen, holder Midterpartiet af Gaden frit til Festoptogets Komme, medens Befolkningen overøser hverandre med de smaa Papir-Konfetti, der ikke er større end det Hul, man her for Kontrollens Skyld trykker i en Billet. I Virkeligheden har de deres Oprindelse fra saadanne smaa, værdiløse Papir-Rundstykker. I et Værksted kastede en Dag nogle Arbejdersker et Par Haandfulde saadanne, der var faldne paa Gulvet, i Hovedet paa hverandre. Ejeren, som blev opmærksom paa den Lystighed og Jubel, denne ubetydelige Spøg eller Leg fremkaldte i Værkstedet, fik da det Indfald at fabrikere slige smaa, runde Stykker Papir i Massevis, Millionvis, Milliardvis. Og nu har hans Fabrik gjort ham til en hovedrig Mand. Fra alle Vinduer væltes Poser med røde, blaa eller guldspættede Konfetti ned over de nedenunder Staaende, bedækker deres Hatte, Kraver, Frakker og Kjoler, kryber ned paa deres Hals. Ogsaa denne umaadelige Regn virker i Sollyset festligt paa Øjet. Ingen tager Noget ilde op, end ikke et haardnakket Bombardement lige ind i Ansigtet. Man ler og siger Vittigheder over hele Linjen og i alle Rækker.

Men dèr kommer Toget i uhyre, udsmykkede Vogne, brede som Skibe, høje som Huse, bedækkede med pyntede Kvinder og smykkede Mænd i flere Etager, medens de omringes af Fodgængere i gule, grønne, røde Dragter fra alle Lande og Tider. Vaskepigerne fra de forskellige Vaskehuse har valgt hver sin Dronning, og disse Dronninger har atter valgt Dronningernes Dronning, en Vaskepige som de; ikke netop den allersmukkeste, men den mest yndede af alle. En af Vognene har foroven Form som Santos' Ballon; forneden staar en Snes unge Mænd og Kvinder i den umaadelige Gondol og kaster Blomster. Paa Vognene er der Musik, og da de er store nok, danser man paa dem efter Musiken; højt oppe sidder en lille Pierrette, ler og slaar Takten med sine Fødder, som hænger ned fra hendes luftige Sæde. Dronningerne er unge, friske og nette, de sidder der i Solen

med bar Hals og bare Arme i smagfulde Dragter, glæder sig som Børn og fryser ikke.

Dèr er Dronningernes Dronning. Hendes Tronsæde er befæstet højt paa en Stilk og over det har Baldakinen Form af en skyggende Kyse, saa det Hele ligner den Blomst, man kalder Venusvogn. Hun har allerede været hos Loubet, har, for ikke at modtage uden at give, overrakt en Blomsterbuket til Fru Loubet og faaet en pragtfuld Broche til Gengæld. Hun standser udenfor vort Hus, thi hun aflægger Besøg i alle Redaktioner paa hendes Vej, og *l'Echo de Paris* har Lokaler ovenover os. Hun er nydelig at se til, høj og rank, fører sig med overordenlig Værdighed og bøjer som en rigtig Dronning jævnlig Hovedet til Tak for de stormende Hyldestraab. Hvilken medfødt Elegance i disse Kvinder af den franske Almue! Igaar endnu stod hun ved Vaskeballen, idag er hun Dronning — Dronning for en Dag; men ingen Fyrstinde kunde med mere Anstand bevæge sig under den pragtfulde Fløjlskaabe, hvis Slæb bæres af Pager i hendes Følge. Denne Dag sætter Tidsskel i hendes Liv; om den vil hun fortælle sine Børnebørn, og da vil hun vise dem Smykket, hun, mens Paris jublede for hendes Fødder, fik af Republikens Præsident.

Medens Vogn efter Vogn under Musik drager forbi, anrettes et lille Maaltid i vort Lokale. Mr. Stead fra London fremviser Aandefotografier, for hvis Paalidelighed han indestaar; men Flammarion — saa stor en Dyrker af «det Ubekendte» han end er — rynker sin mægtige Pande og ryster paa Hovedet deraf. Finot, den kloge Udgiver af *La Revue*, lægger ikke Skjul paa sin Tvivl. De amerikanske Damer drikker Limonade og ler. Mr. Stantons smukke Skikkelse med det dejlige hvide Haar bevæger sig fra Gruppe til Gruppe.

AFTEN I L'OEUVRE-TEATRET

(1902)

Eneste Opførelse af *Bygmester Solness.* Man arbejder sig saare langsomt frem i Trængslen gennem de lange Korridorer; i Tilfælde af Ildsvaade vilde ikke En komme derfra med Livet; saa umulige er disse Pladsforhold.

Lugné Poé, der paa en Prik kender Ibsens Publikum i Paris, har sendt Meddelelse til hver Enkelt, der kunde formodes at ville se *Bygmesteren,* og Teatret er udsolgt. Det er ingen sædvanlig Tilskuerskare, denne; en Del af Paris'es mest kunstnerisk udviklede Personligheder og talrige Udlændinge, de fleste Russere og Engelskmænd. Stykket fængsler helt igennem, spilles i det rette Tempo og med Liv og Sjæl.

Den Solness, Lugné Poé viser os, er den ældede, bekymrede, haardhjertede, af Tvivl forpinte Mand, han, som midt under al sin Medgang ikke har noget Øjebliks Tryghed, han, som nidkær og magtsyg gaar i stadig Angst for den Ungdom, der gror op. For denne Solness fandt han det rette Udtryk. Han viste os ogsaa, hvorledes han optøes, vindes, paa én Gang blidnes og styrkes, da Hilde aabenbarer ham sit Indre, og hvorledes han tilsyneladende genfinder sin Ungdom og overvinder sin Svimmelhed, da han elektriseres ved den Begejstring for hans Væsen og hans Kunst, som hos hende er Kækhed. Hvad der fattedes, var den Magt i Solness, der har skabt hans Medgang og Ry, den Tiltrækning, der fra ham udgaar til de unge Kvinder. Øjensynligt af Sky for at gøre Brud paa Personens Barskhed har Lugné Poé forsømt at vise os den dæmoniske Tiltrækningskraft, han udøver paa det andet Køn.

Hans Hustru, Susanne Desprès, var en henrivende Hilde, den franske Hilde, brunhaaret, nervestærk, en Energi, der uanvendt var blevet Sværmeri. Det tøset Ungdommelige var bortblæst; den særligt norske Gaaenpaa var erstattet af fransk Elan; alt i hende var drømmefri Klarhed, den Entusiasme, der fører til Handling og Ry. Hun egnede sig bedre til som kvindelig Herold at rydde sin Elskedes Vej end til resigneret at ty til

Luftkastellet. Men hvad hun gav, var herligt, Tro, der kunde sprænge Klipper, handlekraftig Ildhu, en Tørst efter Hæder for den Udkaarne, som var og er grundfransk, og endelig med en Magt, der gennembævede Teatret, hin Slutnings-Ekstase, der giver sig Luft i Skriget: Min — min Bygmester! og som er saa stærk, at Hilde overhører Solness' Fald for kun at lytte efter Harpetonerne højt oppe fra Luften.

Virkningen var især interessant at iagttage paa de ikke faa blandt Tilskuerne, for hvem Stykket var nyt. Ingen var betaget som en ung russisk Forfatterinde: «Hvor det er skønt og dybt!» udbrød hun allerede efter første Akt, «og saa stor, indre Rigdom; i hver Replik dobbelt Bund; Alt saa mangetydigt som Livet selv!» Og hun fremhævede Finheden af, at paa samme Tid som Hilde tvinger Solness til i Strid med sin lavere Natur at give Ragnar Anbefalingen, opnaar hun derved tillige selv at skille sig af med Kaja.

Lugné Poé har stor Fortjeneste af at have fremført dette Mesterværk i Paris, og det er dog kun et Led i hans mangeaarige Kamp for norsk Kunst paa fransk Grund. Ingen har gjort mere for den.

EN HISTORISK LOV

(1903)

Hvor er det velgørende at tilbringe sine Dage i Frankrigs bedste Krese, høre dæmpet Tale, livlig Ordstrid, fin Skemt, alt præget i faste, blide eller kraftige Former!

Sammenligner man i sine Tanker Omgangslivet i Paris med Livet i det moderne Berlin, der er saa indtagende ved Tonens Hjertelighed og Dannelsens høje Stade, saa nødes man til at give Paris Forrangen i to Henseender, Formernes Elegance og den Frihed for alt Kastevæsen, som skyldes den store Revolution.

Ikke alle er modtagelige for den Forfinelse af god Tone, som virker husvalende paa den, som særlig føler sig frastødt af Plumphed og tiltrukket af naturlig Form, men Enhver, der ikke er født paa Samfundets Tinder, føler sig veltilpas i et Samfund, hvor Manden ikke vurderes efter Fødsel eller Formue, men hvor det sociale Lighedsprincip er gennemført.

Naar man fremhæver det dæmpede Præg, som al Udveksling af Tanker har i vore Dages Paris, saa skal dermed ikke være negtet, at man hører talløse skærende Domme. Og hvad der her slaar den Fremmede, ifald han ser tilbage paa et godt Spand af Tid, det er den Lidenskab, hvormed de, der nu er indtraadte i Mandsalderen, vender sig imod dem, der i hans unge Dage forgudedes af den franske Ungdom. Ligesom det nu er Skik og Brug at omtale Emile Augier som en aldeles forældet Dramatiker, der ved sin modbydeligt borgerlige Tankegang er under al Kritik, saaledes er det Tonen blandt de Yngre at betegne Flaubert som stærkt overvurderet, Taine og Zola som to Mænd af én Støbning, begge uden Gnist af Virkelighedssans, begge daarlige om end kraftige Skribenter. Zola betragtes som en Forfatter, der i sin Frembringelsestrang ikke gav sig Tid til at gennemlæse det Skrevne, Taine som en Forfatter, hvis Fremstilling af en hvilkensomhelst historisk Foreteelse var falsk og hvis Stil altid var kunstlet. En ung, meget anset og kendt Professor i Historie paastod forleden, at Taine aldrig havde havt Anelse om Kritik, ganske havde manglet Evnen til at skelne Paalideligt fra Upaalideligt og mosaikagtigt havde sammensat sine historiske Skildringer af de mest skrigende Træk, han kunde finde. Som Systematiker var han uden al Berøring med Livet. Kun faa af de Tilstedeværende var fordomsfri nok til (med Indrømmelse af det under den uhyre Overdrivelse Berettigede i disse nedsættende Domme) at lade Taine beholde den Ære, der tilkommer ham.

Da Turen kom til Zola, fortalte en gammel Dramatiker meget morsomt, hvorledes Zola, da han vilde skrive *Nana*, var kommen til ham og havde spurgt, om ikke han, som var husvant i alle Parises Teatre, vilde tage Zola med ved nogle Prøver, indføre ham bag Kulisserne og i Skuespillerindernes Paaklædningsværelser osv. Da den Paagældende erklærede sig meget villig, krævede Zola ivrigt og naivt, at Teatrene ikke forud maatte underrettes om Besøget, at Dørene til Skuespillerindernes Loger

skulde aabnes hurtigt og pludseligt osv. Forgæves forklarede Dramatikeren ham, at der intet Overordenligt vilde være at se, nogle ganske alvorlige, lidt gnavne Herrer og Damer, der holdt Prøve, men ingen Udskejelser og ingen Erotik; at han ikke skulde forestille sig et Teater som et Harem, men som en Anstalt, hvor man sled for Brødet. Zola var overbevist om at faa meget Overraskende at se. Men Alt blev til Skuffelse for ham. Naar Døren til Paaklædningsværelserne blev aabnet, overrumpledes ingen Dame siddende paa Skødet af en Herre, men jævnligt i Samtale med sin Pyntekone. Ikke desmindre skildrede Zola Teatret i *Nana*, som han har gjort, paa Trods af sin egen Erfaring ud fra sin forudfattede Idé. Med andre Ord, faldt Koret ind, Zola var Romantiker, Romantiker som Taine, mere romantisk endog end Victor Hugo; for der er dog altid mere Virkelighed i hans Bøger end i Zolas.

Man har for Kunst- og Literaturhistoriens Vedkommende havt travlt med Opdagelsen af saakaldte historiske Love. Og der maa vel findes saadanne. Men den eneste historiske Lov, der foreløbig synes stadfæstet ved Erfaringen, er den, at ethvert nyt Slægtled vil hævde det Modsatte af det, som dets Fædre og Onkler troede paa eller satte højt. Den ny Generation gør dette instinktivt, med Nødvendighed, for at hævde sin Eksistensgrund, for ikke at maatte opfatte sig selv som overflødig.

Der gives da ikke et værre Tidsrum for en Forfatters eller Kunstners Anseelse end de første tyve til tredive Aar efter hans Død. Saa er han som en Dragt, der er gaaet af Mode, forældet, halvt latterlig, ikke mere moderne og ikke endnu historisk. I Reglen har han i sine Levedage langsomt kæmpet sig frem til Anerkendelse, overvundet Modstand, besejret Modstandere; langt om længe naaer han i fremrykket Alder til et Øjeblik at staa ubestridt. Og han skaanes da, saa længe han endnu er i Live.

Men i det Øjeblik han dør, synes hans Livs hele Bygning at styrte sammen. Fra alle Sider frigør man sig for det Tryk, han udøvede. Med Et ses alle hans Mangler og kun de. Hans Billed forvandles til Karikatur. Alt, hvad der i hans unge Dage gjordes gældende imod ham, koges nu op paany og forekastes ham, dog ikke som da han endnu var en Trusel, men med en ganske anden Ringeagt; thi nu er han spag, da han er død.

Kun de Stærkeste gaar denne Krise igennem. Alle de Ringere

gaar simpelthen af Mode, bliver forældede og glemte, kommer aldrig op paany. De Stærke rejser sig en Menneskealder efter og fængsler Eftertiden som historiske Figurer. Men det er Skærsilden, som er Alle vis, Opstandelsen er mere tvivlsom og kun for Undtagelserne.

UVIRKELIGHED

(1903)

Hvorfor ser De pludseligt saa sørgmodig ud? spurgte hun, da Samtalen et halvt Minut var gaaet i Staa, og saa hen paa ham med Øjne, hvori der glimtede et Smil. To smaa Furer ved hendes Mund tydede paa, at hun kendte til Græmmelse; men nu laa et Skær af rolig Tilfredshed over hendes smukke ovale Ansigt og elegante Skikkelse med den ranke Holdning.

— Fordi, som jeg nu sad her og havde den saa sjældne Følelse af, at disse Øjeblikke helst ikke maatte flyve altfor hurtigt bort, overvældedes jeg med Et af det Indtryk: Er nu dette Virkelighed?

— Mig synes, dette er virkeligt nok. De er ikke kommet herhen paa overnaturlig Maade. De tog Dem en Droske, sagde til Kusken: *Rue Faraday*, var her efter et Kvarters Forløb og sidder nu her, hvor De har siddet mange Gange før. Stuen er den samme; jeg er den samme. Hvad er uvirkeligt deri?

— Det forekommer Dem virkeligt, men ikke mig, der har fyrretyve Menneskeliv bag mig. Vistnok har det alle Virkelighedens Kendemærker, og naar De række mig Deres Haand, føler jeg den i min. Men naar jeg ser tilbage i min Fortid, ser jeg mig efterhaanden sammen med fem, seks tusinde Mennesker, deriblandt talrige, hvis Ansigter staar udviskede for mig, ja hvis Navne jeg neppe husker. For mit indre Syn fremtræder Scener fra min Barndom og tidlige Ungdom, der ligger saa langt

borte i Fortidens Taager, at de kunde være hændte en anden end mig. Jeg mindes Mennesker og Optrin fra de forskelligste Lande og Byer, der for mig nu har Uvirkelighedens hele Præg, snarere et Præg af Kunst end af Liv. Det svarer jo til Kunst, at Billedet er bevaret, skønt Modellerne i mangfoldige Tilfælde er døde; og det ligner Kunst, at ved den sporløse Glemsel af en Mængde Enkeltheder de store Grundtræk, ubevidst omdannede, næsten omdigtede af min Fantasi, er fremherskende som i et Skuespil. Alt dette, hele denne Fortid, er snart intet andet end en af Erindringen let bearbejdet Række Drømmebilleder. Og naar jeg nu betænker, som jeg gjorde det nys, at dette uden Undtagelse den Dag, det oplevedes, for mig var ganske og aldeles ligesaa virkeligt som det nærværende Øjeblik, jeg gerne vilde fastholde, saa griber et dybt Mismod mig. Drosken, der bragte mig, er allerede forsvunden; selve *Rue Faraday* vil forsvinde, eller De vil ikke mere bo her, eller jeg vil ikke komme her mere. Den Konstellation, vi i Øjeblikket danner, indtræder aldrig mer.

— De har Ret. Det er skrækkeligt; jeg vover aldrig ret at tænke det igennem. Det er, som skulde man blive gal derover.

— Det Fortvivlede er, at det eneste, vi virkelig besidder, selve Nuet, ikke lader sig fastholde; Fortiden er tabt og Fremtiden dels usikker og truende, dels saa flygtig som Nuet; kun Døden er vis. Selve Tiden taber derved sin Realitet. Nærværelse og Virkelighed er for os det samme. Det har slaaet alle tænkende Mennesker, ingen mer end vor Ven France, der saa ofte kommer tilbage dertil, at Stjernen, vi i Øjeblikket ser her over Naboens Tag, er Stjernen, som den saa ud for tyve Aar siden, mens Taget, vi ser, er et Øjebliksbilled. Saaledes sammensmelter et eneste Blik af vore Fortid og Nutid. Stjernen kunde tænkes udslukket for tyve Aar siden, og vi ser den nu; dens Straaler kommer til os som et Budskab fra En, der efter Afsendelsen er død. Ogsaa det, at Fremtiden forestaar, er en Indbildning; en stor Del af den kender vi saa godt, som var den allerede indtraadt. Vi véd, naar det næste Gang bliver Nymaane, og vi kender paa Dag og Time den Solformørkelse, der vil finde Sted, naar alle Nulevende ligger i deres Grave. Er det os end skjult, hvad Aar og Dag vi selv vil dø, saa kan vi dog med Lethed nævne en ikke fjern Dato, vi umuligt oplever, og Fremtiden synes os da saa afsluttet som Fortiden.

— Det slaar mig, hvad De sagde om at Nærværelse og Virkelighed for os falder sammen. Igaar fik jeg fra en Søster af min Barndomsveninde, som er død, tilbagesendt nogle Breve fra mit attende og nittende Aar, som ligger her. Tolv Aar er gaaede hen, siden jeg skrev dem, og de Mennesker, jeg dengang omgikkes mange hundrede Mile herfra, de Forhold, hvori jeg befandt mig, tilhører for mig allerede saa fjern en Fortid, at den er mig som en halvforglemt Drøm. Men nu disse Breve! Det Jeg, som taler deri, er lige saa levende, lige saa virkeligt, som det Jeg, der udtrykker sig i det Brev, jeg endte, lige før De kom, og som nu ligger ved Siden af.

Finder En om ti Aar Brevet fra 1891 og det fra 1903, er der for ham lige meget Liv og lige megen Virkelighed i dem begge. Følgelig er der det allerede i Dag. Vi dør stykkevis. Min Barndom er død; min første Ungdom er død. I Grunden er jeg da i mit Brev idag lige saa død som i det fra min Fortid.

— Vi kan med bedre Ret vende det om og sige: De er saa levende i det gamle Brev, som i det ny. I det gamle Brev er en Dag fra Deres Fortid fastholdt med hele sit Liv. Dette gamle Brev er et Kunstværk i det Smaa. Thi netop dette er Kunstens Hverv, at fastholde en af Livets flygtige Foreteelser i et blivende Billede eller en blivende Melodi. Derfor dør Fortiden ikke helt. Tilovers bliver hvad det er lykkedes den at aftvinge Forgængeligheden, store, betydelige, eller ganske smaa Mindesmærker om det Liv, der har pulseret, de Lidenskaber, som føltes, de Tanker, som engang blev tænkte. Det sikstinske Kapel døde ikke med Michelangelo, og Hamlet ikke med Shakespeare. De træder Nutiden i Møde som Samtidige, og de staar levende for Eftertiden efter os. Brevet fra 1891 er i det ganske Smaa en lignende Fastholdelse af Fortidens Liv.

— De mener ikke selv, at det er nogen Trøst. Hvad nytter det Fortidens Store, at de udøver en Virkning, som de ikke selv mærker noget til, og hvad gavner det os andre, at et eller andet Blad Papir overlever os og bringer Mennesker, hvem vi er ligegyldige, Vidnesbyrd om, at vi har levet og følt. For os selv er det kun nedslaaende, gennem Bladet at faa Fornemmelsen af, at Alt, hvad vi for en halv Snes Aar siden oplevede, var ligesaa virkeligt og livagtigt som det, vi oplever nu; det løber jo ud paa det Samme som, at det, der nu forekommer os virkeligst

og livagtigst, snart vil være saa blegt et Minde som alt det tidligere er forvandlet til.

— Det var Dem, som undredes over, at jeg kom til at se sørgmodig ud, da Indtrykket af Øjeblikkets Uvirkelighed slog mig.

FIRE KVINDEPROFILER FRA PARIS

(1903)

— Enten bliver jeg en meget stor Sangerinde, helst den første i Evropa, eller jeg bliver det aandelige Midtpunkt i en Hovedstad, den Kvinde, om hvem alle Mænd af Geni og Betydning samler sig og hvem de betror sig til, eller ogsaa skyder jeg mig. Det er de tre Muligheder, jeg har for mig. Desværre er vel den sidste den sandsynligste; men jeg har Tillid til mig selv og min Fremtid.

Hun, som taler, er atten Aar gammel, en energisk, romersk Profil, mørke Øjne, mørkt Haar, Hovedet lidt stort i Forhold til det lille, spinkle, men velskabte Legem, hvis Hud er brun som en Zigøjnerskes Hud. Hun har en umaadelig Selvsikkerhed i Væsen, som beror paa god Forstand, stor Barnagtighed og overordenlige Anlæg. Hun er af dem, om hvem der gaar Ry fra de er tolv Aar gamle. Hun er Moskoviterinde, hendes ualmindeligt smukke Fader er en fremragende Lærd og Godsejer, hendes Moder Kunstnerinde. Der er i hendes kloge Blik noget af den Gløden, som Kunsten meddeler sine Kaarne, over hele hendes Væsen den tidlige Modenhed, som var saa forbavsende hos Marie Basjkirtzef.

Denne sidste mindes endnu her i Paris og kan ikke gaa i Glemme, saa længe hendes Malerier hænger paa Luxembourg. Mon disse Malerier er helt af hende selv? Der er i Behandlings-

maaden Noget, der tyder paa, at Bastien Lepage har havt sin Pensel i disse Billeder. Hun døde af Tæring, hedder det, og rørende er Slutningen af hendes udgivne Dagbøger, hvori det beskrives, hvorledes Bastien Lepage's Broder, da ogsaa Bastien blev angrebet af Brystsyge og ikke mere kunde gaa, bar ham op til Marie Basjkirtzef og lagde ham paa Chaiselonguen overfor hende. Saaledes havde de deres sidste Samtaler. Hun har dræbt sig efter hans Død, maaske fordi man efter hans Død vilde have opdaget, at det Bedste i hendes Malerier ikke skyldtes hende selv, maaske fordi Tabet af denne Ven og den ubønhørlige Sygdom i Forening gjorde Livet værdiløst for hende.

Denne lille Russerinde har ikke hendes Form af Ærgerrighed, ikke den Skinsyge, der fortærede hende, naar Andre udmærkede sig. Hun har havt saa lidt Anledning til Skinsyge i sit Liv, at hun er fri for denne lidelsesfulde Last. Halvt Barn endnu er hun skabt til at gøre sig gældende. Naar hun dirigerer et Kor, lyder og følger Alle hende med Fornøjelse; hun er da paa sin rette Plads. Og hun synger som en Nattergal.

Jeg har havt fem Romaner i mit Liv, siger hun til en moderlig Veninde. Min Hovedlidenskab varede fra mit tiende til mit femtende Aar. Saa fulgte en Slags Reflekskærlighed til en Mand, der, som De véd, var baade meget smuk og meget fin, ogsaa dygtig, men som gik altfor meget op i mig, aldrig bragte mig noget Nyt; jeg tænkte aldrig paa ham, naar jeg ikke saa ham, og saa har jeg ladet ham fare. Derpaa fulgte min Lidenskab fra ifjor, som jeg ikke kunde skjule, og som derfor næsten blev en offenlig Hemmelighed. De kender Resten. Men lige meget med Mændene; jeg er ikke egnet til at sy, sørge for Middagsmad, have Børn. Min Kunst er mit Liv.

* * *

En 38—40aarig Kvinde, der har været dejlig. Nu er hun bleg, lidende, vel stadig lige slank og lige meget Kvinde, men blaa under Øjnene som medtagen af Søvnløshed eller Morfin. Født i umaadelig Rigdom og rigt gift er det lykkedes hende ved sine Luner at ødelægge en stor Del af den fælles Formue, og hun vilde ikke længer leve i Velstand, hvis ikke Slægtninge under

en Krise var komne Parret til Hjælp. Da Talen forleden var om en letsindig ung Frue, der paa én Dag havde købt for 25,000 Francs Linned i Paris, afbrød hun den Fortællende: Ja vist er det Galskab; men jeg kan ikke dømme hende haardt; jeg har engang paa én Dag købt for Hundredtusind.

Hun synes simpelt, om end smagfuldt klædt, men kun fordi hun skjuler sin Overdaadighed. Engang for nogle Aar siden, da hun nogen Tid skulde gaa i Sorg, fandt hun, det vilde være tiltalende at gennemføre Sorgen i sit Bohave. Hun købte sig da ikke blot selv et Udstyr af Linned med Rand af sorte Kniplinger, men et mægtigt Udstyr af Dækketøj, Duge, Servietter osv. med lignende Kniplingsforsyning. Hun holder ikke af ret længe at have samme Stil om sig, skifter derfor efter nogle Aars Forløb sit hele Bohave, lægger det om i en anden Stil, fra Renæssance til Rokoko, fra Ludvig den Femtendes til Kejserdømmets osv. Med alle disse sære Lyster er hun fint begavet, retsindig, tapper til at udtale og forfægte sine Meninger, ildfuld, entusiastisk. Der er noget ved hendes Aand, som minder om en altfor fin Kaarde, der vil springe i Haanden.

I atten Aar har hendes Navn været kendt i det franske Selskabsliv. Der er skrevet Digte, ja Digtsamlinger til hende og Romaner om hende. To fremragende Digtere har dyrket hende. Ti Aar efter, at den førstes Lidenskab for hende var Genstand for Omtale i en snevrere Kres, lærte den anden endnu større hende at kende og drejede sig som en Planet om denne Sol, til Døden rev ham bort, endnu ung. Istedenfor den tunge Kvinde, som er fremstillet paa Mindesmærket over ham, burde hun sidde der rank og fin med sin stolte Rejsning.

«De har naturligvis hørt fortælle, at det er mig, der har myrdet ham», siger hun med et vemodigt Smil — «eller i det mindste, at jeg er Skyld i hans Død. Men De har ikke troet det. Han var den paalideligste, taktfuldeste Ven. Og lige saa god Ven af min Mand som af mig. Da han følte Døden komme, skrev han og bad mig komme til sig. Han vilde se mig før sin Død. Jeg viste min Mand Brevet og spurgte ham, hvad han syntes, jeg burde gøre. Du véd, hvad man vil sige om mig, i Fald jeg gaar til ham. — Men er der Noget, min Mand foragter, saa er det den offenlige Mening, naar den sladrer. — Du skal gøre det, sagde han. Jeg tog da min Søster med mig og

gik. To Dage efter at jeg havde set ham, fulgte Katastrofen, og Sladderen fulgte.»

Hun er saa smuk og levende endnu, at det er Synd og Skam, hun trues af de fyrre.

* * *

Hun ligner Kejserinde Eugénie, som denne saa ud, da hun var ung, men saa paafaldende, at det vækker almindelig Studsen. Hun er Enke og, da hendes Fader er Ejeren af et af de store Magasiner, er hun meget rig. Alene i Paris ejer hun 65 Huse. Hun er en Viljeskvinde og Idrætskvinde, sætter igennem, hvad hun vil, og lader sig ikke røre af Andres Attraa eller Vilje. Hun ynder at gøre Opsigt, er ikke bange for Reklamen, men hun behøver ikke at umage sig for at sætte den i Bevægelse; den kommer af sig selv. Hendes Navn er Fru du Gast. Hun blev meget omtalt engang i Vinter, da under en Retssag i Anledning af en Arvestrid, Modpartens Advokat, en Olding, i et ganske usømmeligt Udfald mod hende paastod, at hun havde staaet Model til et bekendt Maleri af Gervex, *Den nøgne Dame med Masken*. Han vilde deraf slutte, at med hendes Moralitet var det daarligt bevendt. Hun lod da sin Advokat godtgøre, at hun, da Gervex udstillede sit Maleri, kun havde været ni Aar gammel. Prinsen af Sagan, der forfulgte hende med sin Kur og som var hende i høj Grad imod, fandt paa det Middel til at bringe sit Navn i Forbindelse med hendes og derved tvinge hende til at gifte sig med ham, at han passede den gamle Advokat op udenfor Retspalæet og slog ham i Ansigtet. Men det gjorde ikke det fjerneste Indtryk paa hende, og hun afviste ham med dobbelt Iver. Maaske troede hun tilmed ikke stort paa Prinsens Lidenskab; thi han ejer Ingenting, og hun er svimlende rig. Da han paa enhver Maade søgte at vise sig sammen med hende, ja lod hendes Hjem omringe af Privatdetektiver for at kunne følge hende, naar hun rejste, lod hun, som hun vilde flytte, undslap fra sit Hus i en Flyttevogn og gik paa lange Rejser. Nu hjemvendt deltog hun forleden Nat i det rasende Avtomobil-Væddeløb Paris—Madrid, hvorved syv Mennesker mistede Livet. De susende Avtomobilers Fart i Sommernatten var et underfuldt Syn, Men ingen af de

Deltagende havde en Holdning som denne dristige Frue. Hun havde forinden ikke blot gjort sit Testamente, men ordnet Alt i sine Forhold med den bratte Død for Øje; Faren pirrede hende og hun maatte afsted. Naar hun ikke gaar op i Ballon, farer hun Landet rundt. Havde hun faaet Lov at fortsætte Turen til Madrid, var Fru du Gast bleven hyldet som en Dronning af Spanierne, lige meget med hvilket Nummer hun var kommen ind. Nu standsedes Løbet i Bordeaux.

* * *

Mange udenfor Frankrig vil endnu huske den Opsigt, det for en halv Snes Aar siden vakte, da en som Chef for det hemmelige Politi bekendt russisk General blev myrdet af en revolutionær Polak paa et Hotel i Paris, og da det oplystes, at Journalisten Georges Labruyère paa Opfordring af Madame Séverine havde bragt ham i Sikkerhed over Grænsen. Séverine havde til det Øjemed udspundet den Plan at lade tre Herrer, hvoriblandt de to nævnte, give sig Mine af at være en Duellant med hans to Sekundanter, der sortklædte med høje Hatte og uden anden Bagage end det langlige Hylster med Kaarderne gik over Grænsen for der at træffe Modstanderen. Polakken undslap til Amerika, hvor han for ikke længe siden begik Selvmord af ulykkelig Kærlighed. Georges Labruyère blev formelig berømt ved Retssagen, og den Snildhed og det Mod, hvormed Séverine havde skjult Morderen hos sig, vakte Deltagelse.

Hun var da allerede Frankrigs første kvindelige Journalist, vel noget for følsom, men en utvivlsom Kraft som de Fattiges og Ulykkeliges Talsmand. Almindeligt yndet, som hun allerede den Gang var, blev hun dog i Anledning af hin Retssag angrebet med alle Sprogets blodigste Ukvemsord af Henri Rochefort, fordi den gamle Injuriant indbildte sig, at hun havde handlet i Overeensstemmelse med Constant, der som daværende Minister nødigt vilde udlevere en politisk Morder til Rusland og ikke kunde undslaa sig for at gøre det, hvis Manden paagrebes i Frankrig. De Skældsord, Rochefort ved denne Lejlighed lod regne ned over Séverine, var selv i franske Pressepolemiker noget Uhørt, og Publikum er saadan beskaffent, at disse Injurier skadede hende, endskønt hun havde den Triumf, at blandt de Personer,

hun under Polemiken gav Fattigunderstøttelse, var Rocheforts forladte Kone.

Hun er kommen gennem denne og andre Fejder uden at tage Mén paa sin Sjæl. Der er noget Uforbrændeligt i hende. Den lette Skikkelse med det purrede, nu koket snehvide Haar, ligner en Markise fra det 18de Aarhundrede; Munden er stor og talende, Næseborene levende og udvidelige, og saasnart hun fæster sin Opmærksomhed paa noget eller nogen, er det som tændtes i Øjnene Lys. Lidt Kunstlet, lidt Skuespillerindeagtigt, en Smule letkøbt Patos. Altfor faa Kundskaber, den Fare at blive enstonig paa Grund af for ringe Grundfond. Men en mægtig folkelig Veltalenhed, mundtligt saa vel som med Pennen i Haanden.

Hun begyndte som Elev af den bekendte Revolutionær og Kommunard Vallès, var i en Aarrække hans Sekretær og hans Veninde. Ved hans Død overtog da hun hans Blad *Le Cri du peuple*, og om hende samledes i nogen Tid alle socialistiske og revolutionære Førere i Paris af de forskelligste Afskygninger, der brugte dette Blad som Organ — indtil Georges Labruyère traadte ind i Redaktionen. Han forekom de tidligere Medarbejdere at passe saa daarligt ind i Bladets Stab, at de efterhaanden alle forlod det. En kort Tid blev det kun skrevet af Sévérine og ham, indtil det maatte gaa ind. Labruyère turde være Modellen til Hovedpersonen i Maupassants Roman *Bel-Ami*, den forhenværende Underofficer fra Afrika, der kommer til Paris og ved en begavet Forfatterindes Hjælp bliver skabt om til Journalist; hun skriver nemlig Artiklerne for ham. Han og hun er endnu efter saa mange Aars Forløb et Par; men han har ikke formaaet at nedbryde den Folkeyndest, hun nyder.

Da Sévérine forleden Aften vilde gaa ene hjem fra et Selskab, svarte hun paa Spørgsmaalet, om hun ikke frygtede Bølle-Overfald: Jeg siger blot til Bøllerne (*aux Apaches*): Jeg er Sévérine, saa betragter de mig som Kammerat.

Vist er det, at faar Kvinderne Valgbarhed i Sévérines Levetid, saa bliver hun det første kvindelige Medlem af det franske Kammer.

FOLKESANGE OG NATIONALDANS

(1902)

Den berømte spanske Sanglærerinde i Paris havde anordnet en Kostymefest for sine Elever; det vil sige, hun havde anmodet dem om selv at besørge deres Dragter og havde nøjedes med at indstudere Kor og Solosang og lade en polsk Billedhugger opstille Tableau'erne. Hvad Solodansen angik, behøvede de unge Damer ingen Vejledning.

Generalprøvens Dag var kommet. Der var kun en Snes Indbudne tilstede som Tilskuere; men der var mærkelige Skikkelser iblandt dem, sære at iagttage for en Fremmed. Forunderligt, at for denne gamle svære Dame, hvis Skikkelse nu er uden Form og hvis Ansigtstræk ikke engang viser Spor af fordums Skønhed, har Tsjaikovsky saa mange Aar glødet i Lidenskab! Og ikke mindre besynderlig er den Forestilling, at hin mer end firsindstyveaarige tunghøre Kvinde, hin stakkels Ruin, er den berømte Sangerinde, der hele Turgenjevs Liv igennem fængslede ham, saa han for at blive i hendes Nærhed opgav Fædreland og Alt, hvad der kunde skille dem ad.

Men Dansen begynder, først nordiske Folkedanse; thi blandt Eleverne er der mange Skandinaver. De unge Herrer og Damer bærer norske og svenske Dragter og danser godt. Hvad de udfører, er ægte Bondedanse med Trampen og Sving, men de er kolde, uinteressante, Dans, hvor der lægges en vis Kraft for Dagen, men hvori der ikke er Sjæl og kun ringe Ynde.

Saa følger den saracenske Dans, udført af en dejlig, tilsløret Grækerinde i tyrkisk Dragt med en tung, stenbesat Tiara. Den dansende Dame, en bekendt Grevinde, er ikke mere ung og har, skønt høj, vist aldrig været slank. Men hendes Skønhed er alligevel fuldendt; hendes sikre Ynde er asiatisk, og staaende næsten helt stille, blot bøjende sig, sænkende og hævende Hovedet, den skønne Hals, de straalende, dejligt formede Arme, fængsler hun alle Blik, medens en østerlandsk, larmende Musik ledsager Dansen. Hun er i sine Bevægelser paa en Gang stolt og lad, sanselig og værdig; men især fremmedartet, uevropæisk. I hendes Skikkelse er Orienten flyttet til Paris. Man aner en

stærkt bevæget Livsførelse bag hendes Dans. Hun har levet længe i Konstantinopel, taler Tyrkisk som Græsk og Fransk og paastaar, at det tyrkiske Sprog er det skønneste af alle.

Saa følger det spanske Tableau og snart det spanske Kor til Tamburinernes og Kastagnetternes Klang. Lola, den blonde spanske Skønhed, synger saa rent og fuldt, at Hjerter smelter. Men hendes Søster Carmen træder frem af Gruppen og begynder sin Dans. Det glimter fra hendes dybe sorte Øjne og det blusser fra hendes store blodrøde Mund. Der er Krudt i den svaje Skikkelse, som hæver sig paa de smaa Fødders Taaspidser. Silkeskørtet tegner Hofternes og Benenes smukke, æggende Former. Hun drejer sig udæskende til Tamburinernes og de hidsende Stemmers Lyd. Hun knæler, slaaende sin lille Haandtromme, bøjende Overlegemet frem og tilbage og til Siderne med leende Øjne og glimtende Tænder og forjættende Blik, og rejser sig og danser som sin Navne, Carmen. Fuldendt skøn af Legemsbygning er hun nærmest styg af Ansigt, med uregelrette Træk og talrige, ikke altfor fine Skelme bag Øret, hvor den røde Neglike sidder; men i Dansen faar dette uædle Ansigt et saa sejerssikkert Udtryk, at ogsaa det bliver smukt. Og det lyser, naar ved Dansens Slutning Bifaldet fra Tilskuere og Deltagere slaar det i Møde.

En Armenier træder frem i sin Fødeegns Nationaldragt og foredrager i sit Modersmaal en gribende Sang. En armenisk Sanger er blot som saadan vis paa Sympati. Intet Folkefærd har i det sidste Aarti lidt mer end hans. Vemodigt er det kun, overalt hvor man træffer Armeniere, at iagttage det Partihad, hvormed de forfølger hverandre. Deres Presse i de forskellige Byer indeholder næsten kun Angreb paa Landsmænd. De rige armeniske Storkøbmænd rundt i Landene er i Reglen aldeles ligegyldige for deres forpinte Landsmænds Skæbne og er gaaede ganske op i de Nationer, blandt hvilke de lever; de taler Tyrkisk, Russisk, Engelsk eller Fransk, slet ikke Armenisk. Men de virkelige Armeniere, de nationalt bestemte og begejstrede, er splittede i hinanden afskyende Partier som de i den Henseende fremmeligste evropæiske Folk og har derved selv forringet deres Modstandskraft og deres Fremtids-Udsigter.

Paa den armeniske Sang følger det russiske Kor. Det synger Sangen *I Haven*, denne friske Sang, der kildrer Øret og vinder Hjertet. Blandt Stemmerne klinger over de andre Frøken Melgunofs

fra Operaen i Moskva. Slank, lys og munter lader hun sin rige Stemme blande sig med de andre unge Pigers og Fruers. En af disse unge Fruer, der er gift med en bekendt fransk Læge, ligner med sine rolige blaa Øjne, sit rige, lysegule Haar en nordisk Madonna. Saa begynder under Korets Sang Dansen. Der er to Par, som skal danse. Af de fire unge russiske Piger, der skal optræde, er de to paaklædte som Mænd, den ene som russisk Landadelsmand, den anden som hans Kusk, den første er i hvidt Atlask, den anden i mørkt Silke med grønne Baand. Først danser Adelsmanden med sin Brud, saa Bondekusken med sin.

Det første Par er helt snehvidt fra Hue til Hæl. Frøken Sonja, der forestiller Herren, har en Dronningeholdning, et Hoved, der sidder paa Svanehalsen som bar denne Hals det med Stolthed. Frøken Olga, der er den fornemme Brud, er Billedet paa jomfruelig Uskyld. Over begges Dans, som forestiller Tilnærmelse og Undvigen under statelige Former, er der et Præg af Uberørthed, og Intet kan være kyskere end det Kys, hvormed efter russisk Vis Dansen slutter. Saa følger Frøken Vera i Herskabskuskens Rolle. Hun danser tvers over Scenen med lidt fremadbøjet Hoved, og der er i denne Dans et saadant Overskud af ungdommelig Kraft, en saadan Kækhed og Trods, at hun straks henriver til Bifald. Den Aandsoverlegenhed, hvormed denne unge Pige ser paa Livet omkring hende, lægger sig for Dagen i hendes Dans, og desuden al hendes Originalitet, hendes Komediantvæsen, hendes tusind Indfald og Luner. Saa træder hendes Meddanserinde frem; en ganske lille Skabning i den klædelige russiske Bondepigedragt med vide Ærmer; talrige Koralkæder om Halsen. Frøken Mánitchka er kun 17 Aar gammel; ved første Blik uanselig, lille, med en Japaneserindes Ansigtsform og mørke Øjne, gulbrun af Lød som en Østens Datter. Hun er berømte Forældres Barn, af saare fint Blod, tidligt moden, udviklet i Tanke- og Sanseliv som under andre Himmelstrøg en mer end trediveaarig Kvinde. Hun begynder sin Dans. Hvor hun danser! Hun bevæger neppe Fødderne, man ser intet Skridt; hun synes at glide hen over Gulvet, ikke «at svæve», som man plejer at sige, men netop at glide, lydløst, søvngængeragtigt. Hun lukker sine Øjne, hun aabner sin Favn; hun drømmer som i Henrykkelse; det spiller om Mundens Muskler, Læberne aabner sig, hun glider ind i Attraaens Tilfredsstillelse, i Lykken. Det er en hel Sjælehistorie, hun fortæller.

I Løbet af ikke to Timer har vi faaet et Indblik i et halvt Dusin forskellige Folkesjæle blot ved at være Tilskuere til unge Dilettanters Dans og Sang i Paris. Det synes en ringe Ting, og er det dog ikke. Thi det er kun et Sindbilled paa, hvad man dagligt oplever i evropæisk Hovedstadsliv. Aldrig gaar der jo i Paris en Dag, hvor den Fremmede, der er bleven virkelig lukket ind, ikke træffer Medlemmer af fire, fem forskellige Folkeslag og lever med i deres Følelser eller Tanker.

For den, der har vænnet sig dertil, er der noget Skrækkeligt ved Opholdet paa et Sted, hvor ingen Fremmede søger hen og hvor derfor de Indfødte slider sig op under det sjældent eller aldrig berigende, men jævnligt yderligere indsnevrende Samkvem med hverandre. I Sven Langes *De stille Stuer*, som foregaar i en dansk Provinsby, sætter Mand og Kone sig til Bords. De er forlegne, søger et Samtaleæmne. Da Manden ved sit Spørgsmaal, der drejer sig om Formiddagens Oplevelser, rører ved et sygt Punkt, bebrejder Hustruen ham, at han slet ikke kan finde andet at bringe paa Bane. «Vort Repertoire er jo ikke særdeles stort», svarer han vemodigt. Ordet udtrykker stilfærdigt den hele Fortvivlelse ved at tilbringe Livet i en Provinsby og strejfer maaske derunder det almindeligere Vemod ved Ensformigheden i et lille Land.

PARISISKE GENERALPRØVER

I

(Februar 1902)

Igaar holdtes i *Renæssance-Teatret* den Generalprøve for Pressen, der er den egenlige Førsteforestilling, paa tre ny Stykker, en russisk Komedie, *Kretsjinski's Giftermaal*, et tysk Enaktsskuespil *Colombine* og en fransk Satire *Tegnebogen.* Af disse Stykker

havde kun det sidste noget med Literatur at gøre. Salen var en Tid lang nok saa interessant at iagttage som Scenen; thi den rummede en Mængde af Paris's mest bekendte Personligheder. Der var mange smukke Damer i smukke Dragter og mange berømte Mænd. Der var et talrigt russisk Publikum for det første Stykkes Skyld, adskillige Skandinaver, fordi Fru Charlotte Wiehe efter lang Tids Forløb havde sin første Genoptræden i det følgende Stykke, og der var en Del af Frankrigs ypperste Skribenter, fordi det tredje Stykke var af Octave Mirbeau, der med Emile Zola og Fru Charpentier havde en lille Loge i første Etage.

Det russiske Skuespil var en fyrretyve Aar gammel Tingest af dem, som i Rusland selv nu kun spilles i Samara, et Stykke, der handler om en opfindsom Lykkejægers og Industriridders Forsøg paa at komme til Penge ved Giftermaal med en ung, hovedrig Millionærdatter. Han spiller og taber, ser ingen anden Udvej overfor sine Aagerkarles Hensynsløshed end at pantsætte en falsk Diamant som ægte og faar, netop som han skal nyde Ægteskabets Lykke, Politiet over sig. Da skænker, for at redde ham fra Siberien, den unge Pige ham højmodigt den ægte Diamant, han har ladet efterligne.

Den mandlige Hovedperson var ret morsomt gennemført i Stil med Helten i Gogols *Revisor*. Iøvrigt var den hele Pjes gammeldags og grovkornet, mindede en Smule om svære engelske Komedier fra det attende Aarhundrede som Sheridan's. Kretsjinski spilledes udmærket af Teatrets fortræffelige Direktør, Gemier. Men grove og korporlige Løjer var det.

Colombine, hvori Fru Wiehe skulde optræde, er en plat og uselig tysk Bagatel, oprindeligt skrevet for Wienerskuespillerinden Fru Odillon af en ukendt Forfatter, en vis Erich Korn, som er kemisk ren for Talent. Vi ser Colombine, der iøvrigt spilles i moderne Dragt, som ung gift Frue paa Rejse i et Hotel i Monte-Carlo, hvor hun i en Monolog forklarer os sin Nydelseslyst og sin Ærgrelse over, at hendes Mand, en Bankembedsmand, med sine ikke store Indtægter kræver Sparsomhed af hende. Hun kan ikke leve uden at øse Penge ud. En gammel Beundrer af hende, som uden fornuftig Grund fører Titlen Baron Harlekin, indfinder sig, gør en paatrængende Kur og tilbyder hende Penge. Da hun hører, han ejer over ti Millioner, begynder hun at vise ham Velvilje, lover ham sin Gunst og modtager foreløbig en Tusindfrancs-Seddel (i det mere økonomiske Tyskland lyder Sum-

men kun paa 500 Mark). Manden, som af ufattelige Grunde tituleres Bajazzo, kommer hjem, saasnart Baronen er borte. Han har spillet og vundet 11,000 Francs. Men han paalægger Colombine alvorligt at indskrænke sine Udgifter; thi denne Gang har han kun reddet sig ved forbryderisk at tage sin første Indsats af den ham betroede Kasse. Colombine vil hverken høre tale om Sparsomhed eller staa til Regnskab for Udgifter, saa meget mindre, som hun selv i sin Egenskab af Skuespillerinde tjener godt; derimod koketterer hun nu langt voldsommere med sin Mand end før med den gamle Baron. Hun kræver Champagne, drikker, danser, larmer, omfavner slangesmidigt og kysser. Manden vil lægge Penge i hendes Portemonnæ, der var tom, dengang han gik ud; hun vægrer sig haardnakket ved at give ham den. Han bemægtiger sig den efter en Kamp, ser Tusindfrancssedlen, hvis Oprindelse Colombine ikke vil forklare, og skyder sig i Fortvivlelse over den Vanære, hun bringer over ham, en Kugle for Panden. Dialogen i denne Ynkelighed er plump og vidløs.

Des mere fortjenstfuldt var det, at Charlotte Wiehes Ynde, hendes lyse Smil og hendes gode, klare Diktion lige fuldt kom til deres Ret. Hvad der var i hendes Tale af fremmed Betoning, stødte Ingen, og Publikum fandt hendes Skikkelse indtagende, hendes Spil intelligent.

I de Dage, der gik forud for Forestillingen, var Fru Wiehe formelig syg af Angst, og Angsten mærkede ogsaa hendes Indtræden og Spillet i de første Optrin. Hun arbejdede for meget med Armene, var altfor urolig og ifølge Anstrengelsen med det fremmede Sprog ikke simpel og naturlig nok. Men hun henrev. En Skikkelse som hendes er højst ualmindelig i Frankrig, og hendes Ynde virker stærkere her end i Danmark. Da hendes Skuespillerindetalent jo har snevre Grænser, har man i Kjøbenhavn maaske været noget vantro overfor Rygtet om den Anerkendelse, det i Paris har vundet. Men Rygtet har ingenlunde overdrevet. Hun havde her en meget vanskeligere Opgave end i sine Pantomimer. Men allerede efter de første Prøver talte hendes Direktør Gemier med Varme om hendes Talent; det havde langt overtruffet hans Forventninger. Skuespilleren Guitry var den næste, der i et Selskab, hvor jeg var til Stede, roste hende. Jeg havde alt forud hørt hendes Lov af Mænd som Octave Mirbeau og Ludovic Halévy, Avtoriteter i Teaterspørgsmaal. Og

under selve Generalprøven udtalte Paul Hervieu, Emile Zola og Octave Mirbeau deres Anerkendelse. Stykkets Daarlighed vil da neppe træde hindrende i Vejen for Charlotte Wiehes Fremgang.

I det sidste Skuespil, *Tegnebogen* (*Le portefeuille*), et ægte Udslag af Mirbeau's Bitterhed og Samfundsforagt, svækkes Virkningen noget ved Overdrivelsen.

Vi er i Politi-Inspektørens Kontor. Han er overlegen, hoven, taler i Kommandotone. To Politibetjente kommer slæbende med en Kvinde, der har vandret frem og tilbage paa Fortovet foran Kontoret, og som indbringes for formentlig Løsagtighed. Neppe er Betjentene imidlertid ude af Døren, før Inspektøren jublende styrter sig i hendes Arme. Da han er meget bange for sin skinsyge Kone, vover han ikke at se denne Frøken andensteds end i sit Kontor, hvor han da stadigt lader hende indbringe af de fungerende Betjente, en Fremgangsmaade, der dækker ham, men højligt opirrer Damen, som saaledes udsættes for Politimændenes Raaheder og Knubs.

Efter et morsomt Optrin imellem de to, nødes de til at indtage en sømmelig Holdning, thi Betjentene indbringer anden Gang en Anholdt, men en, som frivilligt har indfundet sig. Det viser sig at være en gammel, krumbøjet Stodder, syg af Brokskade, ude af Stand til at tjene sit Brød. Han overbringer en Tegnebog af Maroquin, som han har fundet paa Gaden. «Naturligvis tom», haaner alt forud Inspektøren. «Se kun selv efter!» svarer Stodderen. Inspektøren finder i den 10,000 Francs i Sedler uden ringeste Oplysning om, hvem de tilhører. Og Staklen har overbragt dem uden et Øjebliks Betænkning, endskønt han ved at staa paa Gaden den hele Dag med ydmyge og bedende Miner kun har faaet to Sous, endda i ikke gangbar Mønt.

Inspektøren, der hidtil har behandlet ham som et Udskud, slaar pludseligt om. Han forbavses; han beundrer Manden; han deklamerer: hvad han her oplever, er simpelthen en heroisk Handling, en enestaaende Begivenhed. Stodderen svarer, at hvad han har gjort, kun er, hvad Enhver vilde gøre, de to Gendarmer her (deres Miner bliver meget sigende), Frøkenen dèr (hun mumler protesterende, at derpaa skal han ikke stole), endelig Inspektøren selv (der har en lærerig Ansigtstrækning). Inspektøren hævder, at Handlingen er heroisk, og optager saa et kort Forhør. Navn og Bopæl? Navnet oplyses. Bopælen? Place d'Anvers. Hvad

Nummer? Ikke noget Nummer. En Bænk; en Bænk under et Kastanietræ.

Inspektøren forfærdes. Altsaa *uden Domicil.* Det er da en Vagabond, en Tigger, han har for sig. Og al Brøsigheden kommer op i ham paany. Om den Anden ikke véd, at det Tilfælde er forudset i Loven? Om han maaske tror, at «Finder af Tegnebøger» er en Levevej, eller at Tiggeri er en tilladt Profession? Nej, min gode Mand, da Du ikke har noget Domicil, skal jeg give Dig et. Afsted med ham til Stationen! og Betjentene slæber af med ham. Da de er borte, gør Inspektørens Kæreste ham harmfulde Forestillinger: Skammer han sig ikke ved at lade denne Stakkel bringe i Hullet? Saa skammer hun sig ved ham og bryder med ham for bestandig. Da kommer Myndigheden paany op i ham. Ude af sig selv kalder han paa to andre Betjente og befaler dem at bringe dette løsagtige Fruentimmer i Forvaring.

Gemier, der som Tiggeren havde den Opgave, han med Mesterskab løste, i stilfærdig Enfoldighed at udtale de for Samfundet mest beskæmmende Sandheder, afbrødes atter og atter af Publikums Bifald.

Dog, som sagt, Hovedinteressen ved en saadan Forestilling for Indbudne er ikke paa Scenen, men i Salen. To Personer var særligt interessante, Mirbeau og Zola. Den første udtalte et Par Dage før hans Stykkes Opførelse, at dets Skæbne var ham ganske ligegyldig; dette var en Bagatel; mere Vægt lagde han paa det ny Helaftenskuespil *(Forretninger er Forretninger)*, som han har givet til *Français*. Alligevel var han imellem Kulisserne paa selve Dagen spændt og nervøs. Mirbeau er en vindende Personlighed med noget Vanvittigt i Blikket; iøvrigt saare velopdragen og artig; i sin Tale knivskarp, hensynsløst barsk, en Desperado, selv naar han er overgiven. Han er helt og holdent en Kombattant.

Zola er det ikke mere. Naar man efter flere Aars Forløb nu genser ham, slaar det En, hvor meget smukkere han er bleven; Skikkelsen er magrere end før, Ansigtets Udtryk er blevet sjælfuldere, aandfuldere, som gennemlyst af Aand. Hans Udtryksmaade er blidere end før. Han er dæmpet. — Skønt han ingenlunde har noget Præg af Alder, føles det tydeligt, hvorledes alt det, han i de senere Aar har døjet, har sat sine Mærker i

hans Sind. Sit lyse Livssyn har han vel bevaret; men han har faaet et dybere personligt Indtryk af, hvor langt Menneskeheden endnu er tilbage. Hans Liv har været truet; han har maattet vente hele Dage skjult i Justitspalæet, før han turde lukkes ud ad en Bagdør, hvor en Vogn holdt beredt. Den rasende Mængde vilde rive ham i Stykker, som den for hundrede Aar siden i Stockholm sønderrev Grev Fersen. Nu kan han vel bevæge sig frit omkring uden Fare; men økonomisk har Dreyfussagen været hans Ruin. Hans Bøgers Salg indbringer ham knap en Tiendedel af, hvad det indbragte før, og intet Blad vil have en Roman af ham i sin Føljeton, saa han de sidste Gange har maattet give det for Tiden økonomisk forkomne Blad *Aurore* dem gratis. Evropas Beundring for Skønheden af hans Karakter har ikke kunnet holde ham skadesløs for hans Tab af sine Landsmænds Yndest.

II

(Marts 1904)

Endelig er Dagen der, den længe ventede, flere Gange udsatte. Generalprøven skal holdes paa Anatole France's ny Stykke *Kjolestativet* (*Le mannequin d'osier*). Der er ikke En i det overfyldte Teater, som ikke er indbudt, og hvilken Møje har ikke Udfærdigelsen af Indbydelser kostet, hvilken Mængde Anmodninger har ikke maattet vises tilbage! I Uger har man hos Guitry (*Renæssanceteatrets* Direktør) og hos France forfattet og rettet Lister. Saa forleden Aften havde France kastet sin Liste bort; Tjenere udsendtes for at søge den, kom tilbage med uforrettet Sag; Dagen efter laa den blandt de Papirer, han havde siddet med i Haanden.

I det lille gamle Teaters snevre Korridorer trænges man paa fortvivlet Maade, Damer i deres mest straalende Pynt, Herrer i Gala. Det fineste, Paris og Fremmedkolonierne ejer af Skønhed og Ry. Der sidder Rivalinderne hver i sin Loge, hver med sit Hof, smykkede, saa det er en Fest for Øjet. Og France's

Beundrere og Venner har, hvor sysselsatte de end er, indfundet sig talrige og lidt urolige for, hvorledes han denne Gang vil tage sig ud paa Scenen.

Octave Mirbeau er en af dem, som kommer først, den forlegent høflige med Voldsomheden præget i sine Ansigtstræk og Vildskaben i Blikket. Der er Abel Hermant, den vittige men nærgaaende Skribent, der — man véd ikke ved hvilket Middel — tager sig ud som 24 Aar gammel, skønt han tæller nogle og fyrre. Man véd ikke ved hvilket Middel! siger Grev Joseph Primoli (af Familien Bonaparte). Midlet er Skilsmisse. Der er intet, der som en Skilsmisse forynger en Mand. Ægteskabet forynger Kvinderne, Skilsmissen Mændene. Primoli, der er Romer — det er den Mand, hvem Bourget i sin Tid tilegnede *Cosmopolis* — er her i Paris sammen med sin Slægtning Kejserinde Eugénie og har som hun under de sidste Kampe i Frankrig været ivrig Dreyfusard.

Dèr kommer Jaurès, bredskuldret og skægget, opfyldt af det Sammenstød, han nys i Kammeret havde med Millerand, og end mere af de umiddelbart forestaaende Angreb, der vil blive førte mod Ministeriet af Doumer og hans Følge. Han har en god Plads paa Parkettets sidste Række, lige i Midten, og behøver kun at vende sig for at tale med sine Bekendte i Parkettets Loger.

I første Etage sidder Bizet's Enke, Fru Straus, i en straalende Dragt med sin Mand og Forfatterinden, Baronesse Pierrebourg. Hun har et af de Huse i Paris, hvor man træffer flest betydelige Mænd og Kvinder. Paul Hervieu, Joseph Reinach, Joseph Primoli hører til hendes Kres. I en Parterreloge i Midten sidder Fru Arman de Caillavet, Anatole France's Veninde, med Madeleine Lemaire, Malerinden, Georges Clemenceau og en fremmed Ven af France. Da hun har overværet fem, seks Prøver, kender hun hver Enkelthed i Stykket og er mere end Nogen spændt paa Generalprøvens Udfald. I Guitry's Loge bag Scenen sidder France selv, skjult for Publikum, og forsikrer sine Nærmeste, at han er vis paa, Udfaldet bliver det modsatte af heldigt.

Saa varme Beundrere de fire Romaner om Hr. Bergeret end har, er dog mangen En urolig for, om det virkelig er lykkedes den alt i alt lidet scenevante France at omplante denne Mesterskikkelse paa Scenen, og om Guitry virkelig vil formaa at forvandle sin høje, kraftige Figur i Lignelse af den blide, kejtede og geniale Professor Bergeret.

Men den udmærkede Skuespiller havde udført dette Mirakel; han var aldeles forvandlet, Holdningen lidt bøjet, Gangen lidt slæbende. Han var fra brun bleven blond, med et lidt tyndt, tilbagestrøget Haar. Iøvrigt alle France's Betoninger, næsten hans Stemme, ganske hans Blik, en Smule af hans Maske, lidt af det Hesteagtige i Profilen, det tilspidsede Skæg. Kun gav han i god Overensstemmelse med Rollen sine Ord mere Vægt, end France giver sine. Han var Naturligheden selv; ikke et Glimt af Teater i hans Optræden og Væsen; hvad han sagde og gjorde, afgav Vidnesbyrd om et overlegent Menneske, der med uforstyrrelig Taalmodighed hæver sig over sit Livs Genvordigheder og sit Ægteskabs Plager til den haardt tilkæmpede Sindsligevægt, som er Visdom.

Fru Rosa Brück havde den utaknemmelige Opgave at fremstille den Xantippe, i hvis Lod det er faldet efter Evne at forbitre denne Sokrates Livet.

Og saa gled det over Scenen, dette Skuespil, der intet Hensyn tog til scenisk Effekt, løst bygget og blottet for Intrige. Men det virkede i sin Simpelhed som Livet selv. Saasnart Bergeret aabnede Munden, lyttede hele Teatret, og saasnart han tav, hørte man Udbruddet: *Délicieux!* Resultatet blev Triumf.

Rent ud underfuldt var Indtrykket paa Publikum af en Scene, hvor Bergeret atter og atter forsøger at tale sin selvglade Hustru til Fornuft, men stadig afbrydes af hendes Ordstrøm og tilsidst uden et Ord, men med et talende Minespil, opgiver Forsøget.

Guitry er størst ved sit stumme Spil. Hr. Roux, Professor Bergerets Elev, og Fru Bergeret sidder netop i Sofaen i hinandens Arme, da Professoren uformodet aabner Døren. Han gaar i et Par Skridts Afstand forbi dem, tager saa efter et Minuts Pavse en Bog fra Bordet og gaar ud ad den anden Dør. Har han set dem eller ikke? Er det muligt, at han ved højlys Dag ikke har opdaget dem lige ved sig? Han vendte ikke Hovedet og sagde Ingenting. Af grundkomisk Virkning er det, da først Elskeren skridter gennem Værelset for at se, om det var muligt at overse dem og deres Favntag, og besvarer Spørgsmaalet med Ja, og da derpaa Fruen gør Forsøget og fortvivlet kommer til det modsatte Resultat.

I denne Scene har Guitry naturligvis intet Ord. Men i den næste, hvor han gennem Døren er traadt ind i sit Arbejdsværelse,

virker han ligeledes og endnu mærkværdigere ved sit stumme Spil alene. I fem Minuter gaar han, bevæger sig, sætter sig, rejser sig uden efter Opdagelsen at sige et Ord. Saa sætter han sig ved sit Skrivebord, siger ved sig selv: Denne Kvinde og den Mand! . . . Mine Børn! . . . Dette Hus og mine Børn! . . . Den Kvinde og den Mand! — Ikke mere; han slaar Hænderne sammen over Ansigtet og lader Hovedet synke ned paa Bordet.

Selve Naturen er her (som hos France) bleven Kunst, en Kunst, der virker uden Virkemidler.

Herefter fulgte ved Generalprøven det henrivende Optrin, hvor Bergeret, fortumlet af sit Hjems Sammenbrud, flakkende om i Efteraarsskoven, møder den gamle Landstryger, der resigneret efter lang Tids Fængselsstraf sidder i Løvet og skærer sig et Skaft til det Knivsblad, han har fundet. Der var et Shakespearesk Pust i dette Optrin, der bringer Bergeret til Samling og Sindsro paany. Men da det virkede standsende paa Handlingen, da Skovdekorationen var altfor smuk og tog for megen Opmærksomhed fangen — intet er farligere end en for smuk Dekoration, siger Capus — saa besluttede Guitry straks at stryge denne Scene uden Hensyn til dens Skønhed eller til den stakkels Skuespiller, som havde indstuderet den, og den var da ogsaa udeladt ved Førsteopførelsen iaftes. Stykket er langt nok endda, udbrød France filosofisk.

I Almindelighed er der lidet at rose ved de Skuespil, som er omarbejdede Romaner. Saaledes er *Nana*, som Busnach har uddraget af Zola's Roman, ikke blevet til andet end et elendigt Melodrama. Men *Kjolestativet* afgiver mer endnu end *Crainquebille* det overraskende Bevis for, at France med sin kunstløse Kunst kan vinde sig et helt nyt Publikum fra Scenen. Som Poesiens store Skikkelser i Reglen først bliver populære som Opera-Helte og -Heltinder — det er Tilfældet med Goethe's som med Victor Hugo's — saaledes bliver Fortællekunstens store Typer i Reglen først Publikum rigtigt kære, naar de optræder paa Scenens Brædder.

Den blide og vise Bergeret, der har Medfølelse med de Svage, gennemskuer endog de Klogeste blandt de Dumme og straffer de Skadelige ved den urokkelige Ligegyldighed, hvormed han møder deres Stormløb imod ham, han, som hidtil kun levede et usikkert Liv i enkelte gode Læseres Fantasi, han er nu ved Teatrets Hjælp bleven til en Skikkelse af Kød og Blod,

har faaet sin egen Gang, sine Haandbevægelser, sin Stemme, sin Maske, har fuldt saa meget levende Liv som Augiers Giboyer og langt mere Liv end Dumas's Ræsonnører.

FRANSKE SLOTTE OG HUSE

(1902)

Som Sneglehuset er Dyrets Frembringelse og gengiver dets Form, saaledes burde Huset altid være et Udtryk for den Personlighed, der bebor det. Der er mange Huse af den Art i en By som Paris.

I de store Slotte er Indtrykket saa blandet. *Fontainebleau* f. Eks. minder paa én Gang om Frants I, om Henrik IV, om Ludvig XIII og om Napoleon I, der har resideret her, om Katharina af Medicis, Anna af Østerrig, Fru de Maintenon og Marie Antoinette, der længe har beboet Palæet, om Kristina af Sverig, der her var Gæst, og om Pius VII, der her var Fange. Man nødes i Fontainebleau til at samle sin Interesse om en enkelt Personlighed. Og for en gammel Napoleonsdyrker fortrænger da uvilkaarligt Minderne om Kejseren alle de andre Minder. Der er Forværelserne med maleriske Fremstillinger fra det gamle Rom, hvorigennem han daglig gik; hans Badeværelse med Malerier paa Glas, der tidligere havde smykket Marie Antoinettes; hans Arbejdsværelse med dets strenge Møbler; hans Sovekammer med den smukke, korte Seng; det lille Værelse, hvor han undertegnede sin Tronfrasigelse (hans egenhændige, atter og atter rettede Udkast til Tronfrasigelsesakten findes bag Glas i Biblioteksgalleriet). Dejlig er Haven, som han gennem de høje Vinduer havde for Øje.

Forunderligt som han har forstaaet at vinde Hjerter, han, der selv næsten ikke havde Hjerte; der udgaar endnu den Dag i Dag en Trolddom fra Alt, hvorpaa den sidste Imperators Haand

eller Øje har hvilet. Mest føler man maaske det store historiske Pust fra hine Dage i Slotsgaarden mellem de lave Fløje paa Stedet, hvor han i 1814 sagde sin Garde Farvel.

De Pragtbygninger, Private lader opføre i Paris i vore Dage, og som undertiden sluger flere hundrede Millioner, afspejler mere indirekte Ejerens Væsen, men mere fuldstændigt, end Statens Slotte kan gøre det. Pragtbygningen viser, hvad Ejeren sætter Pris paa og hvorpaa hans Ærgerrighed gaar ud, selv om han kun har ringe Lod i Arkitektens Arbejde eller i Dekorationsmalerens Smag. Et Eksempel er Grev Boni de Castellanes pragtfulde Hus, smukt og frit beliggende paa et Hjørne mellem to af de Alleer, der strækker sig imellem *Etoile* og Boulogneskoven. Greven, der har opnaaet sin Rigdom ved sit bekendte Ægteskab med den amerikanske Frøken Gould, og som har sat svimlende Summer til paa Udstyrelsen af dette Palads uden for Øjeblikket at have Penge nok til dets Fuldendelse, er en smuk og pyntelig ung Herre, der gæstfrit indbyder en Fremmed til at tage hans Palads i Øjesyn og eventuelt selv viser ham om.

Det, som fra først af slaar En her, det er den vældige, brede indre Trappe af højrødt Marmor med hvide Aarer, vistnok den skønneste Trappe i Frankrig; den deler sig under Opstigningen i to dejligt svungne Trapper med Rækværk af forgyldt Bronce, minder ved sin Form om en i Trianon, men virker ved Materialets overvældende Skønhed.

I de høje Værelser er der ikke et Tapet og ikke et Møbel, som jo har sin Historie. Næsten alt stammer fra det gamle Frankrigs kongelige Slotte. Hvert eneste Stykke Bohave her er signeret, udført af en af de Møbelsnedkere, der i det attende Aarhundrede arbejdede for Konger og Fyrster, og hvert Stykke er enestaaende i sin Art, aldrig gentaget af Kunstneren for nogen ringere Køber. Da det alt er fra Regentskabets, Ludvig den Femtendes og den Sekstendes Tid, svarer Bohave, Tapeter, Malerier og Tegninger paa det Bedste til hverandre. Grevindens Sovekammer staar ikke tilbage for nogen fransk Prinsesses fra hine Dage. I Grevens Badekammer er Væggene helt bedækkede med Akvareller og Tegninger af det attende Aarhundredes ypperste franske Kunstnere, uden Undtagelse forestillende hine Dages Kvinder, mest i et Kostyme, der svarer til Stedet, hvor Billederne hænger. Det ligner ikke Napoleons Badeværelse mere end Grev Boni de Castellane ligner Kejseren. Det hele Hus bærer Præget

af umaadelig Rigdom anvendt paa en prangende Maade, men med ærlig Vilje til at erhverve det Ypperste, der kan faas for Penge, og med aabenlys Forkærlighed for det Tidsrum af fransk Kunst, da den var lysest og letfærdigst.

Siden de Skatte, der var ophobede i Edmond de Goncourts Kunstnerhjem, er spredte for alle Vinde, gives der i hele Paris neppe noget Hus, der som Anatole France's i *Villa Said* er et Aftryk af Ejerens Aand og Smag. Det er altfor lidt sagt, hvis man kalder dette lille Hus et Museum. Hvert Stykke heri er saa udsøgt og overordenligt som Ejerens Indfald. Der er i de mangfoldige smaa Stuer i Husets tre Etager saa lidt som paa Trappen en Plet, der ikke er stemplet ved et Kunstværk eller en Kunstgenstand. Her er Masser af gammelfranske Sjældenheder i Stoffer, Husgeraad, Møbler og Malerier. Her er Kaminer, som giver et Kursus i Historie, en, hvis Mosaiker f. Eks. er de slidte og derfor fjernede Mosaiksten fra Borgiaernes Sale i Vatikanet. Og her er ikke blot romerske Oldsager og Kunstsager i stort Tal, men de fineste ægte græske Ting. En Statuette af Eros er fra den bedste Tid, og der er Montrer med Tanagrafigurer fra Athen, Pelopones og Øerne, som ikke overgaas af dem i Louvre eller i Altes Museum, Alt indkøbt af France selv paa hans Rejse i Grækenland. Saa er der talrige Mapper med Tegninger af Frankrigs fineste Tegnere. France har Fornøjelse af at forevise sit Hus; hver Ting har her ikke blot sin Historie, men dens Ejer knytter talrige Historier til den. Faa fortæller godt og gerne som han. I Selskab kan han en Aften igennem ustandseligt lede Samtalen uden et Øjeblik at trættes; Skemt, Satire, Ironi og godmodig Hjertelighed blandes, alt efter hans Stemning, i forskellige Doser i hans Konversation. Naar en Dame, hvem han ikke kan negte Noget, beder ham, læser han endog efter nogen Vægring sine Digte højt.

Der er i hans Aand som i hans Hus en forbavsende Samling af *bibelots*, af græske og franske Minder, af græsk og fransk Kunst, og igennem hans Værker drager sig stadigt Erindringen om Bøger, ingen anden kender, sære og snurrige gamle Ting, der bringer en Tidsfarve med sig. Den Lærde fornegter sig aldrig hos Digteren; Samleren og Bogelskeren røber sig stadig i hans Romaner og Noveller. Lidenskaben er ikke hans Sag. Kun i *Den røde Lilje* kommer den til Orde. Ellers er Kærnen i hans Bøger ren Intelligens. Han fører sin Læser ved Haanden op paa

en aandelig Højde, fra hvilken denne ser ned i et Svælg af Ironi, over hvis Dyb det er sødt at svimle. Men hvis hans Aand kan taale at stige saa højt, er det, fordi den har faaet saa solid en Næring. Og hvis Alt, hvad han skildrer, er saa ægte i Farven, er det, fordi hans daglige Omgivelser er det samme, lutter ægte gamle Ting, der levendegør Beskueren en Tidsalder. Ingen, der har læst hans *Pucelle d'Orléans*, har det kunnet undgaa, at der her i Kildegengivelsen som i Stilen er Toner, Valører, Tænkemaader og Talevendinger fra det femtende Aarhundrede, som ingen tidligere Bearbejder af Æmnet har forstaaet saaledes at bevare.

En ikke ringe Del af Anatole France's Væsen som Forfatter faar ny Anskuelighed for den, der har set ham sysle og hørt ham fortælle i sit Hus.

LAVRETSKI

(1902)

Der gives en Livs- og Tidsfornemmelse, som det ikke er let at opnaa i Ens Hjemland, hvor Livshorisonten flytter sig umærkeligt for Ens Blik, altsom Dag gaar efter Dag, men der indfinder sig i Sindet med overordenlig Styrke paa Steder, man besøger med længere Mellemrum, og overfor Mennesker og Krese, man genser efter Aars Forløb. Det er Følelsen af inderst at være den samme, som da man var ung, og dog at have oplevet og med Blikket at omspænde Menneskealdre.

Turgeniev har personliggjort noget af denne Følelse i Slutningen af *En adelig Rede*, hvor Lavretski opdager, at et nyt Slægtled er groet op, fra sit højtliggende Kammer hører det lege og larme under sig. Men Lavretski føler sig gammel (som Turgeniev selv havde Følelsen af at være det), og han gaar derved

glip af det i denne Fornemmelse Pirrende og Tilfredsstillende: med friske Sanser at overskue to Slægtled.

Man træder ind i et Hus her i Paris hos et smukt og fint Ægtepar, der har indbudt En som Bekendt af Husets Svigerdatter. Hun kommer høj og rank, en Florentinerinde, der er bleven Pariserinde, fører sig som en Dame og er en Dame. Men i samme Øjeblik viser sig for Ens indre Øje den lille Dagligstue, hvori hun to Aar gammel løb rundt om Bordet, medens hendes Forældre stod hos, og dette Billede er ikke i mindste Maade mindre levende end det nærværende. Og lyslevende staar for Ens indre Sans hendes Fader som 24aarig, en Ungdomsven, med hvem man har levet og rejst og hvis flygtigste Ord er bevarede i Ens Erindring. Her kender Ingen ham, ikke Datterens Mand, ikke Svigerforældrene. Ingen af dem har nogensinde set ham. Her lever han kun i den unge Frues Erindring og i Ens egen. Og hun bærer jo end ikke mere hans Navn.

Hans Skikkelse vandt Alle for ham, hans Følelse var fin, hans Stemme velklingende. Alt klædte ham. Og nu er han for alle disse andre, selv for den Mand, til hvem hans Datter har sluttet sig for Livet, kun et Navn paa en sydlandsk Grav, en Fortidsskygge, om hvem det vilde være taktløst at tale, da han ikke interesserer Nogen.

Et Steds ventede en Dag en ung Mand i et Selskab paa mit Komme, nævnte sit Navn og bad mig besøge hans Svigermoders Hus. Men hans Hustru, som nu er 26 Aar gammel, saa jeg sidste Gang, da hun var etaars Barn, og jeg undertiden bar hende paa mine Arme. Hendes Moder var da tilnærmelsesvis i den Alder, hvor Datteren nu befinder sig. Da jeg paa den berammede Dag traadte ind i Dagligstuen, rejste en graahaaret Dame sig for at modtage mig, og jeg maatte anvende en Art indre Vold for i hende at genkende den slanke, bøjelige Skikkelse, jeg i det samme saa for mig, den, der med sit rige, brune Haar for 25 Aar siden svarede til Navnet. Datteren, der smilende nærmede sig, var ældre, end Moderen dengang var. Uvilkaarligt søgte mit Blik Husfaderen, engang min Lærer og faderlige Ven, og afskyeligt var det at se ham hænge som Broncerelief paa Væggen, floromvundet, ældet indtil Ukendelighed, længst udslettet af de Levendes Tal.

Velgørende er det alligevel med Øjet at følge, hvorledes Slægt følger Slægt, naar den gode Aand nedarves fra Stamfaderen

uforvansket. For den, der mindes Renan som yngre, kraftig Mand, er det underligt at se hans Datter staa mellem sine voksne Børn. Men der er intet Trist i Skuet, tværtimod. Fru Psichari har arvet sin Faders aandelige Tapperhed med hans sjælelige Finhed, og hans skemtende Overlegenhed spiller i hendes Ansigtstræk, der i forskønnede Linjer minder om hans. I Jean Psichari's Hus er der et Alter for den hellige Flamme, der brændte i Ernest Renan's Livsværk, ja hele dette gæstfri Hus er et Tempel for Aandsfrihed og sjælelig Fornemhed. Frankrigs Ypperste samles om Datteren af Renan. Men hendes voksne Søn taler til En om den franske Socialisme (den hele Familie er socialistisk), den unge Datter er allerede udviklet, gennemdannet og original med sin Blanding af græsk og fransk Blod. Denne Ungdom skyder de Mænd, man i sin Ungdom har beundret, tilbage i Tiden og gør dem til Forfædre, Fortids-Storheder, saa man spørger sig, hvor man selv hører hjemme.

I et Brev, jeg i Efteraaret 1878 sendte fra Paris til *Norsk Dagblad* under Lykkefølelsen af at gense Steder og Mennesker, stod der den Gang, at tre Navne for Øjeblikket her overstraalede alle andre, og væsenlig bestemte Byens og Landets Aasyn. Det var Navnene Léon Gambetta, Sarah Bernhardt og Emile Zola.

Alt for en Snes Aar siden forsvandt Gambetta. Han, der nøje svarede til et bestemt historisk Moment, døde maaske i rette Øjeblik, efterlod et lysende Eftermæle, som hans tidlige Død kom til Gode, og dyrkes nu paa én Gang af Nationalisterne som national og af Republikanerne som Republikaner.

Sarah Bernhardt og Emile Zola lever endnu og hævder med uudslukkelig Energi hver paa sin Vis deres Plads. Begge er de kendte Jorden over. Den ene har givet et Teater sit Navn og spiller endnu hver Aften, leder desuden alle Teatrets Anliggender, læser Stykkerne igennem og sætter dem i Scene. Vistnok er hun ikke mere den samme; Aarene har gjort hendes Stemme mindre rig og hendes Hals mindre skøn. Men hendes Legem har bevaret dets forbavsende Smidighed og hendes Spil dets Virtuositet. Der er i hendes Udførelse af Sardou's *Theodora* Optrin, hvor hun ikke staar tilbage for, hvad hun i sin Ungdom var. Og hun har endnu sit Temperament og sin utaalmodige Viljes Kraft. Den italienske Digterinde Annie Vivanti skildrede forleden meget morsomt, hvorledes Sarah havde ladet hende kalde til sig Kl. 10 om Aftenen for at tale med hende om et

Skuespil, Annie har digtet, og for hvilket Sarah havde faaet Interesse. Der var en Sværm af Folk, der ventede paa Avdiens. Men til En blev der svaret: Fru Sarah er ude; til en anden: Fru Sarah er beskæftiget; til en tredje: hun er syg; til en fjerde: hun er død; til en femte: hun har aldrig eksisteret, indtil Annie Vivanti nævnte sit Navn og blev ført ind til den store Rastløse, der anbefalede hende en bestemt Oversætter. Paa den italienske Digterindes Svar: Jeg skal opsøge ham imorgen tidlig, udbrød Sarah forbavset: Imorgen tidlig! Hvorfor ikke iaften? Vi maa have den Sag i Orden straks iaften.

Det er en Trøst, at der gives Væsner som hun, der synes uopslidelige og i ethvert Tilfælde som virkende Kræfter ikke giver tabt.

Zola's haardnakkede Vilje er af lignende Styrke og højere Rang. Han har som Romandigter undergaaet en Forvandling med Aarene, der har ført ham langt bort fra den Naturalisme, han i sin Ungdom forkyndte, og nærmet ham til de store Utopister som Tolstoj. Men han har i de senere Aar indlagt sig en helt ny Hæder ved heltemodig Optræden i Frankrigs store Retssag. Da de Unge tav, var det ham, den næsten tresindstyveaarige Mand, der reddede det literære Frankrigs Ære. Det var hverken Forfængelighed eller Ærgerrighed, der drev ham. Han havde kun Sagen for Øje, og da han i Betragtning af sit daarlige Rygte mente, det var bedst, at Sagen førtes af en anden, holdt han sig tilbage. Han vilde, som han en Aften nylig sagde, ikke, at man skulde kunne indvende: Hvad blander han sig i, den umoralske Personnage, den Pornograf! Derfor sendte han først Bud til Coppée, og han sagde til ham: «Coppée! Jeg har en smuk Rolle for Dem, et smukt Hverv at give Dem. Gør dem til den uretfærdigt dømte Uskyldigheds Talsmand! Sagen ligger saa og saa, De har alle Betingelser for at kunne føre den igennem». Coppée var fra først af ikke uvillig. Men som vel bekendt, sprang han hurtigt fra og gik over i den modsatte Lejr, hvor man endda snart stillede dette bløde Hoved i Spidsen. Zola derimod gjorde sig til Et med Sagen og voksede under denne Kamp ved sædelig Storhed til en uanet Højde. Den sysselsætter ham stadigt, og i omdigtet Skikkelse bliver den Æmnet for hans næste Roman.

Men en Flok af russisk Ungdom bryder ind til mig, unge skæggede Mænd med smilende Mund og alvorlige Øjne, lære-

lystne, talentfulde, adspredte, ofte dovne, alle ivrige efter at lide for Friheden, som syge efter at komme i Fængsel, unge Piger af forskellig Art, nogle uanselige, fattigt klædte, saa fattige, at de neppe har Brødet, og at naar de bringer En en Buket Levkøjer, maa de springe et Maaltid over derfor. En af dem sad her forleden Morgen og græd strømmende Taarer over de 900 unge Studenter og Studentinder, man paa én Gang har fængslet og bortsendt hjemme i Rusland. Hun vilde hjem, vilde ikke blive her, vilde lide med de andre. Men hun tørrede ikke sine Kinder, tog intet Lommetørklæde frem, saa jeg gav mig til at tørre dem med mit. Tilsidst blev Graaden saa heftig, at hun maatte fremdrage den lille, uldne Klud, som var alt det Lommetørklæde, hun havde, og som hun skammede sig ved.

Andre af disse unge Piger er høje, elegante, med en Holdning og en Gang som Fyrstinder. Og deres Forældre har jeg kendt, da disse ikke var meget ældre end Døtrene er nu, og jeg ser dem for mig, den kunstnerisk udviklede, kloge Fader, den smukke, dristige, frimodige Moder, og nu er Faderen gammel og Moderen død, og denne straalende Ungdom har indtaget deres Plads. —

Turgeniev viste sig dog som Geni, da han tegnede den Lavretski.

GLASVÆGGEN

(1903)

Den, der med Posten modtager en halv Snes Bind om Dagen, er ikke i Stand til at læse mange af dem. Men det vækker Nysgerrighed, naar der blandt Bøgerne ligger en fransk, i det franske Sprog forsynet med den Indskrift: *I Taknemmelighed for at have lært Kierkegaard at kende.* Thi endnu har vistnok aldrig nogen Franskmand røbet Kendskab til ham.

Skulde der mon i Bogen findes Spor af den danske Tænker? Den havde Mottoer af den belgiske Mystiker Ruysbroeck, som Huysmans og Maeterlinck har bragt paa Moden, og af den nu overalt uundgaaelige Nietzsche, dog intet Motto af Kierkegaard. Noget bestemtere Vidnesbyrd om Kendskab til ham indeholder Bogen heller ikke, endda den kun for hans Skyld blev læst af mig. Men den er rent sjæleforskende, drejer sig om et Grundspørgsmaal, der er betegnet paa Titelbladet allerede. Bogens Titel er *Glasvæggen* (*Le mur de verre*); Forfatterens elsassisk klingende Navn er Jean Schlumberger; selve Romanen er et Begynderarbejde, ufuldkomment som saadant, men et, der gaar i Dybden.

Bogens Grundtanke fængsler En mere end Udførelsen. Romanen indeholder et ungt Ægtepars Sjælehistorie. De er ømt forbundne; de er lykkelige nogle Aar; da bringer den unge Kones Krav paa at elskes ikke blot udelukkende, men saaledes, at hun helt opfylder sin Mand og ikke levner Rum i ham for noget, der ikke er hende, en Forstyrrelse til Veje i Forholdet dem imellem. Hun er skinsyg endog i den Forstand, at hun lider under det Tankeliv hos ham, der er hende fremmed. Af lutter Kærlighed bliver hun som Hustru ret utaalelig, og han som hun har Følelsen af, at de ikke mere staar hinanden nær. Under disse Omstændigheder angribes hun af en ulægelig Sygdom; der spaas hende kun faa Aar at leve i, hvor faa kan Ingen sige. Mere end nogensinde føler hun da Trangen til helt at bemægtige sig sin Mand og opfylde ham saaledes, at han aldrig vil kunne forvinde Savnet af hende.

Det kunde ventes, at Manden nu vedblivende vilde føle sig ilde berørt og tage sig selv ud af Forholdet. Men Bogens Originalitet er den, at han efter længe at have fornummet Baandet, der binder ham til hende, som et Tryk, ved at se ind i sig selv kommer til at give hende Ret i hendes Kritik af hans Følelser for hende. Han forstaar, at hans Følelsesliv har manglet Dybde. Hvad han kaldte sin Sjæls Sundhed, den indre Ligevægt, der lod ham bære sin Moders Død uden at føle varig Sorg, og lod ham se hen til Hustruens Død uden at fortvivle ved Tanken, var kun Sjælelivets Fladhed. Ude paa Landet i Ensomheden med den Syge uddybes hans Følelser; han indser, at Alt hvad der er dybt, foregaar i Sjælens utilgængelige Ensomhed, og Lidelsen giver hans Kærlighed til den Lidende et nyt Udtræk.

Dog, Fabelen er det Underordnede. Hovedsagen er de to

Unges Opdagelse af Skillemuren imellem dem, der udgør deres Lidelse, Følelsen af, at det ene Væsen — hvor meget det end nærmer sig — ikke kan træde over det andet Væsens Tærskel. Det samme Ord fremkalder jo hos to forskellige Mennesker forskellige Billeder. Er det end ikke sikkert, at samme Lysstraale paavirker to Menneskers Nethinde ganske paa samme Maade, hvor usandsynlig er da to fuldtudviklede Personligheders Tilgængelighed for hinanden! Og den Lignelse anvendes, at den unge Mand til sin Pine ligesom rører ved den hemmelighedsfulde Glasvæg, der skiller Personlighederne. De kan tilbagelægge Livsvejen ved Siden af hinanden, de kan sige: »Vi er ét Kød og én Sjæl», men naar de vil gribe hinanden, støder de imod den usynlige Glasvæg. Selv naar de kysser hinanden, skiller det kolde Glas deres Læber.

I Bogen er Æmnet efter Evne varieret. Da han elsker hende, lider han under enhver Uoverensstemmelse mellem dem i Smag som i Meninger. Hun holder af, at han sætter Pris paa, hun skal dele hans Smag. Thi hun attraar Sammensmeltning. Men uvilkaarligt værger han sig mod det *vi*, hun altid har paa Læben, værger sig med et Slags Forsvarsinstinkt. Han kan som Mand ikke udlevere sit inderste Væsen, føler sig truet ved ethvert Indgreb eller Indblik deri. Hans Indre stivner, saasnart han mærker, hun attraar et Fællesskab, der vil opsluge hans Personlighed og Frihed. Medens hun som Kvinde kræver en Kærlighed, som skal være Alt for hende, hendes Livs Mening, en Lidenskab, hvori hun kan springe ud og drukne sig, er hans Kærlighed af anden Art, og hun føler sig skuffet. Hun kan aldrig erobre ham helt; end ikke i Favntagets Øjeblik. Og i det daglige Liv er der den usynlige Glasvæg dem imellem.

Det er Vanskeligheden, undertiden Umuligheden af indbyrdes Forstaaelse mellem Elskende, der har slaaet den unge franske Forfatter. Den findes jo ogsaa i andre Følelsesforhold, mellem Forældre og Børn, Fader og Søn, Fader og Datter, Søskende indbyrdes, selv hvor der fra ingen af Siderne kan klages over Hjerteløshed. Den underordnede Aand kan ikke forstaa den overordnede, og lige saa ofte kan den mere begavede ikke sætte sig paa den mere indskrænkedes Standpunkt, i ethvert Tilfælde ikke overvinde Indskrænketheden. Ja, den blotte Forskelligartethed kan skille.

Men naturligvis er det først mellem Elskende, eller hvad

man kalder saadan, at Glasvæggen overrasker. Her gælder det først om, at Legemerne sympatiserer som sammenstemte, og enhver lille Forandring, der medføres af Sygdom eller Aar, kan her forstyrre Harmonien. Ikke sjældent er dog den indbyrdes sanselige Tiltrækning og Harmoni saa stærk, at en dyb, sjælelig Uoverensstemmelse i lange Tider glemmes derover. Det er da først, naar Legemerne begynder at virke frastødende paa hinanden, eller dog den enes Person begynder at mishage den andens, at Skillevæggen spores, der altid var der. Omvendt ses det tidt, at en dyb, mere aandig Forelskelse, der beror paa den stærke Følelse af Overensstemmelse i Væsen og Grundanskuelse, længe bøder paa den svagere sanselige Betagethed, for bestandig maaske, hvis ikke en stærkere Tiltrækning af denne Art udgaar fra et andet Væsen; i saa Fald rejser Skillemuren sig ofte hurtigt, som bygget af usynlige Hænder.

Her forekommer lige saa mange Arter af Tilfælde som der er Mennesketyper og Typer af Forhold. Elskov kan være saa glødende, at den smelter den Glasvæg af Race eller Standsforskel, der skilte Mand og Kvinde. Omvendt kan, naar den ene af de to ophører at elske, ikke netop ved en Viljesbeslutning, men paa Grund af de Bakteriers Virksomhed, der undergraver Elskov, Glasvæggen pludselig fornemmes solid som en kyklopisk Mur. I enkelte sjældne Tilfælde kommer Væggen overhovedet ikke til at danne sig, fordi Karaktererne enten stemmer saa mærkværdigt overens eller den ene under Indtrykket af sin Lidenskab har formet sig saa fuldstændigt efter den anden, at de svarer til hinanden som Gibsformen til Leret, og ingen Væg, hverken synlig eller usynlig, kan faa Plads dem imellem.

Grundspørgsmaalet turde altsaa være dette: Er en sand *Kommunion*, i Lighed med den, som den kristne Kirke har tilstræbt mellem Sjælen og Guddommen og mellem Sjælene indbyrdes i Gud, mulig imellem to Elskende, forenende dem sanseligt, sjæleligt, menneskeligt, uden at Personlighederne reagerer, et Liv igennem? Eller kommer der et Tidspunkt, hvor de to nok saa ømt forbundne Individer føler den usynlige Glasvæg imellem sig, selv om de hverken taler om den indbyrdes eller til andre?

FRU CURIE

(1904)

I en uanselig og afsides liggende Gade, *Rue Lhomond*, i en gammel, elendigt udstyret Bygning, *l'Ecole de physique*, har Fru Curie sit Laboratorium, indtil det nye, der indrettes for hende, bliver færdigt. Her arbejder hun med sine Assistenter i et stort, koldt Rum, som i Virkeligheden kun er et Træskur, hvor Blæsten mærkes fra alle Kanter, det uhyggeligste Videnskabens Tempel, man kan se.

Hun træder sin Gæst i Møde i en simpel Kjole, over hvilken hun bærer sin Arbejdsbluse. Hun er en Polakinde af Middelhøjde, mere blond end brun, mere smuk end styg, med behagelige Ansigtstræk, et Præg af rolig Kløgt, en forskende Pande; ganske simpel og jævn i sin Tale som i sin Holdning; ikke noget Spor af Selvfølelse. Hun er alvorlig, livlig og hurtig, med bevæget Minespil og en udtryksfuld Mund. Hun taler Fransk med en neppe kendelig polsk Betoning, iøvrigt ganske som en Indfødt; hun har levet i Frankrig tolv Aar og hendes Mand er Franskmand.

Man kan ikke lade være at føle Sindsbevægelse og Beundring, naar man første Gang befinder sig Ansigt til Ansigt med denne Kvinde, hvem det er lykkedes at gøre videnskabelige Opdagelser af uberegnelig Rækkevidde, der allerede nu tvinger Videnskabsmændene til ny Undersøgelse af deres Grundtankers Rigtighed. Hvor lidet betyder i Virkeligheden vor Tids historiske Forskning og skønliterære Stræben for Menneskehedens Vel og Fremgang i Sammenligning med Opdagelsen af et Stof som Radium! Fru Curie vil dog ikke gaa ind paa denne Tankegang. Beskedent fremhæver hun Betydningen af et Essay, en Fortælling, et Drama i Kraft af den Glæde, man kan føle ved Læsningen deraf. Hun har læst megen Skønliteratur, før hun ganske gik op i videnskabelig Forskning.

Hun viser mig Radium i en lille Skaal og fører mig med sig ind i et mørkt Rum, for at jeg kan iagttage, hvor Stoffet lyser. Men hun beklager, at Alt, hvad der behøves til interessantere

Eksperimenter, findes paa det andet Laboratorium ved Sorbonnen, hvor hendes Mand er sysselsat.

Man lærer jo ikke stort af at se Radium lyse. Der er dog altid mere at se derved end ved at se N-Straalernes tvivlsomme Lys. Dr. Saulier, den bekendte Sindssygelæge, medbragte nylig i en lille Kres smaa Papstykker, hvorpaa der fandtes strøget et Stof, som under visse Vilkaar skulde blive selvlysende. Lagdes Pappet over Rygmarven af en Person i Stuen, skulde det, naar alt Lys blev slukket, lyse stedse stærkere. Doktoren lagde det paa Panden af en Tilstedeværende, sagde: Arbejd nu med Hjernen! og alt som hans Hjerne blev virksom, paastod Nogle, de saa mere Lys. Det er imidlertid slet ikke videre tiltalende at faa Pappet lagt paa sin Pande under en Opfordring til nu at tænke. Der falder En under den almindelige Spænding hos Damer og Herrer i det mørke Rum omkring En ikke det Ringeste ind. Multiplicer og divider! siger Doktoren. Man føler sig, som var Ens Hjerne fejet ren; man siger til sig selv: 3 i 27 giver 9, 9 i 27 giver 3, men vækker kun sine Omgivelsers medlidende Ringeagt. Thi ak! det Lys, man derved bringer Pappet til at afgive, er for intet at regne. Til et interessantere Aandsarbejde føler man sig ikke i Stand. Men gives der overhovedet N-Straaler? Er det Hele ikke Indbildning?

Lykkeligvis kræver Fru Curie ingen aandelig Anstrengelse af sin Gæst for, at Radium skal lyse. Jeg leder Talen hen paa Forholdet mellem Iagttagelserne af det nye Stof og Loven om Energiens Bevaring; paa Spørgsmaalet, om Iagttagelserne synes at stadfæste eller rokke Loven. Hun udtrykker sin Ligegyldighed derfor. Stadfæster de Loven, er det godt; rokker de Loven, er det ogsaa godt. Saa maa man underkaste de tidligere Lærdomme et Gennemsyn. Hun interesserer sig kun for Kendsgerningerne, for Forsøgene med de nyopdagede Stoffer.

Man kan maaske jævnføre den virkelige eller tilsyneladende Modsigelse, hvori Radiums Virksomhed staar til Energiloven, med den virkelige eller tilsyneladende Modsigelse, hvori det Spring, Japanerne i de sidste 30—40 Aar har foretaget i deres Udvikling, staar til Herbert Spencers Forestilling om den eneste mulige Art Evolution. Man skulde vente at se Radium tabe sin Energi; man skulde ventet at se det japanske Fremskridt afløst af en heftig Reaktion. I begge Tilfælde, det historiske som det naturvidenskabelige, er den forventede Følge udebleven.

Fru Curie hævder overfor denne Tankegang heftigt og ensidigt, at Japanernes Fremskridt ikke har været nogen virkelig Udvikling, men en blot udvortes Tilegnelse af hvad Evropa har fundet og frembragt. Endda, siger hun, har de kun taget det daarligste fra os, alle Midlerne til Manddrab, den staaende Hær, den pansrede Flaade, det hele Krigstilbehør; deres Sind og deres Sæder er rimeligvis forblevne ganske de samme, som de var.

Talen falder paa Politik. Jeg har ingen Interesse derfor, ikke Glimt af Forstand derpaa, siger Fru Curie. Jeg læser ikke Aviser; min Svigerfader fortæller mig, hvad der er hændt.

«De taler om fransk Politik; men jeg skulde tage meget fejl, om De ikke havde Interesse for Politiken i Polen.» — Aa, det er en ganske anden Sag; den Politik er simpel og ligefrem. Jeg er født i Warszawa, har levet min første Ungdom der. Saa forstaar Politiken sig af sig selv. — «De taler vel Russisk foruden Polsk?» — Jeg læser det og *kan* tale det, men taler aldrig Russisk med nogen Russer; det gør jo ingen af os. Med dem taler man Fransk. Her spores hos Marie Sklodowska (som hendes Pigenavn lød) den Følelse, som lod hende kalde det første Stof, hun opdagede, *Polonium*.

Fru Curie blev ved Sygdom forhindret fra at rejse til Stockholm, da Nobelprisen blev uddelt. Hun og hendes Mand havde tænkt paa at tage til Sverig ved Paasketid, men den svenske Konsul havde sagt hende, at Klimaet netop paa den Aarstid var ugunstigt; hun har da opsat Rejsen.

Tiltrods for hendes Udtalelser om Mangel paa Forstaaelse af fransk Politik laa den Tanke nær, at hun havde taget Parti i Striden mellem den franske Regering og de gejstlige Ordener. Maaske var hun som Polakinde tiltrods for sin høje videnskabelige Kultur sympatisk stemt for den katolske Kirke.

«Jeg har intet Forhold til Katolicismen,» sagde hun, «er kun af Fødsel Katolikinde, og uden at ville indlade mig paa Sagens Politik maa jeg sige, at Regeringens Holdning forekommer mig berettiget; det er en Ulykke, at Munke og Nonner skal kunne ophobe uhyre Summer, der kunde anvendes til langt bedre Øjemed.» Hun syntes at tænke paa videnskabelige Forsøg.

Og saaledes udmundede da Samtalen med Fru Curie, som saa mangfoldige andre Samtaler for Øjeblikket i Frankrig, i en Udtalelse om Regeringens Kirkepolitik.

JEANNE MARNI:

Gamle Kvinder

(1901)

Om hvad det for Kvinden betyder at blive gammel, om gamle Kvinders forskelligartede Væsen i alle Stænder, handler de nitten korte, fyndige, dramatisk bevægede Samtaler, som udgør Fru *Jeanne Marni's* Bog *Gamle Kvinder*.

Maaske er Kvinden ikke mangesteds i saa høj Grad Kvinde som i Frankrig; derfor er heller neppe i noget Land saa skarpt og forstaaende fremstilt, hvad det for et kønsbestemt Væsen vil sige at ældes. Hele Menneskelivets Tragikomedie er deri.

Fru Marni har et mandigt Talent og et uforfærdet Blik; men hun har en god Kvindes Hjerte. Derfor er hendes Vid blandet med Vemod og Medfølelse. Kun i altfor mange af Frankrigs skrivende Kvinder stikker der en Komediantinde; mange smigrer en Fordom eller skriver til Bedste for et Parti. Fru Marnis ægte Menneskelighed virker velgørende. Hun kan vove sig ind paa Omraader, som Snerperiet kræver uberørte; men hun er i sin Behandling af de forskelligste Æmner lige sikker og fin. Rent stilistisk som Mønstre paa Fynd, Sammentrængthed og epigrammatisk Kraft fortjente hendes Bøger at studeres af Enhver, der skriver Dialog.

Fru Marni, der for ikke lang Tid siden i Samlingen *De Kvinder, man ikke kender* fremstilte en Gruppe af sit Køns Ypperste, kan i den nye Bog ikke beskyldes for at prise sit eget Køn. En god Del af de Væsener, hun her fremfører, er gamle Uhyrer, som paa forskellig Maade virker komisk, undertiden afskrækkende. Der er den gamle utaalelige Moder og Svigermoder, som lader det unge Par undgælde for den økonomiske Afhængighed, hvori det befinder sig overfor hende, ved fordringsfuld Arrigskab. Der er den 64aarige fornemme Messalina. Der er den 90aarige, som lever for sit Helbred og som endog ved Efterretningen om sin Sønnesøns Død kun tænker paa sin Mave. Der er den gamle Portnerske Madam Porte, velkendt fra Fru Marnis tidligere Bøger, som efter et Liv tilbragt med erotisk Mellemhandel nu har været

saa uheldig selv paa sin gamle Alder at forelske sig, og fra hvem den udkaarne Alfons en skøn Dag er løbet med alle Sparepengene. Scenen, hvor Portnersken vaagner af sin Afmagt, efter at have opdaget Kærestens Forsvinden med de betroede Summer, og lader gaa Bud efter Doktoren, er en Perle af Komik. — Der er Grevinden, som i 30 Aar er optraadt paa alle fine Privatteatre, og som endnu, da hendes Yndigheder gaar over alle Bredder, vil synge Galateas Rolle i Trikot, og der er endnu flere, som vækker medynkblandet Latter.

Saa er der Gruppen af de paa forskellig Maade ulykkelige gamle Kvinder: Den, der, gift med en yngre Mand, maa anvende al sin Tid og Flid paa ved Toilettekunster endnu at tækkes ham en lille Stund; den gamle Skuespillerinde, der vender tilbage til det Teater, hvor hun engang glimrede, for om muligt at opnaa en lille Birolle i det Stykke, hvis Heltinde hun dengang var, og som overses af Lakajen og er ude af Stand til blot en eneste Gang at opnaa Adgang til Direktøren eller til den af Forfatterne, der for 25 Aar siden ikke kunde negte hende noget, saa hun ydmyget i sin Fattigdom og Alderdom maa vade hjem igen til Fods i de Galosker, hun har medbragt i Syposen. Der er den grimme Arbejderske, som aldrig har oplevet noget og som forgæves indfinder sig ved Stævnemøder, naar uegennyttig Kærlighed efterlyses i Avisens Avertissementer. Der er den brave Frue af Borgerstand, som hele sit Liv igennem har vist en Troskab, Ingen brød sig om, og som nu paa Overgangen til Alderdommen heftigt forelsket behersker sig for ikke at blive afvist som for gammel. Og der er den endnu ældre Kvinde, der ene og barnløs lever i bestandigt Savn af den Tid, da der endnu var et med Længsel og i Spænding imødeset Brev at vente med Posten, medens Postbudets Komme nu er hende ganske ligegyldigt, og der er de gamle løse Fruentimmer, som havner paa Stiftelser og gaar op i indbyrdes Skinsyge og Kiv under evindeligt Savn af Fortidens Komfort.

Men saa skildrer hun ogsaa den rolige, fornuftigt tilfredse ældre Kvinde, der lever med og i sine Børnebørn, og den engang skuffede, nu fattede Kvinde, der stolt afviser den fordums Troløse, som nu tilbyder sit Venskab, med de Ord, at han sikkert er fortræffelig som Elsker, men som Ven afskyelig og umulig — en Vending, hvori man hører Forfatterindens egen Stemme.

Hun fremstiller den kloge Kvinde, som længe har forstaaet at bevare en Mands Kærlighed, men som trods hans Overhæng ikke vil lovliggøre deres Forbindelse ved et Ægteskab — officielt af præsentable Grunde, hemmeligt fordi hun ved et Giftermaal maatte fremlægge sin Døbeseddel.

I et ganske mesterligt udført lille Optrin har Fru Marni malt Sindsbevægelsen hos en Moder, der alt har tre store voksne Sønner, men nu i et andet, meget lykkeligt Ægteskab paany er med Barn. Hun har samlet sine Sønner om sig, hun har en Meddelelse at gøre dem; hun er ikke rask. Og med fuldendt Kunst er det nu vist, hvorledes Sønnernes Uro overfor hendes Tilbageholdenhed stiger; de bliver efterhaanden overbeviste om, at hun har en eller anden ulægelig Underlivssygdom, saa hendes Liv er truet, indtil den af dem, som er Læge, gennemskuer Sagen, og Tilstaaelsen, hun skamfuld vil aflægge, lettes hende og fra de tre store Sønner kun fremkalder Jubel: dette er bedre end Kræft.

I et lille Skuespil, som er opført ved en Fest i Justitsministeriet, er den gamle Arbejderske tegnet, som er Moder til to Døtre, af hvilke den ene har Strygestue, mens den anden, som ikke har holdt sig paa Dydens lige Vej, har eget Hus, Have og Lakajer. Det Fine i Udførelsen er at den retskafne unge Arbejderske iøvrigt ikke er videre elskværdig, Kurtisanen ikke videre fordærvet, og at Moderen, der ikke kan overvinde sig til Ophold i den sidstes Hus, mindre stolt end instinktivt renlig og retsindig, ligefuldt er Overbærenheden selv.

Ganske beundringsværdigt er endelig Billedet af den Kvinde, med hvem Fortræffelighedens Trinstige her i Bogen naaer sit højeste Trin, en stille gammel Pige, der besøger Forbryderskerne i Saint-Lazare Fængslets Hospital. Fortællingen hedder *Frøken Roses Veninder* og tegner først de forskellige Barnemordersker, Giftblandersker og andre, hvis Veninde den stille gamle Dame er; saa fremtræder dennes egen Skikkelse, udført med faa Streger, uden et Glimt af Følsomhed, uden et Stænk af Heldøreri — hun er ingen barmhjertig Søster — menneskeligt sand og smuk.

Fru Marni har da Ære af denne Bog ligesom af den foregaaende morsomme og brogede Samling *Ved Bordet*, der skildrer alle Slags Personer og Tildragelser i Forhold til det Maaltid, som indtages.

Hun hører ikke til de Forfatterinder, der skriver om deres egne Oplevelser; hun dækker sig altid bag ansvarlige Personligheder. Ligefuldt lader hun sig spore i sine Skrifter, ikke blot naar man har den Fornøjelse at kende hende personligt. For den Kritiker, der jævnligt stræber ud fra Studiet af Fortidens Kunstværker at danne sig en Forestilling om deres Ophavsmænds intimere Væsen, er det en Opmuntring og et Vidnesbyrd om, at han ikke savner det i hans Fag nødvendige Blik, ifald Forsøget lykkes ham overfor en Samtidig, om hvem Intet er ham bekendt; thi overfor en saadan er han jo stillet ganske som overfor tidligere Tiders Personligheder, hvis indre Levnedsløb er ukendt. Et saadant Vidnesbyrd har disse Linjers Forfatter modtaget fra Jeanne Marni i Aaret 1898, da han endnu intet vidste om hende.

Dengang udtalte jeg i en Artikel, efter at have gennemlæst vel hundrede forskellige Optrin, Fru Marni har gengivet uden nogensinde at tale i eget Navn, at hendes personlige Væsen turde være at finde i de to Kvinder, der begge fører Navnet Marie Anne, som forekommer i Samtalerne *Ærligt Forsøg* (Samlingen *Drosker*) og *Af Kærlighed* (Samlingen *Hvorledes de hengiver sig*). Snart derefter modtog jeg et Brev, hvori Forfatterinden lagde ikke ringe Overraskelse for Dagen ved i Et og Alt at maatte bekræfte den fremsatte Gisning.

IVAN STRANNIK

(1902)

Det er forbavsende, hvilket Omfang den af Kvinder forfattede Skønliteratur i vore Dage har naaet, og det ikke blot i England og Nordamerika, Kvindeliteraturens klassiske Lande. Rundt om i Evropa udkommer der nuomstunder vistnok tilnær-

udtrykker det, for hans Ry. Thi Sagen og ham formaar han ikke at skille eller skelne fra hinanden. Hans egen Ære og Italiens smelter sammen.

Sammenholder man nu d'Annunzio's Livsværk med hans Krav til det latinske Kunstværk, overraskes man unegteligt ved, hvor mange højst ulatinske Særmærker det har, Paavirkninger fra Rusland, Tyskland og England, Sværmerier og Grublerier istedenfor sikre Omrids, Vidtløftighed istedenfor den latinske Fynd, en evig Ræsonneren over Kunst og Poesi, næsten som den forekommer hos Tieck, istedenfor Kunsten selv i dens kyske Fasthed. Den Selvbespejling, der vanhelder Værket, er ogsaa lidet latinsk.

Men Spørgsmaalet er jo ikke hvorvidt d'Annunzio personligt svarer til sin Grundopfattelse af det romanske Geni, men hvorledes han overhovedet opfatter Geniet. Som Læseren vil se, er hans Opfattelse interessant, og lærerigt er det især at sammenligne den med den, som Léon Daudet faa Aar forinden udviklede i Frankrig.

II

En fransk Opfattelse

Da i Gabriele d'Annunzio's Bog *Ild* Stelio Effrena indtil de mindste Smaatræk falder sammen med Bogens Forfatter, forstaar det sig af sig selv, at Romanen trods Ransagelsen af Sjælelivet indeholder Alt, hvad der kan siges til Forsvar for et Geni af denne Støbning og til Forherligelse deraf. Saglighed findes ikke her. Vil man i Romanen søge en saglig Studie af Genialiteten, maa man fordybe sig i Skildringen af den kvindelige Hovedperson, der indeholder talrige udmærkede Træk til Forstaaelsen af en stor Skuespillerindes indre kunstneriske og menneskelige Livsførelse, særligt til hendes Udviklingshistorie. Den Side af Genialiteten, der er Selvomformning, Mangfoldiggørelse, kunstnerisk Forestillelse, Maskedannelse, er fastholdt og fremført med Kraft. Ogsaa

Drømmevælden, Følelsen af gennem den at være den Udkaarne og Fornemme, og den rent kvindelige Tilstand af Angst og Feberuro, hvorunder den indre Modtagelighed bliver saaledes glødende, at den lader sig forme plastisk som smeltet Glas — ogsaa denne Side af Genialiteten er rent sagligt fremstilt. Men la Foscarina er som genial Personlighed ikke Effrenas Lige; i sin Egenskab af Skuespillerinde føler hun sig kun som et tjenende Væsen, der underkaster sig den frembringende Aand. Endelig er ved hendes Elskovsforhold til Effrena ogsaa hun rykket ind under den rent personlige Opfattelses Synsvinkel.

I Léon Daudet's Roman *Den sorte Stjerne* er derimod en ganske saglig Opfattelse af Geniet forsøgt. Hovedpersonen har i sit hele Anlæg og Væsen ikke det Ringeste med Forfatteren at gøre, og medens d'Annunzio for sin Helt har al den Ømhed, hvormed man elsker sig selv, har Daudet for sin Hovedperson inderst inde Afsky og Had. Alligevel er denne anlagt paa at tage sig langt større ud end Stelio Effrena, ligesom han indtager en ganske anden Plads i den civiliserede Verdens offenlige Liv. Han er ikke blot et enkelt Lands kunstneriske Repræsentant, men berømt Jorden over og studeret, bedømt, efterlignet og bekæmpet, saa vidt Kulturen naaer.

Skønt Daudet i stærk Modsætning til d'Annunzio ærligt har stræbt at ukendeliggøre sin Model ved at lade Hovedpersonens Fødested, Forhold, Privatliv, hans kunstneriske Løbebane og Vendepunkterne i hans Historie fjerne sig saa stærkt som muligt fra Modellens, skelner man dog ret tydeligt Modellen igennem, og det er ingen ringere end Victor Hugo. Som bekendt har Léon Daudet været gift med Hugos Sønnedatter og derved havt en ualmindelig Lejlighed til at fordybe sig i et Verdensgenis svage og frastødende Egenskaber. Der er dog ingensomhelst Anledning til Harme over Uvarsomhed; thi Malauve staar Hugo saa fjernt, at denne ikke rammes; derimod er der vel Aarsag til Uvilje over det hele smaalige og ondskabsfulde Grundsyn. Man kan ikke værge sig mod en Fornemmelse af Lede ved at se et Geni, der efter Forudsætningen har opnaaet Ry og Hyldest fra alle civiliserede Lande, gengivet som Vrængbillede uden en Gnist af Lune og fremstilt som Kulturmagt med kold Anerkendelse blot for som Menneske at stemples med Foragt.

Dog det, der i Forhold til den samtidige italienske Skildring af Geniet vækker Opmærksomhed, er den Opfattelse af den geniale

almindelige Læser vil maaske i den se en ganske almindelig Dameroman. Den skarpere skuende vil overraskes ved Iagttagelsens Sundhed, den sjælelige Undersøgelses Finhed og Foredragets Ynde. En gammel Mester som Ludovic Halévy var saa opfyldt af Fortællingens Fortrin, da den udkom, at han stillede sin Indflydelse til Forfatterindens Raadighed, og en Kender som Anatole France har en Aften i en stor parisisk Kres i Sprogets stærkeste Udtryk udtalt sig om de Evner, som her er lagte for Dagen, ja, han har holdt et formeligt lille Foredrag om denne Bog.

Det er den simple Historie om en ung, russisk Godsejerfrue, der er saa ualmindeligt anlagt, at hun forekommer sine Omgivelser snart lad, snart sær, og efterhaanden føler sig mere og mere tilovers i Livet. Hendes Mand, hvis Skikkelse er tegnet med sikker Kunst, er et larmende og flygtigt Gennemsnitsmenneske i Fyr og Flamme for vekslende Planer. Hans Entusiasme giver sig Udtryk i huslig Veltalenhed, aldrig i Handling. Han føler sig stedse stærkere draget fra sin Hustru til en ung, kvindelig Slægtning, Katia, der bor i Huset paa Landet hos dem, og som er sund, kraftig, dygtig, vulgær. Med største Sindsro ser Dolly, der ikke elsker sin Mand, hvorledes disse to efterhaanden bliver uundværlige for hinanden. Mellem hende og hendes Moder, der efter en Aarrækkes Adskillelse kommer i Besøg, findes ingen dybere Sympati. Moderens Velvilje er som forfrossen af hendes Hjertekulde, og hendes forsætlige Dumfromhed, der er et Udslag af Snobbethed, fjerner hende yderligere fra Datteren, saa hun snart forlader Godset, og Dolly ogsaa fra denne Side er isoleret. Den Tiltrækning, hun udøver over en Nabo-Godsejer, Uvarof, en stor, svær, forstandig, lidt cynisk Mand, yder hende ingen anden Tilfredsstillelse end den, af og til at kunne veksle et Par Ord med et fornuftigt Menneske.

Hun bryder op til Petersborg med Kusinen. Hendes Ophold dèr i det højere Selskab, de verdslige Triumfer, hun fejrer, hendes Gensyn med den eneste Mand, hun et Øjeblik før hans Bortrejse som Søofficer har følt sig lidenskabeligt draget til, og hendes dybe Skuffelse ved hans Holdning overfor hende, er Bogens næste Parti. Saa det ypperste, sindrigt opfundne Kapitel, hvor Katia, der ikke lider hende og intet begriber af hendes besynderlige Væsen, indfører en Sindssygelæge hos hende, hvem

hun udgiver for sin Venindes Broder. Fortræffelig er Samtalen mellem ham og Dolly, der ikke aner, hvem han er, hendes Opdagelse af Sandheden og den Angst, der griber hende ved Overvejelsen af, hvor mange abnorme Væsener hendes nærmeste Slægt indbefatter. Følelsen af at belures og udspejdes af Katia gør hende dobbelt nervøs. Da hun ved Bortrejsen fra Petersborg efterlader sin lille Søn, hvem hun elsker med moderlig Ømhed, dèr, for at han ikke skal skilles fra Børn, hvis Selskab er hans Glæde, har hun den fuldstændige Ensomhed for Øje.

Gennem hele Bogen har strakt sig Dollys Samliv med Floden Bistraja, der løber gennem hendes Gods, og der for hende er bleven som et levende Væsen fra den Dag af, da hendes lille Dreng har havt Indtrykket af, at Floden lider og klager sig. Altid har hun følt det, som Floden kaldte hende, og nu, da hun véd, at hendes Plads i Livet vil udfyldes saa let og hurtigt som et i Flyvesand gravet Hul, modstaar hun ikke længere Kaldet, og der er ikke et Stænk af Følsomhed i Skildringen af hendes Død, saa lidt som i Fremstillingen af hendes Liv.

Af den saaledes skitserede Historie kan det ikke ses, hvordan Bogen er. Den kunde være en ganske daarlig Roman lige saa godt som en ualmindelig. Thi Rammen betyder saare lidt. Det er Sjælestudiet, som giver Bogen dens Værd, de talrige iagttagne og gengivne Smaatræk af Sjælelivets Bevægelser, endelig den Distinktion, som ytrer sig i Foragt for Føleri og Effekt.

Ivan Stranniks Talent er ikke omfangsrigt eller mangfoldigt. Rimeligvis vil en vis stilfærdigt sørgmodig Stemning komme til at gaa gennem Alt, hvad hun skriver. Men hendes allerede i det første Forsøg intense Synsmaade vil vinde i Intensitet, og hun vil bevare den Takt, som betegner den sande Kunstnerinde.

KVINDEBØGER

(1904)

Blandt de mange af Kvinder skrevne Bøger, som nys er udkomne, findes der to, som vellykkede belyser hinanden, en russisk og en fransk.

Ivan Stranniks Bog er skrevet paa Fransk og udkommet under Titlen *Husets Skygge* (*L'ombre de la maison*). Det er en sart og dog modig Bog med Duft af det petersborgske Selskabs forfinede Kultur, verdensborgerlig som den er i sin Aand, russisk i sit Stof og i sin Psykologi, fransk i sin Form og sin Kunst. Tungsindig er Bogen af et fornemt Sjælelivs Tungsind. Men den Klarhed, hvormed baade Mennesker og Omgivelser er opfattede, virker ved selve sit skarpe Lys som spredende Grundstemningens mørkere Farvetone.

Med Dygtighed er det gammeldags russiske Generalshjem fremstillet, hvori Heltinden som adopteret Slægtning fra Barnsben vokser op, et Hjem, bestaaende af dels kærlige, dels stive og forbenede, dels dagligdags og smaalige Mennesker, men et Hjem, hvor Overlevering og Fordom baade hos de kærlige og de stive Familiemedlemmer er uigennemtrængelige og i afgørende Øjeblikke gør Hjertemenneskene ikke mindre forstaaelsesløse og haarde end de, som blot er Pligtens og Anstandens Talsmænd.

I dette Hjem en lille Pige, anlagt til Uafhængighed, dirrende af Liv, fri og stolt af Sind, med Hang til det Alvorlige og Store; i hendes Sind en første Kærlighed til en ung Mand med overlegent Væsen, der gælder for Digter og som viser sig tiltrækkende, hemmelighedsfuld. Han, hvem hun føler sig hengiven for bestandig uden endnu at have en Anelse om virkelig Erotik, bereder hende den første, store Skuffelse i Livet. Hans yderst sammensatte og lunefulde Opførsel dækker over Indbildskhed, Tomhed, Upersonlighed, Pedanteri.

Den Dag, det gaar op for hende, hvem hendes Ægtemand er, er hendes Skæbne beseglet, og den lille Pige, hun bringer til Verden, maa nu være hendes Trøst. Den Mand indfinder sig, der virkelig paaskønner og elsker hende, men han kommer for sent, da hun for bestandig er bunden. I sit Barndomshjem

finder hun ingen, der vil føre hendes Sag og hjælpe hende til Frihed. End ikke den gamle, gode og kærlige General, det eneste fornuftige Menneske i Huset, har andet Raad at give hende end det at forsone sig med sin Mand; tilsidst flytter han og hun da endog ind i en ledig Etage i det gamle Familiehjem, og hendes Liv og Fremtid sluges for bestandig af Husets Skygge.

Indenfor denne Ramme af dagligdags Hændelser ligger Fortællingens Værd i det paa ethvert Punkt aarvaagne Sjælestudium, der agter paa de smaa Rørelser, som enten bebuder de større, eller som sammenhobede virker til en Omvæltning i Sindet. Med Finhed og Sandhed er f. Eks. Brylluppet og Brudenatten beskrevne. Bruden tror at elske sin Mand, men er dog overrumplet og skræmmet: «Det var altsaa Livet, det var Kærligheden! Hun forstod, som ved en instinktiv Aabenbaring, at der udkrævedes en umaadelig Kærlighed for at tilgive dette, for at det ikke skulde være fælt». Saa diskret forklares, hvor fælt det var.

Med ikke mindre Finhed skildres den unge Hustrus kolde Forundring, da hendes Mand et knapt Aars Tid senere efter lang Tids digterisk Goldhed læser de erotiske Digte for hende, som han lige har skrevet til en anden Kvinde, og da hun ved den Lejlighed opdager, hvor ligegyldig han er bleven hende.

Er denne russiske Bog som en Pastel, sammenstemt, uden noget skingrende Element, dæmpet, om saa blot derved, at de russiske Personers Diktion fremtræder i et nærmest farveløst Fransk, saa er Fru *Jeanne Marni's* nye Roman (*Le livre d'une amoureuse*) en Bog med kraftig Kolorit og har Karakteren af en vel fin og god, men varmblodig og aabenmundet Kvindes Skriftemaal. Opgaven for den tænkte Meddelerinde Fru Claire La Plaine var den at være *sand* i den Mening, at hun ikke vil besmykke sit Væsen, men ærligt tilstaa de Svagheder, hvortil hun henrives af sit erotiske Temperament, og her er Bogens Nyhed denne, at det Sanseligtsjælelige, som med næsten altfor stor Klarhed er udredet, lærer os, hvor langt det er fra, at Sanserne er det afgørende ved Tildragelser, der ene synes forklarlige ud fra en Sanserus.

I Bogen indgaar Heltinden f. Eks. et intimt Forhold med en Mand blot af et Øjebliks overstrømmende Taknemmelighed for hans Duelighed og Omhu som Læge og fortsætter det nogen Tid trods Ringeagt for Mandens latterlige Forfængelighed og til-

trods for, at Forbindelsen med ham i ingen Henseende tiltaler hende, af den sløve Mangel paa Kraft til at sige Nej.

Den Mand, i hvem Claire La Plaine i Bogens sidste Parti virkelig forelsker sig, bliver ved det Virkelighedsliv og den Ejendommelighed, Skikkelsen har faaet, Romanens uforglemmelige Figur. Han har ved sin Pariser-Mundart som ungdommelig Forfatter-Zigøjner en Særegenhed, som kun kan naaes, naar i en Bog Personerne virkelig taler det Sprog, de digtes at tale. Han er paa én Gang indtagende, øm, vittig, fræk, beskeden, overgiven og gennemløgnagtig, det sidste dog kun for at skjule de mange smaa Intriger, hvori han trods sin Lidenskab for Heltinden stadig er fangen.

Man føler hurtigt, at Skikkelsen er Portræt, og Ingen, der er lidt kendt med de fremtrædende Personer i moderne fransk Literatur, vil være i Tvivl om, hvem der er Modellen. Smaatræk, der minder om Pierre Tisserand, forekommer da ogsaa rundt om i Fru Marni's tidligere Dialoger, men dèr gerne henkastede med nogen Bitterhed og Ringeagt. Her er Skikkelsen fuldendt vellykket; de tiltrækkende Egenskaber virker, som de skal, og Upaalideligheden frastøder ikke, morer snarere Læseren ved den Slagfærdighed, som Upaalideligheden fostrer, selv om den krænker og foruroliger Hovedpersonen.

Denne Bog er aldeles tendensfri, den har intet andet Sigte end at skildre det hele, stundom uhyggelige, Følelsesliv hos en bedre anlagt Kvinde og at give levende Billeder af forskelligartede Mands- og Kvindenaturer, som de i vore Dage er.

I Russerindens Bog er det Hjemmet og Fordommene, som er Skyld i, at erotisk Livslykke forspildes. I den franske Bog er man som i Frankrig videre. Der er de ydre Vanskeligheder af forsvindende Art. De Farer, der truer Lykken, er dèr de indre, de, som beror paa Menneskenaturerne, hvor fordomsfri de end er.

BØLGER AF LIV

(1902)

En smuk, elskværdig, livstørstig Dame med stærke og hede Følelser, der for nogle Maaneder siden dræbte sig selv, skrev i Fjor til mig fra Ægypten, hvor hun søgte Helbredelse for en Sygdom: Mine Bekendte her søger forgæves at interessere mig for alle disse Oldtidsmindesmærker, Templer og Kongegrave; jeg føler mig kun vel, hvor Befolkningen, de nøgne, mørke Mennesker, trænger sig sammen, skrigende, svedende og dampende af Varme. Disse Bølger af Liv, der slaar mig i Møde, gør mine Sanser godt. Heden og Stanken fra alle disse larmende Mennesker er mig kærere end den kolde, højtidelige Ensomhed blandt Ruiner af en Tid, som er død.

Jeg mindedes disse Ord og særlig Udtrykket: «disse Bølger af Liv, der slaar mig i Møde», da jeg igaar paa Fastelavnstirsdag (*mardi gras*) fra Avtomobilklubben traadte ud paa Concordepladsen, som laa der lysende i Solen, og hvor straks en lille Dreng kastede mig en Haandfuld Konfetti i Ansigtet. Overalt laa Dynger af Konfetti-Poser til Salgs, og alle Vegne overøste i Trængslen Folk hverandre af dem. Ingen Plads kan dog maale sig med denne Plads i festlig Bredde. Havde den ligget i Norden, saa havde man bygget Smaaborger-Kaserner paa den; havde den ligget i London, havde man plantet Træer paa den og gjort den til en Park. Her breder den sig skøn og vid. Og staar en Fremmed i den smalle Skygge, som Obelisken paa Concorde-Pladsen kaster, har han Følelsen af paany at staa i den moderne Verdens Midtpunkt.

Paa Bulevarderne trænges Befolkningen i Stimer og samles i Krese om højst veltalende Udraabere, der byder et eller andet tilfals. Her gaar det rent udvortes Folkelivs Bølger højt.

Dog det er paa ganske anderledes indtrængende og aandig Maade, at man her i Paris har Følelsen af at staa og bevæge sig i Bølger af Liv. Her er ikke blot alle de virksomste og fremmeligste Elementer af Frankrigs Befolkning sammentrængte, men her samles allevegne fra de, som lever heftigst og stærkest. Her er f. Eks. en armenisk Koloni som en ungarsk og russisk,

og i dem alle er det, som levedes der her mere intensivt end i disse Koloniers forskellige Moderlande. For den Fremmede aabner Hjerterne sig, og i faa Dage har han modtaget flere fortrolige Meddelelser og Tilstaaelser end ellers i Uger. Blandt Armenierne er de politiske Sindsbevægelser stærkest, men Sindsbevægelser af anden Art giver lige saa meget Talestof. Der var blandt dem en Heltinde, en tapper og udmærket Kvinde, hvem de nu i seks Aar har adlydt som en Høvding. Hun behøver i Armenien blot at nævne sit Navn, for at der strøes Blomster paa hendes Vej; hun har været Sjælen i alle Opstandsforsøg og stillede saaledes sin iøvrigt begavede og fremragende Mand i Skygge. Men hun er nu 35 Aar gammel, og orientalske Kvinder ældes hurtigt. En skøn Dag flyede hendes Mand til Paris med sin attenaarige Kusine. Ogsaa Hustruen bosatte sig nu i Paris, og Kolonien har delt sig mellem ham og hende, hos hvem et bittert Had har afløst Kærligheden. Midt under Sorgerne for deres ulykkelige Folk har de Landflygtige taget Parti for og imod en Kærligheds-forbindelse og et Brud. Det er, som var de smittede af Pariser-luften.

Den Tiltrækning, Paris udøver, er saa stærk, at Landflygtige rundt om fra tyer hertil. Men et Liv i Landflygtighed er an-grebet Liv, hvor stærkt det end pulserer. Her er f. Eks. for-viste og landflygtige Russere i Tusindvis; men de er kastede ud af deres Virksomhed i Hjemmet, og Paris er saa morsomt, at Opholdet her let adspreder de Unge og hindrer dem i samlet, planmæssigt Arbejde, der jo altid falder Russere svært. De unge Sønner i Familierne er flygtede fra Hjemmet, fordi man til Straf for «Deltagelse i Studenterurolighederne» havde befalet dem at tage Ophold i en Landsby udenfor den civiliserede Verden, hvor de vilde være døet aandelig Død. Tidt har da den unge Mands Moder hemmelig bragt ham til Paris, og det er da rørende at se hende hæge om ham, opmuntre ham til Stadighed og Flid, stræbe at meddele ham sin egen haardnakkede Vilje. Men alle russiske Huse aabner sig for ham; han gaar fra én Familie til en anden, spiller og synger, eller tegner og maler fra Morgen til Aften, læser de nye Bøger, snakker Dagen bort med sine Landsmandinder og faar Intet lært for Livet. Eller det er, som i et andet Tilfælde, en moden og betydelig Mand, der er bleven afskediget fra sit Embed — uden Angivelse af Grunden, kun med Antydning af, at hans Meninger var for «røde», og som har

maattet forlade Landet for her at bryde sig en Vej. Han arbejder, virker, holder Foredrag, skriver Bøger i sin Videnskab og er taaleligt tilfreds. Men hans Hustru, der har fulgt ham af Kærlighed, er det ikke. Hun er helt igennem Kunstnerinde, en lys Zigøjnernatur; hun var Primadonna ved en af de kejserlige Operascener og havde sit Liv i at lade sin Stemme lyde og i at modtage Tilhørernes Bifaldsklap. Her er hun som en Svane paa Landjorden, ladet med en overflødig Livs- og Kunstkraft, for hvilken der ikke er Brug. Fra alle de Enkeltes her potenserede og dog her halvvejs overflødige Stemnings- og Tanke-Bevægethed slaar da, naar man bevæger sig i Fremmedkolonierne, Bølger af Liv En i Møde.

Skønt der ikke i Øjeblikket hersker nogen stærk politisk Utilfredshed i Frankrig, er Stemningen, saa vidt man kan skønne, hos de Bedste dæmpet. Folket har en heftig Krise bag sig, og paa Grund af den usalige Amnesti, der skulde være Statsmandskløgt og ikke var andet end dyb Usædelighed, er Giften ikke bleven dreven ud af Statslegemet. Nationalisterne er virksomme i Paris, men har ingen Magt ude i Landet. Jules Lemaître og François Coppée modtager Indbydelser i fremmede Huse og lader ved Desserten Tallerkenen gaa rundt til «patriotiske» Formaal. De nationalistiske Damer bekendtgør, at de har aflagt Løfte om at gaa simpelt klædt og ikke deltage i Festligheder, men anvende det Indvundne til Valg-Udgifter; og for at udøve et Tryk paa de Handlende har de ladet disse vide Grunden, hvorfor de i Aar ingen Indkøb gør, og opfordret dem til ved deres Stemmegivning at sørge for lysere Tiders Indtræden.

I Paris er Nationalisterne stærke; iøvrigt mener man, at der af Valgene vil fremgaa et radikalt Kammer-Flertal. Franske Parlamentarikere er imidlertid i den Grad Horde, at man altid maa nære Frygt for en Overrumpling fra Republikens Fjenders Side. Rolig kan man aldrig være, naar man véd, hvad et Folk kan falde paa og lade sig bilde ind, og hvorledes Masserne ræsonnerer. Gustav Lebon har skrevet en Bog derom, *Massernes Sjæl*.

Vi har set det uhyre Flertal af Franskmænd ved Afstemning opgive Republiken for Kejserdømmet 1851, et Kejserdømme grundet paa en Napoleon III. Vi har set en hel Befolkning i Nordfrankrig udraabe Boulanger til Frankrigs Frelser. Han havde en smuk, sort Hest, hvorpaa han kunde sidde og frelse. De andre Egen-

skaber fattedes ham. Vi har set baade Nord- og Sydfrankrigs Befolkning i Raseri mod de Enkelte, der hævdede, at Dreyfus, som intet havde gjort, var uskyldig. Hvad har vi ikke set af den Art!

Aldrig sidder jeg i Paris i Bizets Familie, blandt disse fine, kloge, gnistrende Mennesker, der er mig saa kære, uden med stadigt samme Friskhed at forfærdes over Georges Bizets Skæbne. Han havde skrevet *Carmen*, dette Geniets Værk, klart, klingende, letopfatteligt, der indeholder nok for de Kyndige, nok for Hoben, og som syntes skabt til at vinde Alles Sanser og Hjerter. Dets Førsteopførelse blev en Fiasko som ingen anden; Publikum hyssede og peb som Besatte; anden Akt kunde næsten ikke spilles, og tilsidst slog Udhysningen sammen over det.

Saa ypperligt *Carmen* var og saa lidet oprørsk, der var dog det Element af værdifuld Nyhed deri, som altid ægger Massen til at blive Pøbel. Bizet skulde være bleven 60 Aar, saa vilde han have set sin Operas Triumftog over Jorden.

Den Lære, der ligger i Sligt, er endelig bleven forstaaet af Høvdingene i fransk Politik, ogsaa af dem, der 1870 var Demokrater. De er frigjorte for enhver Overtro paa «Folket». Med dem er det saa let at blive enige som med Tankens Konger i Frankrig, Mænd som Gaston Paris.

Ganske anderledes tænker og føler den Hærskare af unge, begejstrede, ædle Russere og Russerinder, som her flokkes ved den nylig stiftede russiske Højskole, det eneste frie russiske Universitet. De er næsten alle Marxister. Hverken Tolstoj eller Krapotkin har en eneste Tilhænger iblandt dem. De er nye i Livet, fulde af Tro og Haab, et ypperligt Menneskemateriale, der bølger af overstrømmende Liv, en Ungdom, lærvillig som ingen anden Ungdom.

Der er godt at staa i den smalle Skygge, som Obelisken paa Concordepladsen kaster.

DEMONSTRATIONER

(1903)

Den 15. Maj afholdtes her i Paris i *Hotel des sociétés savantes* et saakaldt *Universitets-Meeting*, sammenkaldt af den franske Studenterstand til Bedste for de Skadelidte ved Myrderierne i Kissjinióf. Skønt Adgangen kostede en Franc, var Salen overfyldt. Ikke blot de 1600 Siddepladser var besatte, men Folk, der stod, fyldte i Hundredvis hver ledig Plads, hvert Mellemrum og hver Gang mellem Stoleraderne. Man maatte staa en god halv Time i Venterække paa Gaden, før man kom ind, selv om man hørte til de særligt Indbudne, der havde Plads paa Estraden. Saa stærkt var Tilløbet. Myrderierne havde vakt en overordenlig Deltagelse hos Parises letbevægelige og i Grunden ædelmodige Befolkning.

Anatole Leroy-Beaulieu indtog Forsædet. Hans smukke Skikkelse, hans karakterfulde Hoved med Kristusansigtet og det lokkede, graanende Haar, der ligger som en Krans om hans Pande, virker velgørende som Midtpunkt i en Forsamling. Kun Skade, at som Følge af en Strubesygdom hans Stemme er skrattende og tynd. Ved sin mandige Holdning i Spørgsmaalet om Israeliternes Retsstilling i alle Lande, ved sit indtrængende, mangeaarige Kendskab til Rusland, russisk Sprog og Politik, ved den Forsvarsstilling, han har indtaget for Finland, var han fremfor Nogen egnet til her at præsidere. Med den Blanding af Maadehold og Fasthed, som udmærker ham, udtalte han i Menneskelighedens Navn sin Harme over de russiske Ugerninger. Han lagde ikke Dølgsmaal paa, at hans Uvilje mod al Forfølgelse, den stamme fra Racefjendskab eller fra religiøse Fordomme, førte ham til heftig Misbilligelse af Frankrigs nuværende Politik overfor de gejstlige Ordner, og i hans Mund fremkaldte disse Hentydninger intet Udbrud af Uvilje fra Forsamlingens Side. Men da *Viollet*, en af Stifterne af Ligaen for Menneskerettighederne, der, skønt udpræget Katolik, i Dreyfussagen stod paa den rette Side, under Udtalelsen af glødende Forargelse over de russiske Jøders Martyrium, for sin Del betonede sin Modstand mod enhver Art Religionsforfølgelse, mødtes han med Protest fra de

Radikale i Salen, vel ikke nogen højrøstet, men en bestemt. De Radikale er gennemtrængte af den Følelse, hvilken Ulykke det er for Frankrig, at Kirken her ikke er national, men omfatter en Hærskare af Præster, Munke og Nonner, der lyder en fremmed Kirkefyrstes mindste Vink og modarbejder Republikens civilisatoriske Formaal. Kirkelovenes Gennemførelse nu er imidlertid i Virkeligheden aldeles holdningsløs. Medens man lukker Kartheuserklostrene med deres Likørfabriker, tillader man Lourdes at vedblive med Salget af sit smudsige Mirakelvand, blot fordi Stedets republikanske Deputerede holder deres Haand over Lourdes af Frygt for ellers ikke at blive genvalgte.

En ung Studerende, der staar i Spidsen for den franske Studenterforening, oplæste en Masse Dokumenter og Breve fra Kissjiniόf, af hvilke det med største Klarhed fremgik, at det er de russiske Regeringsmyndigheder i Petersborg, der med fuldt Forsæt har sat Myrderierne i Scene for at give de Revolutionære, af hvilke en meget stor Del er Jøder, en Advarsel og vise dem, hvortil man er i Stand, hvis de ikke falder til Føje. I det Øjemed har man med koldt Blod ofret et Par Hundrede Uskyldige, Forsagte og Forsvarsløse. Man vilde give den revolutionære jødiske Ungdom Noget at tænke over, naar den læste om disse Kvinder, hvis Bug blev aabnet med Snit i Korsform, disse unge Piger, der først blev voldtagne paa aaben Gade og saa fik Brysterne skaarne af, disse Smaabørn, der styrtedes ud af Vinduerne og knustes. De Fotografier, der er blevne tagne umiddelbart efter Ødelæggelsen, Fotografier af de talrige lemlæstede Lig og af de plyndrede, nedbrudte Huse, er iøvrigt lærerigere end nogen skreven Beretning.

Lapic udviklede med heftig og bidende Veltalenhed, at dersom Rusland vilde vedblive at være Forbundsfælle af et Land som Frankrig, maatte Frankrig kræve, at det bar sig menneskeligt ad, og *Bruneau* fremstilte i et overlegent Foredrag, hvor forfærdelig Jødernes Stilling i Rusland var, bl. A. fordi deres Ret til at opholde sig dèr var indskrænket til ganske bestemt omskrevne Distrikter. En ung Pige af jødisk Afstamning vilde lære at stenografere for at fortjene sit Brød derved. For at opnaa Tilladelse til at rejse til Moskva, hvor Undervisningen gaves, var hun nødsaget til at lade sig indskrive som offenligt Fruentimmer, men da det senere hen ved Lægeundersøgelse viste sig, at hun var Jomfru, blev hun kastet i Fængsel, fordi hun ikke havde

opfyldt sine Forpligtelser. Et saadant Træk fortæller mere om Tilstanden end hele Bind.

Mødet endte, som slige Møder ender, med Vedtagelsen af en Resolution. Det gjorde den Nytte, at Sandheden blev sagt, ogsaa den Sandhed, som de officielle Telegrammer har bortløjet, og det var heldigt, at kun Franskmænd og ingen Russer eller overhovedet nogen Fremmed tog Ordet. Man havde indbudt mig som Taler; men der var ingen Anledning for en Dansk til at udtale sig. Franskmændene repræsenterede ved denne Lejlighed idetmindste Frankrig, Ruslands Allierede; en Dansk havde ikke repræsenteret Nogetsomhelst.

Dog selv uden Hensyn dertil er hele den Politik, som bestaar i Demonstrationer, af ringe Værd. Hvad nytter det at tilraabe den russiske Regering Protester, der ligner Trusler, naar man ikke har nogen Magt til at sætte dem i Værk! Den Stærke rammer sin Modstander, uskadeliggør ham, hvis han kan; men han truer aldrig. Hellere end at true tier han som en Mur. Demonstrationer forskrækker ikke Modstanderen, men de svækker den, der med Tale og Raab lægger sin Mening for Dagen.

Den Harme, der faar Luft i en Demonstration, mister med det samme noget af sin Styrke. En Mand bør staa som en levende Trusel overfor Fjenderne af sin Sag; men det kan han kun paa den Betingelse, at han aldrig truer. Den, der har taget Del i en Demonstration, lægger sig om Aftenen i sin Seng med den Forestilling, at han har udrettet Noget, og selve dette forhindrer ham i at gøre det. Altfor meget af sin Harme har den russiske Ungdom sat til paa unyttige Meningstilkendegivelser, der ufravigeligt afbrydes af Kosakkernes Piskeslag og straffes med Forvisning.

I Rusland er den oplyste og tænkende Del af Befolkningen som bekendt delt i to Lejre, Undertrykkernes og de Undertryktes, der staar mod hinanden, som var det to Folkeslag.

Men det slaar Iagttageren, at man saa at sige ikke finder Undertrykkere eller endog blot Konservative blandt de ganske unge. Enhver oplyst og velbegavet ung Russer er frisindet, ofte endog revolutionær. Og saadan var det vel at mærke allerede for mere end tredive Aar siden.

Man havde da altsaa uden altfor stor Troskyldighed kunnet vente, at nutildags, da hine frisindede unge Mænd er tilaars,

vilde hele det intelligente Rusland eller dog Intelligensens overvældende Flertal staa paa Fremskridtets Side. Formodningen vilde ikke være altfor urimelig, da Konservatismen jo ikke er en simpel Frugt af Aarene. Vi har i Norden set den lille Flok, der for tredive Aar siden udgjorde det radikale Kjøbenhavn, bevare sin Ungdoms Radikalisme og udbrede den i ikke ringe Omfang.

Men i Rusland staar de to Lejre den Dag idag overfor hinanden som for en Menneskealder siden. Aarsagen er ikke tvivlsom. Ved Trediveaarsalderen, lidt før eller lidt senere, undergaar i Halvdelen af Tilfældene den unge veloplyste og velbegavede Russer en Forvandling, bliver Konservativ, Embedsmand, Undertrykker, en Gang imellem Bøddel. Selv Katkóf begyndte jo som frisindet. Selv Kejsere som Aleksander I og Aleksander II var fra først af Frihedsmænd, men slog om.

Det er dette, det gælder om at forhindre for Intelligensens Vedkommende. Og mon ikke et af de Midler, man kunde tænke sig anvendte for at forhindre disse Omslag, var det, at den russiske Ungdom indstillede sine politiske Demonstrationer, vænnede sig til aldrig mere at lægge sin Overbevisning for Dagen ved Forsamlinger og Dagsordener? At disse bringer dem i Ulykke, der har indvarslet dem, er sørgeligt, men er endda det mindste; værre er det, at den kostbare Harme, som det gælder om at bevare, saaledes fordamper i Raab og Ord. Kun den Følelse, med hvilken man gaar stille om, holder ud og bevares til den seneste Alderdom som en hellig Ild. Den Dag, da alle Ruslands unge Frisindede har bevaret denne hellige Vrede over Uretten en Menneskealder igennem, er Undertrykkernes Parti faldet bort.

PRESSEN OG PENGENE

(1903)

Kong Edvards Besøg i Paris, der varsler om et bedre Forhold til England end det længe saa yderligt spændte, er blevet hilset med stor Tilfredshed af de Franskmænd, hvis Sympatier er for engelsk Forfatningsvæsen, modsat russisk, og som med Sorg har fulgt den russiske Alliances nedværdigende Indflydelse. Befolkningens Holdning overfor den engelske Konge var sømmelig, roligt velvillig uden Begejstring som uden Fordom. Den Del af Pressen, der i sin nationalistiske Iver havde hidset til Meningstilkendegivelser mod Kongen, viste sig at være magtesløs overfor Befolkningens sunde Sans.

Det er en sørgelig Ting, at saa mange franske Blade kun virker til Fordærv; men næsten lige saa nedslaaende er det, at ikke faa af de anstændigt skrevne og med betydelige Navne smykkede Aviser virker ganske vildledende paa Grund af det Handelssystem, der behersker dem. Til Oplysning dette lille Træk: En ung Mand, der har Ansættelse ved et af de største Blade, sagde forleden Dag til Bladets Leder: «De tillader mig nok at skrive et halvhundrede Linjer som *Ekko* om en af mine Venner, den Maler, hvis Billeder har vakt saa stor Opsigt paa Udstillingen.» «Gerne for mig,» lød Svaret, «men Bladets Bestyrelse forlanger, som De véd, tusind Francs for hvert *Ekko*. Deres Ven maa erlægge de tusind Francs; saa er der intet i Vejen.» Dette Træk er typisk. En Teaterdirektør, der har et nyt Stykke paa Stabelen, en Skuespiller eller Skuespillerinde, der skal optræde i en ny Rolle, en Forlægger, der ønsker en Bog velvilligt omtalt eller endog blot nævnt, sender først Bladets Ad ministration mindst 500 Francs. Om ganske enkelte Journalister, som den afdøde Henri Fouquier, vidstes det, at han overhovedet ikke satte Pen paa Papiret, dersom han ikke modtog sine fem Hundrede eller tusind Francs paa Forhaand, ganske bortset fra Honoraret.

De store Blade, som det har kostet Summer at oprette, og som daglig bringer en Masse velskrevet Stof for den Summa fem Centimer, anvender det nærmest liggende Middel til at

faa deres Omkostninger dækkede og sikre sig et mægtigt Overskud. Bladet *Le Journal* har kostet syv Millioner, før det dækkede sig. Dersom nu en Forfatter ønsker en Roman offenliggjort i Bladets Føljeton og faar den antagen, sker det paa følgende Vilkaar: Der loves ham en Artikel om Romanen af en af Bladets Hoved-Medarbejdere, saasnart Føljetonen er afsluttet, og han faar desuden Løfte om, at hans Navn skal blive nævnt tre til fire Gange i *Fra Dag til Dag*. Andet Honorar erholder han ikke. Kappestriden mellem Forfatterne er saa stærk og Vanskeligheden ved at trænge igennem saa stor, at enkelte Roman- og Novelleforfattere straks fra første Færd har sat store Summer ind paa at blive omtalte. For nogle Aar siden skrev en af disse Mænd, der nu hører til Frankrigs mest kendte Talenter, til en udenlandsk Kritiker og anmodede ham indtrængende om en Anmeldelse; den vilde, sagde han, være af største Betydning for ham, fordi man vidste, at den fremmede Kritik ikke lod sig vinde ved Penge, medens Publikum havde Mistanke overfor al hjemlig Ros. Kritikeren imødekom Forfatterens Ønske, og Artiklen blev optagen i *Le Temps*, dog først efter at Romanforfatteren, der i det rette Øjeblik indfandt sig paa Bladets Kontor, i al Stilhed i Artiklen havde strøget enhver ikke ubetinget rosende Sætning. Men selve denne Forfatter, der til en Udlænding beklagede den Miskredit, hvori den literære Kritik i Frankrig befandt sig, fordi man aldrig var sikker paa, hvilke Pengeofre Forlægger eller Forfatter havde bragt, er faktisk den Mand, som mest af alle har bidraget til Usikkerheden ved den Maade, hvorpaa han ved Anvendelsen af Pengesummer har virket for Afsætningen af sine Bøger.

En større Betydning end for Literatur og Kunst har Pengenes journalistiske Anvendelse i Politiken. Naar Kong Edvard blev forholdsvis saa vel modtaget, beroede det ganske vist for en Del paa sund Fornuft, men det betingedes for en Del ogsaa ved, at Boernes Pengemidler var slupne op. Da i sin Tid Krüger ankom til Frankrig fra Transvaal, øste Leyds som Republikens diplomatiske Repræsentant store Summer ud til den franske Presse, og Krüger blev modtaget som en Halvgud. Da senere Boergeneralerne kom, og da der intet mere gjordes for kunstigt at rejse Stemningen, men Generalerne tvertimod udtalte deres Hensigt at foretage en Indsamling til Bedste for deres nødlidende Landsmænd, var Modtagelsen kold og blev Resultatet af Indsamlingen ganske kummerligt. I Overensstemmelse hermed lader det

sig forklare ved de Tilskud, der er blevne uddelte i Frankrig som i Belgien af de tyrkiske Gesandtskaber der, at Sultanen saa længe har fundet Forsvarere i franske Aviser og at det i Sommer i Belgien viste sig næsten umuligt at finde et Lokale i Bryssel, hvori en Forsamling til Fordel for Armenierne kunde afholdes.

Heldigvis gives der et Antal franske Blade, som altid har holdt sig fri for det merkantile System, og adskillige saavel literært som politisk arbejdende Journalister, der ikke kan mistænkes af Nogensomhelst, men er en Prydelse for deres Stand og stilistisk ved Sprogarv og Sprogkunst forud for noget andet Lands.

D'ESTOURNELLES DE CONSTANT

(1904)

Efter de smukke og alt andet end betydningsløse Festligheder, som har betegnet de engelske Parlamentsmedlemmers Besøg efter Indbydelse af det franske Parlament, agter man i Paris at fortsætte det begyndte Arbejde paa god Forstaaelse mellem de evropæiske Folk ved en Indbydelse rettet til de tre nordiske Landes lovgivende Forsamlinger.

Indbyderne er den Gruppe i det franske Parlament, som kaldes *Gruppen for mellemfolkelig Voldgift*; den indbefatter et Par hundrede af Deputeretkamrets og Senatets Medlemmer og har til Formand Baron d'Estournelles de Constant, der uegennyttig har afbrudt sin Løbebane som Diplomat for helt og holdent at hellige sit Liv til et Arbejde, hvis sidste Formaal tilnærmelsesvis kan betegnes som Evropas forenede Stater. Hr. d'Estournelles de Constant, der ved Adoption tilhører samme Slægt som Maleren Benjamin Constant og den franske Parlamentarismes bekendte Høvding, *Adolphe's* Forfatter, Benjamin Constant de Rebecque, er en interessant og tillidindgydende Personlighed.

En Diplomat, der tillige er en Entusiast; en klog og beregnende Mand, der er fuld af Tro til Mennesker og til sin Sags Sejr i Kraft af dens Fornuftighed. Der er ikke mange af den Art.

Man behøver ikke at være særligt tvivlsyg for i Almindelighed at høre paa Fredsvennernes Forhaabninger med nogen Kulde. Umiddelbart før Krigen mellem Rusland og Japan udbrød, udtalte Fredsmødernes fejrede Præsidentinde sin Vished om, at der ingen Krig blev af, og sin Taknemmelighed til Kejseren af Rusland, der umuliggjorde den. Det er jo ogsaa oftere de varmeste Hjerter end netop de bedste Hoveder i Landene, der fremmer Verdensfreden ved Taler og Resolutioner. De Tilfælde, hvor i vore Dage mellemfolkelige Stridigheder er blevne afgjorte ved Voldgift, er saadanne, hvor heller ikke i Fortiden Staterne greb til Vaaben, men ordnede Mellemværendet i Mindelighed.

Det kan da ikke undre, at den gode Forstaaelse, der skriftligt opsat endelig tilvejebragtes mellem Frankrig og Storbritannien, i første Øjeblik snarere syntes et skønt Blændværk end en lovende Virkelighed. Man enedes om at underkaste ethvert Stridsæmne mellem de to Stater Bilæggelse ved Voldgift, kun med Undtagelse af saadanne Tilfælde, hvor det drejede sig om Staternes Livsinteresser, eller om saadanne, hvor den nationale Ære stod paa Spil. Det lød ret latterligt. Thi man enedes altsaa kun om at lade de Stridsspørgsmaal faa et fredeligt Svar, som var uden Vægt og uden dybere Betydning, Tvistepunkter, for hvis Skyld kun gale Mennesker kunde falde paa at kaste to evropæiske Stormagter ud i en Krig.

Latterligt var det alligevel ikke. Det udtrykkeligt Opnaaede, der lod sig formulere og fastslaa i Paragraffer, var vel saare ringe; men bagved det laa der noget Uudtalt og Uformuleret, som var Hovedsagen og som havde stor Værdi, nemlig det, at England og Frankrig som Magter, efter at de to Befolkninger mere end et Tiaar igennem havde hengivet sig til de bitreste Følelser imod hinanden, kom til venskabelig Forstaaelse igennem deres repræsentative Mænd. D'Estournelles de Constant er ikke den Eneste, der har Fortjenesten deraf; men han har sin Del af denne Fortjeneste; thi han har utrættet, dels ligefrem, dels gennem sine talrige og mægtige Forbindelser i Landene gjort Hovedarbejdet, og dette alene stempler ham som en Personlighed, hvem de, der i Samtiden kan udøve nogen Indflydelse, aandelig eller materiel, bør imødekomme og støtte.

En Omstændigheed, der er kommen d'Estournelles til Gode under hans Virken, er den Kølighed, hvormed i den senere Tid Forbundet med Rusland omfattes i Frankrig, som Forbundet med Frankrig i Rusland. Som vel bekendt foraarsagedes den Glæde, hvormed dette Forbund oprindeligt hilstes i Frankrig, ikke blot derved, at det sikrede mod et Overfald fra tysk Side, men ved den Indbildning, at Rusland vilde føre Krig for at skaffe Frankrig de tabte Provinser tilbage. Alt som Aarene gik og dette ikke skete, medens Forbundsfællen optog stedse større Laan i Frankrig og dèr fandt Støtte for sin asiatiske Politik, forringedes Glæden over Alliancen. Hertil kom, at efterhaanden var i den almindelige franske Bevidsthed England traadt i Tysklands Sted som Arvefjenden, overfor hvem man havde ligget under i en gennem Aarhundreder fortsat Kappestrid. Englændernes Protektorat over Ægypten føltes som Ydmygelse, skønt Franskmændene selv havde givet Afkald paa Deltagelse i Arbejdet og Kampen dèr; under Boerkrigen var den franske Befolkning som én Mand med sine Sympatier paa Boernes Side; Krüger fik som sagt i Frankrig en Modtagelse som et højere Væsen. Sammenstødet med England i Anledning af Marchands Besættelse af Fachoda medførte en national Ydmygelse for Frankrig saa haard, at den skulde synes uforglemmelig. Det var Øjeblikket, da en Alliance med Rusland havde kunnet gøre sin Nytte; men den gik ikke ud paa Sligt; Afgørelsen faldt, som om Rusland aldrig havde eksisteret.

Da Krigen mellem Japan og Rusland kom til Udbrud, gik der gennem det franske Folk en Skræk, der fandt et uoverlagt Udtryk i Pressen, for at man kunde blive indviklet i denne Frankrig uvedkommende Tildragelse.

At man Dag for Dag tydeligere ser den hellige Alliance mellem Rusland, Tyskland og Østerrig fornyes, og at Italien stedse stærkere føler sig draget til den franske Republik med dens Kamp mod Kirken, har ligeledes virket som opløsende Elementer i Forholdet mellem Frankrig og Rusland. Helt uden Betydning er det naturligvis heller ikke, at Ruslands krigerske Frygtelighed har vist sig saa meget ringere end antaget.

Under disse Omstændigheder lod der sig virke for en Tilnærmelse til det nys saa forhadte England. Det var ikke længere siden end den store Udstillings Tid i Aar 1900, at Englænderne skyede Paris, ja end ikke følte sig sikre mod personlig Overlast dèr. Skotske Arbejdere, der i Flok besøgte Udstillingen,

forhaanedes af Pøbelen i Paris. Nu havde Stemningen drejet sig. Fra engelsk Side medvirkede Uviljen mod Tyskland, Følelsen af den stedse stigende Rivalitet paa Handelens, Skibsfartens og de oversøiske Markeders Omraade. Og alt som man i vore Dage i England mer og mer er overbevist om Nødvendigheden af en Krig mod Tyskland for at tilintetgøre den tyske Krigsflaade, før den bliver for stor, er man afgjort henvist til Frankrig som Ven. Stærkt virksom var fra engelsk Side Kong Edvard rent personligt. Hans Forkærlighed for Frankrig var gammelkendt. Hans Besøg i Paris var en omhyggeligt og forsigtigt forberedt, højst politisk Handling, der har sat Frugt.

Fra fransk Side har Udenrigsministeren Delcassé i Stilhed virket for Tilnærmelsen mellem England og Frankrig; rigtignok har han af Hensyn til Rusland to Gange afvist Englands bestemte Tilbud om et Forbund.

Men som sagt: en ikke ringe Del af Æren for Udfaldet skyldes d'Estournelles de Constant, og det var kun billigt, at de engelske Parlamentsmedlemmer saavel af Overhuset som af Underhuset ved Afrejsen fra Paris lod ham overrække den Hædersgave med Indskrift, som pryder Kamingesimsen i en af hans Stuer. Ham skyldes det for en Del, at Evropa med Rolighed ser Rusland og Japan kæmpe paa Liv og Død uden Frygt for, at Japans Allierede England og Ruslands Allierede Frankrig derved kunde drives til indbyrdes Fejde.

Det er denne Mand, som nu i Fortsættelsen af sit paabegyndte Værk staar i Begreb med at lade Indbydelsen til de nordiske Parlamenter udgaa om at sende Repræsentanter til at samles med de franske for at fremme gensidig Forstaaelse mellem Nordens Lande og Frankrig. Han vil ikke, de skal samles *mod* nogen Magt i Verden, vil kun fremme det indbyrdes Samkvem og derigennem Fredsværket i Evropa.

Man maa ikke betragte denne planlagte Sammenkomst som en blot Ceremoni. Den er mere, et lille Skridt til Voldgiftstankens Gennemførelse, et Skridt paa Vejen til de adskilte Folkeslags indbyrdes Forstaaelse. Og det vilde heller ikke være uden Betydning, at Nordens politisk delte, men aandeligt i saa mange Henseender nær forbundne Folk kulturelt overfor Evropa engang optraadte under Et.

UGESKRIFTET L'EUROPÉEN

(1903)

Det vi kalder Opdragelse gaar som bekendt aldeles ikke ud paa det Væsenligste: at bibringe Modstandskraft og Handlekraft, danne Viljer, forme Karakterer. Det undrer derfor Ingen, at blandt de Velopdragne er Modstandskraft og Handlekraft sjældne Varer. Men da hele Opdragelsen er rettet paa Kundskabsmeddelelse, Oplysning, Vækkelse af Videbegær og Sandhedstørst, saa kan man undertiden ikke værge sig mod en let Forundring over, hvor lidet *nysgerrige* de Velopdragne er, naar Talen er om andet end Bynyt.

Det er den oplyste Mellemstand, som læser og nyder de Blade, over hvilke der ligger en Duft fra lifligt aandende Kælderhalse, og selv de saakaldte fintdannede Mænd og Kvinder er i Reglen ganske uden Interesse for en dybere gaaende Opfattelse af de samtidige Begivenheder end den, der spejler sig i Dagspressen. Hvor Interessen ikke mangler, staar de paafaldende hjælpeløse overfor Spørgsmaalet, hvorledes de kan faa den tilfredsstillet.

Efter Sagens Natur kan de Blade og Tidsskrifter, der udkommer i et lille Land, kun tilnærmelsesvis gøre Fyldest her. De indfødte Forfattere kan ikke omspænde alle Felter, og jo mere faatalligt Bladenes Publikum er, des mere tvinges disse til at sikre sig saa talrigt et Publikum som muligt ved at komme den Videlyst imøde, som er Flertallets, og den er jo ikke altid af den ædleste Art.

Kun i Hovedsprogene kan Tidsskrifter med mellemfolkelige Interesser trives. I Virkeligheden er imidlertid under det nittende Aarhundredes stigende Nationalisme de store literære Tidsskrifter allevegne blevne nationale. Det omfangsrigeste tyske, som kaldtes til Live ved Rigets Stiftelse, kalder sig udtrykkeligt *Tysk Rundskue*, den ældste og længe indflydelsesrigeste franske Revue, der i Kraft af sin Titel skulde omspænde den gamle Verden og den ny, er under Brunetière's Ledelse bleven et Partiorgan for fransk Nationalisme og kirkelig Politik.

Det Forsøg, som for syv Aar siden gjordes paa Grundlæggelsen af et internationalt Tidsskrift, *Cosmopolis*, med lige store

Afdelinger i de tre Hovedsprog, strandede paa Sprogflerheden. Det Publikum, der kunde læse tre Sprog, var for ringe, og ringest netop i Hovedlandene.

For tre Aar siden stiftedes et beskednere Foretagende af verdensborgerlig Art, som har kæmpet sig frem under store Vanskeligheder, men i stedse højere Grad har vundet deres Deltagelse, der har fulgt det fra Begyndelsen af, et Foretagende, der tilfulde fortjente at sejre i Livskampen. Ogsaa det er et mellemfolkeligt Organ; det er skrevet af Mænd fra de fleste af Jordens Lande og derfor altid velunderrettet; men det er skrevet paa Fransk alene og udkommer som Ugeskrift under Navnet *Evropæeren* (*L'Européen*).

Det oprettedes for finske Penge (300,000 Mark). Hensigten var at stifte et Organ, der ene og alene skulde tjene Sandheden og slet ikke gaa ud paa Pengevinding, et Organ desuden, i hvilket Finlands Sag, uden dog at indtage større Rum end der skænkedes andre Staters og Samfunds Interesser, kunde tales for et Verdenspublikum. Det Tidsskrift, som Finnerne samtidigt oprettede i Tyskland til Organ for deres nationale Kamp, maatte hurtigt gaa ind af Mangel paa Tilslutning. *Evropæeren*, som kun en Gang imellem, i Ny og Næ, helliger Finland en halv Spalte, medens det omfatter alle Stater og Samfund i Nutiden med samme Opmærksomhed, giver sikkert i Øjeblikket den lærerigste Oversigt over, hvad der sker, og de bedste Oplysninger til Forstaaelse deraf.

Det ledede oprindeligt af den som Forkæmper for Finlands Sag og som begejstret Overbringer af den internationale Adresse i Petersborg bekendte hollandske Lærde van der Vlugt, der under Boerkrigen heri skrev en Række grundige og heftige Angreb paa den britiske Politik; en Uoverensstemmelse mellem ham og Foretagendets øvrige Ledere, som kom til Udbrud i Kruppsagen, gav Anledning til hans Tilbagetræden. Han afløstes af den bekendte, ivrige og lærde franske Historiker Seignobos, som iøvrigt neppe selv nogensinde har skrevet i Bladet. Under ham ledes det af Ferdinand Herold, fremragende som lyrisk Digter og som Forfatter af de meget originale Smaanoveller *Vampyrens Historier*. Den egenlige Redaktion besørges af Pierre La Chesnais, der kan Dansk og Norsk som Fransk.

Paa alle Omraader har Bladet ypperlige Kræfter til sin Raadighed. Ugens politiske Oversigt skrives af Albert Métin, en af

de unge vidtberejste Franskmænd, af hvilke man i vore Dage træffer ikke faa, som sidder inde med et Overblik over Samfundsforholdene rundt om i den vide Verden. Han har bl. A. efter en Rejse gennem alle det britiske Riges Kolonier skrevet den højst lærerige Bog *Socialismen uden Doktriner*, en udtømmende Fremstilling af Samfundsordningen i Avstralien og paa Ny Zealand. Han er i *Evropæeren* altid Herre over sit Stof; men hans Artikler vilde vinde, ifald han aldrig behandlede mere end ét Æmne hver Gang; enhver anden Art Rundskue forvirrer. Indenlandsk Politik drøftes foruden af ham til Stadighed af den fortræffelige Forfatter Marcel Collière.

Russiske Forhold har i Bladet to faste Rubriker. Den ene udfyldes af den i Paris levende russiske Emigrant E. Sémenoff, Næstformand for det internationale Presseraad, en Mand, der ved sine udstrakte Forbindelser kender Tilstandene i hver mindste Afkrog af Rusland som faa andre og som med ualmindelig Fasthed overalt afslører den russiske Embedsvældes Ugerninger. Hans Artikler udfyldes af Pseudonymen Nesvoy's trods den spydige Tone hjerteskærende Breve fra Rusland.

Af højt ansete Franske har Anatole Leroy-Baulieu og Jaurès i Bladet udtalt sig om russiske Forhold; de armeniske fremstilles af *Pro Armenia's* Udgiver Pierre Quillard.

Der er en spansk, en italiensk, en hollandsk, en tyskøsterrigsk, en czechisk, en tysk, flere engelske Medarbejdere. Alt, hvad der angaar det skandinaviske Norden, er behandlet med særlig Opmærksomhed og gengivet med en Nøjagtighed, som er højst usædvanlig i et evropæisk Organ.

Kunsten har sin ugenlige Artikel, som skrives af den udmærkede Kritiker Virgile Josz, Forfatter til et Værk om Watteau, der bringer meget nyt. Literaturen, til hvis selvstændige Bedømmels der ikke kan afses megen Plads, drøftes især i dens Sammenhæng med Politiken.

Paa sin Højde viste *Evropæeren* sig overfor en Sag som Kongemordet i Belgrad. Dets stadige Medarbejder for Serbien, André Barre, der har tilbragt saa lang Tid i Landet, at han tænker og føler som en Serber, havde formelig forudsagt, at en Begivenhed som Drabet maatte indtræde, Ugen før det fandt Sted. Han forsvarede i en veltalende Artikel med flammende Lidenskab Drabet, da det var sket, hævdede overhovedet, at der var Øjeblikke i et Folks Liv, da Tyranmord var ikke blot Ret,

men Pligt. Derover regnede det naturligvis ned med Indsigelser. En af *Mercure de France's* Udgivere, Louis Dumur, understøttede Barre i en talentfuld Artikel, fremhævede Urimeligheden af den Glorie, hvormed man omgiver Wilhelm Tell, samtidigt med at man fordømmer andres Tyranmord. Da Bladet staar aabent for modsatte Anskuelser, fik derefter Bertha v. Suttner, Fredsbevægelsens uskyldige Forkæmperinde, Ordet for en Fordømmelse af de slette Midler, hvorigennem en god Sag ikke kan fremmes — hvorved Spørgsmaalet blev til et principielt om Berettigelsen eller Fordømmeligheden af den (med Urette) saakaldte Jesuitermoral, et Spørgsmaal, der ikke vil blive løst imorgen.

Selve *Evropæeren*, der kæmper for de menneskelige Fremskridts gode Sag og aldrig med tvivlsomme Midler, fortjener Paaagtelse hos den politiske Friheds og Aandsfrihedens Venner i alle Lande. Ugeskriftet er billigt; det koster udenfor Frankrig kun otte Francs, altsaa ikke seks Kroner, om Halvaaret, og det giver Stof at tænke over for hele Ugen. Finnerne, som har oprettet det, har siden dets Stiftelse faaet andet at bruge deres Penge til end Aviser, og det vilde være Synd og Skam, om et saa overlegent og uegennyttigt Foretagende skulde maatte standse af Mangel paa Tilslutning. At det for Øjeblikket dækker sig, er ikke nok. Det kan kun ved at opnaa en stor Læsekres blive en Magt. Og det skulde det helst.

TALE

HOLDT I SORBONNEN UNDER DE NORDISKE PARLAMENTSMEDLEMMERS BESØG I PARIS

(November 1904)

For et Aar siden sagde en af Frankrigs største Videnskabsmænd, Hr. Berthelot, Æresformand for den parlamentariske Voldgiftsgruppe, ved Festmaaltidet i Grand-Hotel:

«Vi vil ogsaa blive understøttede af de smaa Nationer i Evropa, der er Arnesteder for en saa intens Civilisation, Sverig, Danmark, som altfor ofte paa Grund af deres Svaghed har været Ofre for deres store Naboers Brutalitet. De vil skynde sig med at stille sig under den nye Ligas Beskyttelse.»

Hvad Hr. Berthelot forkyndte, det er nu virkeliggjort. Men hvis Nordboerne er ilede til Paris, glade ved at være blevne kaldte til disse store Fester for Tilnærmelse mellem Folkeslag, saa er det dog ikke Frygt for mulige Farer, der har drevet dem, men oprigtig Kærlighed til Frankrig.

Paa det politiske Omraade, overhovedet i den ydre Verden, er der altid Mulighed for Uenigheder og Misforstaaelser, som kan gøre en Voldgift ønskelig endog mellem Folkeslag, der aldrig har ført Krig mod hinanden.

Men der gives en anden Verden, Aandernes og Værkernes, Literaturens og Kunstens, hvor der fornuftigvis ikke kan tales om en Krigstilstand mellem Nationer, og hvor det alene gælder om at forstaa hinanden, trænge ind i hinandens Væsen og drage den størst mulige Nytte af hinanden under gensidig Velvilje.

Paa dette underfulde Omraade foregaar den indbyrdes Paavirkning mellem de forskellige Folkeaander.

Idet den parlamentariske Voldgiftsgruppe har vist enkelte upolitiske Mænd, enkelte Repræsentanter for Literaturen i Norden, den store Ære at indbyde dem til denne Kundgørelse af mellemfolkeligt Venskab, har den tilkendegivet, at den overmaade godt forstaar at vurdere den uhyre Styrke, som de aandelige Strømninger har, skønt de virker i det skjulte, hemmelighedsfuldt.

Virkningerne af en Traktat, hvor betydelige de end kan være, er svage i Sammenligning med den Virkning, der udøves af en Førsterangs-Bog eller af en fremragende Aand.

I vore Dage gives der ikke Grænser for Videnskaberne. Enhver Opdagelse, enhver Opfindelse bliver Almenejendom, lige meget hvor den er gjort.

Det forstaar sig altsaa af sig selv, at Alt, hvad Videnskaben skylder Frankrig, er kommet Norden til Gode. Og omvendt, naar Danskeren Ole Rømer har fundet Lysets Hastighed, Danskeren Ørsted opdaget Elektromagnetismen, Nordmanden Abel gjort Epoke i den højere Matematik, Svenskerne Bergman, Scheele, Berzelius udmærket sig i Kemien, saa er deres Opdagelser umiddelbart blevet optagne i Frankrig.

Tycho Brahe, der var Fyrste i Stjernevidenskaben, Linné, der var Konge i Blomsternes Verden, tilhører Dem saa godt som os.

Anderledes vanskelige at udrede og langt mindre ligefremme er de literære Paavirkninger, som det ene Folk udøver paa det andet Folks Genius. Forstand og god Vilje er ikke tilstrækkelige til at undergaa dem, og selv Geni er ikke nok til at udøve dem.

Hr. d'Estournelles de Constant skrev nylig til os: I vore Øjne er Spørgsmaalet om det Sprog, der tales, saa uvigtigt som det, hvad Klædedragt der bæres. Det eneste, hvorpaa det kommer an, er Sympatien.

Sympati vilde være et altfor svagt Ord til at udtrykke de Følelser, som de store Skribenter i ét Folk indgyder visse Aander i et andet Folk. Med Sympati alene har man aldrig tilfulde tilegnet sig et stort fremmed Værk. Dertil kræves en Begejstring, der holder Stand, en Varme, saa stærk at den smelter Guld.

Det er ingenlunde tilstrækkeligt, at en stor fransk Forfatter bliver oversat i et nordisk Sprog, selv om det sker paa mesterlig Maade, for at han skal kunne udøve en virkelig Indflydelse paa en Folkestamme med helt forskelligt Temperament. Den oversatte Bog behager, interesserer, men glider af paa Huden uden at trænge ind. Der udkræves, at den franske Skribent hos os finder en Aand, der ikke er ham altfor underlegen med Hensyn til Evner, og som i den Lidenskab, hvormed han tilegner sig ham, fuldstændigt omformer ham, idet han sammensmelter det fremmede Værks Essens med sit eget inderste Væsen. I det Kunstværks Malm, som han da vil frembringe, findes det franske Metal kun omsmeltet og ukendeliggjort, ikke desto mindre som et væsenligt Element.

Paa Gustav III's Tid afspejlede den svenske Literatur den Glans, der stod af det attende Aarhundredes i Frankrig. Sverigs største Digter Bellman, der tillige er den største Digter, Rokokoen har frembragt i Evropa (hvis De ikke vil regne Watteau til Digterne), var sikkert nok dybt oprindelig. Men hans Ynde er ganske fransk. Det er naturligt nok; thi Rokokoens Fødeland er Frankrig.

Danmarks og Norges moderne Literaturer blev grundlagte af Ludvig Holberg, deres største Forfatter. En god Del af hans Dannelse var fransk. Som ung var han begejstret for Pierre Bayle. Han har skildret, hvorledes Studenterne i Paris tidlig om

Morgenen stod ventende udenfor Mazarinbibliotekets Dør, og naar der blev aabnet, styrtede ind omkaps, som gjaldt det om at vinde en Væddeløbspris; thi den, der kom først, fik Bayle's Leksikon at læse. Han var selv saa begærlig efter at læse Værket, at han i Rom, hvor det var forbudt, narrede sig det til af en uvidende Bibliotekar.

Han er vor nationale Komedies Fader; men den Mester, til hvem han altid saa op, var Molière, skønt Holberg kom til Verden tresindstyve Aar efter ham. Holberg, som ikke ødsler med Ordet *stor*, kalder ham stadigt «den store Comoedie Skriver», «denne store Mand». Vil han bestyrke sin Mening om Teatersager, tilføjer han: «Anderledes vilde Molière ikke dømme herom».

Gennem Holberg har vi da modtaget Paavirkning fra Molière som fra Bayle.

Den franske Indflydelse, blandet med mange andre Indflydelser, strækker sig gennem hele vor Literatur.

I det attende Aarhundrede er den komiske Digter Wessel, som har skrevet den morsomste Parodi paa den klassiske Tragedie i dens Udvikling efter Voltaire, ikke desmindre overmaade fransk af Vid og Stil.

I det nittende Aarhundrede var den mest fremragende af Sverigs Digtere, den der med Rette betragtes som den fremfor nogen nationale Digter, Esaias Tegnér, upaavirkelig for nogensomhelst tysk Indflydelse, men fransk ved noget vist glimrende i sin Aand og ved sin Kærlighed til Lys og Klarhed.

I det samme Aarhundrede har Nordens dybeste og mest oprindelige Tænker, Søren Kierkegaard, uden sit Vidende maaske, været dybt paavirket af Pascal. Skønt født næsten 200 Aar senere minder han om ham.

Og det moderne Danmarks mest udsøgte Prosaforfatter Jacobsen, der har læst Flaubert med Iver, ligner ham ved sit Arbejdes Langsomhed og Haardnakkethed som ved sin fuldendte Kunst.

Saaledes har vi gennem Aarhundreder været i Gæld til Frankrig. Nordens moderne Aand er bleven hemmelighedsfuldt tilvirket i aandelige Laboratorier; men i dens Komposition indgik ogsaa et fransk Element, der visselig ikke var det mindst lysende.

Alle de stærkt klare Aander, som vi har havt, modtog et frugtbart Indtryk af den franske Genius. Alle de stærkt sandhedskærlige Aander, som har ledet os, har engang gaaet i fransk Skole. Hugo har sagt om sit Fædreland:

Du monde enchanté
C'est la clarté,
Son nom est France
Ou vérité.

(Dets Væsen er den Klarhed, der fortryller Verden. Dets Navn er Frankrig eller Sandhed.)

Vi indrømmer det.

Det maa tilføjes, at alle rummeligt frisindede Aander i de nordiske Lande, de, der har tilkæmpet os aandelig og politisk Frihed, har været Venner af Frankrig. Malte Brun og den ældre Heiberg var gennemtrængte af den franske Revolutions Ideer og fandt som landsforviste et andet Fædreland hos Dem. Selv Tyskere som Heinrich Heine har meddelt os Begejstring for Frankrig. Retfærdigheds- og Frihedstanker er komne til os fra Deres Land:

Son aile immense
Couvre avec fierté
L'Humanité.
Son nom est France
Ou liberté.

(Dets umaadelige Vinger giver Menneskeheden Ly. Det Navn er Frankrig eller Frihed.)

For et Aar siden kunde Franskmænd og Englændere tale om den aandelige Indflydelse, der var udøvet fra begge Sider. Kan vi gøre Krav paa en lignende Gensidighed? Ak, nej. Ganske vist har i den sidste Tid en norsk Indflydelse gjort sig gældende i Frankrig. Man har tilegnet sig Grieg og især Ibsen, og — man har lige straks givet sig til at bekæmpe den nordiske Indflydelse, som neppe var begyndt at virke. Det er Alt.

Men hvis Paavirkningen ikke har været gensidig, saa ligger Skylden ikke alene hos vor Svaghed. Frankrig har ogsaa en Smule Skyld.

Altfor faa af Deres Forfattere og Lærde har vendt Blikket mod Nord. Der findes ved *Sorbonnen* ingen Lærer i vort Sprog og vore Literaturer. Vi havde dog her og ved *Collège de France* en stor Talsmand for vore Følelser og Tanker, Gaston Paris. Vi har desværre mistet ham nu. Han savnes af os som af Dem.

De vil maaske i Fremtiden finde Deres Fordel ved at sysselsætte Dem en Smule mere med det, som foregaar i Norden. Vi véd meget vel, at ogsaa de nordiske Tanker maa omformes for

at kunne trænge ind hos Dem. Men vi nærer det højst naturlige Ønske at betale lidt af paa vor Gæld.

Fra vor Side er en yderligere Tilnærmelse ikke mulig i Literatur og Kunst. Vi har i to hundrede Aar optaget aandelige Værdier fra Frankrig. Det er fra fransk Side at en yderligere Tilnærmelse vil være mulig og ønskelig. Den Tilkendegivelse af fælles Sindelag, som idag forener os, varsler godt.

Vi modtager Varslet med Glæde.

ITALIEN

GABRIELE D'ANNUNZIO

(1902)

Gennemlæsningen af d'Annunzio's Bøger virker paa Sindet som rulledes et helt Stykke Atlask op for Ens Øjne. Det fryder og trætter; men i Sammenligning med denne italienske Prosa bliver næsten al anden Prosa graa.

Blandt nulevende Forfattere er d'Annunzio fremfor Nogen Arvtageren. Hans Styrke er den, at han har arvet og tilegnet sig de sidste 800 Aars italienske Kunstkultur. Han kender naturligvis ogsaa den romerske Oldtids Værdier og Efterladenskaber. Dog det er ikke dem, der lever i ham; men Alt, hvad af hedensk og kristelig Kultur Italien har frembragt fra Middelalderens Begyndelse til vore Dage.

Hele det forgangne og nuværende Italiens Skønhedsverden er bleven sig bevidst i ham som i ingen anden Nulevende. Han har i sig dets Landskaber, dets Belysninger, Lunde og Haver, Paladser og Villaer, Byerne med deres Arkitektur og Mindesmærker, deres Billedstøtter og Malerier, Broncer og Tapeter, Skrin, Vaser og Glaskunst, Møbler og Tæpper, og de Kunstsager, der ikke er større, end at de kan tages i en Haand. Mere end ved skikkelsefrembringende Fantasi virker han ved sin Skønhedsdyrkelse og Kunstkærlighed, der er en Indviets, ikke blot en Kenders.

Han er saa vidtløftig, som han er yppig; altfor overstrømmende til at tilfredsstille det Krav til kunstnerisk Fuldkommen-

hed, han vækker; meddelende altfor mange unyttige Oplysninger om Navne og Datoer og sligt; som Kunstner udflydende, hvor han burde være sluttet. Men han bringer, naar han oversættes til de nordiske Sprog, et bredt Pust med sig fra de skønne Linjers og de straalende Farvers Land.

Der er i hans Væsen noget fersk, der afskrækker, og noget salt, der pirrer. Men, som der udbrydes etsteds hos ham, hvor man igennem Stilheden hører Havets og en Kildes Musik, «det salte og det ferske Vand synger sammen».

En ung dansk Dame, Frøken *Regitze Winge*, der har viet d'Annunzio en sand Dyrkelse, har oversat en af hans tidligste Romaner *Lyst* paa Dansk, og skønt hun hist og her har ladet en Del Fremmedord staa, der lettelig kunde erstattes med danske Udtryk, giver Oversættelsen et aldeles fyldestgørende Indtryk af Originalen, ifald blot et Par af Versene undtages, hvor Oversætterinden har troet at kunne overføre den italienske Versbehandlings Fremgangsmaade umiddelbart paa Dansk. Som de øvrige efter-Verlaineske Digtere rimer Gabriele d'Annunzio nemlig ofte midt i Sætningen paa et af de Ord, der i og for sig har mindst Vægt, saaledes f. Eks. paa *senza* (uden); men man kan ikke paa Dansk, som Frk. Winge gør, i Forbindelsen *uden nogen Graadighed* rime paa *nogen*. Dog er det som sagt kun som Lyriker, at d'Annunzio ikke kommer fuldt til sin Ret her i Bogen; som Prosaist er han gengivet med den samme Glæde ved Svælgen i Lys og Farver, ved skønne Legemers Bevægelser og Omrids, som besjæler ham selv.

Bogens Indhold er mindre interessant end dens Skildringer; thi Sjælestudiet drukner i Udmalingen af landskabelig og menneskelig Skønhed. Men den har dog sin Idé.

Andrea Sperelli er en ung fornem Romer, hvis Grundvæsen er Nydelseslyst. Han har noget Talent til at skrive Vers og til at radere, men ikke Vilje nok til at kunne indlægge sig Ry. Hunger og Tørst efter Nydelser sluger hans Energi. Han foragter Fordomme, og han elsker kyndigt enhver Art Kunst, Musik saavel som Digte og Billeder. Men iøvrigt optages hans Liv af Kvinder. I Forhold til dem har han udviklet sig saaledes, at hans skønhedssøgende Natur har drevet ham ud i gennemført Usandfærdighed. Selv naar hans Lidenskab er sand, bedrager og lyver han for at besnære. Hans Drifter har gjort ham til en Kamæleon, der lever i Nuet og veksler i Nuet.

Bogen falder nærmest i tre Afdelinger. Først ser vi Andrea optaget af Elena, en romersk Dejlighed, der i hans Liv svarer til, hvad paa Tizians Billede kaldes «den jordiske Kærlighed». Vi følger hans Forbindelse med hende fra den stiftes til den opløses. Hun er lutter Selvoptagethed, har en Indbildningskraft, der er ophidset ved usund Læsning, og som stadig sættes i Bevægelse af Kønslivet. Men hendes Dyder er æstetiske; hun er skøn i hver Stilling og i hver Bevægelse, byder altid Øjet det mest harmoniske Sammenspil af Linjer, Farver og Former.

Saaret i Duel har Andrea en lang Tilfriskning, hvis Skildring optager Bogens andet Afsnit. Han helbredes under Samliv med Havet, i hvis rolige, dybe Takt hans Aandedræt uvilkaarligt kommer til at gaa, under dagligt Samkvem med Naturen, der stryger hans Væsens Forfængelighed og Løgne af ham; dog han ængstes ogsaa under dette Samliv med de forskellige Landskaber, som han ompræger, ja næsten frembringer ud fra sine skiftende Stemninger og ud fra Skamfølelsen over sin Fortid.

Der vaagner i ham en Trang til at give sig hen til et Væsen, der er højere og renere end han selv, en Trang til engang at lyde en Kvinde, Trangen til at blive forstaaet i sin aandige Stræben og takke derfor med ydmyg Tilbedelse. Paa dette Tidspunkt optræder i hans Liv den Kvinde, der svarer til «den himmelske Kærlighed». Hun er sand, hun bringer ham en stor, dyb Følelse; hun har Sjæleadel. Under Forholdet til Naturen og til hende vender han tilbage til Kunsten, der som den højeste Glædeskilde af d'Annunzio forherliges i veltalende Ord. Særligt prises Verseformen: «Fastere er Verset end Marmor; blødere end Voks, mer dirrende end en Streng, mer lysende end en Juvel; duftende som Blomster, skarpt som en Klinge, bøjeligt som en ung Plante, blidt som et Kærtegn og frygteligt som Torden. Alt er Verset, og Alt kan det».

Og den nye, renere, finere Kvindeskikkelse tegnes, og i Vendinger, der med Finhed vender omkvædsagtigt tilbage. Hun er fra Siena, som den første var fra Rom. Hendes Ansigt er en langlig Oval med et Udtryk af Madonnalidelse. En blød, svag Skygge, der er som lagt med to gennemsigtige Farver, en violet og en blaa, ligger under hendes Øjne, der er gyldentbrune som mørkhaarede Engles. Hendes fine Hoved tynges af et umaadeligt Haar, saa svært, at dets Vægt er som Tyngden af en Gudernes Straf.

Hendes Stemme er underlig sammensat, som tvekønnet. Mandsklangen er dyb og dæmpet, men bliver stundom lysere og klarere og gaar med harmoniske Overgange over til kvindelige Toner. Naar hun synger, sammensmeltes de to Klangfarver til et klingert, bøjeligt Metal.

Langsomt, i Kraft af en heftig og ægte Følelse, men dog tillige under Foregøgling af en Alvor og Fasthed, Andrea ikke besidder, lykkes det ham at vinde denne sjældne Kvinde helt.

Men da hun nødes til for en Tid at forlade ham, falder han tilbage til sin Ungdoms udskejende Levned. Og da hans første Elskerinde, der har giftet sig paany og ikke mere vil vide af ham, atter optræder paa Skuepladsen, omtumles han i Attraa mellem hende og Maria. Hun, Elena, ligner ham selv, er nydelsessyg og falsk som han; saa han straffes ved at møde sig selv i Kvindeskikkelse. Efterhaanden vokser Attraaen efter hende ham saaledes over Hovedet, at han endog i Marias Arme drømmer om hende, og nedværdiger Maria som sig selv ved sit Dobbeltspil. Efterhaanden synker han da dybere og dybere i Selvforagt og Afmagt til at rejse sig til en renere og kraftigere Eksistens. Han lever skamløst og er elendig derover.

Men som sagt, det Moralske i Historien er ikke det, hvorpaa Vægten ligger; Misbilligelsen af Andrea's Færd gør ikke noget overbevisende Indtryk. Det er den glødende Skønhedssans og Skønhedsdyrkelse, som alene fængsler.

I Enkeltheder findes nogle Mindelser om franske Forfattere. Smaatræk i Skildringen af den fordærvede Lord Heathfield er tagne fra Georges Selwyn i Goncourt's *La Faustin*; den Auktionsscene over Maria's Møbler, hvormed Bogen slutter, er stærkt paavirket af Auktionen over Fru Arnoux's Møbler i Flaubert's *L'Education sentimentale*. Endelig findes de syv vittige Fyndsprog, som forekommer i Optrinnet med de fritlevende Damer, uden Undtagelse i Bergerat's Bog om *Théophile Gautier*, Side 113 og 114, ja ét, som d'Annunzio ikke dèr har kunnet anvende, har han endog sparet op for at lade Andrea senere sige det til Musellaro. Sligt viser bl. A., hvilken Fortryllelse fransk Literatur har udøvet over d'Annunzio, da han begyndte sin digteriske Løbebane.

Hvor Forfatteren vil give en Forestilling om sin Helts Stræben som Raderer, siger han med en højst besynderlig Vending, at den gik ud paa «med Rembrandt's Lysvirkninger at farve de florentinske Prærafaeliters elegante Tegning». Man begriber van-

skeligt, at der kunde komme noget Godt ud deraf. Men selv er d'Annunzio, hvor han forvandler sin Pen til en Pensel, en større og mere oprindelig Mester end sin Hovedperson.

Beundringsværdig er han som Gengiver af Byen Roms maleriske Skønhed. Den er neppe forhen bleven følt og forherliget som hos ham; hverken af Malere eller af Poeter. Der lader sig udskille af hans Bog en Række lysende, levende Billeder af Rom — Rom i Foraarsskønhed, hvor «den gule Kalkstensby drikker Lys som en Skov» — Rom, som dens Rigdom aabenbarer sig for En, naar man gennem Portaabningen til et Palads skimter en søjle- og statuesmykket Gaard — Rom i Regn, der pisker Alleernes Træer, naar Peterskirkens Kuppel berører en eller anden umaadelig Skybanke og en løsreven Sky drager sig gennem Regnstraalerne som gennem dirrende Staalstrenge — Rom, majestætisk, højtidelig i Maaneskin, naar Huse og Kirker hvidner som et Vildnis og Højene ligger fortabte som i Sølvtaager, medens Vandspringene ligner Diamantstilke og Obeliskerne lysende Stengler af Granit.

Ingen nulevende italiensk Forfatter staar nordiske Vaner og nordisk Opfattelsesmaade mere fjern end Gabriele d'Annunzio. Han har vel i sine Romaner efterhaanden udviklet sig til en yderst skarpsindig Sjælekender, en Opløser af Sindstilstande, saa man iagttager de smaa Forandringer, der foregaar fra Øjeblik til Øjeblik. Men han er uden Sammenligning ypperst som Maler af italiensk Natur og Dyrker af Italiens Kunst. Han er et Solbarn.

GIUSEPPE SAREDO

(1903)

Den 30. December 1902 døde i Rom Italiens højeste uafsættelige Embedsmand *Giuseppe Saredo* efter fire Maaneders Sygeleje. Siden 1897 var han Statsraadets Præsident. Han blev 70 Aar gammel.

Han fødtes 1832 i Savona i Savoyen som Søn af en fattig Arbejder, der ikke var i Stand til at sikre ham en bedre Opdragelse end den, Elementarundervisningen gav, paa anden Maade end ved at sætte ham i det katolske Seminarium. Men den halvvoksne Dreng, der gøs tilbage for den gejstlige Stand, flygtede fra Seminariet og ankom til Piemonts Hovedstad Turin uden en Øre i Lommen og uden nogen Eksamen, der kunde bane ham Vej. For at fortjene sit Brød tog han Stilling som Korrektør paa et Trykkeri, og efter at han saaledes havde sikret sig Livets Ophold, besluttede han at uddanne sig til Journalist. Nogle og tyve Aar gammel blev han Medarbejder ved Turinerblade, arbejdede samtidigt ivrigt paa at udvide sine Kundskaber og blev saaledes, skønt ikke Student, 1859 udnævnt til Lærer i Historie, Geografi og Fransk ved den lærde Skole i Chambéry. Men al hans Hu havde længe staaet til Retsvidenskaben, og allerede Aaret efter blev han udnævnt til juridisk Professor i Sassari paa Øen Sardinien og forfremmedes nu i det ny Italien, som hans beundrede Landsmand Cavour havde sat i Sving, meget hurtigt først til Professor i Retsfilosofi ved Universitetet i Parma, saa til Professor i Civilret ved Universitetet i Siena og endelig 1870 til juridisk Professor i Rom, hvor han næsten straks blev en af de mest yndede og ansete Universitetslærere. Han forstod ikke blot selv at tale, men i hans Høresale leverede hans Elever under hans Forsæde hinanden oratoriske Feltslag angaaende de forskelligste juridiske Spørgsmaal.*)

1891 blev han valgt til Medlem af Senatet og samtidigt til Medlem af det italienske Statsraad, en Institution, der i Tvistemaal mægler mellem Regeringen og Rigsdagen, og det var som dettes uafsættelige Formand, at han døde.

Aar 1900 blev han sat i Spidsen for det Udvalg, der skulde undersøge de Misligheder, hvori Forvaltningen af Byen Neapel havde gjort sig skyldig, og i Oktober 1901 offenliggjorde han med et borgerligt Mod, der er sjældnere end Krigermodet, den Indberetning, som afslørede de omfattende Misbrug, Plyndringer, Bedragerier og Forfalskninger, der i Neapel havde fundet Sted.

Men det forstaar sig af sig selv, at de Skyldige, Syditaliens mægtigste Mænd og mægtigste Presse, nu satte Himmel og Jord i Bevægelse mod den Mand, der havde vovet at optræde som

*) *Saml. Skrifter* XI 12, 13, 34, 36, 112—115.

hensynsløs Anklager imod dem. En Storm af Had, af Mistænkeliggørelse, af rasende Angreb og forbitrede Skældsord blev løsladt mod Saredo og har varet uafbrudt i det Aar, der er gaaet hen siden da. Skønt han tilsyneladende forblev ganske uanfægtet deraf, synes det, som om den uundgaaelige Sindsbevægelse har fremskyndet Udbruddet af den Sygdom, der blev hans Død.

Med ham dør en af de Piemontesere, der var med at grundlægge det ny Italien, og hvis Frisind og Retsind har gjort det levedygtigt, en af de Mænd, som tog det organiserende Arbejde op efter Cavour's altfor tidlige Død. Som Cavour var han franskdannet, og som Piemonteserne overhovedet havde han til andet Modersmaal Fransk. Men hans dybere Kultur var engelsk, forsaavidt den ikke var italiensk. Han var en af de mange, hvem John Stuart Mill har givet Indvielsen. Dog engelsk Kultur faar et nyt Præg ved at optages i en italiensk Hjerne, bliver smidiggjort og sydliggjort. Hos de fleste italienske Politikere faar den desuden en machiavellistisk Tilsætning. Desmere paaskønnelsesværdigt var det, at den hos Saredo fik et Udslag i Hævdelsen af den strengeste offenlige Moral.

Da jeg for 33 Aar siden lærte Saredo at kende, var han en ung Professor i Siena, sprudlende af Liv og Meddelelsestrang, af Disputerelyst og Kundskabsattraa, overstrømmende af Venskabsdrift og Hjælpsomhed. Der kommer for Alle en Dag, hvor vi mister den sidste af vor første Ungdoms Venner.

ANNIE VIVANTI

(1902)

Ingen, der lærer Annie Vivanti at kende gennem hendes Digte, vilde forestille sig hende, som hun er: kvindeligt frygtsom og beskeden. Saa verdensklog og erfaren, som hun maa kaldes, ligger der noget Naivt i hendes Tale og Væsen. Da

Musiken i end højere Grad end Poesien er hendes Fag, er det ikke underligt, at der er Musik i hendes Stemme. Skønt hun længe har levet i Amerika og taler Engelsk fuldt saa flydende som Italiensk, er hendes Temperament den ægte Italienerindes; Hvert Øjeblik flammer Lidenskaben op i hende; hun taler med rivende Hast, og en stærk Bevægelse gaar let gennem hele hendes smidige Legem. Ejendommelig er Maaden, hvorpaa hun slaar Øjnene op, spørgende, granskende, skemtende, snart med et Udtryk af Inderlighed, snart med et Udtryk af Handlekraft.

Der er i hende en Grundsum af Livsglæde og Kærlighed til Livet, saa stærk, at hun ikke taaler Tanken paa Døden og hverken kan eller vil forestille sig Muligheden af, at hun kunde dø. Hun er helt igennem Original og har næsten intet læst. Af Dante kender hun ikke mere end Doré's Illustrationer og kan for fuldt Alvor ikke begribe, at noget andet Tillægsord kan anvendes paa ham end det ene: kedelig. Af Molière eller Voltaire har hun aldrig læst en Linje. Hun havde end ikke hørt tale om Molières *Misanthrop*. Det er meget let at være interessant overfor hende, thi hvad man end vil fortælle hende, al Ting er hende nyt, og hun morer sig som et Barn over hver en sproglig Vending og hver en Sætning, der fyndigt udtrykker en eller anden Tanke, selv om denne har gammel Hævd. Hun har ikke læst, men levet, og har iagttaget sig selv og Andre saa ejendommeligt, at Alt, hvad hun véd, bestaar af Livsindtryk, fortolkede selvstændigt. Hun attraar Sindsbevægelser, og hendes Lidenskab er den at se Guldet rulle. Spillesalene i Monte Carlo og Spa udøver større Tiltrækningskraft over hende end al Verdens Bøger. Hun tilstaar det ærligt, ligesom hun overhovedet gerne og redebon tilstaar Egenskaber, som ikke er populære, en heftig Egenkærlighed og en stor Hensynsløshed f. Eks. Men paa samme Tid, som hun saa levende er sysselsat med sig selv og sin Ærgerrigheds Krav, er hun god Moder og god Hustru og i alt væsenligt et lykkeligt Menneske.

Indtil ifjor var hun det idetmindste. Da skete der en Begivenhed, som har kastet Skygge over hendes Liv, og da den er bleven grundfalsk fremstillet i de forskelligste Landes Aviser, og da desværre disse Usandheder ogsaa er blevne troede og gentagne af mig selv, er det min simple Pligt i nogle Linjer at fremstille, hvad der virkelig gik for sig. Dog først et Hjertesuk over Vanskeligheden ved at naa til Sandhedserkendelse, endog

naar Talen er om en Samtidig. Hvad Fortidshistorien er værd, det véd vi; det allermeste af den kan ikke og vil aldrig kunne være andet end Krønike. Men om de Samtidige tror man at vide Besked. Her flyder Kilderne i rige Strømme.

Om Annie Vivantis sidste Oplevelser i Amerika forelaa der ifjor for mig forskellige Nummere af *Il Secolo* fra Milano paa Italiensk, af de store Chikagoblade paa Engelsk, og af ansete Berlinerblade paa Tysk, og vel at mærke, disse Artikler syntes ikke uden videre oversatte efter hverandre, men fremstillede sig som selvstændige Gengivelser af samme Kendsgerninger. Jeg holdt det da for fastslaaet, at Annie Vivanti, der i 1892 blev gift med Amerikaneren John Chartres, i Aaret 1898 opnaaede Skilsmisse fra ham ved Kendelse af Højesteret i Syd-Dakota; thi til den Grad gik Bladene i det Enkelte. Faktum er, at Annie Vivanti aldrig har ønsket Skilsmisse fra sin Mand og aldrig er bleven skilt fra ham, hverken i Syd-Dakota eller andensteds. Hermed falder den overalt udspredte Usandhed, at hun skulde have anlagt Retssag mod den unge Rigmand Sidney Samuel for Brud paa Ægteskabsløfte og have ladet sig affinde af ham med en stor Pengesum. Der har aldrig været noget Ægteskabsløfte og aldrig nogen Retssag. Annie Vivanti har aldrig modtaget en Øre af Sidney Samuel. Tilbage som eneste Kendsgerning staar den unge Mands opsigtvækkende Selvmord ifjor og den Meddelelse, han gennem et efterladt Brev gav Samtiden om, at uigengældt Kærlighed til Annie Vivanti var Skyld i hans Død. Dette Selvmord har utvivlsomt fundet Sted. Men der skal stor Fripostighed til for at gøre en Kvinde, man slet ikke kender, ansvarlig for et af saadan Aarsag hidført Selvmord. Der har til alle Tider eksisteret Svaghoveder, som gik fra Viddet over kvindeligt Koketteri, og til alle Tider hysteriske Mænd, der tog Livet af sig for derved at straffe en Kvinde, i hvem de fandt mere Behag end hun i dem. Den Deltagelse, som denne Form af Mandighed indgyder Mænd, er saare ringe. Men hvis det har været Sidney Samuels Hensigt ved sin Død at ramme Annie Vivanti med et smerteligt Stik, saa har han naaet sit Maal. Thi Amerikas og Evropas Pressemennesker kastede sig som sultne Ulve over denne friske Skandale. Mange blot af Lidenskab for Sensation, og Historien blev da overbroderet med falske Paastande, saa den næsten ikke var genkendelig. Andre af Had til Annie Vivanti, der for Bladenes Moralister blev Typen paa den farlige Kvinde.

Atter andre af Had til Carducci, der i sin Tid indførte hende i den italienske Literatur, og hvem man mente, at Angreb paa hende vilde gaa nær. Som fordums Republikaner har Carducci Fjender i meget stort Tal blandt Italiens Republikanere og Socialister. Saa stærk var Pressestormen, at den har fordrevet Annie Vivanti fra hendes Hjem i Amerika og indjaget hende en saadan Skræk for Journalister, at hun opholder sig saa godt skjult som muligt i London og Paris.

Det er et mærkeligt Træf, at et Skuespil, hun for tre Aar siden udkastede, indeholdt et Selvmord, udført for en Kvindes Skyld; men ogsaa dette Træk af det endnu utrykte Stykke er blevet helt forvrænget til Annie Vivanti's Skade i Pressens Meddelelser derom.

Stykket hedder *Den blaa Rose* (*La rosa azurra*), hvad vil sige saa meget som Romantikernes blaa Blomst, det fjerne Attraaede. Stykkets Heltinde, en ung Skuespillerinde, søger den blaa Blomst i Hæder, i Elskov, i Selvopofrelse, i Glemsel, tilsidst i Døden. Den Antagelse laa nær, at en Digterinde, der som denne først optraadte med lyriske Digte, vilde savne den egenlige dramatiske Evne. Men naar man kender Stykket, nødes man til at aflægge denne Fordom. Annie Vivanti skriver en levende, gnistrende Dialog, alle Repliker korte og fyndige, spillende af Vid eller tunge af Vemod. Hun sidder da inde med en af Hovedbetingelserne for at kunne skrive et Skuespil. Hun har fremdeles ikke blot Evnen til Samtalekunst, men dramatisk Nerve, og ifald hun vil arbejde tilstrækkeligt, vil hun naa vidt. Hun maa kun sætte sig bedre ind i sin Kunsts Teknik, end hun med sit sorgløse Sind endnu har gjort. De to første Akter af *Den blaa Rose* er mesterlige; de to sidste falder af, fordi de Optrin, hvorpaa Hovedvægten burde lægges, er omgaaede. Men saa store Evner vil ogsaa paa Scenen finde deres Form.

Det var første Akts Handling, man i den amerikanske og italienske Presse ifjor vendte mod Annie Vivanti. En italiensk Greve meddeler Stykkets unge, ærgerrige Heltinde, der trods sine Anlæg som Skuespillerinde endnu ikke er naaet til at gøre sit Navn bekendt, at han, som er mæt og træt af Livet, grundigt udbrændt af sløvende Nydelser, og som især ledes og væmmes ved det upaalidelige og løgnagtige Væsen, til hvem han har bundet sig, vil gøre Ende paa sine Dage. Den unge Skuespillerinde tror først ikke, at dette er hans Alvor; men da hun tilsidst

indser, at hans Beslutning er uigenkaldeligt fattet, beder hun ham for hendes Skyld begaa den Usandhed i et efterladt Brev at betegne ulykkelig Kærlighed til hende som Aarsagen til hans Død; hun er vis paa derved at blive langt mere berømt end nogensinde ved den ypperste Udførelse af selv den vanskeligste Rolle. Han føjer hende med den Døendes overlegne Ligegyldighed. Det er dette, som i Pressen blev gjort til, at Heltinden med djævelsk Kunst hidsede sin egen Elsker til at begaa Selvmord for derved at opnaa en Reklame af første Rang.

Og dette har jeg troet! Sligt tror man, saa tidt man er ude af Stand til at kontrollere de tilsyneladende sikre Vidnesbyrd. Saa mange Gange man end har henkastet: «Dette er trykt, altsaa Løgn!» saa ofte man end, hvor det gjaldt En selv, har erfaret, at næsten enhver Meddelelse var enten falsk eller dog unøjagtig, stadigt gaar man i Fælden paany.*)

Stort set er dette til at fortvivle over. Man véd, at hvad der skrives om Fortidspersoner er enten god eller daarlig Digtning. Men man mener at vide god Besked om sin Samtid. Jeg selv har i Reglen ikke fremstilt andre samtidige Personligheder fra de forskellige Landes Literaturer end saadanne, som jeg personligt har set og kendt. Men den personlige Berøring giver ingen Garanti. Hvilke jammerfulde psykologiske Interview'er læser man ikke om sin Samtids fremragende Mænd og Kvinder! Hvilke Aalekvabber er ikke de fleste, som skildrer dem af Øjesyn efter at have forhørt dem!

Vore Dages kildekritiske Historikere søger tilbage til Samtidens Udtalelser og agter kun dem! De er hyppigst magre. Vi har ikke Aviser fra Dronning Margrethe's eller Karl V's Tid. Ifald vi havde, i hvilken Henrykkelse over Sikkerheden vilde ikke Historikerne svælge!

Overfor Annie Vivanti havde jeg umiddelbart samtidige Vidnesbyrd af uvildige Fortællere, overensstemmende i Nordamerika, i det tyske Rige, i Norditaliens bedste Avis. Her stod det sort paa hvidt med Enkeltheder, der ikke lod sig opdigte, en Dom af Højesteret i Syd-Dakota Aar 1898, en Retssag for Højesteret i New York Aar 1899 med paafølgende Forlig og Udbetaling af en stor Pengesum, alt saa meget mere troværdigt, som det Selvmord, der gav Anledning til alle disse Meddelelser, var en Kends-

---

*) *Saml. Skrifter* XI 137.

gerning, og som den, mod hvem Beskyldningerne rettedes, syntes at godkende dem, idet hun ikke svarede et eneste Ord.

Og saa er det dog altsammen Vrøvl og Løgn, Udslag af Pressepøbelens Hang til Sensation og af Masse-Ondskaben, som den rejser sig, naar den hidses ud fra et Par Smaafolks Nag og Nid.

Rentud uhyggeligt er det da i al Almindelighed, saa lidt der er Sandhed af alt det, som siges og skrives, og saa vanskeligt det er at vogte sig for Usandheds-Smitten.

HERTUGEN AF ANDRIA-CARAFA

(1904)

Naar man ved et Tilfælde kommer til i ét Træk at læse moderne Bøger fra vidt forskellige Himmelegne, hvis Forfattere ikke har ringeste Berøring med hinanden, slaar det En, at Digterværker, selv om de ikke stammer fra Aander af højeste Rang, er lærerige, ifald de blot giver tro Kulturbilleder. Det kommer nok saa meget an paa, at Forfatteren fuldstændig er Herre over sit Stof, som paa, at hans Talent er den færdige Kunstners.

Læser man f. Eks umiddelbart efter hinanden Bøger af den danske Forfatter Jakob Knudsen, den russiske (af Fru F. Kopowski oversatte) Digter Patapenko, og den italienske (ikke oversatte) Forfatter Riccardo Carafa, bliver det En paafaldende, at Bøger som *Sind*, *Kurerens Datter*, *Forgæves* (*In Vano*) tiltaler, fordi Forfatteren saa grundigt er inde i det Æmne, han behandler. Dette er i den italienske Roman den fornemme Verdens Føle- og Tænkemaade i Neapel, i den russiske Bog Levevis og Livssyn dels i en fin Petersborgsk Embedsmandsfamilie, dels i en Familie af Lakajer og Kuske, i den danske Bog Temperament og stridig

Retssans i en jysk Bondeslægt. I alle disse Bøger er Handlingen sikkert følt, helt igennem i Overensstemmelse med de Optrædendes Væsen, saa man tror paa, at Begivenheden er gaaet saaledes til. Tror man overfor et Digterværk ikke derpaa, røber det altid, at Forfatteren ikke har havt fuldt Herredømme over sit Æmne.

Som man f. Eks. tror paa Begivenhederne i Jakob Knudsens *Sind*, tror man ikke paa dem i samme fortræffelige Forfatters Bog *Afklaring*. I *Sind* er Slutningen med dens Dobbeltdrab trods sin Usædvanlighed fuldt begrundet, fremkalder vel et Øjebliks Studsen, men ingen Vantro. I *Afklaring* har man ingenlunde den samme Følelse af sikker Grund under Ens Fødder. Saa udmærket Hovedpersonens Barndomshistorie paa Landet (i Bogen *Gæring*) er fortalt, saa tvungen og usandsynlig bliver Handlingens Førelse i Kjøbenhavn. Der forekommer her en Verdensmand, som vil kompromittere Hovedpersonen ved at lade ham gøre en Skovtur med to letsindige Pigebørn — et umuligt Middel. Samme Verdensmand, der er ulykkeligt forelsket i Heltens Kæreste, indbyder ham og hende til en Køretur, hvorunder han pisker paa Hestene til de løber løbsk — en utroværdig Historie. Helten prygler Verdensmanden og saarer ham i en Duel uden Sekundanter. Hans Elskede, en stolt og irreligiøs Skønhed (en Smule i Stil med Pontoppidans Ragnhild Tønnesen) tilbyder sig først forgæves til Helten, indvilliger saa i at gifte sig med ham, men kan ikke overvinde sig til Selvhengivelse og søger Skilsmisse efter Bryllupsrejsen — en Række af Optrin og Handlinger, der virker utroværdigt som Romanpaahit — alt dette Følgen af, at Forfatteren, der kender Landet og Provinserne som faa, ikke kender Kjøbenhavn, ikke har levet sig ind i Kjøbenhavnerluften og ikke vilde kunne trives i den. Hans store Talent kan ikke bøde paa denne Mangel.

Hertugen af Andria-Carafa, der ikke har Knudsens Fortællergave, har levet hele sit Liv i Neapels højeste Aristokrati; han kender hver Mand og hver Kvinde deri som man kender sin Barndoms Legekammerater og sin Ungdoms Venner. Alle disse Adelsfamilier, Strongoli, Linguaglossa, Serra-Carafa, Guardialombarda, Galatro, Villaflores osv. danner jo i selskabelig Henseende en lille Verden, hvor man staar i en Art Fortrolighedsforhold til hinanden og hvor Mændene hobevis er Dus og kalder hverandre ved Fornavn.

Hertugen af Andria har gaaet den neapolitanske Aristokrats ret almindelige Vej; han har været Officer i Rytteriet, indtil han besluttede alene at leve for sine aandelige Interesser. Hans Hus (*Palazzo Andria*) er i Neapel et Midtpunkt og Brændpunkt, hvor Aandsaristokratiet mødes med Fødselens. Han gav i sin Tid deri en Fest for Emile Zola, og en anden for Cesare Pasquarella, som dèr første Gang oplæste sit Digt *Amerikas Opdagelse*. Han er nær Ven af Neapels bedste Kritiker Benedetto Croce og han kender Alt, hvad Syditalien besidder af fremragende Mænd i Videnskab og Kunst.

Han fremtraadte først med Skuespil, der gjorde Lykke; iblandt dem er *De sidste af Slægten Alcamo* (*Gli ultimi d'Alcamo*) det bedste. For nogle Aar siden skrev han Romanen *Forgæves*.

Den er simpelt og gammeldags komponeret. Først lærer vi Helten at kende som dødelig forelsket i en Kvinde, til hvem Adgang er ham spærret, og hvem han kun under hundred Vanskeligheder kan se, hvem han skinsygt mistænker, naar han ikke ser hende, og paa hvem han straks, han ser hende, maa tro. Saa faar vi hele Hovedpersonens Forhistorie fortalt fra hans Fødsel til det Øjeblik Romanen begyndte, og denne Forhistorie udgør Bogens større Halvdel. Til allersidst optages Traaden paany, indtil den rives over.

Mario Aldobrandi er en ung neapolitansk Fyrste, hvis Fader er falden som tapper Officer i Slaget ved Solferino, og som af sin sjælfulde Moder har faaet en god, dog strengt katolsk Opdragelse. Han er en fin, sværmerisk Natur med lys Forstand uden Handlekraft, saaledes anlagt, at hans Ungdomslivs hele Indhold bliver Kærlighedshistorie.

Hans første Kærlighed bliver skæbnesvanger for ham. Den Kvinde, han elsker, er en smuk og forfaren Verdensdame, der under den fornemme Verdens Sommerophold i Sorrento forstaar at fortrylle ham og faar ham til at tro, at hun, den mangefold erfarne, ligesom han elsker for første Gang og af hele sin Sjæl. Under Indtrykket af det ham nye Følelsesliv og Sanseliv tilbringer Mario sine Dage i en tilbedende Henrykkelse, seende et sjældent og højere Væsen i den letfærdige Frue, der allerede opfyldt af hans Efterfølger, en flov, ung Fyr, trækker sig noget tilbage fra ham, efter Foregivende paa Grund af moralske Skrupler.

Han overrasker hende en Dag i den andens Arme, og den unge, bløde Idealist gennemgaar nu en voldsom indre Afgørelse. Thi han har været Idealist, netop som Nordboer og overhovedet Germanere efter egen Mening har Eneret paa at være det, og nu da han er narret og hans Tillid sveget, har han taget Skade paa sin Sjæl og mistet sin sunde Sans for det ægte. Han elsker anden Gang, under vanskeligere Forhold end første og endnu heftigere end da. Men skønt hans Elskede er fin og sanddru og hele hendes Tilværelse samler sig om ham, fortæres han i Skinsygens Kvaler. Den store Bys Sladdersøstre drypper Gift i hans Saar, og da hans Elskede ved en plump Misforstaaelse fra Marios Side har faaet Skinnet imod sig, bryder han med hende og forlader hende, dum og grusom af uværdig Mistænksomhed.

Selve dette erotiske Motiv er ikke synderlig nyt; det er et, som Bourget eller d'Annunzio havde kunnet udføre eller har udført. Ejendommeligheden her beror paa Skildringen af den unge Aristokrats Sjælekamp mod saaledes at gaa op i ørkesløs Erotik.

Han har en Barndomsven, som er Søofficer og glad ved sin Livsstilling. Naar han besøger denne ombord paa det Skib, han kommanderer, eller naar han erfarer, at Vennen har udmærket sig under en Kamp i Ækvatorial-Egnene for at hævne Overfaldet paa en italiensk Ekspedition, skammer han sig over sit umandige Livs Tomhed.

Han har som Barn havt til Lærer en begejstret Filolog, som dyrker og oversætter den romerske Oldtids Digtere, og hvem han nu genser som gammel og ludfattig, men ærekær og arbejdsom. Han føler Trangen til at vise sig som kærlig Mæcenas overfor den Gamle og tilbyder at udgive hans Horats-Oversættelse for ham. Den Følelse af at Adel forpligter, som ligger dybest i den italienske Adelsmand, den fra Fædrene nedstammende Drift til at hjælpe og beskytte den Svagere, efter Evne fremme Videnskab og Kunst, kommer op i ham. Snart derefter dør den gamle Filolog. I dennes Hjem ligger Haandskriftet til en Bog, den Afdøde har villet tilegne Mario, og han føler sig paa én Gang hjertegreben og dybt skamfuld, da han finder Tilegnelsen i to Udkast. Det første lyder: Til Fyrst Mario Aldobrandi, den Elev, som har gjort mig størst Ære. De sidste Ord er blevne overstregede og erstattede med disse: den Elev, jeg har elsket højest.

Han siger sig selv, at han i ingen Henseende ved sin Levevis har gjort sin gamle Lærer Ære, og at denne trods al sin Hengivenhed har følt det.

Inderst i Riccardo Carafa's Bog ligger da den kraftige Æresfølelse, der bærende hos Forfatteren giver sig Udslag i Selvbebrejdelser hos hans Hovedperson, den Æresfølelse, der som Stolthed af udmærkede Forfædre paa én Gang er den enkelte Aristokrats og det hele italienske Folks og som engang i Tiden vil genrejse Italien fra Nord til Syd.

In Vano er i Virkeligheden mindre en Bog om Erotik end en Bog om Æresfølelse og derved adskiller den sig bl. A. fra Bøger af d'Annunzio med beslægtet Indhold og anderledes rig Udsmykning.

Riccardo Carafa's Bog fremmaner for En den dejligt beliggende By, hvori Handlingen foregaar, dens Gader, dens Pladser, dens Omegn; Byen, som alle priser for dens Havbugts Linjer og Øer, for Capri og Vesuv, og som Alle laster for dens Indvaaneres Uværdighed og ørkesløse Liv. Særligt har Neapels fornemme Verden et daarligt Lov paa sig, mest rigtignok formet af dem, der ikke har været indenfor dens Tærskel.

Derfor er det morsomt at se denne Kaste skildret af En, som er født indenfor den og kender den i dens Svagheder som i dens Styrke. Den Fremmede, hvem der paa Rejser forundes et Indblik i den, iagttager jo ikke stort mere end Billedets Omrids. Han ser, hvorledes de overlevende blandt de Mænd og de Familier, der i Ære var knyttede til det sidste Bourbonske Hof, omgives med hjertelig Ærbødighed af det Flertal, der med Varme har sluttet sig til det ny Kongehus, og han ser hvor forunderligt den ny og den gamle Tids Holdning og Tro smelter sammen.

Selve Forfatteren af *Forgæves*, der er saa helt moderne i Fordomsfrihed, i Menneskevurdering, i Kærlighed til Forskning og Kunst, er Ejer og Vedligeholder af den hellige Januarius's Kapel i Neapels Katedralkirke *San Gennaro*, dette Vidunder af antik og senere Kunst, Andriaernes gamle Familiekapel, hvorfra aarligt den Helgens størknede Blod tages frem, som ved et af de drøjeste Mirakler for den troende Befolknings Øjne Aar efter Aar bliver flydende som Vand.

Vil man nævne et Eksempel paa grov, middelalderlig Over-

tro, nævner man i protestantiske Lande gerne dette. Men Kapellets Bevarer og Vedligeholder kan ikke mistænkes for at dele Overtroen. Hans Aand er som Kapellet, hvis Søjler og fine Marmorrelieffer er tagne fra et antikt Neptuntempel, og hvis skønne Statue af en Carafa tillægges Michelangelo, men stammer fra hans Samtid — et Nutidshele med Elementer af Antik og Renæssance.

MIDDELHAVSREJSE

(1904)

Milano

Den Hurtighed, hvormed man i vore Dage rejser, bestormer Sindet med vekslende Indtryk. Den ene Dag har man fra sit Vindue i Paris Triumfbuen for Øje, som den under en graalig Himmel løfter sig rank og mægtig over et Virvar af farende Dampsporvogne, Motorer og Fiakrer, næste Dag aabner man sit Vindue i Milano og lader Blikket hvile paa Domkirkens hvide Marmor, som det skinner i Sollyset, medens der fra de elektriske Sporvognes Samlingsplads foran den lyder en evindelig, drillende Kimen. Og samme Dags Aften staar man maaske i den dybe Stilhed paa Verdens dejligste Gulv, kaldet *la Piazza*, foran Markuskirken i Venedig.

De sidste Dage af Marts var raakolde i Paris; paa Rejsen gennem Østfrankrig den hele Nat ustandseligt Snefog. I Schweiz Alt snedækt, ikke blot Alpernes Toppe og kløftede Sider, men Marker og Gader. Dog paa denne Side af St. Gotthard var i Løbet af en Time Luftens Stemning og Jordens Klima forandret. Solen faldt fra Himlen som brede Lysflager, varmede Jernbanevognene, saa Vinduerne maatte aabnes, og man kørte gennem Lombardiets velsignede Sletter, de lysegrønne, regelret drænede, der skærmes mod Nord af Alpernes umaadelige, takkede Værn, denne Bjergmur, som meddeler Enhver, der har modtageligt Sind for Italien som Fristed, den velgørende Følelse af at være beskyttet mod Nordens kolde Vindpust og isnende Barbari.

Luften er ren og tør; alle Omrids af Huse og Kirketaarne staar klare mod det Blaa. Øjet møder de første udsprungne Træer, skinnende lyse, dejlige Hængepile. Og nu staar Frugttræ efter Frugttræ i Blomst. Hist og her et Kirsebærtræ, dækket af hvide Blomster, og Mandeltræ efter Mandeltræ med de lyserøde, svagt violette; et enkelt forsinket Mandeltræ strækker de fine Grene mod Himlen med Blomsterne i Knop. Og til Afveksling rundt om ved Husene høje, alvorlige Cypresser, ligegyldige mod Aarstiden, Landskabets mørke Pryd.

Det er en Glæde, blot at se de første italienske Indskrifter paa Husene igen, naar man i næsten seks Aar ikke har set dem, og det gør Øret godt paany at høre Sprogets ærlige, klare Velklang.

Det første Glimt af et Middelhavsland, det første Pust af Sydens Aand, de første Straaler af Italiens Sol, de smelter Sindet hos Gammel som Ung; overfor dem føler man altid tyveaarigt, og i Erindringen spøger gamle romerske Vers til Landets og Folkets Ære:

> Salve, magna parens frugum, ~~Italica~~ Saturnia tellus,
> Magna virum!

Sandt er det. Ved hvert Skridt overvældes man her af, hvad Fortidens italienske Mænd har gjort.

Det er vemodigt med Fortidens Kunst at sammenligne Nutidens. Naar man paa Milanos Dômplads stiller sig ved Posthushjørnet og derfra ser Victor Emanuels faa Aar gamle Heststatue fra Ryggen af, saa forfærdes man ved Skuet; Rytterfiguren med Hest og det Hele dejser over til den ene Side og synes et Øjeblik efter at maatte ligge der. I disse Omgivelser saa nær ved Domkirken og ved *Piazza dei Mercanti* med det værdige gamle *Palazzo della Ragione* fra det 13de Aarhundredes Begyndelse, tager dette moderne Makværk sig dobbelt ynkeligt ud.

Ingen Beundrer af Henri Beyle genser Milano uden at mindes ham og hans overstrømmende Kærlighed til Byen. Han levede i den, selv ganske ung, paa et Tidspunkt, da under Glæden over Befrielsen ved den franske Revolutions Soldater Byen selv var lutter Ungdom. Den er meget forskellig nu. Den har tabt ikke lidet af sin Ejendommelighed ved den modbydelige Nutids-Uniformering. Endnu for en Menneskealder siden gik Milanos Kvinder ikke med Hatte, men med de lange Slør, som de anbragte saa

smukt og som nu er forsvundne. Og andre betydeligere Særegenheder er svundne med Klædedragtens.

Men Byen har vundet en ny Ejendommelighed. De sociale Kampe har fortrængt de politiske; Milano er nu den intelligente italienske Socialismes Hovedsæde, har Rigets ypperste Arbejderstand. Og Byen har under Italiens langvarige Misstemning mod Frankrig, særlig mod Napoleon III, bevaret sin Taknemmelighed for den Befrielse, den skylder det nyere Frankrig som det ældre. Paa Relieffeme omkring Victor Emanuel-Statuens Fodstykke ses to Gange Napoleon III til Hest hyldet som Norditaliens Befrier. Maaske er Norditalien det eneste Sted, hvor han saaledes med taknemmelige Følelser mindes.

Dog her som allevegne i Evropa er der fuldt op af Erindringer om den første Napoleon, især om det Tidsrum af hans Liv, som falder sammen med Henri Beyles Ophold i Milano. Gennem Porten i Viscontiernes og Sforzaernes gamle mægtige Borg udenfor Byen falder Blikket hinsides den nye Del af de offenlige Haver paa den elegante, men magre Triumfbue, der begyndtes af Napoleon 1804 og siden fuldendtes til hans Ære, og østen for den ligger den store *Arena*, et Amfiteater med Grønsvær-Sæder, der kan rumme 30—40,000 Personer og som Napoleon I ligeledes har anlagt. Det bruges nu dels til Væddeløbsbane, sættes dels under Vand for ved Vintertid at afgive en stor, jævn Flade til Skøjteløb.

Andre Minder om Italiens første Frigørelsestid findes massevis i Kastellet i det saakaldte *Museo del risorgimente nationale*, hvor Aktstykker og Billeder fra den nationale Genoprejsnings forskellige Tidsrum er samlede. Der findes mangen Dagsbefaling fra den unge Overgeneral over Frankrigs italienske Hær og talrige Dokumenter om de andre franske Generalers Befrielsesværk i det attende Aarhundredes Slutning; men middelbart er jo ogsaa deres Handlinger hans Værk.

Hvor man end opholder sig i Evropa og i Middelhavslandene udenfor Evropa, træffer man paa Aktstykker med Napoleons Haand. Den bekendte Bankier Meyer-Cohn i Berlin har i sin overordenlige Haandskrift-Samling Breve fra Napoleon som Overgeneral til Josephine af saa erotisk Indhold, at de ikke har kunnet trykkes. Pudsigt virker over dem En-têten: *Le géneral en chef de l'armée italienne — Liberté, Egalité, Fraternité.*

Grev Joseph Primoli, der nedstammer baade fra Joseph og

Lucien, har i sin Bolig i Paris den originale Ægteskabs-Kontrakt mellem Napoleon og Marie Louise (der udstedtes i tre Eksemplarer) med alle Underskrifterne, Napoleons forkortede *Napol*, der stiger skraat i Vejret som i Sejrsrus, Marie Louises Skolepige-Underskrift, Hortenses sirlige, Joachim Napoleons (Murats) selvglade, Eugènes faste og beskedne, Erkehertugers og Hertugers intetsigende. I Byen her findes Kundgørelser fra Bonaparte til Staden Milano, som strømmer over af Harme og Trusler mod Paven og mod hvem der som han vover at krænke den franske Republik og dens Hære.

Forsøger man at sammentrænge Napoleons Betydning i en Formel, kan man sige: Han var en Ulykke for Frankrig, paa hvis Udvikling han gjorde Brud og hvis Selvstyre han tilintetgjorde, men i det Væsenlige en Lykke for Evropa, til hvilket han kom som Bærer af Revolutionens frugtbare Tanker. Medens han i Frankrig skruede den aandelige Bevægelse tilbage, virkede han udenfor Frankrig som en Fornyer, og han mindes særligt i Italien som saadan. Hvor han lige til det 18de Aarhundredes allersidste Aar viste sig her, var med hans Komme Middelalderen forbi. Han var jo ogsaa en Italiener som de andre, og Italienerne genkendte i ham Blod af deres Blod. Først med Garibaldi har de paany frembragt en stor, monumental Krigerskikkelse, af en enfoldigere, men ædlere Type. I Milano staar Canovas nøgne Napoleon-Statue i *Palazzo Breras* Gaard, Garibaldis smukke, rolige Hest-Statue i Byens Midte. Som Fortidsskikkelser og i Bronce enes de her.

Venedig

Disse Byer, disse Kirker har hver sin Stemning og en Overflod paa Stemning.

Som i Eftermiddagsbelysningen den brede blaa Plet faldt fra Ruden over Indgangsportalen paa Gulvet i Milanos Domkirke, kastende et vagt Genskin paa de nærmeste Søjler i det let formørkede Rum, dragende Blikket, stemmende Sindet!

Lad Kunstkenderne vrage denne Kirke, dette Vidunder, hvad gør det os! Er dette derfor mindre en Verden af Dejlighed? Der fandtes fra først af ved Aaret 1386, senere nogle Hundrede Aar igennem, en Aand og Aander, lyse, lykkelige Aander, der vilde danne denne Kirke til et Billede af Verdens-Altet. Saadan har de forestilt sig Universet — et uhyre Rum, en Kosmos, baaret af urokkelige Piller, kærligt favnende den Indtrædende og med Plads for Alle. Til den, som her slaar sit Øje op, taler Indgangssøjlernes Granit om Fasthed og Vælde, Pillernes Marmor om festlig Glæde og Pragt, de høje Vinduers Farver om Livets brogede Hemmeligheder, Gulvets Mosaik om den Tryghed, hvormed den i Kirkens Favn Vandrende kan sætte sine Fjed. Thi denne Kirke er det forklarede Billede af Altet, og Altet forklaret som en strengt ordnet Skov af herlige Piller stræbende op i stigende Buer, en Skov, gennemtrængt med Duft, nu og da fyldt med Sang.

Hvor forskelligt har ikke de, som i Løbet af Aarhundreder opbyggede *San Marco* her i Venedig, formet sig Idealet af en Kirke. Den forestiller ikke Verdens-Altet, men en Helligdom; intet Lyst og Luftigt, men noget Indesluttet, Skumringsrigt, umaadelig Værdifuldt, et Skatkammer, skinnende i Guld. Fra man i det 11te Aarhundrede begyndte at ombygge Kirken efter byzantinske Forbilleder, blev det, man vilde gengive, et østerlandsk Ideal, en *paradisisk* Verden, noget Overjordisk, udtrykt ved et Overmaal af sanselig Pragt. Til Højheden i Milano svarer Yppigheden her. Hist jordisk Harmoni, her overjordisk Overdaadighed.

Det uerstattelige Klokketaarn er jo styrtet sammen og har revet meget af Biblioteksbygningen med sig i sit Fald. Dogepaladset staar der til alt Held endnu i sin alt overstraalende Skønhed. Men i dets Indre ser det sørgeligt ud. Der hersker Kaos. Alt er under Istandsætning. De umaadelige Freskomalerier er blevne løsnede fra Væggene og overførte paa Lærreder, Stykke for Stykke, til Udbedring. Blot Resultatet ikke bliver Ødelæggelse.

Det stakkels Venedig er jo snart kun et eneste stort Museum for sin egen fordums Herlighed. Byen, der ikke mere har noget Land bag sig, hvorfra Varer kunde strømme til den, og ikke mere noget Opland for sig, ingen Verdenshandel, kun Smaahandel, er fortrængt af Genua og Triest. Af Industri har den Kniplinger og Glas, iøvrigt intet selvstændigt politisk Liv, intet selvstændigt

Aandsliv. Den maa væsenligt leve af at forevise de Fremmede, hvis Flokke ikke klæder Byen, sin Fortids uudtømmelige Skatte. Napoleon I udsugede den i sin Tid, Østerrigerne udsugede den i deres; Foreningen med Italien bragte ringe Vinding, om nogen. Nu er Byen med sine Kanaler og Gondoler et dejligt Digt fra gamle Dage. Medens Borgeren i New-York staar tidligt op og rastløst arbejder i sin Forretning, staar Venedigs Borgermand op Kl. 10 og gaar hen paa Markuspladsen at drikke sig en Kop Chokolade. Der ser han paa, hvorledes engelske Sportsmænd og franske Smaabørn fodrer Pladsens Hundreder af Duer eller rettere mæsker dem — og han ønsker med et lille Suk, at de Fremmede vilde mæske ham som dem.

Der er et Sted i Venedig, som har historisk Ry, men ikke synderligt søges af Turistflokken; thi det ligger lidt fjernt, og man behøver en halv Times Tid til at ro derud i en Gondol. Det er Klostret *San Lázaro*, som den store Armenier Mekhitar grundede til Værn for Armeniens truede Kultur og som stadigt har været et Hjemsted for armenisk Aandsliv, om end stedse mere overvejende for den religiøse Del deraf. Alle Munkene er af armenisk Nationalitet; i Øjeblikket er der omtrent tresindstyve.

Naar man om Morgenen roer derud fra Piazzettaen, mens den milde Foraarssol spiller paa Havfladen, har man bag sig et fint Syn for Øje, Venedigs Paladser, Brobuer og Huse langs den store Kanal, alt behersket af Dogepaladsets paradokse Mur med dens indlagte Figurer af hvidligt Marmor i det rødlige, denne Mur, der hviler saa let paa slanke Piller, baarne af Buer, der bæres af Søjler.

Gondolen vugger sig langsomt frem. Man naaer langt om længe en Ø, hvor en mægtig Bygning rejser sig. Man tror, man er ankommen. Men nej, det er Venedigs Sindssygeanstalt for Mænd. Og paa en Ø i nogen Afstand er den lige saa omfangsrige Sindssygeanstalt for Kvinder. Det er nedslaaende, at saa tidt man i Italien — hvor man end befinder sig, i Omegnen af Siena som her — spørger, hvem der bebor en umaadelig, monumental Bygning, der tiltrækker Øjet, er Svaret altid det samme: de Sindssyge. Ved at se Anstalterne her maa man mindes Shelleys Digt *Julian og Maddolo*, hvor Byron og han, ridende paa Lidoen, hører Klokken fra det Hus, hvor man har indespærret disse Syge.

Men endelig viser San Lázaro-Øen sig med sit Kloster og

sit Taarn og sin lille smukke Have med sjældne Cedere, Himalaya-Cedere kaldet, Magnolier og Artiskokker.

Den Ankommende afgiver sit Kort og faar som Ven af den armeniske Sag en velvillig Modtagelse. En Munk, som er russisk Armenier fra Kars, er Omviseren. Han taler foruden Armenisk og Russisk de evropæiske Hovedsprog. Munkene her behersker tilsammen 34 Sprog og udgiver Bøger i dem alle. En Bog bliver forevist, der indeholder Trosbekendelsen paa de 34 Sprog, deriblandt Dansk og Svensk. Vi ser Biblioteket med dets store Samling af armeniske Haandskrifter, besøger Trykkeriet, hvor italienske Typografer, som kender Bogstaverne uden at forstaa Sproget, sætter Bøger paa alle orientalske Tungemaal. Vi ser Refektoriet med de renligt og indbydende dækkede Borde. Imedens taler Munken uden Ophør. Han er som alle Klostrets Beboere romersk katolsk. Der er ingen Gregorianere iblandt dem. Og, siger han troskyldigt, havde blot alle Armeniere været romersk katolske, saa havde aldrig Myrderierne fundet Sted. Paven, Frankrig, Østerrig havde da forbudt dem.

Han er en ret enfoldig Mand, ler bestandig og af ingen Ting, har en barnlig og frygtsom Opfattelse af de fleste menneskelige Forhold. Paa Spørgsmaalet om han kender en vis armenisk Revolutionær, svarer han med Iver, at han hverken kender eller vil kende Revolutionære. Her i Klostret drives kun Fredens Gerning, fremmes kun Kultur. Samtidigt taler han med Sympati om Mændene fra Zeitun og vil ikke tro, at ogsaa disse tapre Mænd var Revolutionære.

Mest oplivet bliver han, saa tidt det viser sig, at han og hans Gæst har fælles Bekendte, og det sker hvert Øjeblik, thi ogsaa han kender de fleste af Armeniens ledende Mænd, i det mindste af Navn, dog ogsaa jævnligt af Person; thi de har været her paa Øen. Han har havt Besøg af Tchobanian og Loris Melikov. Han kender ogsaa de anseteste Venner af Armenien, Mænd som Pierre Quillard, som Lepsius, som Atkin, Frankrigs, Tysklands og Englands ypperste Armenofiler.

Vistnok har i den nyere Tid Interessen for Armeniernes Kvaler lokket ikke Faa til San Lázaro. Men sikkert er det Mindet om Lord Byron, der har lokket langt flere. Det er ham, hvis Spor man i San Lázaro søger.

Ingen, der nogensinde har dyrket Byron, glemmer hans daglige Besøg her i Klostret for som Modvægt mod sin urolige

venezianske Eksistens at samle sig i nogle Timers Studium af det armeniske Sprog. Hans Portræt hænger her, og med Stolthed viser Munken det Værelse, hvor han sad med sine Bøger. Ja, man har trykt en engelsk Grammatik for det armeniske Sprog, som paa Titelbladet bærer Lord Byrons Navn i Forening med hans Lærers.

Saa vidt kom Byron vel neppe, at han (omend med Hjælp) kunde skrive en armenisk Grammatik; men Klostret skaffer sig paa uskyldig Vis en lille Indtægt ved at smykke Grammatiken med hans Navn; thi der tales allerede om den i hans Levned ved Thomas Moore.

Stærk er endnu den Dag idag Heltedyrkelsen, og megen Tiltrækning har endnu i vide Krese Navnet Byron. Her har han levet vildt, men elsket varmt og skrevet godt. Til Venedigs Navn er Navnet Byron knyttet for bestandigt.

Korfu

Her har Sagnet aandfuldt givet Nausikaa Hjemsted. Her i Bugten indenfor den lille cypresbevoksede, høje Ø, som nu hedder Ponticonissi, og af hvis Form og Stil Böcklin har taget Motivet til sin *Døds-Ø*, steg den skibbrudne Odyssevs nøgen i Land og gemte sig under Blade, som Husmoderen gemmer en Brand under Asken. Her hørte han den dejlige unge Kongedatter lege og le med sine Terner, nærmede sig, dækkende sin Nøgenhed med en løvrig Gren, og vandt i hende sin Beskytterinde. Hvilken Anstand i hendes Holdning og hvilken Menneskelighed: Gid Guderne engang vilde give mig saa herlig en Mand til Brudgom!

Vidtbefarne Odyssevs! Du er og bliver paa disse Have den Omflakkendes Helt. Men særligt paa de græske Øer følger han din Skygge, og her paa Kerkyra, Faiakernes gamle Land, er du intet Øjeblik ude af hans Erindring.

Indsejlingen til Kerkyra foregaar saaledes, at man fra Skibet har Albaniens nøgne Bjerge, træløse, ubeboede, Fjeld bag Fjeld i lange Kæder, for Øje paa den ene Side, Øens Klipper paa den

anden. Indtrykket af Albanesernes Kystland er Vildhed og Øde. Bag disse Fjelde foregaar Bloddaad.

Naar man nærmer sig Byen Korfu, genkalder allerede Fæstningen ved sin Bygning og sine Cypresser Böcklins *Todesinsel*, og her har han vel faaet sin første Idé til Maleriet, der fik sin endelige Karakter bestemt ved Skuet af den lille Ø. Og dog gør Kerkyra netop Indtryk af det frodigste Liv.

Set fra Havet tager Byen sig ganske italiensk ud; kun er Husene (paa Grund af den snevre Plads, Fæstningsmurene levner de 24,000 Indbyggere) betydeligt højere end paa Italiens Grund. Men saa snart man er i Land, viser det sig, at Befolkningen og Gadelivet er græsk; det græske Sprog taler til En fra alle Gadehjørner, Skilte og Indskrifter, og Hjertet bevæges ved dette første Skue af de Skrifttegn, anvendte endnu i vore Dage, hvilke man i sine Barneaar lærte at tyde som Udtryksmiddel for et uddødt Sprog.

Den opvakte Del af Bybefolkningen taler Italiensk foruden Græsk, og den Lykke, som er Daarernes Formynder, skænker den rejsende Daare en Fører ved Navn Athanasios Veroniki, der er smidig, taktfuld, klog, underholdende uden Paatrængenhed, og som udvikler sig til et sandt Forsyn. At skilles fra ham er som at skilles fra en prøvet Ven.

Vi nyder Gadelivet i Byen; det er den græske Skærtorsdag; Befolkningen strømmer sammen til Køb og Salg; enhver skal eje og slagte et Paaskelam, og Bønderne staar der, mørke, slanke Mænd med et Tørklæde eller en Fez paa Hovedet, klædte i en Sæk eller i en gammel Trøje med Skærf om Livet, og holder et Lam højt i Vejret for at falbyde det. Der er fuldt op af Geder og Faar, endnu fuldere af Appelsiner med friske Blade omkring, af tørrede Fiskerogn, søde Sager, al Slags Frugt og al Slags Spise og Drikke til Paaskefestens Gilder og Lystighed.

Her er Statuer af Schulenburg, som hævdede Byen mod Tyrkerne, og af Capo d'Istria. som regerede den og forsvarede den under den store græske Opstand. Paa Gadehjørnerne Indskrifter som Hodos Apollonos, Hodos Faiakon (Apollons, Faiakernes Vej).

Vi kører gennem Landet. Paa begge Sider af Vejen ligesom paa Sicilien umaadelige Kaktushække; ved Vandløbene Siv, der er høje som Træer; i alle Haver Figentræer med tykke grønne Figen og Orangetræerne med Appelsiner paa hver Kvist af hver

Gren. Og paa Markerne alle vore Foraarsblomster, Bellis, Smørblomster, Anemoner.

Landbefolkningen strømmer ind mod Byen. Mænd, Kvinder, Børn kommer ridende paa deres smaa Æsler, jollende paa Karrer eller til Fods, drivende Geder foran sig. Brune i Huden med sorte Øjne, med Race i deres Holdning. De har mest Tørklæder over Hovedet; Kvindernes er slyngede turbanagtigt. De unge Pigers Hovedtøj er højrødt, de gifte Koners rødt og sort sammenslynget, Enkernes hvidt. Børnene løber med hvide Tørklæder over Hovedet eller barhovede.

Solen brænder og bruner; Luften er frisk og ren; thi det har regnet om Natten, og der er intet Støvgran; vi har hvide Lærredsstøvler paa og Straahat, endda det kun er den 7. April. Vi kører langs Olivenskove. Man har beregnet, at der vokser fire Milioner Oliventræer paa Øen; men Athanasios Veroniki erklærer Tallet for altfor lavt, paastaar, at der er fulde fem Millioner. Det turde ikke være let at tælle dem. De vredne graa Stammer med de aflange Huller, det henrivende graaligt grønne Løv betager, naar man ser ud over Jordsmonnets Skraaninger og Fald, den, som længe har maattet undvære Synet.

Der gives Smørlande og Olielande, Smørmennesker og Olivenmennesker. Den, som hører til de sidste, føler sig altid let bevæget, naar han genser det Træ, hvis Frugt er saa dyrebar, og hvis Blade er det gamle Freds- og Sejerstegn.

Med lidenskabelig Hast løber Smaapiger med ildfulde sorte Øjne og med Miner som Murillos Tiggerbørn efter Vognen, raabende paa Smaamynt. De venter sig fem Centimer og standser blændede ved Synet af tyve. Kvinderne har den sikre, vuggende Gang som de romerske Kvinder. Det klæder dem at gaa under Oliventræer og Palmer.

Vi kører forbi et Hus, der bærer Alkinoos's Navn. Men i Stedet for den gamle faiakiske Konges Palads er den stakkels Kejserinde Elisabeths højtliggende Villa, det berømte *Achilleion*, nutildags Øens Seværdighed. Denne lovpriste Villa er udstyret med Kunstværker, Fresker og Billedhuggerarbejder, som en Oldtidsgræker ikke vilde have beundret. Men dens Beliggenhed overgaar, hvad en Digter og en Maler kunde forestille sig i deres dristigste Drømme om jordisk Dejlighed. Blikket fra denne knejsende Højde ud over Havet, der hegnes af Bjergenes Linjer, er underfuldt. I Haven slaar Orangeblomsternes søde Vellugt En

imøde; der er brede Palmer og slanke Palmer af sjælden Skønhed, en Flor af Roser, og det grønne, glinsende Løv af den Plante, som kaldes falske Lavrbær. Dens Blade er mindre læderagtige end de ægte Lavrbærblade; og hvem kan iøvrigt, naar Talen er om Lavrbær, i Samtiden skelne mellem ægte og falske! Misundelsen kalder de ægte for falske; Dumhed og Fanatisme betegner de falske som ægte.

To Kilometre længere nede mod Havet findes Hasselriis's Heinestatue, men Vejen derned er for lang i Middagsheden. Heroppe staar en elendig Statue af Byron, i Søjlehallen om Villaen middelmaadige Kopier af en Mængde antike Byster, hellenske Digtere, Tænkere og Stormænd, desuden en umulig Byste af Shakespeare. Freskerne, som er Makværk, forestiller græske Æmner, Timon fra Athen, Æsop osv. Øverst i Trappehuset findes en smukkere Freske (af Match), forestillende Achilles, der slæber Hektors Lig bag sin Vogn rundt om Troja. Hvor Udsigten er videst og friest, er opstillet den Statue af den i Hælen ramte Achilles som døende, der svarer til Paladsets Navn.

Kejserinden burde ikke her paa Korfu have givet sin Villa Navn efter Achilles, men efter Odysseus. Thi denne Ø er viet Odysseus, ikke ham. Og det er næsten vemodigt at se Achilles forherliget ved Herter's Berlinerkunst her paa det gamle Hellas' egen Grund.

Den stakkels Kejserinde, der mente det saa godt og elskede Skønhed saa højt, fandt ikke til Udførelsen og Udsmykningen af sit græske Klippeslot tjenende Aander, hvis Evner og hvis Smag stod i Højde med Opgaven eller med det Ideal, der foresvævede Bygmesterinden.

Vi kører fra *Achilleion* gennem Landet ned til den skønne Plet, som kaldes *Canone*, hvorfra man ser ud over den gamle Havn, hvor i sin Tid Alkibiades' Flaade landede. Men jeg tænker ikke paa Alkibiades. Mit Øje søger Bækken, hvor Odysseus steg i Land.

Et tarveligt, men ypperligt Maaltid bliver os beredt i et Værtshus, Veroniki har valgt som Kender. Lammet er stegt i Olie; men vi faar, som den homeriske Helt, Værten vilde udmærke, det bedste Stykke, og dertil Gedeost, Appelsiner af Størrelse som Kanonkugler og ypperlig Landvin. Styrkede gaar vi op paa det høje Kastel. Byen er bleven befæstet først af Venezianerne, senere af Englænderne, men Fæstningsværkerne er natur-

ligvis nutildags uden al strategisk Betydning trods Murenes vældige Tykkelse og Skydeskaarenes Dybde. Nu og da ses en engelsk Indskrift paa Væggen: *Half moon Battery* og deslige. Vi stiger helt op til Signalapparatet, omgivne og tiltalte af Smaabørn med klassiske Navne. En lille Dreng hedder Aristoteli. Efternavnet er Ralli.

Synet af nogle (græske) Albanesere med Fustaneller genkalder Erindringen om den Sværm af græske Tjenere, der ledsagede det græske Gesandtskab, som i Aaret 1863 bragte Prins Vilhelm Meddelelsen af hans Valg til Konge af Hellas som Georgios den Første. Deres stivede hvide Skørter tiltrak sig den Gang Kjøbenhavnernes Blik.

Og vi mindes den gamle Kanaris, Grækernes af Victor Hugo besungne Nationalhelt, som i sin Ungdom med sine Brandere stak Ild paa den tyrkiske Flaade og i sin Alderdom med sin ærværdige Skikkelse gav Gesandtskabet i Danmark Glans, og blandt Afsendingene husker vi den unge, smukke Filimon, Gesandtskabets Sekretær, der saa livligt udviklede Grækernes Fremtidsplaner og haabede at kunne faa den ny Konge til at erobre dem Konstantinopel.

Der er et Stykke igen. Dog kan det endnu ikke kaldes umuligt, at Konstantinopel en Gang tilfalder det svage Grækenland. Det kommer jo an paa Styrkeprøven mellem Stormagterne. Trods gamle Spaadomme og gammel Forventning falder Konstantinopel neppe nogensinde i Ruslands Lod. Snarere tager England selv Byen; men dersom England ikke formaar det, er Udvidelsesmuligheden for Grækenland der. Saa var Englands Overhøjhed dog sikret, Rusland og Østerrig dog trængte tilbage.

Naar Englænderne har opgivet de ioniske Øer, saa beror det paa, at disse for dem var blevne uden al strategisk Værd og desuden vistnok kostede dem Penge.

Men det véd jeg, at havde jeg været Gladstone, havde jeg aldrig givet Korfu tilbage.

Cairo

Vi nærmede os Afrikas Kyst, og Alexandria dukkede op ikke synderlig langt borte; sent synlig, da Kysten er saa flad. Den rene, skyfri Himmel forekom hvidligt lysende, blaaligt lysende; saa stærkt blaat var Havet; ultramarin dets Farve, dybt mættet, dunkel i sin Gennemsigtighed. Lodsen nærmer sig; man ser ned over Rælingen for at nyde Skuet af den første Araber; mesterligt styret lægger den slanke Sejlbaad til, og en værdig, skægget Herre med Turban, Kaftan og gule Morgensko klatrer rask op ad Skibets høje Side og hilser høfligt smilende paa os.

Til venstre det berømte Fyrtaarn; for os Havnen og hvad der er tilbage af Alexanders, Cæsars, Kleopatras By. Alle de Minder, der knytter sig til Stedet, griber En ved det første Blik derpaa. Allerede i Oldtiden var dette jo Verdensborger-Staden uden udpræget Nationalitet.

Tilvogns gennem dens Gader paa kryds og tvers. Det evropæiske Kvarter med den store aabne Plads, hvor Mehemet Ali vellykket knejser i Bronce paa en ædel, arabisk Hest, er kun en Indledning til Araberstaden, hvor vort Øje for første Gang møder østerlandsk Liv i de forskelligste Typer og Dragter.

I den stærke Sol denne Vrimmel af Skikkelser i lang Kaftan af ét Stykke, aaben for Brystet, mest af simpelt Lærred, undertiden af kostbar Silke, disse Ansigter af vidtforskellig Lød, gullige, brunlige, mørkebrune, kobberrøde, sortladne, negersorte. Hovedet bærer mest den høje røde Fez, der er let nok, men skyggeløs, ikke skærmer Øjnene mod Solen; Manden er tidt også mere praktisk forsynet med Turban, et hvidt Tørklæde omkring en rund, rød Hue, eller han har blot et hvidt Tørklæde viklet om, som skærmer mod Solen. Alle af Borgerstand bærer Fez.

Mest paafaldende er straks Holdning og Gang. De i Reglen høje, vel formede Skikkelser holder sig fuldstændig rankt, og alle gaar de smukt, for de Fattigeres Vedkommende med nøgne Fødder, derfor med saa sikker en Gang. De har en Holdning som Fyrster. En fattig Fellah holder Hovedet højt, skyder Brystet frem, gaar værdigt, roligt, som var han en Hersker. Leder han sin Kamel ved Tøjlen, er det forbavsende, som Mandens og Dyrets

Holdning stemmer overens; ogsaa Dromedaren holder Hovedet højt, skyder Brystet frem, sætter Fødderne roligt, værdigt, uden Hast og uden Rast, skridende sikkert paa nøgne Fødder.

Luften genlyder af Larm, arabiske Strubelyd, Klangen af Vandbærernes Messingkastagnetter, hvormed de varsler deres Komme, og de Gaaendes og Kørendes Tilraab til hverandre, skemtsomme Tilraab, der vækker Latter, Knald med Piskene og smaa strejfende Slag, der af Kuskene gives Drenge og unge Mennesker for Spøg og fra dem fremkalder lystige Svar. I Sværmen de helt sortklædte Kvinder, til hvis sorte Hovedtøj det sorte Slør er befæstet med en lille Rulle af gult Træ, der dækker det korte Stykke over Næseroden. De enkelte utilslørede har Hagen tatoveret med blaat.

Paa Jernbanestrækningen fra Alexandria til Cairo føler man en Iagttagelsesdrift, som havde man aldrig brugt sine Øjne før, og man ser, som havde man hundrede Øjne. Alt er nyt, Alt fængslende og brænder sig med det samme ind i Hjernen for bestandigt.

Landskabet har to fremherskende Træsorter, de høje Palmer (enkeltvis eller i smukke Palmelunde) og Tamarinthe-Træerne med rigt, fint, graaligt Løv. Jordsmonnets Fladhed tillader Øjet at se vidt omkring i dette Afrikas Holland, hvor som i Evropas Skibene i de smalle Kanaler i Afstand synes at sejle paa Landjord; man ser dem glide gennem Markerne med udspændte Tværsejl.

For første Gang paa en Bro over Nilen, som breder sig, tilsyneladende ubevæget, i østerlandsk Majestæt. Den første lange Karavane af græsbelæssede Kameler. Arabere, der rider paa Bøfler, paa Muldyr, paa Æsler. Byer med Moskeer og Minareter, med Huse tilsyneladende uden Tage, saa fladt er Taget og saa dybtliggende bag Brystværn. Landsbyer, elendige Landsbyer, bestaaende af sammenbyggede Hytter, opklinede af Ler med et firkantet Hul til Dør og Aabninger i Leret til Vindue, paa hvis flade Tag er opsamlet Straa og Grene, der fastholdes af Gødning. Tagene hæver sig nu og da til smaa Lerkupler, i hvilke der øverst er et Hul. I saadanne usle Hytter lever Ægyptens hele Bondebefolkning, den i Aarhundreder forsmædeligt udsugede, hvis Lod det er lykkedes Englænderne at forbedre en Smule.

Paa den anden Side af de grønne Marker begynder Ørkenen, som strækker sig endeløst ind i Landet.

Midt imellem Vidnesbyrd om moderne Civilisation Træk, der genkalder Tilstandene for Aartusinder siden. Som Hesten her gaar i Trædemølle, som Vandet her hejses op af Brønden, er det sket paa Faraonernes Tid. Som Bønderne med deres Kameler gaar en bag den anden, er de gaaet i lange Rækker i det gamle Palæstina allerede, og Klædedragten har nødvendigvis været nogenledes den samme.

Der er to Bøger, som i Ægypten bestandig falder En ind, i Byerne *1001 Nat*, paa Landet *Det gamle Testamente*. Naar Vandbæreren kommer gaaende med sin Sæk, mindes man Historierne fra Harun al Rasjids Rige; naar man ser ud over Ørkenen eller ind i en Landsby, kommer En bibelske Optrin i Hu.

Indtrykket af Cairo er det livfuldt betagende, næsten overvældende af den ægyptiske Storstad. En umaadelig Færdsel ved Dag og Nat af Væsner, hvis Ydre har Karakter og hvis Dragter er anderledes naturlige end vore; altsammen broget og malerisk, Gadelivet endnu langt mere udviklet end i Neapel og Befolkningen mere tiltalende. Ingen Nysgerrighed, ingen Paatrængenhed i Cairos Gader. Om Aftenen, paa de Steder, hvor der synges og Kvinderne danser, sidder Mændene i arabiske eller evropæiske Dragter med deres Fez paa Hovedet og skænker ikke den indtrædende Evropæer et Blik. De optrædende Kvinder er næsten alle svære indtil Uformelighed; de svarer til det østerlandske Begreb om Skønhed. Det er Tyrkinder med hvælvede Øjenbryn og yppigt mørkt Haar, der falder ned over Ryggen i fem eller seks lange Fletninger; deres Dragt er af spraglet Silke og smagløs. Mellem dem udmærker sig et Par unge Araberinder, ikke mindre overlæsset klædte, med Guldfiligran-Ringe i den ene Næsevinge. Alle disse Kvinder er Danserinder, og deres eneste Dans er den, der i Norden kaldes Mavedans. De holder Ansigtet fuldstændigt ubevægeligt og udfører en halv Times Tid ad Gangen uden Spor af Træthed en Rækkefølge af symbolske, lidet anstændige Bevægelser med Underkroppen og Brystet. Paa adskillige «Specialitets-Teatre» i Cairo udfører de Dansen fuldstændigt nøgne.

Den, der ved Nattetid gør en Runde gennem Cairos snevre Gader, faar et temmelig frastødende Indtryk af Byens Natteliv. Gader igennem sidder i Hus ved Hus Kvinderne i de aabne Rum tilfals, mest to og to, en Araberinde og en Negerinde sam-

men, røgende deres Cigaretter. Alle disse Kvinder er græsseligt grimme. Da der ingen Vinduer er, kan Rummenes Indre helt overskues, indtil Skodderne lukkes. I disse Gader ser man engelske Soldater i ikke ringe Tal, der er forsvarligt drukne, hvad der virker saa meget hæsligere, som de Indfødte ikke drikker.

Ellers er det forbavsende, med hvilken Diskretion og overlegen Forstand Englænderne udøver deres Herredømme. De har den hele Forvaltning under sig, og den Fremmede mærker intet dertil. Jernbane-Embedsmænd, Stationschefer osv. er alle Indfødte, Politiet i Byerne, som er fortræffeligt, Gendarmerne til Hest ude paa Landet, yderst statelige Folk, bestaar af indfødte Ægyptere.

Naar man om Morgenen tidlig kører ud fra Cairo for at se Pyramiderne og Sfinks'en, har man den hele Vej gennem Byen og ad den med Akaziatræer bevoksede Chaussée, der fører derud, det rigeste Skue for sig. I den tidlige Morgen strømmer Fellaherne, førende deres belæssede Kameler ved Linen, til Staden i et umaadeligt Tog. De ganske haarløse Dromedarer med den læderagtige Hud bærer paa deres Sadel den opstablede Proviant mellem to Stokke, om hvilke der er viklet et langt Reb, der bruges til Dyrenes Tøjring.

De ranke Fellaher synes at repræsentere en halv Snes forskellige Racer og Raceblandinger. De fattigste Koner bærer intet Slør, Smaapigerne ikke heller, men iøvrigt alle Kvinder; imidlertid ser man neppe én Kvinde for halvhundred Mænd. Nu og da kører i Vogne et Harem ind til Staden, en fire, fem unge Kvinder i sort Silkedragt med halvt gennemsigtige hvide Slør; man møder undertiden ogsaa en enkelt saadan silkeklædt og hvidtbesløret Dame i Byen. Alle de, der ikke gaar barfodede, bærer, Mænd som Kvinder, gule eller brune Sko.

En enkelt Gang møder man et Ligfølge, Kisten er indhyllet i et Tæppe og bæres højt; foran og bagefter gaar de Sørgende til Fods.

Med Spænding oppebier man det Øjeblik, da Pyramiderne skimtes. Saa har man da endelig for sig denne Form, man har kendt fra sin tidligste Barndom, og med hvilken kloge Tvangsherskere i Menneskehedens Barndomstid har foreviget sig selv. Paa Grund af Pyramidernes Bredde synes de mindre høje, end de er, som de tegner sig dèr paa Ørkensandet mod den lystskinnende Himmel.

Ganske nær dem forstyrres man i Skuet af de En omsværmende Beduiner, den mest paatrængende Bande paa dette Sted, hvor der dagligt er Fremmedbesøg. De indprenter En deres Navne, Hassan, Abdallah, anbefaler sig som Førere, anbefaler deres Kameler, tilbyder En falske Antikviteter, Mønter og Skarabæer til Salg i en vidunderlig Sprogblanding.

Herligt var det, da en Beduin fortroligt sagde til mig: *Gute Pyramiden, schneidiges Lokal!* Jeg maatte tænke paa *Peer Gynt.*

Bag Cheops' Pyramide ligger Sfinks'en, af hvilken Hovedet endnu ses, mægtigt, med den knuste Næse. Beduinerne tror og fortæller, at Bonaparte, da han var her, har taget Næsen med sig. *Lui, toujours lui!*

Det er en Trivialitet at sige og gentage det; men forbavsende er det, som man, hvor man staar og gaar, forfølges af Mindet om ham. I Venedig har han anlagt den offenlige Have, den eneste, der er. Staar man paa Kreml i Moskvá, er det umuligt ikke at mindes hans Navn, og her i dette dybe Sand, Ansigt til Ansigt med de 40 Aarhundreder, slog han Mamelukernes Rytteri. Her var han smukkest. Det bekendte Billede, der viser ham ridende Sfinks'en forbi, er et daarligt Maleri; men der var Aand i den Tanke at lade Skæbnens ældgamle Sindbillede rette sit overmenneskelige Blik paa Skæbnens Mand, da han et Minut befandt sig indenfor dette Bliks Rækkevidde.

Til disse Pyramider slæbte for Aartusinder siden den fjerne Oldtids Israeliter Sten. Fra Herskere, som begravedes i dem, udgik en af Menneskeslægtens ældste og ypperste Kulturer. Her byggedes for Evigheden. Og instinktivt har da ogsaa den ærgerrigste og uroligst handlekraftige af den nyere Tids store Aander knyttet sit Navn til dette Land og dette Sted.

Bonaparte erobrede Ægypten og mistede det. Lesseps anlagde Suezkanalen; England ejer den nu næsten helt. Franskmændene har gjort det evropæiske Forarbejde i Ægypten; Englænderne har Landet inde.

Middelhavet

At man ogsaa skulde fordrive de Maurere fra Spanien! De som gjorde saa godt i Landskabet. De var finere udviklede end Spanierne selv. Med al deres Svaghed for Muhamed var de et stort Kulturfolk. Kristne Spaniere og Maurere havde jo desuden levet fredeligt sammen i Aarhundreder. Under dem blomstrede Granada, der nu er svundet ind til en lille smudsig og forfalden By med 60,000 Indbyggere mod den halve Million, den i Fortiden havde. Den, der finder Vidnesbyrdene om deres rige og sikre Skønhedssans i Alhambra, faar dem kærere end Ferdinand og Isabella, der triumferede over dem. Og dog var ogsaa disse to smukke Mennesker med klare Træk, der vidste, hvad de vilde. Men hvad de vilde, interesserer ikke os. Fanatismen er saa tom.

Det har selvfølgelig været af taktiske Grunde, at Maurerkongernes Fæstning var en Fjeldborg, beliggende paa Egnens højeste Punkt. Og sindrigt var den anlagt til at beherske Landet, og Murenes lette Bygning med en Gang mellem Brystværnene tilstrækkelig for hine Tider, der ikke kendte Artilleri, og hvor Fjenden skød med Pile.

Men den, der en Morgenstund oppe paa Alhambra ved *Torre del Velo* fortaber sig i den umaadelige Udsigt over Granada, er fristet til at tro, at hine gamle, turbanklædte Konger har anlagt Alhambra, hvor Beliggenheden var skønnest, omtrent som Middelalderens Munke anlagde deres Klostre. Det er, som havde disse Herskere dagligt villet have dette dejlige Skue for Øje, villet se dette solbadede Landskab dybt under sig med den vidtudstrakte By, der bredte sig op ad Bjergskraaningerne til den arabiske Mur, for, naar de hævede Blikket, at møde — i Bølgelinjer mod den rene blaa Himmel — den friskfaldne Snes skinnende Hvidhed paa *Sierra Nevadas* Klipperyg.

Hvor Efterligninger dog er et elendigt Erstatningsmiddel! I Londons Krystalpalads var længe at se en Reproduktion af Alhambras Løvegaard, nøjagtigt eftergjort. Den er der vel endnu. Men den er ikke mere værd end et Voksbillede af et levende Menneske. Alt hører her sammen: Naturens Herlighed, Plante-

vækstens Fylde og Blomsternes Duft i Haverne deroppe, og denne sarte, lette Arkitektur i Marmor og Stuk, hvor alle Forhold er saa vel iagttagne og alle Farvers Koncert har været saa fuldendt. I en af de smaa Karnapper staar endnu en arabisk Indskrift, som gør opmærksom paa, hvor omhyggeligt Lysets og Farvernes Sammenspil her er beregnet. Lofterne, hvor alle Farver er bevarede, disse høje, drypstenagtige Lofter, giver et Begreb om Farvepragten i Maurerkongernes Tid. Meget store har Rummene ikke været; der har været Plads for Kongen selv, hans Yndlingshustru og et Par andre, for Vagten og for Kvinderne, der sang og spillede i Galleriet, medens de fyrstelige Personer gik i Bad. Kun Avdiensværelset er rummeligt. Men hvor maa alt dette have taget sig ud, da der var Tæpper for Vinduesrummene, Tæpper paa Gulvenes Marmor og Divaner langs alle Vægge!

Visselig har de, som her holdt Hof, forstaaet ikke blot at kæmpe for Magten og hævde den ridderligt, men at glæde sig over Tingenes og Naturens Skønhed.

I Abenceragernes Rum falder Chateaubriand og hans Digtning En uvilkaarligt ind. Med al sin villede og fremhyklede Katolicisme er han en af de sidste Mænd, som bevarede Sansen for Maurer-Ridderskabets Væsen. Ogsaa Washington Irvings Navn er blevet uadskilleligt fra Alhambra; men denne amerikanske Protestant havde dog alt i alt lidet med maurisk Aand at skaffe. Og selv Nutidens Arabere er saa vanslægtede fra hine Tiders høje Kultur, at de intet Forhold har til den.

Men om Natten i Maaneskin kan den, der vandrer ene om deroppe mellem Ruinerne, uden Vanskelighed nogle Øjeblikke fremmane Billedet af Alhambra, som Fæstningen for fem Hundrede Aar siden var. Paa disse brede Veje tumlede tusind mauriske Ryttere med flagrende Burnus deres arabiske og spanske Heste. I Nichen overfor Indgangen stod Stor-Evnuken paa Vagt, og medens Slavinderne spillede paa Strengeleg og sang højt oppe, gik Sultan og Sultaninde i Bad hver i sit Hjørne af den rigt udsmykkede Badesal. De brune Legemer hvilede ud i disse hvide Marmorkummer.

Jeg saa dem for mig iforgaars.

Idag er Skuet et andet; jeg er igen paa Havet, har Malaga med dens mægtige Katedral og Sydspaniens Bjerglinjer for Øje i en frisk Morgens varme Sol.

Der er dog intet Hav som Middelhavet.

Der er intet Hav i Verden uden dette, som en Mand, der ikke er Sømand, men kun Menneske, af fuldt Hjerte kan elske.

Under forskellige Navne beskyller jo dette Hav alle de Lande og Øer, fra hvilke Jordens Kultur er gaaet ud, de Lande, paa hvis Historie, Videnskab, Statsliv og Kunst al anden Historie og al anden Kunst er bygget op. Det er desuden det Hav, som Solguden foretrækker.

Man kan pløje det igennem paa kryds og tvers, anløbe græske, tyrkiske, italienske, franske, spanske og portugisiske Kyster — skønne er de alle; man kan gaa fra Venedig gennem Adriaterhavet til de græske Øer, fra dem gennem det ioniske Hav til Ægypten, fra Alexandria gennem det tyrrhenske Hav til Neapel, fra Neapel gennem det liguriske Hav til Genua, gennem Lionerbugten til Barcelona og saa videre, det er Middelhavet alt, med sydlandsk, helt forskelligartet Skønhed og Minder af overvældende Storhed. Gamle og nye Tiders Historie genfødes her i Ens Sind, illustreret som aldrig før.

En Enkelthed som Napoleons Historie er et Eksempel. Naar man paa Vejen til Genua sejler Øen Elba forbi, følger dens Bjerges Sænkninger og Stigen, søger Porto Ferrajos Havn, mindes man ham, som indskibede sig her for at generobre sit Kejserrige. Ud for Bastia er det første, man øjner, en Statue af ham, staaende som Imperator med Herskerstav i Haand.

I Ajaccio kan man neppe løsrive sig fra Huset, hvori han fødtes og tilbragte sin Barndom. Hvert et Værelse fængsler. Men især den lille Gaardhave med sit friske Grønt mellem Mure; der har han leget og drømt som Dreng. De uhyre Kræfter, der laa bundne i denne Sjæl, har her taget Form for første Gang som vilde Planer. Men den unge Corsicaner har følt sig som Middelhavs-Øens Søn, og Middelhavet har beskyllet alle de Lande, der sysselsatte ham. Han var og blev en klassisk Skikkelse; ikke et Stænk af noget Germansk eller Slavisk var der i hans Væsen.

Det er helt underligt at læse hans Daabsattest i det gamle Register paa Ajaccios Raadhus, især for den, som mindes, hvilken Rolle i Napoleons Liv hans Fjenders Skrivemaade af Navnet «Buonaparte» har spillet. Det er ganske umuligt, at Bladet i dette Register, som det tidt er blevet paastaaet, kan være forfalsket. I Daabsattesten staar klart og tydeligt «Napoleone Bona-

parte» uden *u*, medens Faderen underskriver Carlo Buonaparte. Saa liden Vægt lagdes den Gang paa Skrivemaaden af et Navn, og saa megen Ret havde Napoleon til at kalde sig Bonaparte med fransk Retskrivning af Navnet.

Er Frankrigs Gæld til Napoleon højst tvivlsom, saa er Corsicas det ikke. Øen skylder ham sit Ry. Vemodigt er det derfor, at det smukke, store Broncemonument, hvor han sidder til Hest i Midten, og hans fire Brødre staar om ham, først er blevet rejst under Napoleon III i familie-politisk Interesse; Corsicanerne, der nu er saa stolte af ham, har ikke rejst ham noget Mindesmærke af egen Drift. Dog værdigt staar det paa den smukkeste Plads ud imod Havet.

Napoleon her; i Nizza og Genua Garibaldi til Fods og til Hest; i Genua og Barcelona Columbus i pompøse, men græsselige Mindesmærker; Alhambra et eneste underfuldt Monument om Maurerherredømmets Storhedstid; i Barcelona en smuk Rytterstatue af Prim — i faa Uger erindres den Rejsende i disse Farvande om Kulturer i den gamle Verden, Opdagelsen af den ny, Middelalderens religiøse Kampe, Nutidens politiske Krige, Frankrigs Magttid, Italiens Opsving, Spaniens Forfald.

Der er visselig intet Hav som Middelhavet for den, som elsker det blaa Hav mere end det sortladne, og som glæder sig ved at se Solen spille derpaa. Der er heller intet Hav som Middelhavet for den, der ikke elsker Havet for dets egen Skyld, men for de Landes Skyld, det beskyller.

Hverken Poseidon eller Apollon er det nogensinde faldet ind, at Mennesker kunde ville befare andet Hav end det eller bosætte sig andetsteds end ved dets Kyster eller i dets Nærhed.

Gibraltar og Tanger

Det blæste, og skarp, kold Blæst, da henimod Solnedgang Gibraltars stejle Klipper tegnede sig mod Aftenhimlen og Afrikas høje Kyst løftede sig overfor — Herkules's Støtter, som Oldtiden

kaldte de to stærke Modparter, dem, Spanien endnu den Dag idag har i sit Vaaben.

Damperen naaede ind i Havnen faa Minuter før Signalskuddet lød fra Gibraltar, angivende, at nu kom intet Skib mere ind eller ud. Alt som Mørket faldt paa, blev der tændt Hundreder af Lys inde i Land ved Foden af det Bjerg, hvor de i Gibraltar boende Englændere om Sommeren tyer hen udenfor Byen, og da Damperen gled ind, saas ogsaa selve Byen som en lille Verden af Lysprikker, det ene oplyste Vindue ved Siden af det andet, den ene Gadelygte ved Siden af den anden, en fremmed Enklave i det spanske Land.

Naar man kort i Forvejen har set livfulde spanske Byer som Barcelona, Malaga og Granada, hvor Alt er ejendommeligt sydlandsk fra Kvindernes lette Mantiller over det blottede Haar til Vrimlen af Æsler og Geder paa Gaderne, det gennemførte Tiggeri og det maleriske Snavs, saa virker Gibraltar tiltrods for de ikke faa Arabere, der liver op i Byens Gader, forunderligt nøgternt og reguleret. Her er allevegne Orden, Renlighed og civiliseret Tilsnit.

Befolkningen taler Engelsk foruden Spansk; Husene er uden Farver; intet er yppigt undtagen Planteverdenen i Byens Omegn. Dette er fra gammel Tid en Fæstning med engelsk Garnison, hvor alle militære Krav varetages med nordisk Nøjagtighed og Fasthed, her i Marokkos umiddelbare Nærhed. I Gaderne de høje røde Soldater med den lille flade Hue paa Snur og den lille tynde Stok i Haanden. Andensteds Eksercits; Soldaterne lærer at signalisere, eller de bakser med svære Kanoner. En enkelt nyanskaffet umaadelig Kanon slæbes op ad Bjerget til sit Leje. Det svære Skyts ligger i Skanserne skjult under Jorden og hæves ved et Spil, naar det skal bruges, for atter straks at sænkes paany.

Vi kører ud af Byen ad en dejlig Klippevej med stadig Udsigt over Havet og over den spanske Kyst til *Europa Point*, Gibraltars sydligste Punkt. Planternes kraftige Grønt, de brogede Blomsters Størrelse og stærke Duft opliver Sindet; det er behagelig varmt uden at være altfor hedt her lige ved Havet, endda Solvarmen henad Middag tiltager kendeligt i Styrke. Kusken afriver af hvert blomstrende Træ nogle Klynger Blomster og lader dem falde ind i Vognen til os.

Ankomne til det yderste Punkt nær Klippen spørger vi til

de Aber, som her skal leve vildt. De er nu kun en Saga. I de to firkantede Klippehuler skal der endnu bo en Snes Stykker, Resten er skudt, faldne som Ofre for Englændernes Sport- og Jagtlyst. Herude møder vi en høj Soldat med brunlig Hud, der gaar støttet paa sin Stok. Han er kommen hertil fra Bermudas-Øerne, hvor han laa i Garnison, men fik Feber, og han er nu sendt til det store Militærhospital i Gibraltar for i det blidere Klima at genvinde sit i Troperne angrebne Helbred.

Vi giver os i Samtale med en Flok andre Soldater, som vi træffer paa Vejen. De svarer benegtende paa det Spørgsmaal, om de skal forblive her. De er kun landsatte i Gibraltar for at vænne sig til en mere sydlandsk Temperatur end Englands; om et Par Maaneder skal de videre; for dem er dette blot en Station paa Vejen til Indien.

Siden det romerske Kejserrige i Oldtiden spredte sine Tropper over hele den da bekendte Verden og sendte sine indøvede Legioner fra Rom til Carthago, fra Gallien til Persien, hvis de dèr gjordes nødig, har der ikke i Historien været noget Tilsvarende til dette engelske Imperium, der indskiber sine hvervede Batailloner i det røde Klæde eller det graalige Khaki til Middelhavet, Ostindien eller Sydafrika uden Forskel.

Franskmændene, der med Rette er stolte af den Havn, de har befæstet ved Bizerta, vil undertiden hævde, at Gibraltar som Fæstning i Sammenligning med Bizerta nu er helt forældet. Der er ganske vist i Gibraltar Fæstningsanlæg fra gamle Dage, som er forældede og derfor opgivne; men der er andre Fæstningsgallerier, som er fuldt ud moderne og som Ingen faar at se. Det er endda strengt forbudt at medføre noget Fotografi-Apparat her til Gibraltar som til Øen Malta. En af mine Rejsefæller, der ikke kendte Forbuddet og paa Malta trak et lille Fotografi-Apparat frem, blev straks grebet om Haanden af en civilklædt Tilstedeværende og derpaa Dagen igennem fulgt i Hælene af Politi. Englands befæstede Pladser ligger aldrig hen i en Tilstand som den, hvori Frankrigs til almindelig Forfærdelse befandtes, da Landet i Anledning af Fachodas Besættelse truedes med Krig.

Der er kun et Kanonskuds Afstand fra Gibraltar til den afrikanske Kyst; men hvilken Modsætning mellem Gibraltar og Tanger! I Gibraltar den stive, nordevropæiske Orden, i Tanger den muhamedanske Verdens regelløse Liv, hvori det svage evropæiske Element fuldstændig drukner. End ikke i Cairo har man

paa langt nær noget saa afrikansk for Øje. Civilisationen her er øjensynligt meget ringere end i Ægypten og Marokkanerne en langt vildere Folkestamme eller et Kompleks af langt vildere Stammer end de, af hvilke Ægypten bebos. Man har desuden Indtrykket af, at den indfødte Befolkning her nærer virkeligt Evropæerhad, finder de rejsende Evropæere, især dem, der indfinder sig flokkevis, latterlige og grimme — en Opfattelse, der fornuftigvis ikke kan forbavse.

Paa en Markedsdag, naar det store Torv i Tanger er bedækket med sælgende Mænd og Kvinder, der siddende paa Hug med ivrige Raab falbyder deres Varer i den blændende Sol, lyser alle disse brune, gule og sorte Ansigter med det mørke Haar og de hvide Tænder En saa broget imøde, at man uvilkaarligt gør sit Yderste for at fastholde Billedet i Hjernen.

Kvinderne bærer i Marokko ikke Slør, holder kun en Flig af deres grove hvide Dragt op for Munden; Mændene bærer foruden Fez og Turban mest Hætter, der fastgjorte ved det Overstykke, de gaar med, slaas op om deres Hoved. Alle er de efter evropæiske Begreber varmere klædte end fornødent. Men de beskytter sig mod Solen som vi os mod Kulde og Regn.

Med umaadelig Værdighed afgør Dommeren i sin lille, aabne Bod alle Spørgsmaal om Markedspriser. Han stiller desuden enhver Trætte. Han sidder der bred og svær med hvid Turban og hvid Burnus, med Benene overkors, og fælder med rolig Magelighed Domme, der ikke kan appelleres.

Fremmedførerne søger at tildrage sig Opmærksomhed, tilbyder til Ridt op ad Højene Æsler og Heste, som man skyr for ikke at befænges med Utøj. Men man kan ogsaa godt bestige Kasba'en tilfods og tilfods flakke om i den højtliggende Araberby med de smalle Gyder.

Det Harem, der her forevises fremmede Damer, er sikkert ikke ægte; ingen fornem Muhamedaner giver tilfældige Fremmede Indpas i sit Hjem. Det stemmer heller ikke med mauriske Æresbegreber, at disse Haremsbeboerinder tilbyder de Besøgende Tørklæder til Salg til fem Francs, som i Byen kan købes for en halv. Mon ikke disse saakaldte Guvernørsfruer er kasserede Harems-Slavinder eller Førernes Kærester og Koner?

Dog er Haremerne tvivlsomme, saa er Fængslet ægte. Det er en stor, smudsig Gaard i to Afdelinger, en for Maurerne, en for Jøderne, hvor Fangerne sidder i deres Elendighed og kun

rejser sig til lidenskabelig Kappestrid om, hvem der kan komme til at strække sin Arm ud gennem Hullet i Muren for at anraabe den Besøgende om Almisse. Barbenet som alle Sultanens Soldater sidder en skægget, turbanklædt Kriger med ligegyldigt Bøddelansigt, i pjaltet Dragt, med en Stok i Haanden udenfor Muren og passer mindre paa, at Fangerne ikke bryder ud — hvad de nok lader være med — end paa, at ingen Fremmed nærmer sig Fængslet uden at give ham selv Drikkepenge. Blot dette Fængsel, og man indser, at de marokkanske Tilstande endnu ikke har hævet sig op af det oprindeligste Barbari. Jeg spørger min frække og snu Fører, for hvilke Forbrydelser Fangerne straffes her. Hassan forstaar mig ikke ganske: For daarlige Ting! siger han. Og stolt af sine Dyder tilføjer han: Mænd som jeg sidder ikke i Fængslet, kommer heller aldrig i Fængsel, og han slaar sig for sit Bryst. Det maa dog siges til Fangernes Ære, at ingen af de Stakler, der forsultne kryber om derinde i Snavset, har et saadant Forbryderfjæs som denne Hædersmand.

En lille arabisk Dreng fører mig ud af Byen til den franske Ministers Landsted, hvor jeg ventes til Frokost, og hvor to høje, smukke Soldater fra Algier med friske Turbaner og ny Uniformer modtager mig i Haven.

Den franske Minister og hans Familie føler sig veltilpas i det milde Klima og glæder sig ved at kunne tilbringe næsten hele Dagen i deres yppige Have, nu da Regntiden er forbi. Lidt efter lidt vil det maaske lykkes fra dette Landhus at udstrække den franske Indflydelse længere og længere sydpaa og saaledes ikke blot sikre Grænsen mod Algier, men udvide de fransk-afrikanske Besiddelser i ikke ringe Mon. Endnu er dog denne Frankrigs Indflydelse i sin Spire, og derfor kan endnu ingen Modsætning være mere slaaende end den mellem det renlige, stive Evropa i Gibraltar og det skidne, uordenlige Afrika i Marokko.

Solen lader sit Aasyn lyse over dem begge. Men i Gibraltar er alt underordnet en koldt beregnende Militærtanke; i Tanger tumler Livet sig regelløst i pjaltet og farverig Pragt.

Regnskabsaflæggelse

Helt klædt i Hvidt, udstrakt paa sin Chaiselongue, med et Hefte i Haanden, hvori hun ikke læste, omgiven af tomme Stole, hvorfra i Eftermiddagens Løb én Besøgende efter den anden havde rejst sig, modtog hun mig med Udraabet:

— Saa er De da paany i Paris! Jeg er vis paa, De har været her en Uge uden at opsøge mig. Nægt det ikke, De er bleven set paa *Place Pereire*. De sad udenfor en Kafé. Og en hel Del Herrer og Damer lo omkring Dem. Men vær nu saa god at fortælle! Hvor har De været, hvad har De set, hvordan har De set det? Byer eller Landskaber, ene eller i Selskab, og i hvad Selskab? Dog begynd med Menneskene, det er Hovedsagen. Hvilke Mennesker har gjort Indtryk paa Dem? Hvem har taget sig af Dem paa Rejsen?

— Jeg skal aflægge Regnskab saa samvittighedsfuldt som muligt. Varmest tog sig af mig en gammel spansk Opvarter i Barcelona, som gentagne Gange bragte mig Middagsmad. Han paastod, at han var Franskmand og født i Auvergne, men han havde havt fyrretyve Aars Ophold i Spanien til at glemme sit Fransk. Vort intimere Forhold begyndte en Dag, da han paa Opfordring havde bragt mig Jordbær, og da jeg efter at have strøet lidt Sukker paa dem belavede mig paa at tage fat med Skeen. — De vil spise dem saadan? sagde han med Ømhed og Misbilligelse, medens et elskværdigt Smil bredte sig over hans Ansigt. — De fraraader mig det? — Tillad mig at tilberede dem for Dem. — Og han tog mine Jordbær fra mig. Mindst i fem Minuter tumlede han med min Tallerken. Hvad han foretog med den, kan jeg kun ane; den stod paa Buffeten, og han vendte Ryggen til. Ingen Blanderske af Elskovsdrik kan bære sig mere hemmelighedsfuldt ad. Lidt Vanille-Is, lidt Saft af andre Frugter, lidt Appelsinsaft, nogle Draaber af en ædel spansk Vin og meget andet maatte til for at give Jordbærrene Smag. Saa satte han Tallerkenen for mig med en Mine som den, en Moder har, naar hun dægger for sin Førstefødte.

— Jeg haaber, De lønnede ham for hans Umag. Men var der Ingen, der tog sig anderledes og bedre af Dem?

— Vist var der det. Der var en gammel Steward, som gjorde rent i min Kahyt; han vaagede over mit Linned og meddelte mig sine Tanker. Alt, hvad han sagde til mig, var Levevisdom, hentet frisk fra Erfaringens Kilder. Da han første Gang hilste paa mig, sagde han lige straks: De ser meget rask ud, meget godt; Søen gør Dem intet, Aarene gør Dem intet. Der er intet Gode, som et godt Helbred. Har man alle andre Goder i Livet, men mangler Helbred, hvad nytter saa alt det Andet! — Han tilføjede: Jeg følte det stærkt forleden Dag, da jeg havde Tandpine; jeg saa hele Livet sort; jeg havde hverken Glæde af Mad eller Drikke. Det er ikke Penge, det kommer an paa. Naar man passer sine Ting, tjener man altid, hvad man behøver. Jeg kan tale med derom; jeg har været Forretningsmand, før jeg blev Steward Jeg har kendt bedre Dage; ikke desmindre har jeg mit Udkomme ogsaa nu. Men Sundheden, det er noget Andet. Den er et uvurderligt Gode. Jeg ønsker Dem til Lykke med, at De har den.

— Holdt den Steward altid saa lange Foredrag, og var de aldrig morsommere?

— Hvor De er streng, Frue! Han talte sjældent mere kortfattet, men hans Taler fængslede mig. Jeg følte Velviljen bag dem, og hans Handlemaade svarede til hans Ord. Naar Noget savnedes i Kahytten, hed det: Med mig tør Intet blive borte og bliver Intet borte, ikke et Lommetørklæde engang, skønt det er vanskeligt nok, naar Noget mangler, at gøre sig forstaaelig for de Kinesere, der vasker for os her paa Skibet. For de kan kun Kinesisk. Men jeg skaffer Alt igen. — I Virkeligheden blev bestandig Noget borte, men kun fordi den brave Steward havde gemt det et eller andet sindrigt Sted og selv havde glemt, hvor det var forputtet. Tilsidst fandt vi det altid igen, og han trøstede mig saa ved en Livsbetragtning, et Syn paa Menneskeheden, paa Middelhavs- og Amerikarejser eller paa den historiske Verdensudvikling, hvor Tankerne vel ikke netop var mig ny, men bestandig rørte mig som velmente. Alt var gennemtrængt af det i Sandhed faderlige Sindelag, han nærede for mig.

— Jeg maa sige, De er en underholdende Fortæller. Der gaar Maaneder, hvori man ikke ser Dem; De føjter rundt i Middelhavet og ser Nordafrika efter i begge Ender. Naar De saa kommer tilbage, og man tror, De har noget interessant at meddele, saa er Alt, hvad De har at fortælle, Indtryk fra vel-

villige Restavrationsopvartere og Skibsstewarder. Traf De ingen Mennesker af de højere Klasser, havde De dèr ingen Lejlighed til Iagttagelser? Saa De ingen dannede Mænd, ingen Damer?

— Der er Folk af de højere Stænder allevegne, og af begge Køn. Men de tog sig ikke af mig, og De spurgte jo om, hvem der tog sig af mig. Jeg saa undertiden paa én Gang flere Hundrede fine Herrer og Damer paa et stort Skib. De tog sig mest af sig selv, hvad de havde Ret i. De havde én Gang for alle betalt for alle Dagens Maaltider og én Gang for alle betalt for en Liggestol paa Dækket. De nød da med desbedre Samvittighed deres Liv paa Havet.

De iblandt dem, der stod tidligt op, indtog Klokken halvsyv om Morgenen deres Kaffe og spiste en Del Kaffebrød og andet Bagværk dertil. Klokken otte samledes de alle om lange Borde i Spisesalen, og deres første Frokost var vel egnet til at slaa en almindelig appetitsvag Dødelig med Misundelse og Beundring. Mangen En iblandt dem satte uden Blinken i et Kvarterstid tillivs en Tallerken Røræg med Skinke, dernæst stegt Leverpølse, Kalvekoteletter med Kartofler, to Kopper Chokolade med Biskuit og endelig et Par Appelsiner. Naar en Grundvold saaledes var lagt, opførtes derpaa Dagens Bygning. Kl. 10½ Bouillon med rigeligt Smørrebrød, Tunge og Ost, Kl. 1 Lunch bestaaende af fem Retter med Vin og Dessert, Kl. 5 Kaffe og dertil hørende Brød, Kl. 7 Dinner, mindst 6 Retter med Vin og Kaffe, Kl. 9—11½ almindelig Øldrikning.

I Pavserne indtraadte Liggestolene i deres Ret; Herskaberne strakte sig vel tildækkede ud. Saa man ned ad Dækket, lignede Skuet paa en Prik det af de i deres Liggestole udstrakte Brystsvage langs Gallerierne i Davos. Fem Minuter efter at man havde lagt sig til Hvile, indtraadte sød, huldsalig Søvn over hele Linjen; smukke Drømme, svage Smil; tilsidst dyb rullende Snorken over det Hele. Det var som Orgelspil i en Kirke. Havets Brusen blandede sig deri. De véd, der gives et Skib, som kaldes *Den flyvende Hollænder*. Dettes Navn var *Den snorkende Verdensborger*.

— De gaar bestandig uden om Sagen. Men Damerne? De maa dog have set Damer paa Deres Rejse. Vær saa god at beskrive den, der gjorde stærkest Indtryk paa Dem! Ved De maaske ikke, hvem De skal nævne?

— Der er for mig ikke et Øjebliks Tvivl. Det var i Lissabon, en smukt beliggende By.

— Lissabon? Hvad er dèr at se? Hvordan er Damerne klædte dèr?

— Som allevegne. De gaar ikke med Mantiller paa Hovedet, men med Hatte, hvad der virker kedsommeligt, naar man kommer fra Spanien. Der er Ingenting at se dèr uden en Masse Mindesmærker med Datoer paa; Mindedage; hele Portugals Historie i Almanakform paa Monumenter. Jo mindre og ubetydeligere et Land er, des flere Helte og Mærkedage har det altid. Nej, dèr er Ingenting at se uden Klostret i Belem. Det er originalt og dejligt. Det er i den Stil, man kalder den Emanueliske. Arkitekten, der byggede det, var et Geni. — Som De ser mig, gik jeg desuden paa min Fod helt op til Slottet *Cintra;* men det Slot er Ingenting, moderne og Efterligning. Kun Udsigten er noget værd. Den er herlig.

— Men Damen i Lissabon?

— Rigtigt, Damen! Det var som sagt en Portugiserinde. Fyldig var hun, yppig, godmodig, søsterlig. Jeg antog hende for en Matrone paa 45 Aar; saa var hun en ugift Pige paa 30. Jeg saa hende ofte; vi sad ved Siden af hinanden.

— Hvorfor gjorde hun saa stærkt et Indtryk paa Dem? Var hun smuk eller vittig?

— Ingen af Delene. Det var ikke det. Men hun besad et personligt Fortrin, som jeg i mine unge Dage lidenskabeligt attraaede, netop fordi det var mig negtet, og som jeg dengang heftigt havde misundt hende.

— De var vist en net En i Deres unge Dage.

— Det var jeg. Men der manglede mig et Fortrin, det samme, der fattes en udmærket Mand i en gammel nordisk Bog, som De, Frue, aldrig har hørt Tale om, endda den er overmaade god. Manden hed Njal; men det er det samme.

I min Ungdom var jeg Teaterkritiker, og engang havde jeg i en af mine Teaterartikler skrevet: «Et ungt Menneske ler i Skægget, naar han fra Scenen hører Vendinger som» osv.*). Næste Dag havde jeg den Ydmygelse fra en smuk og elskværdig Dame, der værdigedes at interessere sig for min Ungdom, at modtage et omtrent saalydende Brev: Med Forlov, hvad er det for et Skæg, hvori De ler, naar De sidder som Tilskuer i Teatret? Jeg sad forleden Aften paa Balkonen, medens De bredte Dem paa

---

*) *Saml. Skrifter* XIII 325.

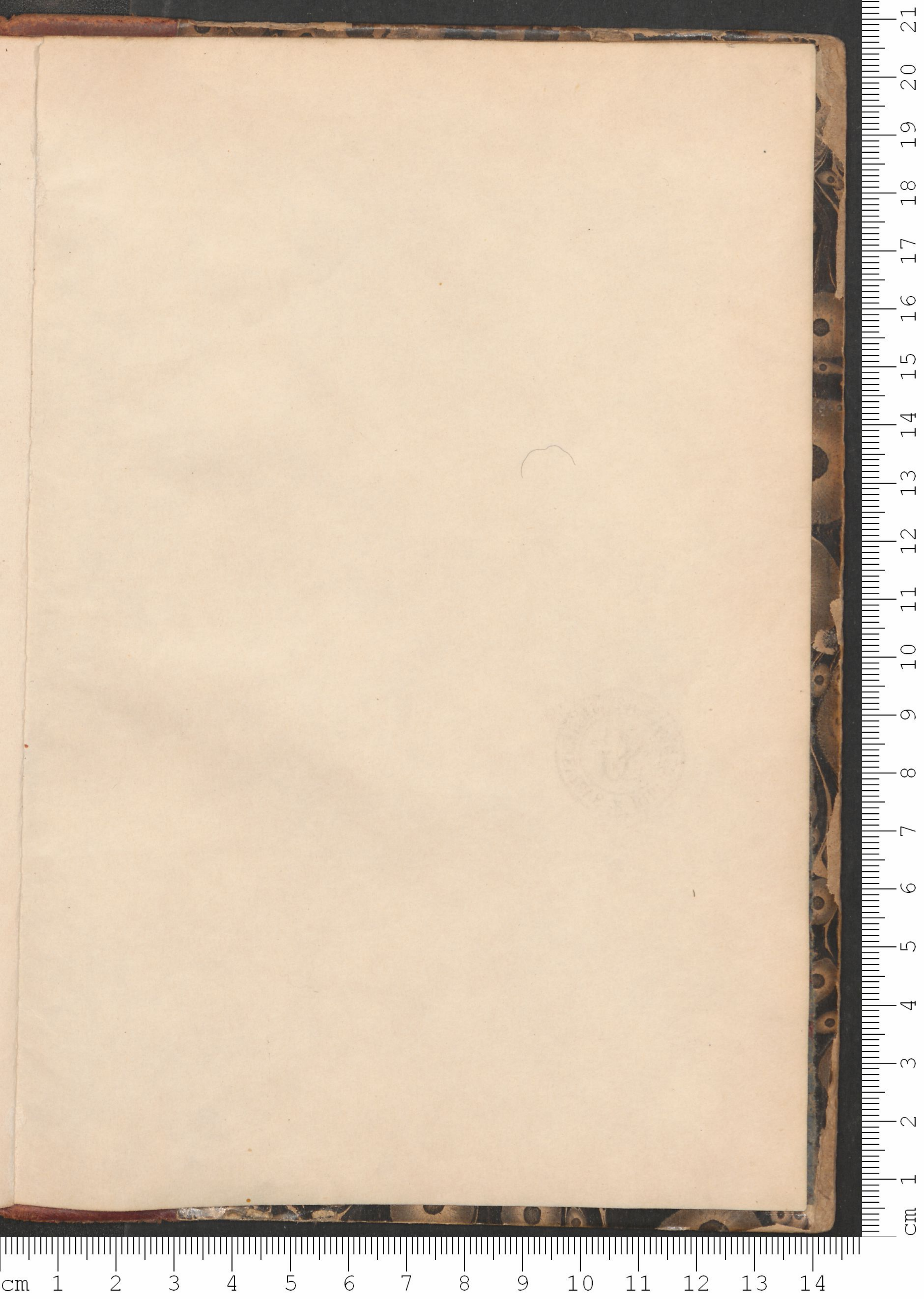
Deres Plads i første Parket. Jeg iagttog Dem omhyggeligt gennem Kikkerten, men det var mig positiv umuligt at opdage blot det mindste Skæghaar paa Deres Kind eller Hage. Hvor har De altsaa det Skæg, hvori De ler?

— Er De vis paa, at der i Brevet stod *De?* — Men vi er milelangt fra Lissabon og Portugiserinden. De lader, som De glemmer hende. De tilstod, hun gjorde endog et stærkt Indtryk paa Dem.

— Det gjorde hun, og Grunden ligger nær. Alt som jeg ved Bordet betragtede hende stedse opmærksommere fra Siden, Dag efter Dag, sagde jeg med stedse større Inderlighed til mig selv: Hun har det Fortrin, du i dine unge Dage saa smerteligt sukkede efter. Havde du dengang blot tilnærmelsesvis havt den lette, sorte Mustache, der nu dækker hendes Overlæbe, saa havde du været en lykkelig Mand og havde aldrig faaet saa spotsk et Brev som det nylig anførte. Portugiserinden sætter maaske ikke selv den Pris, hun burde, paa sit lille, elegante Overskæg. Lykkens Goder er urimeligt fordelte i Tid som i Sted.

— Naa, saa dèr slap det ud. Det var det Hele; dette er Alt, hvad De har oplevet paa saa vidtløftig en Rejse. Og nu gaar De Deres Vej. Gaa kun og tag det Vidnesbyrd med Dem, at De har været kedsommelig og utaalelig som neppe nogensinde før!

Deres Plads i første Parket. Jeg iagttog Dem omhyggeligt gennem Kikkerten, men det var mig positiv umuligt at opdage blot det mindste Skæghaar paa Deres Kind eller Hage. Hvor har De altsaa det Skæg, hvori De ler?

— Er De vis paa, at der i Brevet stod *De*? — Men vi er milelangt fra Lissabon og Portugiserinden. De lader, som De glemmer hende. De tilstod, hun gjorde endog et stærkt Indtryk paa Dem.

— Det gjorde hun, og Grunden ligger nær. Alt som jeg ved Bordet betragtede hende stedse opmærksommere fra Siden, Dag efter Dag, sagde jeg med stedse større Inderlighed til mig selv: Hun har det Fortrin, du i dine unge Dage saa smerteligt sukkede efter. Havde du dengang blot tilnærmelsesvis havt den lette, sorte Mustache, der nu dækker hendes Overlæbe, saa havde du været en lykkelig Mand og havde aldrig faaet saa spøisk et Brev som det nylig anførte. Portugiserinden sætter maaske ikke selv den Pris, hun burde, paa sit lille, elegante Overskæg. Lykkens Goder er urimeligt fordelte i Tid som i Sted.

— Naa, saa dèr slap det ud. Det var det Hele; dette er Alt, hvad De har oplevet paa saa vidtløftig en Rejse. Og nu gaar De Deres Vej. Gaa kun og tag det Vidnesbyrd med Dem, at De har været kedsommelig og utaalelig som neppe nogensinde før!

